

Збірник тез

**V Міжнародної наукової конференції
«ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ:
історичні та психологічні наслідки»**

15 – 16 квітня 2025

ТЕРНОПІЛЬ, УКРАЇНА

Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез V Міжнародної наукової конференції, 15-16 квітня 2025 р. / упоряд. А.А. Криськов, М.Я. Блавіцький, Н.В. Габрусєва – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2025. – 169 с.

ISBN 978-617-7875-94-8

Збірник містить матеріали V Міжнародної наукової конференції «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки» Конференція проведена Тернопільським національним технічним університетом імені І. Пулюя 15-16 квітня 2025 р. Основне проблемне поле конференції: питання психологічної та соціальної реабілітації постраждалих під час воєнних конфліктів; основні напрямки новітніх досліджень у мінімізації наслідків воєнних конфліктів та техногенних катастроф; шляхи міжнародного співробітництва у подоланні екологічних, економічних, психологічних, соціальних проблем, пов'язаних з воєнними конфліктами та техногенними катастрофами тощо.

Всі права захищені. Жодна з доповідей цього видання не може бути повністю чи частково відтворена або розмножена електронним, механічним, фото- чи будь-яким іншим способом без попереднього письмового погодження з програмним комітетом конференції. Всі доповіді відтворено з дозволу їх авторів. Видавець не несе відповідальності за будь-який збиток, заподіяний особам чи власності внаслідок некоректності наданої в збірнику інформації або при використанні будь-яких методів, виробів чи ідей, які описано в поданих авторами доповідях.

ISBN 978-617-7875-94-8

Матеріали публікуються в авторській редакції та відображають точку зору авторів, яка може не збігатися з позицією редколегії

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ПСИХОЛОГІЧНА І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ	7
DZYDZHORA L., SENIOR LECTURER; FEDAK S., PhD (PHILOL.), ASSOC. PROF.....	7
<i>Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine</i>	
PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF PARTICIPATION IN MILITARY CONFLICTS FOR CIVILIANS: WAYS AND METHODS OF ADAPTATION	
ZUBKO R., SENIOR LECTURER	9
<i>Strategic Communications Institute, National Defence University of Ukraine, Ukraine</i>	
ASPECTS OF THE REHABILITATION OF INDIVIDUALS AFFECTED BY PSYCHOLOGICALLY TRAUMATIC EVENTS	
MEDVID I., SENIOR LECTURER	11
<i>Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine</i>	
THE ROLE OF CONSTRUCTIVE COPING STRATEGIES IN THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF MILITARY PERSONNEL IN EXTREME SITUATIONS	
БАМБУРАК-КРЕЧКІВСЬКА Н., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.....	13
<i>Комунальний заклад Львівської обласної ради Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна</i>	
ФОБІЇ РОЗУМНОГО РИЗИКУ ТА МЕТАМОРФОЗ У ТРАВМАТИЧНОМУ ДОСВІДІ ОСОБИСТОСТІ	
ВИШНЬОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР; ВИШНЬОВСЬКИЙ ВАСИЛЬ, КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.	14
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ	
КИРИЧЕНКО Є.	17
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ПРОТЕЗУВАННЯ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ	
КОЗАК О., АСИСТЕНТ.....	18
<i>Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'ЯМ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	
КІЩУК Л., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ	20
<i>Національний університет оборони України, Україна</i>	
НОВІКОВ О., ЗДОБУВАЧ ТРЕТЬОГО (ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
<i>Національний університет «Острозька академія», Україна</i>	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ	
ЛАЗАРИЮК В., КАНД. ТЕХН. НАУК, ДОЦ.....	22
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ВІД РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ	
ЛАРЧЕНКО І., ВИКЛАДАЧ.....	25
<i>Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна</i>	
ДИНАМІКА ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ПРОФТЕХОСВІТИ В СТРЕСОГЕННОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
ЛИТВИНЮК Г., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ	28
<i>Тернопільський комунальний методичний центр науково-освітніх інновацій та моніторингу, Україна</i>	
РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	
МЕШКО Г., Д. ПЕД. Н., ПРОФ.	29
<i>Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна</i>	
ГАБРУСЕВА Н., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ, ДОЦ.	
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
АЛІЛУЙКО С., КАНД. ПЕД. Н., СТ. Н. С.	
<i>Наукова установа "Тернопільський інститут наукових досліджень", Україна</i>	
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАННЯ СТРАТЕГІЙ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ	

МЕШКО Г., Д. ПЕД. Н., ПРОФ.; МЕШКО О., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.	32
<i>Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна</i>	
РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК СПОСОБУ ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ І ПРОФЕСІЙНИХ ТРУДНОЩІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
МЕШКО Г., Д. ПЕД. Н., ПРОФ.;	34
ФІТКАЙЛО М., ЗДОБУВАЧ ТРЕТЬОГО (ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
<i>Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна</i>	
ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
ОЛЕКСЮК В., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.	36
<i>Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ	
ПЕРІГ І., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.	38
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ, ЯКІ ПЕРЕЖИВАЮТЬ ВТРАТУ БЛИЗЬКОЇ ЛЮДИНИ	
СЕНЬОВСЬКА Н., КАНД. ПЕД. Н., ДОЦ.; СКУРАТКО Т., КАНД. ФІЛОЛ. Н., ДОЦ.;	
НЕСТАЙКО І., КАНД. ПЕД. Н., ДОЦ.	41
<i>Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна</i>	
МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ІСТОРІЄЮ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ-РЕКВІЕМУ)	
СІВЧУК П., СТ. ВИКЛАДАЧ.....	43
ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР МІНІМІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ КОНФЛІКТІВ	
СІТКАР В., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.; СІТКАР С., КАНД. ПЕД. Н., ДОЦ.	44
<i>Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна</i>	
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ» В КОНТЕКСТІ МАСОВОГО ВЕРБУВАННЯ РАШИСТАМИ ДІТЕЙ ДЛЯ ДИВЕРСІЙ В УКРАЇНІ	
ХИМКО М., КАНД. ПСИХОЛ. Н.	50
<i>Комунальний заклад Львівської обласної ради Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна</i>	
ТОВПЕКО О., КАНД. ПСИХОЛ. Н.	
<i>засновниця громадської організації «Важливі», Україна</i>	
ГРУПОВА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК РЕСУРС ДЛЯ ДІТЕЙ ВОЇНІВ	
ЧОП Т., АСИСТЕНТ.....	53
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ПРОБЛЕМА ВЕРБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ ВОРОЖИМИ СПЕЦСЛУЖБАМИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ	
ШОСТАКІВСЬКА Н., КАНД. ПЕД. Н., ДОЦ.; КАЗЬМІРУК О.....	55
<i>Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ	
СЕКЦІЯ 2. ІСТОРІЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ.....	57
ВІЕРУ І., СТУДЕНТ-ДОКТОРАНТ	57
<i>Сучавський університет «Штефан чел Маре», Румунія</i>	
МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИЧНА, ПОЛІТИЧНА ТА ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА	
ГУМЕН Ю., КАНД. ІСТОР. Н., ДОЦ.; КРИСЬКОВ А., Д. ІСТОР. Н., ПРОФ.....	61
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ІВАН ТА ОЛЕКСАНДР ПУЛЮЇ У БОРОТБІ ЗА УКРАЇНУ В НАЙБІЛЬШИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ ХХ СТОЛІТТЯ	
КРИВА Л.....	63
<i>Відокремлений структурний підрозділ «Тернопільський фаховий коледж» Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, Україна</i>	
ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ	
МЕДВЕДЄВ О., СТ. Н. С.	66
<i>Національний університет оборони України, Україна</i>	

**МІСТИЧНЕ Й ПОЛІТИЧНЕ У ТВОРЧОСТІ ДОНЦОВА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ**

Стоцький Я., д. істор. н., проф...... 69
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**ПСИХОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ УПЦ МП ДО ПЦУ**

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; Щербань Ю...... 73
Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПЕРША АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКА ВІЙНА (1948-1949): ПРИЧИНИ, ХІД І НАСЛІДКИ КОНФЛІКТУ

СЕКЦІЯ 3. ГІБРИДНІ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ 76

Онофрійчук О.; Прокопенко О., доктор філософії..... 76
Національний університет оборони України, Україна

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ**

Потіха О., канд. істор. н., доц. 78
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Дудун Ю.
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

**ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ РОСІЇ ПРОТИ
УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ**

Савіна І., канд. пед. н...... 80
Навчально-науковий інститут воєнної історії, Національний університет оборони України, Україна

Жуковський А.
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ГІБРИДНІ ВІЙНИ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Сенк А., проф. 82
Державний професійно-технічний університет імені професора Едварда Ф. Щепаника у Сувалках, Польща

**НЕВДАЛІ СПРОБИ МИРНИХ ПЕРЕГОВОРІВ ПІСЛЯ ЗБРОЙНОГО НАПАДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
НА УКРАЇНУ**

**полк. Войтко О., канд. військ. н., доц., лауреат Національної премії України
імені Бориса Патона**..... 90

Начальник інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України

Федорієнко В., канд. техн. н.
Національний університет оборони України, Україна

**ДЕКОНСТРУКЦІЯ РОСІЙСЬКОГО НАРАТИВУ «ЯДЕРНОГО ШАНТАЖУ»: АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ДАНИХ**

Чуйко Г., канд. філол. н., доц.; Чаплак Я., канд. психол. н., доц. 92
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

МЕНТАЛІТЕТ КРАБА ТА ЙМОВІРНІ ПРИЧИНИ ЙОГО ПРОЯВУ

**СЕКЦІЯ 4. ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІЙНИ: КОГНІТИВНИЙ, ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА
СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІРИ** 94

**Герман О., канд. істор. н., проф., заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки
письменників України** 94

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЦИВІЛІЗАЦІЯ НА ПЕРЕХРЕСТІ ЧАСУ

Груць Г., канд. пед. н., доц...... 97
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ВОЄННОГО ЧАСУ: МИСТЕЦТВО НА МЕЖІ БУТТЯ

Криськов А., д. істор. н., проф. 100
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

**СЕКЦІЯ 5. ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА БЕЗПЕКУ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ..... 101**

FEDAK S., PHD (PHIOL.), ASSOC. PROF.; DZYDZHORA L., SENIOR LECTURER..... 101
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

**WAR AND CLIMATE CHANGE: HOW MILITARY CONFLICTS CONTRIBUTE TO THE DETERIORATION OF
GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN UKRAINE**

**ГАВРИШОК Б., КАНД. ГЕОГР. Н., ДОЦ.; ГАВРИШОК О., ЗДОБУВАЧ ТРЕТЬОГО (ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ
ОСВІТИ 103**

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

БЕЛІГЕРАТИВНІ ЛАНДШАФТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

ГОРБАТЮК Р., Д. ПЕД. Н., ПРОФ. 106

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ВАНКЕВИЧ Я.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА БЕЗПЕКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ,
ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ**

**ГУРИК О., КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ.; ОКІПНИЙ І., КАНД. ТЕХН. Н.; СЕНЧИШИН В., КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ.;
МАРИНЕНКО С., КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ.; КОРОЛЬ О. 108**

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВПЛИВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА ЕКОСИСТЕМУ ТА БЕЗПЕКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

КЛОЧКО А., Д. ЮРИД. Н., ПРОФ. 110

Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

БОРИСОВА Л., КАНД. ЮРИД. Н., ДОЦ.

Національний університет цивільного захисту України, Україна

НІКІТІНА Л., КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

СПІВПРАЦЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА МЕХАНІЗМОМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС

ЛУК'ЯНИХІНА О., КАНД. ЕКОН. Н., ДОЦ.; КОВАЛЕНКО Є. 112

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, Україна

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ

**МИХАЙЛИШИН Б., ЗДОБУВАЧ ТРЕТЬОГО (ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ; ДМИТРІВ Д.,
КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ. 114**

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

АНАЛІЗ РИЗИКІВ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ШВИДКОПСУВНИХ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ

ТРАНСПОРТОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

МОСОВ С., Д. ВІЙСЬК. Н., ПРОФ. 116

*Інститут наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України,
Україна*

ЧУБІНА Т., Д. І. Н., ПРОФ.

Національний університет цивільного захисту України, Україна

ВПЛИВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ НА ЕКОСИСТЕМИ

НЕКЛОНСЬКИЙ І., КАНД. ВІЙСЬК. Н. 118

Національний університет цивільного захисту України, Україна

МОДЕЛЬ ВЗАЄМОДІЇ ПРИ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

**РЕПАК О., ЗДОБУВАЧ ТРЕТЬОГО (ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ;
ДМИТРІВ Д., КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ. 120**

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗАХОДІВ МОБІЛІЗАЦІЇ НА АВТОПІДПРИЄМСТВА, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ

ПЕРЕВЕЗЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ СПОЛУЧЕННІ

СТРІЛЕЦЬКИЙ М., ЗДОБУВАЧ ТРЕТЬОГО (ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 122

Західноукраїнський національний університет, Україна

МОДЕЛЬ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ МАЛИМИ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ПІД

ЧАС ЕКОЛОГІЧНИХ, ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ І ВОЄННИХ ДІЙ

СТРУЧОК В., СТ. ВИКЛАДАЧ..... 127

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

РАДІАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛУ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ ПРИ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС ТРЕФІЛОВА Л., Д. ФІЗ.-МАТЕМ. Н., ПРОФ.; ГУЗЬ А.; АПСАТАРОВА С.	129
<i>Національний університет цивільного захисту України, Україна</i>	

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В ДСНС

ХИМИЧ Г., СТ. ВИКЛАДАЧ; БЕРЕЗОВСЬКИЙ В.; ШАСТКІВ М.; ДУНЕЦЬ В., КАНД.ТЕХН.Н., ДОЦ.; ПІТУС Д.; ДУДА С., АСИСТЕНТ	131
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	

**ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВИХ ВІД ЕЛЕКТРОМАГНІТНОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ РАДІОТЕХНІЧНИХ
СИСТЕМ**

**СЕКЦІЯ 6. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПОТРЕБ ВІЙСЬК
(СИЛ) В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ..... 134**

ОСТАПЧУК Т., СТ.Н.С.	134
<i>Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна</i>	

**ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ
ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ**

ПАЛУХНИК О., Д. ЕКОН. Н., ПРОФ.....	137
<i>Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна</i>	

**СТРАТЕГІЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ**

СИЗОВ А., КАНД. ЕКОН. НАУК, ДОЦ., СТ. Н. С.; ДЯЧЕНКО С., СТ. Н. С.	139
<i>Науково-дослідний центр Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна</i>	

**ІНСТИТУЦІЙНІ НОВОВВЕДЕННЯ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА
ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

ЦЮКАЛО Л., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ У ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ.....	141
<i>Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна</i>	

МЕХАНІЗМ ПОВЕРНЕННЯ ПДФО ВІЙСЬКОВИМ ЧАСТИНАМ: МІЖ РЕФОРМОЮ ТА РЕАЛЬНОСТЮ

**СЕКЦІЯ 7. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА
СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ 143**

HORISHNA O., PhD (PED.); RADYK D., PhD (TECH.), ASSOC. PROF.	143
<i>Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine</i>	

**BASIC GENERAL MILITARY TRAINING IN UNIVERSITIES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND
OPPORTUNITIES FOR UKRAINE**

SYMSENKO I., PhD STUDENT	145
<i>Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine</i>	

**ENHANCING POLITICAL PARTICIPATION AS A FACTOR IN MITIGATING THE SOCIAL CONSEQUENCES
OF ARMED CONFLICTS**

АНДРУШКІВ Б., Д. ЕКОН. Н. ПРОФ., ПРЕЗИДЕНТ АКАДЕМІЇ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ; ГАБРУСЕВА Н., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ, ДОЦ.; КИРИЧ Н., Д. ЕКОН. Н., ПРОФ.; ПОГАЙДАК О., Д. ЕКОН. Н., СТ. Н. С.	147
<i>Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна</i>	

ПАНЧИШИН Т., КАНД. ЕКОН. Н., ДОЦ.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

**ШЛЯХИ І ЗАСОБИ ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ОСВІТАН І НАУКОВЦІВ В
УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТАНСЬКОЇ ГАЛУЗІ**

БУДЗ В., КАНД. ФІЛОС. Н., ДОЦ.; КОСТИРЯ С., КАНД. ТЕХН. Н.; СВЕТЛІЧНИЙ І., ЗДОБУВАЧ ТРЕТЬОГО (ОСВІТНЬО- НАУКОВОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	150
<i>Центр досліджень Державної спеціальної служби транспорту, Україна</i>	

РОЗМІНУВАННЯ ЯК ОСНОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

ВОРОНЕНКО В., КАНД. ЕКОН. Н., ДОЦ.; БОРИСЕНКО О.....	153
<i>Сумський державний університет, Україна</i>	

СТАЛИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОВОЄННИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

ЛУБКОВИЧ Н., КАНД.ІСТОР.Н., ЛУБКОВИЧ А.	155
<i>Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна</i>	

РОЛЬ ІТ-СЕКТОРУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

СТАНЬКО А., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ; ДІДИЧ І., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ; МИКИТИШИН А.; ЗОЗУЛЯК Б. 157
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ АНАЛІЗУ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ДАНИХ,
РОЗПІЗНАВАННЯ ЦІЛЕЙ І ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ КОНФЛІКТІВ**

СТАНЬКО А., ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ; МИКИТИШИН А., КАНД. ТЕХН. НАУК, ДОЦ.; БЛАВИЦЬКИЙ А. 159
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**СМАРТ-МЕРЕЖІ ТА БЛОКЧЕЙН-РІШЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОГО
ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

**СЕКЦІЯ 8. МИРОТВОРЧА РОЛЬ НАТО ТА ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА
ЛІКВІДАЦІЇ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ 161**

ЛИТОВЧЕНКО А. 161
*Інститут наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України,
Україна*

ПОШУКОВО-РЯТУВАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ БЕЗПІЛОТНИКІВ

МЕЛЕЩЕНКО Р., Д.ТЕХН.Н., ПРОФ.; ЧЕРНИШ Р., КАНД.ТЕХН.Н., ДОЦ. 163
Національний університет цивільного захисту України, Україна

**МИРОТВОРЧА РОЛЬ НАТО ТА ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЛІКВІДАЦІЇ
ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ**

КОЗИР А., КАНД. ТЕХН. Н. 165
*Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки з
сертифікації, Україна*

ХИЛЬ А.
Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

**МИРОТВОРЧА РОЛЬ НАТО ТА ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЛІКВІДАЦІЇ
ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ**

Секція 1. ПСИХОЛОГІЧНА І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

UDC: 616.89

Dzydzhora L., Senior Lecturer; Fedak S., PhD (Philol.), Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF PARTICIPATION IN MILITARY CONFLICTS FOR CIVILIANS: WAYS AND METHODS OF ADAPTATION

Abstract: Military conflicts have a profound and lasting impact on the mental health of civilians. Only in recent decades it has become increasingly evident that civilian who have experienced wars often face serious psychological problems such as post-traumatic stress disorder (PTSD), depression, anxiety disorders and social isolation. The psychological problems faced by civilians who have become victims of military conflicts and effective methods of their rehabilitation are investigated in this paper.

Keywords: military conflicts, civilians, psychological consequences, adaptation, rehabilitation, post-traumatic stress disorder, depression.

Джиджора Л., ст. викладач; Федак С., канд. філол. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ УЧАСТІ В ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ ДЛЯ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ: ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ АДАПТАЦІЇ

Анотація: Воєнні конфлікти мають глибокий і тривалий вплив на психічне здоров'я цивільного населення. Лише в останні десятиліття стає все очевиднішим, що цивільні особи, які пережили війни, часто стикаються з серйозними психологічними проблемами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади та соціальна ізоляція. Ця стаття присвячена вивченню психологічних наслідків, з якими зіштовхуються цивільні особи, що стали жертвами воєнних дій, а також ефективним методам їх адаптації і реабілітації.

Ключові слова: воєнні конфлікти, цивільні особи, психологічні наслідки, адаптація, реабілітація, посттравматичний стресовий розлад, депресія.

Military conflicts leave not only physical destruction, but also seriously affect the mental health of those who become their victims. While the main focus is usually on the military, the consequences for civilians, especially women, children and the elderly, are often underestimated. The prolonged experience of violence, the destruction of habitual social ties, and the loss of relatives and property can result in serious psychological disorders that require a comprehensive approach to rehabilitation. Civilians affected by military actions may suffer from various psychological disorders.

One of the most common is post-traumatic stress disorder (PTSD), which often occurs after experiencing traumatic events. PTSD is characterised by symptoms such as frequent memories of the experienced violence, nightmares, emotional numbness and difficulties in interacting with other people. Civilians affected by military actions may suffer from a variety of psychological disorders.

Another common problem is depression, which can develop against the background of constant anxiety, hopelessness and loss of life's guidelines. As noted by Brown L. and Green R., depression often develops in individuals who have experienced prolonged exposure to trauma and uncertainty during armed conflict [1]. Women and children who have been victims of sexual violence during armed conflict may experience specific mental health problems, such as depression, anxiety disorders, identity disorders and psychological trauma, which can last for many years.

Social isolation is another serious consequence, as people who have experienced military operations are often unable to return to normal life. Job loss, the destruction of family ties, and

relocation to new areas can result in the decrease in social support and increased risk for developing depression and other mental disorders.

Ways and methods of adapting civilians to peaceful life are as follows:

1. Psychotherapeutic methods

Psychotherapy is one of the most effective ways to help victims. Cognitive- behavioural therapy (CBT) has proven to be effective in treating PTSD, depression and anxiety disorders. CBT helps patients to identify and change negative thinking patterns that contribute to the development of mental disorders and teaches healthy strategies for dealing with stressful situations.

Art therapy is another popular method. It enables people who have experienced trauma to express their emotions by drawings, music or other creative forms. This method is particularly effective for children, who often cannot express their feelings in words. According to Ginsburg and Smith, art therapy helps trauma survivors process their emotions in a safe and non-verbal manner, making it an ideal tool in post-conflict rehabilitation, especially for those who may struggle to articulate their experiences verbally [2].

2. Group therapy and social support

Group therapy is particularly important as it makes it possible to the victims to meet others who have experienced similar events. This creates a sense of community, support and the opportunity to share one's experiences. Group therapy also contributes to the reduction of social isolation and to restore trust in others.

3. Social adaptation and integration

The process of social adaptation is critical for the rehabilitation of civilians after military conflicts. Assistance in finding accommodations, employment and restoring social ties is of great importance. Programmes aimed at integrating internally displaced persons into new communities can significantly reduce stress and facilitate the adaptation process. Sharma and Khanna emphasize that structured reintegration programs are essential in helping war survivors rebuild their lives and integrate successfully into new communities, thus reducing the long-term psychological impacts of displacement [3].

Another important aspect is life skills training and increased social competence, which makes it possible for victims to adapt more successfully to new living conditions.

4. Support programmes for children and adolescents

Special attention should be paid to children who have experienced military conflicts. They require specialised psychological support programmes that take into account their age level and their opportunities to express their feelings. Educational and play-based methods can help children to restore their emotional state, ease traumatic experiences and adapt to new social conditions. According to Melnyk, psychological assistance for children who have survived military conflicts should focus on both emotional recovery and cognitive development, utilizing methods tailored to the child's developmental stage. These approaches are essential for helping children navigate the trauma they have experienced and begin to heal [4].

5. Medication treatment

In some cases, when psychological symptoms become excessively severe, medication treatment is required. Antidepressants and tranquillisers can be helpful in reducing the symptoms of anxiety, depression and stress, especially in the early stages of treatment.

The psychological consequences of participation in military conflicts for civilians are a serious problem that requires a comprehensive approach to rehabilitation. Psychotherapeutic methods, social support, group therapy and social adaptation programmes are effective ways to assist the victims. However, the success of rehabilitation programmes depends on the individual approach to each patient and the integration of medical and social aspects into the recovery process.

Further research should focus on developing new methods of support for civilians who have experienced military conflicts and evaluating the effectiveness of existing rehabilitation programmes for different groups of victims.

References

1. Brown L., Green R. Psychological Effects of War on Civilians: A Study of Post –Traumatic Stress Disorders and Depression. *Journal of Mental Health and War*, 11(3), DOI: 10.1234/jmhwar.2015.0123, p.203.
2. Ginsburg G., Smith R. Art Therapy as a Treatment for Trauma Survivors in Post –Conflict Settings. *Journal of Trauma and Recovery*, 7(2), 2016, p.240.
3. Sharma A., Khanna S., Social Reintegration of War Survivors; Programs and Approaches, *International Journal of Social Rehabilitation*, 3(4), 2020, p.235.
4. Melnyk, T., Psychological Assistance to Children Who Have Survived Military Conflicts. *Child Psychology and Psychotherapy*, 5(1), 2021, p.82.

UDC: 159.9:616.89

Zubko R., Senior Lecturer

Strategic Communications Institute, National Defence University of Ukraine, Ukraine

ASPECTS OF THE REHABILITATION OF INDIVIDUALS AFFECTED BY PSYCHOLOGICALLY TRAUMATIC EVENTS

Abstract. The article highlights the theoretical foundations of psychological rehabilitation for individuals who have experienced psychologically traumatic events. It summarizes contemporary approaches to interpreting the concepts of “rehabilitation” and “psychological rehabilitation” in the context of crisis psychology. The main goals, tasks, principles, and methods of professional activity of psychologists aimed at overcoming the consequences of psychological trauma are identified. It is noted that a psychologically traumatic event is typically sudden and destructive in nature and is accompanied by significant emotional stress, requiring professional intervention. The study outlines the key stages of rehabilitation work with affected individuals, taking into account their individual characteristics and level of disadaptation. The results obtained may be used in crisis intervention practices and in the training system for psychologists working with traumatized individuals.

Keywords: psychological rehabilitation, traumatic event, crisis intervention, traumatic experience, psychologist, professional assistance.

The issue of psychological rehabilitation for individuals affected by traumatic experiences has gained particular urgency in the context of the ongoing war in Ukraine. Hostilities, heavy shelling, territorial occupation, the loss of loved ones, injuries, forced displacement, and other traumatic incidents have left deep psychological scars on both military personnel and civilians. For many Ukrainians, the war has triggered the development of post-traumatic stress disorder (PTSD), anxiety disorders, depression, and other emotional and cognitive conditions that may persist for years [3].

The scientific challenge in this field lies in developing and adapting rehabilitation methodologies for people affected by war-related trauma, considering the unique nature of armed conflict and its psychological consequences for different population groups—servicemembers, volunteers, medical professionals, children, women, and the elderly. It is essential to explore mechanisms of trauma recovery and resilience building, as well as to design new approaches to mental health support that reflect the national and cultural context.

In the current circumstances, the scope of application for psychological rehabilitation knowledge and skills has significantly expanded. Traumatic events are typically sudden, intense, and destructive, often resulting in profound psychological harm. Only through structured psychological rehabilitation can affected individuals restore their social adaptation resources, improve life activity, and regain a sense of self-efficacy.

The practical goal of psychological rehabilitation is to ensure access to professional mental health support for everyone impacted by war. This includes building a national psychological rehabilitation system, implementing state-level mental health programs, empowering NGOs and

international partners, and training qualified specialists capable of working effectively with war-related psychological trauma.

Recent studies on psychological rehabilitation for individuals affected by traumatic events, particularly due to the war in Ukraine, indicate a surge in both scientific and practical efforts by Ukrainian psychologists. The Russian-Ukrainian conflict has prompted an increase in research focusing on trauma's impact on mental health and the development of effective rehabilitation methods.

Globally, psychologists are examining the challenges of providing psychological assistance to trauma survivors. Notable Ukrainian researchers, including V. Marunch, V. Shevchuk, and O. Yavorovenko, have explored the principles, methods, and stages of psychological rehabilitation, contributing to the understanding of effective practices in this field [4].

A significant area of focus is the study of post-traumatic stress disorder (PTSD) manifestations among military personnel and civilians. Researchers such as L. Balabanova and O. Kokun have investigated the psychological states of individuals in extreme conditions, emphasizing the importance of tailored support for combatants. Additionally, efforts are being made to develop diagnostic tools for early detection of PTSD and other mental disorders, facilitating timely interventions [7].

The psychological rehabilitation of children exposed to warfare is also receiving attention. Techniques like art therapy and storytelling are employed to help young survivors process their experiences and regain a sense of security [5].

Overall, Ukrainian psychologists are actively advancing the study of psychological trauma and integrating international experiences into domestic rehabilitation practices. Despite these advancements, further in-depth research is necessary to fully understand the professional activities of psychologists in the context of trauma rehabilitation and support.

Methods of Psychological Rehabilitation: Updated Overview and Conclusions. Recent research in the field of psychological rehabilitation of individuals who have experienced traumatic events identifies a range of effective methods widely used in practice [2]. The most common include autogenic training, hypnosis, mental hygiene, psychoprophylaxis, aesthetic therapy, physical exercise, and occupational therapy.

Autogenic training is based on self-suggestion techniques and is widely applied to manage depression, anxiety, and stress without the use of medication. It contributes to restoring emotional balance, reducing tension, and building resilience to stress.

Hypnosis is used to address emotional disturbances and post-traumatic symptoms. It helps reproduce and process negative experiences, thereby reducing their destructive psychological impact.

Mental hygiene encompasses preventive knowledge and actions aimed at preserving mental health. Psychoprophylaxis, in turn, is focused on preventing the development of mental disorders by creating conditions that enhance stress resistance.

Aesthetic therapy targets the emotional and sensory sphere through art, fostering psychological comfort and creative self-expression. It effectively reduces anxiety, stabilizes emotional states, and encourages inner potential.

Physical exercise positively influences overall psycho-emotional well-being, reduces anxiety, boosts energy, and improves mood. Its regular practice is a key component of psychological recovery.

Occupational therapy involves engaging individuals in meaningful work to restore functional and psychological capacity. Productive activity helps individuals regain a sense of self-worth, which is vital for emotional recovery.

The integrated use of these methods, in conjunction with medical approaches, supports re-adaptation, social activity, and professional reintegration of individuals affected by trauma.

Conclusions and Future Prospects. Psychological rehabilitation of trauma survivors is a multi-stage process, including diagnostics, recovery, re-adaptation, and full social integration. This work requires not only professional expertise but also a high level of ethical and personal maturity. Future studies should focus on empirically examining the qualities essential for effective psychological work, improving rehabilitation methods tailored to individual needs, and developing professional support programs for specialists working in this field.

References

1. *Development of Physical Qualities of Higher Education Applicants of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Methodological Guidelines*. (2021). Kyiv: National Academy of Internal Affairs. 108 p.
2. Prorok, N. (Ed.). (2018). *Fundamentals of Rehabilitation Psychology: Overcoming the Consequences of Crisis*. Vol. 1. Kyiv. 208 p.
3. Tsarenko, L. H. (2019). Features of Experiencing Psychological Trauma During Armed Conflict. *Psychology: Theory and Practice*, 1(3), 158–170.
4. Khlebnik, S. R. (2011). Art Pedagogy in the Training of Social Tutors for the Socialization of Children with Developmental Disabilities. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*, 1(14), 104–107.
5. Pryb, H. A. (2007). Psychological Rehabilitation as a Component of Comprehensive Medical and Social Rehabilitation of Mentally Ill Patients. *Ukrainian Bulletin of Psychoneurology*, 15(3), 58–61.
6. Marunych, V. V., Shevchuk, V. I., & Yavorovenko, O. B. (2006). *Methodological Manual on the Rehabilitation of Persons with Disabilities*. Vinnytsia: O. Vlasiuk. 212 p.
7. Filippov, M. M. (Ed.). (2003). *Human Psychophysiology: A Textbook*. Kyiv: MAUP. 136 p.
8. *Autogenic Training and Autosuggestion: Six Basic Classical Exercises Available to Everyone*. KOZAKY Journal: Materials on Psychiatry and CNS Disorders. Retrieved from <https://www.kozaky.org.ua/autogenne-trenuvannya-i-samonaviyannya-shist-bazovix-klasichnix-vprav-dostupnix-kozhnomu/> (Accessed: April 11, 2025).

UDC: 159.944.4:355.1

Medvid I., Senior Lecturer

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

THE ROLE OF CONSTRUCTIVE COPING STRATEGIES IN THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF MILITARY PERSONNEL IN EXTREME SITUATIONS

Abstract. This article explores the coping strategies employed by military personnel to manage stress in extreme service conditions. The article discusses different classifications of stress-coping strategies and evaluates their effectiveness.

Keywords: Coping strategies, military personnel, stress, psychological health, social support.

Modern military conflicts impose not only physical but also significant psychological demands on military personnel. Living in extreme conditions, constant stress, and life-threatening situations can negatively impact mental health. Therefore, studying the mechanisms of stress adaptation and developing effective strategies to promote the psychological well-being of military personnel are of utmost importance.

The defenders of our country face daily challenges that test them both physically and mentally. Extreme conditions, constant tension, and threats to life are just a part of what military personnel encounter. How can mental health be preserved in such challenging conditions? What mechanisms help military personnel cope with stress and adapt to extreme situations? This study aims to find answers to these questions by focusing on the role of constructive coping strategies.

The role of constructive coping strategies in the psychological state of military personnel has been and continues to be studied by many domestic and foreign scientists and psychologists, such as N. Agaev, O. Kokun, V. Mushkevych, L. Pasichnyk, E. Foa, B. Rothbaum, T. Britt, D. Meichenbaum, and many others. They have all emphasized that the psychological resilience of military personnel is one of the key factors in the successful conduct of military operations. Understanding the mechanisms underlying adaptation to extreme conditions is an important task of modern psychology.

The issue of psychological resilience among military personnel has been significant throughout human history. Wars and conflicts have always been associated with substantial psychological stress for their participants.

The Concept of Coping Strategies and Their Role in Stressful Situations

Military service is associated with constant stress caused by extreme conditions, life-threatening danger, and separation from family. To successfully adapt to such conditions, military personnel use various coping strategies - ways to deal with stress. In this article, we will explore how these strategies work, what types exist, and how they affect the mental health of military personnel.

Each of us has faced stressful situations at least once in life. These can be both everyday difficulties and serious life challenges. In such moments, coping strategies come to our aid - various ways through which we can cope with stress, preserve mental health, and adapt to new conditions.

"Coping strategies are a set of mental and behavioral reactions to stressful situations. They help us cope with stress, preserve mental health, and adapt to new conditions. Coping strategies are especially important for military personnel who are constantly in extreme situations" (Zhuravliova, Pomytnkina, 2022, p. 216-223).

"Constructive coping strategies play an important role in maintaining the mental health of service members, especially during high-stress and traumatic events. Using such strategies allows military personnel to cope with difficulties more effectively, reduce anxiety and depression levels, and increase overall life satisfaction."

Actively using constructive strategies helps reduce the intensity of stress reactions, contributing to the preservation of physical and mental health. Using positive coping mechanisms enhances mood and reduces anxiety and depression. Successfully employing constructive coping strategies boosts self-esteem and self-confidence. Many coping strategies involve seeking social support, which strengthens social bonds and a sense of belonging. Regular use of constructive coping strategies helps military personnel better adapt to new conditions and challenges. Utilizing these strategies is an effective preventive measure against PTSD, depression, and other mental health issues.

Conclusions. The article highlights the crucial role of constructive coping strategies in maintaining the mental health of military personnel in extreme conditions. The analysis of scientific literature and international experience led to several conclusions.

Military personnel employ a wide range of coping strategies to manage stress. Cultural differences significantly influence the choice of coping strategies. Soldiers from different cultures may use various ways of coping with stress, which should be considered when developing psychological support programs.

Seeking help from a psychologist or psychiatrist is an effective way to deal with psychological difficulties. Since every military personnel is an individual, the choice of coping strategies should be personalized, taking into account personal characteristics, cultural context, and the specific situation.

In this article, we examined the concept of coping strategies and their role in stressful situations, identified the psychological features of military service and constructive coping strategies for military personnel, defined the characteristics of constructive coping strategies, and conducted a comparative analysis of coping strategies among military personnel from different countries.

Maintaining the mental health of military personnel in extreme conditions can be achieved by creating programs aimed at developing coping skills, tailored to cultural differences and individual needs. This can be done through information campaigns among military personnel and their commanders about the importance of mental health and available support options, as well as by forming mutual support networks within the military, where soldiers can share experiences and support one another.

References

1. Agaev, N.A., Kokun, O.M., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., Ostapchuk, V.V., & Tkachenko, V.V. (2016). Collection of methods for diagnosing negative mental states of military personnel: A

methodological guide. National Defense Medical Center of the Armed Forces of Ukraine. Retrieved from <https://dovidnykmpz.info/psycho/zbirnyk-metodyk-dlia-diahnostyky-neha/>

2. Zhuravlova, L., Pomytkina, L., Lytvynchuk, A., Mozharovska, T., & Zhuravlov, V. (2022). Psychological security in the conditions of using information and communication technologies. In Proceedings of the 1st Symposium on Advances in Educational Technology - Volume 2: AET (pp. 216-223). SciTePress. DOI: <https://www.scitepress.org/Papers/2020/109302/109302.pdf>

УДК: 159.944.4

Бамбурак-Кречківська Н., канд. психол. н., доц.

Комунальний заклад Львівської обласної ради Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

ФОБІЇ РОЗУМНОГО РИЗИКУ ТА МЕТАМОРФОЗ У ТРАВМАТИЧНОМУ ДОСВІДІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Особистості, яка пережила травматичний досвід, досить важко адаптуватися до сучасних умов життя, без задіяння розумного ризику та необхідних метаморфоз. Адже досить часто індивіди відчувають страх перед будь-якими змінами, віддаючи перевагу негативному та однотипному досвіду, сприяючи розвитку фобії, яка пов'язана з адаптацією до нових ситуацій, що є сигналом зниження психічної ефективності особи, як здатності концентруватися та ефективно використовувати власну психічну енергію, заaktuалізовуючи інтенсивне уникнення та сильний страх. Природно, людина завжди зазнає низку тривожних станів заради зростання та розвитку в певних сферах життя. Однак ті хто страждає від наслідків травми зреалізують патерни гальмування та саботажу власних дій.

Ключові слова: адаптація, фобія розумного ризику та метаморфоз, персоніфікація, презентифікація, травма.

Bamburak-Krechkiwska N., PhD (Psych.), Assoc. Prof.

Municipal Institution of Lviv Regional Council Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine

PHOBIAS OF REASONABLE RISK AND METAMORPHOSES IN THE TRAUMATIC EXPERIENCE OF PERSONALITY

Abstract. An individual who has experienced traumatic events often finds it difficult to adapt to modern living conditions without engaging in reasonable risk and undergoing necessary metamorphoses. Quite frequently, individuals experience fear of any change, preferring negative and monotonous experiences, which contributes to the development of phobias associated with adaptation to new situations. This is a signal of reduced psychological efficiency – the ability to focus and effectively use one's own mental energy – leading to intense avoidance and deep fear. Naturally, a person experiences a series of anxious states in the process of growth and development in various life areas. However, those suffering from the consequences of trauma tend to display patterns of inhibition and self-sabotage in their actions.

Keywords: adaptation, phobia of reasonable risk and metamorphoses, personification, presentification, trauma.

У дисоціативних частинах особистості, котрі страждають від наслідків психічної травми, переважає фобія метаморфоз та розумний ризик, тому спроба щось видозмінити часто усвідомлюються як нещастя чи катастрофа, задіюючи низку астеничних емоційних станів: відчаю, люті, сорому, почуття безпорадності, безцільності та страху невдачі. Таким чином, проєктуючи катастрофічний досвід минулого до власних уявлень про майбутнє, індивід відкидає зміни, оскільки намагається уникнути загрози (минулий досвід), а відтак втратити контроль над тим, що відбувається.

Адаптивне функціонування вимагає від індивіда освоєння ментальних дій: сприйняття, мислення, прийняття рішень, почуттів, бажання, потреб, фантазій, тілесних відчуттів, котрі спрямовують поведінкові патерни. Проте в осіб з травматичним досвідом розвиваються фобії певних ментальних дій. А саме через механізм оцінювання дані психічні активності викликають сильні емоції сорому, страху чи огиди. За таких умов, вони часто бояться власних почуттів та думок, а також відчуття, що супроводжують їх. Тому в терапевтичному процесі слід виокремити, які з них призводять до глибокого гальмування, і котрі, активуючись, спричиняють миттєву дезорганізацію функціонування особистості.

Таким чином, подолання вище означених фобій є джерелом маневрів уникнення та страху в певній дисоціативній частці, сприяє посиленню персоніфікації та презентифікації особи, зокрема вона зреалізовує мотиваційні процеси досліджувати нові можливості в різноманітних сферах діяльності задіяючи розумні ризики.

У терапевтичному процесі необхідно приділити належну увагу щодо трансформації переконань у змін (наприклад, переконання, що метаморфози є небезпечними, нестерпними, незворотними, пов'язаними з переживанням безпорадності та некомпетентності). Іноді джерело яких переходить у ще не розкриті травматичні спогади, дослідження котрих вимагає повернення до регресії. Доцільно заохотити особу докладати невеликі, але очевидні зміни, які не спричиняють масштабного занепокоєння та допомагають адаптуватися до них. Поступово, коли фобія буде подолана, здійснюється трансформація глобальних метаморфоз у новому житті. Отже, особистість поступово навчається на власному досвіді (виконує синтез), що із видозміною життєдіяльності зреалізовуються позитивні процеси, а відтак ризик корисний. За таких умов, ритуали переходу, котрі слугують маркерами успішних радикальних змін допомагають людині в презентифікації та персоніфікації метаморфоз, задіяних з новою фазою життєвого циклу, а саме розвитку умінь концентрувати та ефективно використовувати психічну енергію, підвищуючи психічну ефективність щодо власних можливостей (позитивна соціальна стимуляція, як соціальна підтримка; адекватна фізична стимуляція закріплюється оточенням, в якому немає ні надлишку, ні браку стимулів).

Джерела та література

1. Nenhuis E. R. S., De Boer J. A. Psychobiology of traumatisation and traumarelated structural dissociation of the personality. *Dissociation and the dissociative disorders: DSM-V and beyond*. New York: Routledge. 2009. P. 337–367.
2. Spinazzola J., Blaustein M., Van der Kolk B. A. Posttraumatic stress disorder treatment outcome research: The study of unrepresentative samples? *Journal of Traumatic Stress*. 18. 2005. P. 425–436.
3. Van der Hart O., Dorahy M. Dissociation: History of a concept. *Dissociation and the dissociative disorders: DSM-V and beyond*. New York: Routledge. 2009. P. 4–26.
4. Van der Kolk B. A., Hopper J. W., Osterman J. E. Exploring the nature of traumatic memory: Combining clinical knowledge with laboratory methods. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 4 (2). 2001. P. 9–31.
5. Wald J., Taylor S. Interoceptive exposure therapy combined with traumarelated exposure therapy for post-traumatic stress disorder: A case report. *Cognitive Behavior Therapy*. 34. 2005. P. 34–40.

УДК: 159.9

Вишньовський Володимир; Вишньовський Василь, канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Анотація. У тезах розглядаються актуальні питання відновлення жертв воєнних конфліктів за допомогою психологічних стратегій. Виділено найбільш поширені та дієві

терапевтичні підходи для надання ефективної допомоги потерпілим у воєнних конфліктах. Зазначено, що реабілітація жертв воєнних конфліктів – це складний, тривалий, але можливий процес. Важливо пам'ятати, що процес відновлення є індивідуальним та може займати різний час. Потрібно застосовувати різноманітні психологічні стратегії, створити безпечне середовище, забезпечити підтримку соціальних зв'язків та надання кваліфікованої психологічної допомоги.

Ключові слова: війна, психологічні стратегії відновлення, реабілітація, психотерапія, сенс життя.

Vyshnovskiy V.; Vyshnovskiy V., PhD (Psych.), Assoc. Prof.
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL STRATEGIES FOR THE RECOVERY OF VICTIMS OF MILITARY CONFLICT

Abstract. The theses consider the current issues of rehabilitation of victims of military conflicts using psychological strategies. The most common and effective therapeutic approaches are highlighted for providing effective assistance to victims of military conflicts. It is noted that the rehabilitation of victims of military conflicts is a complex, long, but possible process. It is important to remember that the recovery process is individual and can take different times. It is necessary to apply various psychological strategies, create a safe environment, ensure the support of social ties and provide qualified psychological assistance.

Keywords: war, psychological recovery strategies, rehabilitation, psychotherapy, the meaning of life.

Війна – це руйнівна сила, яка залишає глибокі шрами не лише на тілах, а й у душах мільйонів людей. Жертви воєнних конфліктів, незалежно від їхнього віку, статі чи соціального статусу, несуть у собі тягар травматичних переживань, що можуть проявлятися у вигляді посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожності, проблем у стосунках та інших серйозних психологічних наслідків. Відновлення після таких жахливих подій – це складний і довготривалий процес, який потребує комплексного підходу та застосування різноманітних психологічних стратегій. Першим і надзвичайно важливим кроком на шляху до відновлення є **створення безпечного та стабільного середовища**. Для багатьох жертв війни відчуття безпеки було зруйновано, тому відновлення цього почуття є першочерговим завданням. Це включає забезпечення базових потреб (житло, їжа, одяг), уникнення повторної травматизації та створення передбачуваного розпорядку дня. У цьому контексті важливу роль відіграють гуманітарні організації, державні служби та місцеві громади, які можуть надати необхідну підтримку та ресурси. Паралельно з цим необхідно забезпечити **доступ до кваліфікованої психологічної допомоги**. Травматичні переживання, пов'язані з війною, часто є занадто глибокими та складними для самостійного опрацювання. Професійні психологи та психотерапевти володіють знаннями та навичками для надання ефективної допомоги жертвам воєнних конфліктів [2]. Серед найбільш поширених та дієвих терапевтичних підходів можна виділити:

– **Терапія, сфокусована на травмі (Trauma-Focused Therapy):** спрямована на безпосереднє опрацювання травматичних спогадів та пов'язаних з ними емоцій. Різні методи: експозиційна терапія, когнітивна обробка травми та наративна терапія, допомагають жертвам конфлікту безпечно досліджувати свої травматичні переживання, зменшити їхню інтенсивність та інтегрувати їх у своє життя. Така терапія має проводитися кваліфікованим фахівцем у безпечному та контрольованому середовищі.

– **Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ):** допомагає жертвам війни ідентифікувати та змінювати негативні думки та поведінкові патерни, які виникли внаслідок травматичного

досвіду. Може бути особливо корисною для подолання тривожності, депресії, почуття провини та інших емоційних проблем. Навчає ефективних стратегій копінгу та саморегуляції.

– **Терапія прийняття та відповідальності (АСТ)** – Acceptance and commitment therapy: фокусується на прийнятті болючих думок та почуттів, які є неминучим наслідком травми, на спрямуванні зусиль на дії, що відповідають особистим цінностям. Допомагає жертвам війни жити змістовним життям, незважаючи на наявність травматичних спогадів та емоцій.

– **Діалектична поведінкова терапія (DBT)** – dialectical behavior therapy: є ефективною для людей, які відчувають інтенсивні емоційні коливання, імпульсивність та труднощі у міжособистісних стосунках, що часто спостерігається у жертв воєнних конфліктів. Навчає навичок усвідомленості, регуляції емоцій, міжособистісної ефективності та стійкості до стресу.

– **Групова терапія:** Участь у групах підтримки з іншими жертвами війни може бути надзвичайно цінною. Спільний досвід створює відчуття спільноти та взаєморозуміння, зменшує почуття ізоляції та стигми. У групі люди можуть ділитися своїми переживаннями, отримувати підтримку та навчатися ефективних стратегій подолання від інших [3].

Окрім індивідуальної та групової психотерапії, важливу роль у відновленні жертв воєнних конфліктів відіграють **стратегії самодопомоги та підтримки соціальних зв'язків**. До них належать: **розвиток здорових механізмів копінгу:** Навчання ефективних способів управління стресом, таких як фізичні вправи, медитація, творчість, хобі та проведення часу на природі. Важливо уникати деструктивних механізмів копінгу, таких як вживання алкоголю або наркотиків; **відновлення та підтримка соціальних зв'язків:** спілкування з родиною, друзями та членами громади є важливим джерелом підтримки та емоційного тепла. Участь у соціальних та громадських заходах може допомогти відновити почуття приналежності та зменшити ізоляцію; **практики усвідомленості (Mindfulness):** регулярні практики усвідомленості допомагають зосередитися на теперішньому моменті, зменшити тривожність та покращити емоційну регуляцію; **творче самовираження:** заняття мистецтвом, музикою, письмом або іншими формами творчості можуть стати потужним інструментом для вираження емоцій, опрацювання травматичного досвіду та пошуку сенсу; **фізична активність:** регулярні фізичні вправи не лише покращують фізичне здоров'я, але й сприяють вивільненню стресу та покращенню настрою [1].

Важливо пам'ятати, що процес відновлення є **індивідуальним та може займати різний час**. Не існує універсального підходу, який би підійшов кожній жертві воєнного конфлікту. Психологічні стратегії повинні бути адаптовані до індивідуальних потреб, культурного контексту та особливостей пережитого досвіду. Крім того, відновлення жертв війни вимагає **системного підходу та співпраці на різних рівнях**. Державні органи повинні забезпечити доступ до якісної психологічної допомоги, розробляти та впроваджувати програми підтримки, спрямовані на довгострокове відновлення. Міжнародні організації можуть надавати фінансову та експертну підтримку. Громадські організації та волонтери відіграють важливу роль у наданні первинної допомоги та створенні мереж підтримки на місцевому рівні.

На завершення, варто підкреслити, що відновлення жертв воєнних конфліктів – це складний, але можливий процес. Завдяки застосуванню різноманітних психологічних стратегій, створенню безпечного середовища, підтримці соціальних зв'язків та наданню кваліфікованої психологічної допомоги, люди, які пережили жахи війни, можуть зцілитися, відновити своє життя та знайти нові сенси. Важливо проявляти терпіння, співчуття та віру в їхню здатність до відновлення.

Джерела та література

1. Кісарчук З. Г., Ткаченко Н. В., Сопівник Р. В. Психологічна допомога в умовах війни: досвід України // Український вісник психоневрології. 2022. Т. 30, № 1. С. 7-15.
2. Пірен М. І. Психологічна допомога постраждалим від воєнних дій: особливості та напрями // Актуальні проблеми психології. 2023. Т. 11, № 10. С. 187-195.

3. Фішер Дж. Психологічна травма: діагностика та принципи терапії. Львів: Видавництво «Свічадо», 2021. 400 с.

УДК: 612.741.1

Кириченко Є.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПРОТЕЗУВАННЯ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

Анотація. У доповіді розкривається тема реабілітаційних технологій, зокрема протезування як засобу відновлення та адаптації жертв військових дій і техногенних катастроф.

Ключові слова: біопротези, реабілітація, біосигнали, соціальна інтеграція

Kyrychenko Ye.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PROSTHETICS AS A MEANS OF ADAPTATION FOR VICTIMS OF MILITARY CONFLICTS AND MAN-MADE DISASTERS

Abstract. The report explores the topic of rehabilitation technologies, particularly prosthetics as a means of recovery and adaptation for victims of military conflicts and man-made disasters.

Keywords: bioprosthesis, rehabilitation, biosignals, social integration

Важливим і першочерговим запитом в галузі сучасної реабілітаційної техніки в усьому світі є розробка протезів та високофункціональних біопротезів. В Україні актуальною є потреба адаптації тих, хто отримав травми чи каліцтва внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, що додатково задекларовано в постанові Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 518 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України № 454 від 12.04.2022)

Дослідження в цьому напрямку ведуться з особливою інтенсивністю, що пов'язано зі зростаючою потребою в найбільш повному відновленні працездатності людей з ампутаціями кінцівок, потребою у відновленні їх соціального положення і здатності виконувати як повсякденні, так і спеціальні завдання. Разом з тим, розповсюдженим конструкціям притаманні недоліки, пов'язані з односторонністю напрямків дослідження та проектування протезів. Таким чином, основними напрямками медичного апаратобудування, є комплексне вирішення технічних та медичних завдань для розвитку галузі протезування. Удосконалення конструктивних рішень протезів виконується підбором оптимального приводу рухомих елементів та рухомих елементів протеза загалом, забезпеченням відчуттів елементами протеза методом відбору та обробки біосигналів від частини кінцівки, що залишилася після ампутації та розробка змінних окремих елементів протеза при їх пошкодженні.

Сьогодні застосовується значна кількість технологій протезів кінцівок, зокрема матеріалів та методів для їх виготовлення та способів керування на основі розширеної фізіологічної пропріоцепції, електроміографічних сигналів тощо. Ефективним способом розробки ергономічного та надійного протезування є велика кількість варіантів поєднань таких підходів.

Формування стандартизованого напрямку (концепції) до конструювання протезів та високофункціональних біопротезів на основі накопичення, узагальнення та систематизації наявних і пріоритетних знань та досягнень в цій галузі є нагальною потребою в галузі сучасної реабілітаційної техніки.

Джерела та література

1. Дедів Л.Є., Дозорська О.Ф., Дозорський В.Г., Яворська Є.Б. Метод опрацювання біосигналів для задачі відновлення комунікативної функції людини, Науковий журнал "Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського", 2018. - Т. 29 (68) № 4 2018 Ч.2 - Київ, 2018. - С. 26-30

2. Інтелектуальні технології в медичній діагностиці, лікуванні та реабілітації: монографія / [С. В. Павлова, О.Г. Авруніна, С.М.Злепка, Є.В.Бодяньського та ін.]; за редакцією С.Павлова, О.Авруніна. – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2019. –260 с.

3. Яворська Є. Б. Конструкція ендоскелета біокерованого протеза кисті руки / В.Г. Дозорський, О.Ф. Дозорська, Є.Б. Яворська // III Міжнародна науково-технічна конференція “Перспективи розвитку машинобудування та транспорту – 2023” (1-3.06.2023, м. Вінниця) : ел.збірник. – Вінниця : ВНТУ, 2023. – 3 с.
<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/prmt/pmrt2023/paper/view/18336/15168>

УДК: 159.942.072:355.1–057.15

Козак О., асистент

Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'ЯМ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. Збройна агресія проти України спричинила масове залучення громадян до участі у бойових діях. В тезах розглянуто психологічні труднощі, з якими стикаються члени родин ветеранів війни, та особливості надання їм психологічної підтримки. Окреслено основні напрями психокорекційної та психотерапевтичної роботи з родинами, підкреслено важливість системного, травма-орієнтованого та ресурсного підходів. Представлено аналіз актуальних досліджень і рекомендацій щодо організації фахової допомоги.

Ключові слова: ресурсний підхід, ветеран, психологічна підтримка

Kozak O., Assistant Lecturer

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PECULIARITIES OF PROVIDING PSYCHOLOGICAL SUPPORT TO FAMILIES OF WAR VETERANS IN UKRAINE

Abstract. The armed aggression against Ukraine has led to the mass involvement of citizens in combat operations. This paper explores the psychological challenges faced by the family members of war veterans and the peculiarities of providing them with psychological support. It outlines the main areas of psychocorrective and psychotherapeutic work with families, emphasizing the importance of systemic, trauma-informed, and resource-based approaches. An analysis of current research and recommendations for organizing professional assistance is presented.

Keywords: resource-based approach, veteran, psychological support.

Війна змінює не лише долі військовослужбовців, а й життя їхніх родин. Повернення ветеранів додому супроводжується значними психологічними трансформаціями в межах сімейної системи. Дослідження вказують, що сім'ї ветеранів часто стикаються зі стресом, емоційним виснаженням, порушенням комунікацій і ролей, а також розвитком симптомів вторинної травматизації [4].

Після повернення з війни військовослужбовці зіштовхуються з низкою психологічних труднощів, серед яких найпоширенішими є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожність, депресія, агресивність та емоційна нестабільність. Ці прояви напряму впливають на емоційний клімат у родині, що робить сім'ю ветерана вразливою до конфліктів, дезадаптації та психологічного виснаження. Тому питання надання комплексної психологічної підтримки не лише ветеранам, а й їхнім родинам — стає соціально значущим і пріоритетним.

Повернення ветерана додому супроводжується адаптаційною кризою як для нього самого, так і для його сім'ї. Серед найпоширеніших проблем:

— зміна ролей у родині (ветеран може втратити відчуття контролю або, навпаки, бути надмірно авторитарним);

– замкненість або емоційна відстороненість ветерана, що викликає у партнерів почуття відкинутості;

– відсутність знань у членів родини про природу психологічних розладів ветерана.

Родини військовослужбовців переживають не лише безпосередні труднощі, пов'язані з розлукою, але й довготривалі психологічні наслідки після повернення бійців. Зокрема, фіксуються такі психологічні явища:

– посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у ветерана, що впливає на всіх членів родини;

– зміна ролей у родині, що спричиняє конфлікти й дезадаптацію;

– психоемоційне вигорання у дружин/чоловіків ветеранів через постійну турботу;

– вторинна травматизація, особливо у дітей [2; 8].

Тому надання ефективної допомоги потребує цілісного підходу з урахуванням потреб кожного члена родини. Родина розглядається як єдина система, в якій кожна зміна впливає на всіх. Важливо залучати до консультацій не лише ветерана, а й близьке оточення. Це дає змогу нормалізувати комунікацію, зменшити напругу та налагодити нові механізми взаємодії [4].

Робота повинна будуватися з урахуванням принципів безпеки, емпатії та стабілізації. Психолог має враховувати можливу наявність травматичного досвіду у всіх членів родини, навіть у тих, хто не перебував у зоні бойових дій [3].

І надважливим і практично доведеним є ресурсний підхід. Психологічна підтримка має бути спрямована на пошук внутрішніх і зовнішніх ресурсів: сімейних традицій, релігійних або духовних переконань, підтримки громади тощо [5].

У роботі з родинами ветеранів доцільно використовувати:

– сімейну терапію – для відновлення стосунків і ролей;

– психоосвітні групи – для інформування родичів про ПТСР, способи взаємодії та самопомоги;

– індивідуальне консультування – для подолання особистісних криз;

– арт- і тілесно-орієнтовані техніки – для зниження рівня тривоги та емоційного напруження;

– групи взаємопідтримки для матерів, дружин, дітей – як простір безпеки і довіри [1; 3].

Надання психологічної допомоги сім'ям ветеранів війни потребує міждисциплінарного, системного й емпатійного підходу. У центрі роботи має бути не лише психотравма ветерана, а й глибокі трансформації, яких зазнає родина загалом. На сьогодні в Україні розвиваються програми, спрямовані на допомогу родинам ветеранів, зокрема в межах громадських ініціатив, благодійних організацій, муніципальних центрів підтримки ветеранів та діяльності психологічних служб при медичних установах. Однак існує потреба в розширенні системної підготовки фахівців до роботи саме з сім'ями, а також в інституційному визнанні їхніх потреб як пріоритетних у системі охорони психічного здоров'я.

Джерела та література

1. Бархатова І. С. Психологічна підтримка сімей військовослужбовців: досвід сучасних криз / І. С. Бархатова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022. 124 с.

2. Ващенко Л. І. Психічне здоров'я сімей військовослужбовців: клініко-психологічні аспекти / Л. І. Ващенко, А. І. Ковальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2020. Вип. 2(12). С. 45–50.

3. Ісаєнко Л. В. Психологічна допомога ветеранам АТО та їхнім родинам / Л. В. Ісаєнко. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2020. 96 с.

4. Міністерство у справах ветеранів України. Програма психосоціальної підтримки родин ветеранів [Електронний ресурс] / Міністерство у справах ветеранів України. – 2023. – Режим доступу: <https://mva.gov.ua> – Назва з екрана.

5. Олійник Н. А. Особливості функціонування сім'ї після повернення учасника бойових дій / Н. А. Олійник // Соціальна робота в Україні. 2022. № 3. С. 45–51.

УДК: 159.942.6:355.48(477)

Кішук Л., доктор філософії

Національний університет оборони України, Україна

Новіков О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Національний університет «Острозька академія», Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Анотація. У доповіді висвітлено концептуальні підходи до розуміння саморегуляції в умовах посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Наведено психологічні механізми саморегуляції військовослужбовців, які зазнають дезінтеграції внаслідок бойових травм. Проаналізовано актуальні підходи до психокорекції саморегуляторних функцій у військовослужбовців, які зазнали психотравмуючих подій, у контексті сучасної системи психосоціальної реабілітації в Україні.

Ключові слова: саморегуляція, ПТСР, бойова психотравма, психологічна адаптація, емоційна регуляція, самоконтроль, когнітивна дезінтеграція, метапізнання, психокорекція, реабілітація

Kishchuk L. PhD

National University of Defense of Ukraine, Ukraine

Novikov O., PhD student

National University «Ostroh Academy», Ukraine

CONCEPTUAL FEATURES OF SELF-REGULATION IN THE CONTEXT OF POST- TRAUMATIC STRESS DISORDER

Abstract. The report highlights conceptual approaches to understanding self-regulation in the context of post-traumatic stress disorder (PTSD). It presents psychological mechanisms of self-regulation of military personnel who experience disintegration as a result of combat injuries. Current approaches to psychocorrection of self-regulatory functions in military personnel who have experienced traumatic events are analyzed in the context of the modern system of psychosocial rehabilitation in Ukraine.

Keywords: self-regulation, PTSD, combat trauma, psychological adaptation, emotional regulation, self-control, cognitive disintegration, metacognition, psychocorrection, rehabilitation.

Посттравматичний стресовий розлад (далі ПТСР) є однією з найпоширеніших психотравматичних реакцій серед учасників бойових дій, особливо в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації (далі рф) проти України, особливо з лютого 2022 року. Згідно з даними Національного дослідницького центру гуманітарних проблем ЗС України [1], понад 30% військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, виявляють симптоми ПТСР, що супроводжуються порушеннями емоційної регуляції, імпульсивності, нав'язливими спогадами, зниженням рівня самоконтролю та загальної адаптації.

У науковій спільноті, термін саморегуляція розглядається як здатність суб'єкта самостійно ініціювати, підтримувати, коригувати та завершувати власну діяльність, контролюючи її відповідно до внутрішніх цілей та зовнішніх вимог [2]. У випадку ПТСР порушення саморегуляторних механізмів набувають характеру стійких когнітивно-емоційних деформацій: афективна нестабільність, гіперзбудження, уникання та зниження метакогнітивного контролю [3].

У сучасній системі стратегічних комунікацій Збройних Сил України спостерігається зростаюче усвідомлення важливості формування системи саморегуляторної підтримки особового складу, яка ґрунтується не лише на медичних підходах, а й на психологічній, інформаційній та командній взаємодії [6, 7]. Така мультикомпонентна модель дозволяє ефективно підтримувати процеси психоемоційної саморегуляції навіть у випадках хроніфікованого (ПТСР). Особливої значущості такі підходи набувають у контексті реалізації Доктрини зі стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України, наголошується на необхідності розвитку внутрішньокорпоративної комунікації, як основного чинника психологічної стійкості.

Згідно з положеннями Доктрини, ефективна військова комунікація є неможливою без належного рівня індивідуальної психологічної регуляції та відновлення після стресу.

Сучасні українські науковці Людмила Лушпай та Геннадій Балашов [4], запропонували у своєму дослідженні модель цілісної когнітивно-емоційної саморегуляції, в якій центральне місце займають такі компоненти:

1. Когнітивний контроль (*КК*) – здатність коректно інтерпретувати тригери, утримувати увагу на реалістичних оцінках ситуацій.

2. Емоційна стабілізація (*ЕС*) – здатність розпізнавати емоції, приймати їх і регулювати без уникання.

3. Тілесно-орієнтоване усвідомлення (*Т-ОУ*) – робота з тілесними маркерами тривоги, напруги, реакцій уникання.

Ключовими напрямками психокорекції в умовах реабілітації військовослужбовців з ПТСР виступають когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), майндфулнес-підходи, EMDR (десенсибілізація та репроцесінг рухами очей), а також командно-орієнтовані інтервенції, спрямовані на підтримку саморегуляції у взаємодії [5]. Психологічна адаптація в умовах війни потребує не лише клінічного втручання, але й стратегічного управління внутрішньокорпоративними комунікаціями, де механізми саморегуляції відіграють роль ключового психологічного ресурсу.

Таким чином, у системі післятравматичної підтримки постає завдання комплексної реабілітації, в якій саморегуляція впливає не тільки на процес відновлення, але й посилює психологічну стійкість військовослужбовців.

Джерела та література

1. Аналітичний звіт з оцінки психічного стану військовослужбовців ЗСУ. НДЦ гуманітарних проблем ЗСУ. 2023.

2. Балашов Є. М. Психологічні ресурси подолання наслідків травматизації в умовах бойових дій: емпіричний аналіз. *Наукові записки НаУОА. Серія: Психологія*. 2023. № 27(1). С. 45–53.

3. Каламаж Р. С. Саморегуляція в умовах війни: психологічні механізми адаптації військовослужбовців. *Вісник Острозької академії. Серія: Психологія*. 2022. № 25. С. 33–40.

4. Лушпай О. І., Балашов Є. М. Когнітивно-емоційна саморегуляція у структурі психологічної стійкості ветеранів війни. *Вісник Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2023. Т. 4(17). С. 88–97.

5. Титаренко Т. М. Психологічні стратегії подолання травматичних подій: від виживання до зростання. *Вісник НАПН України. Психологічні науки*. 2021. № 2. С. 12–20.

6. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 4. С. 24.

7. Про схвалення Національної стратегії розвитку системи охорони психічного здоров'я в Україні до 2030 року: Розпорядження КМУ від 27.12.2021 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

УДК: 316.485

Лазарюк В., канд. техн. наук, доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ВІД РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу психологічних наслідків війни в Україні та заходам, спрямованим на захист психічного здоров'я населення. Увагу акцентовано на феномені колективної психологічної травми, яка виникає внаслідок масових потрясінь та методах психологічної допомоги постраждалим. Розглядається зарубіжний досвід у подоланні колективних психотравм.

Ключові слова: колективна психологічна травма, травмофокусована терапія, посттравматичний стресовий розлад, психічне здоров'я, соціальна реабілітація

Lazaryuk V., PhD (Tech.), Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

WAYS TO OVERCOME THE COLLECTIVE PSYCHOLOGICAL TRAUMA FROM THE RUSSIAN WAR AGAINST UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the analysis of the psychological consequences of the war in Ukraine and measures aimed at protecting the mental health of the population. Special attention is paid to the phenomenon of collective trauma resulting from mass upheavals and methods of psychological assistance to those affected. The study also examines foreign experience in overcoming collective psychological trauma.

Keywords: collective trauma, trauma-focused therapy, post-traumatic stress disorder, mental health, social rehabilitation

Заходи, щодо захисту психологічного здоров'я українців виникли уже в перші місяці збройної агресії росії проти України. До важких психологічних травм від перебування та участі у безпосередніх бойових діях, у місцях обстрілів, бомбових та ракетних ударів, втрати близьких, житла, роботи, переміщення у безпечні регіони, перебування під окупацією, додалися і нові негативні, тривалі чинники впливу на психіку, як постійна зміна роботи та місця проживання, тривала втрата побутового комфорту, постійні фінансові труднощі, соціальна ізоляція, складність доступу до лікування. Вже станом на серпень 2022 року, за даними МОЗ України, понад 15 мільйонів українців потребували психіатричної чи психологічної допомоги, [1]. На третій рік війни психологічної допомоги потребують більше 50 відсотків громадян. Посттравматичні стресові розлади (ПТСР) не лише стали причиною депресії та тривоги потерпілих, але і привели до росту захворювань серцево-судинної системи та онкохвороб, збільшилась кількість непрацездатних людей. Прогнозувалося [1], що близько 3–4 млн українців матимуть тяжкі форми розладу психічного здоров'я, проте прогноз складався лише за фактами 2022 року. Перенесена бойова психічна травма є безпосередньою причиною розвитку постресових розладів у 80 % осіб, у яких у віддаленому періоді їх життя може спостерігатися залежність від алкоголю, саморуйнівна поведінка, тривожні розлади, депресія та ін. [2, 3]

З точки зору безпеки життєдіяльності та стабільності українського суспільства у кризовій ситуації військової агресії росії, важливими чинниками забезпечення колективного ментального здоров'я громади є створення відчуття єдності, раціональних дій, самоконтролю, а також усунення станів апатії та панічних настроїв. Без подолання колективної психотравми відбувається масове зниження працездатності, втрата мотивації до захисту, недовіра до офіційної інформації, зміна уяви про ідентичність, перехід до внутрішньої, депресивної та зовнішньої, насильної агресії.

Противник використовує тактику гібридної війни для створення непередбаченого хаосу, ірраціональних рішень та складності управління людськими ресурсами. У третій рік війни спостерігаємо психологічні наслідки як ворожих дій та і стресових розладів громадян, такі як ігнорування сигналів тривоги, відмова від евакуації, створення ілюзії «безпечного життя» на територіях поза безпосередніми збройними діями.

Війна росії проти України, це не лише застосування зброї, але й масштабний травматичний стресор, який охоплює усіх втягнутих у конфлікт людей, і безпосередньо і опосередковано. При такому значному ураженні великої людської спільноти відбувається їх, і індивідуальна, і колективна психологічна травматизація. Проте на відміну від індивідуальної психологічної травми, колективна травма може передаватися наступним двом – трьом поколінням посттравматичним стресовим розладом [2-4].

Поряд з колективною психотравмою населення відбувається і індивідуальна травматизація громадян. Психотерапія постраждалих від військових дій використовує у методиках принципи нормалізації, партнерства та індивідуальності із застосування при необхідності фармакотерапії, фізичних вправ, йоги, медитації, харчування, соціальної допомоги. Серед доказових психологічних методів лікування рекомендують застосовувати травмофокусовану когнітивно-поведінкову терапію та її різновиди [5]. Дана психотерапія спрямована на зменшення емоційного дистресу, пов'язаного з травматичним досвідом, і структуровано працює з безпосередніми травматичними спогадами та реакціями, а не лише з асоційованими думками.

Також для лікування постраждалих від бойових дій з симптомами ПТСР було запропоновано комбіноване використання методів психофармакотерапії, психотерапії та психоосвіти. За результатами застосування методики у обстежених хворих спостерігалось зниження тривоги, депресії; інтенсивності стресових розладів, відновлення соціальної активності та покращення якості життя пацієнтів [6].

У лікуванні ПТСР військовослужбовців, ветеранів та осіб, які пережили травматичні події війни використовуються нові методи віртуальної реальності. З допомогою технологій повного та часткового віртуального «занурення», пацієнти безпечно переробляють травматичні психічні враження з допомогою досвідченого лікаря-психолога. Дана методика лікування знизилася симптоми ПТСР, депресії, тривоги та покращила якість життя військових, [7].

В психологічній практиці зцілення колективних психологічних травм дослідники виділяють три такі стратегічні напрями [4, 8], як:

а) індивідуальна робота з безпосередньо постраждалими учасниками колективної травматизації (перше коло травматизації);

б) індивідуальна та групова робота з травмованими від «групових ефектів» колективних травм та їх наслідків, з жертвами вторинної травматизації: з учасниками подій, їх близьким оточенням, свідками та нащадками цих груп людей (друге коло травматизації);

в) робота з соціокультурними наслідками в групах та спільнотах в найближчій та віддаленій перспективі (ця робота має охоплювати всіх соціальних суб'єктів міжгрупової травмівної взаємодії).

Перший напрям забезпечується вузьким колом фахівців, що мають підготовку в роботі з психотравмами. Здебільшого – це робота з ПТСР та іншими травматичними наслідками. Другий напрям охоплює більше завдань, для вирішення яких крім медиків і психотерапевтів, потрібні інші фахівці з гуманітарних і соціальних наук. Для реалізації третього напрямку залучаються державні та громадські інституції, [8].

Проте, оскільки результатів роботи з подолання колективної психологічної травматизації з таким надзвичайним масштабом ще в доступній історії не було, доцільно звернутись до досвіду менших країн, які пережили тотальні загальнодержавні конфлікти на європейському континенті.

Окремо слід зазначити, що після другої світової війни усе населення СРСР та Європи отримало колективну психологічну травму, проте в СРССР травматичний досвід війни розглядався як завдані фізичні травми та руйнування економіки, а психологічних її наслідків не

було. Масові прояви психологічної колективної травми в СРСР, як депресії, алкоголізм, міжособистісна агресія інституційно не розпізнавалися, як наслідки війни. Можна допускати про наявність в СРСР, а далі і в росії, прихованої колективної психологічної травми, яка вилилась у міжнаціональну агресію до будь-якої опозиційного населення на територіях колишнього СРСР, які проживають тепер в незалежних країнах. Цим можна пояснити виявлені випадки неприродної агресії та звірства простих громадян рф, проти населення України під час збройного нападу росії у 2022 році, незалежно від того якою мовою розмовляла жертва.

Психологічні колективні травми у колишньому СРСР «лікувались» ідеологічно: методами культу перемоги у Другій світовій війні [9], «реабілітацією» та «ствердженням» через працю, участю у масових заходах культу перемоги, літературою та кіно про оптимізм, гордість та героїзм із замовчуванням особистого горя та індивідуальної слабкості. Сучасна воєнна росія, очевидно буде продовжувати «лікувати» власне населення продовженням розкручування культу перемоги та позитивного образу народу-визволителя руського міра, мобілізацією психологічно травмованого населення на відбудову чи побудову «прекрасного далекого» та перевихованням осіб з депресією та горем через культ праці. Будуть і надалі використовуватись публічні свята та масова ритуалізація, як спосіб психологічної компенсації та одночасно, і як механізм вторинної травматизації для виховання зростаючої міжнаціональної агресії до України для повторного ще більш жорстокого та масового нападу у майбутньому.

Зрозуміло, що європейська доктрина подолання колективної психологічної травми другої світової війни була іншою. Вона базувалась на визнанні колективної та індивідуальної психологічної травматизації, на критичній роботі з травмою, на аналізі подій, колективному визнанні відповідальності за злочини нацизму, наприклад у Німеччині, розкритті пам'яті через музеї та рівні для всіх воїнів меморіали, визнанні індивідуальних наслідків для кожного громадянина, значній соціальній допомозі ветеранам. Проте, не всі країни Європи своєчасно визнавали колективну психологічну травму, що ускладнило процеси відновлення та породило травмування наступних поколінь.

Однією з країн, які переживають «свіжу» колективну психологічну травму від оборонної війни 1991-1995 років за незалежність і цілісність держави на даний час є Республіка Хорватія. Важливим є вивчення її досвіду, особливо в частині роботи громадських та державних інституцій за другим та третім, вище вказаними напрямками подолання колективної психотравми.

Особливе і почесне місце в державі та хорватському суспільстві займають «бранителі» – хорватські ветерани, учасники бойових дій, описує Маркіян Лубківський, посол України в Хорватії в 2006-2009 роках, [10]. Вони беруть участь у масових заходах, займаються збереженням історичної спадщини війни. У Хорватії через війну пройшло практично все доросле чоловіче населення. Статусом захисника нині володіє понад 500 тисяч осіб, тобто дев'ять частина населення. У 1996 році, відразу після завершення війни, ця кількість становила 336 тисяч осіб.

Branitelji, тобто захисники, оборонці – не лише оточені всенародною повагою, але й наділені справедливою та ефективною системою соціального захисту. Оборонці об'єднують усіх, хто віддав свої життя, здоров'я і час за свободу рідної землі: добровольців, співробітників поліції, спецслужб, інвалідів війни, загиблих, поранених, зниклих безвісти. Практично з моменту розгортання воєнних дій почали складати Реєстр хорватських оборонців, до якого вносили загиблих, полонених, зниклих безвісти. До Реєстру вносяться усі, хто став на захист Батьківщини, включаючи добровольців та волонтерів.

Права хорватських ветеранів їх Вітчизняної війни захищені окремим законом та забезпечені широким спектром соціальних пільг. Відмітимо лише деякі. В окремих випадках, коли немає змоги покрити основні життєві потреби, хорватські захисники та члени їхніх родин можуть розраховувати на одноразову річну матеріальну допомогу. Гарантії забезпечення житлом є одним з важливих елементів політики Республіки Хорватія щодо своїх захисників.

Для забезпечення порядку ведення усієї роботи з ветеранами, створено спеціальне Міністерство хорватських захисників.

На даний час після третього року російської війни проти України, яка і надалі триває, найкращими ліками українським воїнам-захисникам та боронителям, усім, хто страждає та переживає глибоку травму від агресора стане світова перемога України та людства над російським фашизмом.

Джерела та література

1. Що таке колективна травма війни, ПТСР та як собі допомогти у стресовій ситуації, ПП «НТА – Незалежне телевізійне агентство. – Режим доступу: <https://www.nta.ua/proslavlyaty-geroyiv-cze-terapiya-psyholog-pro-kolektyvnu-travmu-vijny-i-tehniky-zczilennya/>
2. Volkan V. Bloodlines: from ethnic pride to ethnic terrorism / V. Volkan. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 1997. – 280 p.
3. Kellermann N. P. F. Transmission of Holocaust Trauma [Електронний ресурс] / N. P. F. Kellermann // National Israeli Center for Psychosocial Support of Survivors of the Holocaust and the Second Generation. – 2000. – Режим доступу: <http://peterfelix.tripod.com/home/trans.htm>
4. Горностай П. П., Колективна травма та групова ідентичність, Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. - Т. 2. Проблема цілісності суспільства, групи та особистості. - К., 2012. - С. 89-95. – Режим доступу: <http://gorn.kiev.ua/publ81.htm>
5. Вінс, В. А., & Суворова, А. Г. (2023). Можливості профілактики та корекції постравматичного стресового розладу у дорослих. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (4), 10-13. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.3>
6. Зеленська, К. (2023). Персоніфікована система терапії стрес-асоційованих розладів у осіб, які постраждали від бойових дій. Медицина сьогодні і завтра, 92(2), 54-61. – Режим доступу: <https://doi.org/10.35339/msz.2023.92.2.zel>
7. Chaban, O., Sak, L., Oliynyk, A., Burdeinyi, A., & Odintsov, A. (2024). Virtual Reality Exposure Therapy Protocol for Post-Traumatic Stress Disorder Treatment in Military Veterans: Cross-Cultural Adaptation of Virtual Exposure Therapy in Ukraine. Mental Health: Global Challenges Journal, 7(1), 118–128. – Режим доступу: <https://doi.org/10.56508/mhgj.v7i1.245>
8. Психологія колективних травм: монографія / Павло Горностай ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2023. – 336 с.
9. Kelly C. Comrade Pavlik. The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero / C. Kelly. – London : Granta Books, 2005. – 352 p.
10. 11% ветеранів: як повоєнна Хорватія повернула військових до мирного життя, Маркіян Лубківський, посол України в Хорватії в 2006-2009 роках, "Європейська правда". – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/4/7079902/>

УДК:159.923:378

Ларченко І., викладач

Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна

ДИНАМІКА ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ПРОФТЕХОСВІТИ В СТРЕСОГЕННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У тезах висвітлено результати дослідження змін особистісних ресурсів чоловіків і жінок серед випускників професійно-технічних навчальних закладів (ВІПТНЗ) в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану (ВС). З'ясовано, що у жінок відбувається

зростання активності та реактивності, що посилює їхню адаптацію до мінливих умов ринку праці. У чоловіків фіксується зменшення реактивності, яке може свідчити про пошук стабільності за рахунок внутрішніх ресурсів. Діагностика мотиваційної структури засвідчила переважання «життєвих» пріоритетів у жінок і «робочих» у чоловіків. Результати підкреслюють важливість комплексної психологічної підтримки випускників профтехосвіти з урахуванням статевих особливостей для успішної професійної адаптації в стресогенному середовищі

Ключові слова. Професійна адаптація, особистісні ресурси, статеві відмінності, стресостійкість, воєнний стан, пандемії COVID-19.

Larchenko I., Lecturer

Educational and Scientific Institute of Humanities, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine

THE DYNAMICS OF PERSONAL RESOURCES AMONG MEN AND WOMEN IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF VOCATIONAL EDUCATION GRADUATES IN A STRESSFUL ENVIRONMENT

Annotation. The theses highlight the results of a study on the dynamics of personal resources in male and female graduates of vocational education and training institutions under the conditions of the COVID-19 pandemic and martial law. It was found that women experience an increase in activity and reactivity, which enhances their adaptation to the changing labor market conditions. In men, a decrease in reactivity was observed, which may indicate a search for stability through internal resources. The diagnosis of motivational structure revealed a predominance of "life priorities" in women and "work priorities" in men. The results emphasize the importance of comprehensive psychological support for vocational education graduates, considering gender-specific characteristics, to ensure successful professional adaptation in a stressful environment.

Keywords: professional adaptation, personal resources, gender differences, stress resistance, martial law, COVID-19 pandemic.

Матеріали та методи. У рамках дослідження, проведеного за принципом інформаційної згоди, було обстежено 186 випускників професійно-технічних навчальних закладів Миколаївської області, які навчалися у стресогенному середовищі, з дотриманням принципів етики Американської психологічної асоціації [2], «Кодексу етики» протокол № 10 від 14.07.2016 р. [6] та «Положення про академічну доброчесність Академії праці, соціальних відносин і туризму» протокол № 7 від 12.04.2018 р. [1]. До першої дослідної групи (ДГ1) увійшли 93 респонденти, які завершували навчання у 2021 р. під час пандемії COVID-19; до другої дослідної групи (ДГ2) – 93 випускники, що навчалися в умовах воєнного стану у 2023 р.

Порівняльний аналіз показників здійснювався на підставі результатів методики діагностики психологічної структури особистості (Мільман В. Е.) [4]. Обробка й підрахунок процентних характеристик, а також розрахунок коефіцієнтів кореляції виконувалися за допомогою SPSS (версія 10.0.5 for Windows) [5]. Застосовувалися методи описової статистики та кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона) для оцінки ступеня взаємозв'язку між досліджуваними показниками.

Одним із ключових напрямів підвищення адаптації та професійного розвитку ВПТНЗ є впровадження програм підтримки, орієнтованих на розвиток емоційного інтелекту. Особливу увагу слід приділяти навчанням навичкам контролю та регулювання власних емоцій, що сприяє формуванню інтернального локусу контролю. Це особливо актуально для старших вікових груп, які потребують глибшого усвідомлення власної відповідальності за професійне становлення. Разом із тим, для молодших учасників важливо розвивати вміння розуміти й ураховувати емоції інших, аби зменшити відчуття невизначеності й краще адаптуватися до

змін. Підвищення ефективності міжособистісної комунікації позитивно впливає на відчуття контролю над ситуацією й сприяє підвищенню інтернального локусу контролю загалом.

Аналіз мотиваційної структури особистості ВПТНЗ за методикою В. Е. Мільмана виявив помітні відмінності між ДГ1 та ДГ2. У першій групі серед жінок рівень «життєвської мотивації» становив 52,9 %, тоді як у другій – зріс до 79,1 %. Така динаміка може свідчити про зміну акцентів у бік посилення особистісних цінностей і сімейних орієнтацій за умов воєнного стану. Водночас, у чоловіків «життєвська мотивація» у ДГ1 сягала 47,0 %, проте у ДГ2 знизилася до 20,8 %, що вказує на підсилення «робочої мотивації» (прагнення професійного розвитку й кар'єрного зростання). У цілому, такі тенденції підтверджують високу чутливість молоді до зовнішніх соціально-економічних обставин і свідчать про потребу враховувати зміни мотиваційних пріоритетів при формуванні програм супроводу.

Додатковий розподіл учасників за віковими категоріями продемонстрував, що серед 17-річних у ДГ1 спостерігалось зростання «робочої мотивації» до 76,9 %, а у ДГ2 – до 90,9 %. Це підкреслює відчутну орієнтацію юнаків і дівчат на активне кар'єрне планування навіть у складних умовах COVID-19 та воєнного стану. Отримані дані дають підстави говорити про здатність підлітків і молоді проявляти підвищену пластичність у виборі професійних стратегій, особливо коли йдеться про конкурентоспроможність на ринку праці.

Аналізуючи статеві відмінності у контексті «життєвської» та «робочої» мотивації, можна стверджувати, що в жінок більш виразною є схильність до соціальних і комунікативних стратегій адаптації, натомість чоловіки розраховують на розвиток суто професійних навичок і внутрішню впевненість. Зіставлення показників стресостійкості й самомотивації ($r = 0,65$; $p < 0,05$) свідчить про істотний вплив цих властивостей на успішність працевлаштування незалежно від статі. Однак диференційовані програми психологічної підтримки, враховуючи різні акценти чоловіків і жінок, можуть зробити процес професійної адаптації більш керованим і результативним.

Результати дослідження підтверджують необхідність упровадження індивідуально орієнтованих заходів психологічного супроводу в системі профтехосвіти. Йдеться про розвиток емоційної саморегуляції, формування інтернального локусу контролю й формування стійкої професійної мотивації, аби ВПТНЗ могли ефективно реагувати на кризові явища і зберігати позитивний настрій щодо майбутнього. Урахування статевих особливостей дасть змогу підсилити вплив розроблених заходів, враховуючи, що жінки мають більшу схильність до «життєвської» мотивації, тоді як чоловіки надають перевагу «робочій» сфері.

Таким чином, досвід навчання й пошуку роботи у стресогенному середовищі (пандемія COVID-19, воєнний стан) проявляється в перерозподілі пріоритетів та зміні мотиваційної структури особистості випускників профтехосвіти. Подальша розробка диференційованих рекомендацій, що включають розвиток емоційного інтелекту, стресостійкості та мотивації досягнення, сприятиме посиленню їх адаптаційного потенціалу й забезпечить ефективніше входження молоді на ринок праці в умовах невизначеності.

Джерела та література

1. Академія праці, соціальних відносин і туризму. Положення про академічну доброчесність. Протокол № 7 від 12.04.2018. 14 с.
2. Американська психологічна асоціація. Етичні принципи психологів та кодекс поведінки. Вашингтон, ДС: АПА, 2017.
3. Клімов Є. А. Диференційовано-діагностичний опитувальник інтересів: оновлене видання / Є. А. Клімов. – Київ : Інститут сучасної психології, 2017. – 128.
4. Мільман В. Е. Стресостійкість і професійний розвиток: психологічні аспекти. – Київ: Наукова думка, 2021. – 274 с.
5. Паллант Дж. SPSS Survival Manual: покрокова інструкція з аналізу даних у IBM SPSS : 7-е вид. / Дж. Паллант. – Лондон : Routledge, 2020. – 375 с.

УДК: 37.091.12.011.3-051:159.942]”364”

Литвинюк Г., доктор філософії

Тернопільський комунальний методичний центр науково-освітніх інновацій та моніторингу,
Україна

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. Дослідження присвячено проблемі емоційної стійкості педагогів в умовах воєнного часу. Зосереджено увагу на проблематиці збереження та відновлення індивідуального ресурсу сил та самодопомозі. Запропоновано методи стабілізації, які орієнтовані на розвиток у педагогів відповідних умінь для подолання емоційних труднощів під час професійної діяльності.

Ключові слова: емоційна стійкість, професійна діяльність, педагог.

Lytvynyuk H., Ph.D

Ternopil Municipal Methodological Center of Scientific and Educational Innovations, Monitoring,
Ukraine

THE ROLE OF TEACHERS' EMOTIONAL RESILIENCE IN MARTIAL LAW CONDITIONS

Annotation. The study is dedicated of teachers' emotional resilience under conditions of martial law. The focus is on the challenges of maintaining and restoring personal energy resources and self-help strategies. The article highlights methods of emotional stabilization aimed at developing teachers' skills to cope with emotional difficulties encountered in their professional activities.

Keywords: emotional resilience, professional activity, teacher.

Проблема емоційної стабілізації педагогів в умовах воєнного часу є надзвичайно важливою та водночас дуже складною. Варто зауважити, що професія педагога завжди супроводжувалася стресовими станами, які спричинені реформою освітньої галузі, падінням престижу професії, перевантаженістю робочого дня, недостатньо сформованим професіоналізмом, непередбаченими конфліктними ситуаціями з батьками, навчанням учнів в укриттях, відчуттям постійної втоми, невизначеності та страху. Тому, емоційна стійкість педагога є ключовою ознакою успішної професійної діяльності та впливає на формування і розвиток його цілісної особистості. Педагогічна діяльність вчителя в умовах сьогодення потребує зниження рівня емоційної напруженості через «регулювання» (зміну сприймання і ставлення) дії зовнішніх та внутрішніх чинників. Зовнішні та внутрішні чинники стають стресовими, коли педагог сприймає їх як складні та небезпечні. Тому, звичайно, сучасному вчителю потрібно постійно адаптовуватися до викликів, долати стресові ситуації і професійні труднощі та зберігати впевненість у собі, своїх можливостях, володіти витримкою й самоконтролем. Емоційна стійкість залежить від правильно організованої вчителем діяльності та вміння самотійно підтримувати своє ментальне здоров'я, що зменшить появу негативних емоцій та підвищить рівень стресостійкості [2].

Під час війни, коли загроза є щоденною і реальною, а страх виснажує, допомогти педагогу зберегти емоційну стійкість може його цілеспрямованість і наявний саногенний потенціал. Адже емоційний стан педагога дуже пов'язаний з його думками та характером мислення і впливає на ефективність педагогічної діяльності. Професійні труднощі можуть породжувати емоційну нестійкість, яка стає перешкодою у підвищенні професіоналізму вчителів. При цьому необхідно дотримуватися емоційного перезавантаження, використовуючи різні методи стабілізації, які допоможуть розвивати навички регуляції, саморегуляції для збереження та відновлення індивідуального ресурсу сил [1]. Використання внутрішнього ресурсу вчителем допомагає нормалізувати свій емоційний простір. Такими дієвими методами стабілізації можуть бути: дихання (відволікання стресу), фізична активність (подолання негативних впливів),

самопрограмування (підвищення стресостійкості), самозаохочення (відновлення позитивного мислення). Методи стабілізації допоможуть вчителю у відновленні внутрішнього емоційного стану та сприятимуть підтриманню його психологічного благополуччя для подолання емоційних труднощів. Тому емоційна стійкість у воєнному часі відіграє надзвичайно важливу роль у професійній діяльності педагога, а саме сприяє:

– збереженню ментального здоров'я вчителя та здатності надавати собі першу ментальну допомогу;

– зменшує розвиток депресивних станів і зняття нервово-психічної напруженості та розумінню необхідності керування власним внутрішнім ресурсом;

– набуттю навичок стабілізації особистого емоційного стану та детермінує емоційну відповідальність у педагогічній комунікації;

– подоланню емоційної спустошеності та набуттю емоційної гнучкості, яка орієнтована на розвиток професійних компетентностей педагогів.

Отже, емоційна стійкість допоможе педагогу не лише прожити складний період продуктивно, але й жити повноцінним життям і після війни, досягати поставлених життєвих і професійних цілей.

Джерела та література

1. Як бути емоційно стійким під час війни? Практичні поради та дієві практики. URL:<https://elle.ua/ludi/novosty/yak-buti-emociyno-stiykim-pid-chas-viyni-praktichni-poradi-ta-dievi-tehniki/>.

2. Емоційне вигорання під час війни. URL:<https://arpp.com.ua/articles/emotional-burnout-during-the-war/>.

УДК: 159.944.4:316.6

Мешко Г., д. пед. н., проф.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Габрусєва Н., доктор філософії, доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Алілуйко С., канд. пед. н., ст. н. с.

Наукова установа "Тернопільський інститут наукових досліджень", Україна

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАННЯ СТРАТЕГІЙ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ

Анотація. Проаналізовано гендерні особливості обрання стратегій подолання стресових ситуацій здобувачами вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні. У дослідженні, яке ґрунтується на теорії збереження ресурсів (COR) С. Хобфолла, використано його опитувальник Strategic Approach to Coping Scale (SACS).

Ключові слова: стратегія подолання стресу, гендерні особливості, здобувачі вищої освіти.

Meshko H., Dr. of Ped. Sc., Prof.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Habrusieva N., PhD (Ped.), Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

Aliluiko S., PhD (Ped.), Sr. Researcher

Scientific Institution «Ternopil Institute of Scientific Research», Ukraine

GENDER PECULIARITIES OF CHOOSING STRATEGIES FOR COPING WITH STRESSFUL SITUATIONS

Abstract. The gender-specific characteristics of choosing stress-coping strategies by higher education students in Ukraine under martial law conditions have been analyzed. The study is based on

S. Hobfoll's Conservation of Resources (COR) theory and utilizes his Strategic Approach to Coping Scale (SACS) questionnaire.

Keywords: stress-coping strategy, gender-specific characteristics, higher education students.

З початком повномасштабної російської агресії українська вища освіта функціонує в екстремальних умовах. Важливим фактором, який безпосередньо впливає на всіх учасників освітнього процесу, є стрес. На сьогоднішній день вивчення стресових станів є актуальною проблемою, яку досліджують українські та зарубіжні вчені.

Однією з основних пояснювальних систем для розуміння стресу є теорія збереження ресурсів (Conservation of Resources Theory, COR), розроблена американським психологом Стівеном Хобфоллом. Вона пропонує потужний інструмент для глибокого аналізу процесів прийняття рішень та вироблення поведінкових моделей під час екстремальних ситуацій. Пояснює стрес як реакцію на втрату ресурсів або загрозу їх втрати, а також як результат нездатності отримати очікувані ресурси після використання вже наявних [1].

Моніторинг емоційного благополуччя та специфіки обрання стратегій подолання стресових ситуацій респондентами є дієвим засобом відстеження особливостей освітнього середовища та дає змогу оперативно реагувати на виклики. Для проведення дослідження нами було обрано Опитувальник «Strategic Approach to Coping Scale (SACS)» С. Хобфолла [2]. З жовтня по грудень 2023 року опитано 155 здобувачів вищої освіти Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, переважно 1-го та 2-го років навчання. Основні результати дослідження опубліковано у статті [3]. Продовження роботи в означеному напрямку дало змогу виявити гендерні особливості обрання респондентами стратегій подолання стресових ситуацій, які, відповідно до методики С. Хобфолла, умовно можна віднести до дев'яти основних моделей: активної (асертивність), просоціальної («вступ в соціальний контакт» та «пошук соціальної підтримки»), пасивної («обережні дії»), прямої («імпульсивні дії»), непрямої («маніпулятивні дії»), асоціальної («асоціальні дії» та «агресивні дії») [2]. Результати дослідження презентовано на рисунку 1.

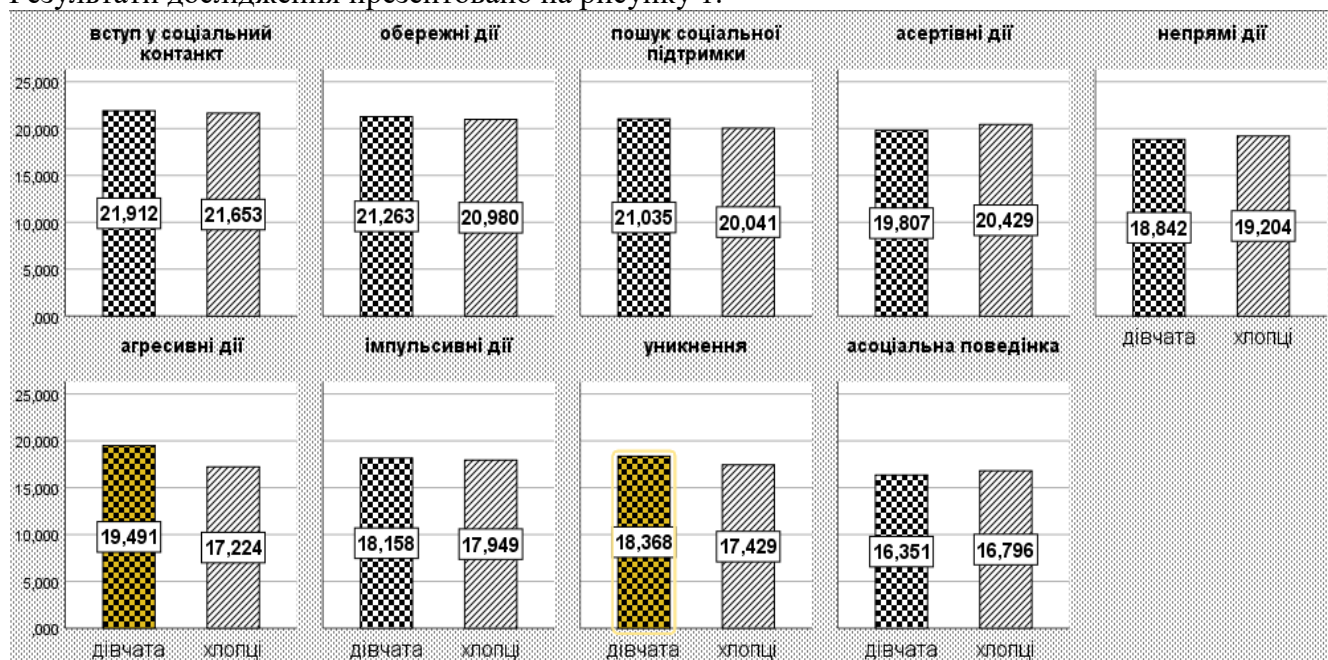

Рис. 1. Результати дослідження гендерних особливостей обрання респондентами стратегій подолання стресових ситуацій

Більшість показників за основними шкалами дослідження як у дівчат, так і у хлопців належать до середнього рівня вираженості. Найчастіше респонденти обирають стратегію «вступ у соціальний контакт» (середні значення становить 21,912 у дівчат та 21,653 бали – у хлопців.

На останньому місці за частотою застосування – асоціальна поведінка (частіше спостерігається у хлопців).

Важливим результатом нашого дослідження є фіксація високих показників непродуктивних стратегій подолання стресу у дівчат, зокрема, встановлено, що респондентки більш схильні до агресивних дій (різниця з середніми показниками хлопців становить 2,267 бали) та частіше обирають стратегію уникнення (різниця становить 0,939 бали). Означені показники належать до високого рівня вираженості досліджуваного феномена.

Інтерпретація результатів дослідження за опитувальником С. Хобфолла передбачає також можливість визначення ступеня конструктивності стратегії поведінки. Вираховується загальний індекс конструктивності (ІК). $ІК = АП : ПА$, де АП – сума показників за шкалами «асертивні дії», «вступ в соціальний контакт», «пошук соціальної підтримки»; ПА – сума показників за шкалами «уникнення», «асоціальні дії», «агресивні дії» [2].

На основі необхідних розрахунків відповідно до поданої вище формули визначено, що загальний індекс конструктивності (ІК) як у дівчат, так і у хлопців відповідає високому рівню ($ІК > 1,1$). Проте варто зауважити, що у дівчат він нижчий ($=1,157609$) за індекс конструктивності у хлопців ($=1,207468$). Різниця становить 0,04986 бали.

Такі результати можна пояснити тим, що дівчата більш гостро й емоційно переживають стрес, пов'язаний, зокрема, з воєнними діями на території України, та реагують на нього підвищенням рівня агресивності.

Очевидно, що така ситуація вимагає уваги з боку професорсько-викладацького складу. На сьогоднішній день дослідники виділяють стреси-виклики та стреси-загрози. Щодо стресів-викликів, їх можна використовувати як трамплін для подальшого розвитку [5; 6]. Стреси-загрози, особливо такі, які пов'язані з втратою життєво необхідних ресурсів, доцільно трансформувати, використовуючи можливості освітнього процесу, у стреси-виклики.

Одним із способів реалізації цієї мети, який представлений у дослідженні японських науковців [5], є метод створення завдань – активний процес, під час якого учасники формують і вдосконалюють свої робочі чи навчальні завдання, узгоджують ролі з власними сильними сторонами та інтересами, тим самим підвищуючи свою здатність до інноваційної діяльності.

Джерела та література

1. Hobfoll S. E., Halbesleben J., Neveu, J.-P. and Westman, M. Conservation of Resources in the Organizational Context: The Reality of Resources and Their Consequences. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2018. Vol.5, P. 103-128. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104640>.
2. Хобфолл С. Опитувальник «Стратегії подолання стресових ситуацій» («Strategic Approach to Coping Scale (SACS)»). 1994. URL: http://ni.biz.ua/11/11_12/11_129688_oprosnik-strategii-preodoleniya-stressovih-situatsiy-Strategic-Approach-to-Coping-Scale-SACS-s-hobfoll-.html. (дата звернення: 09.10.2024).
3. Габрусєва Н.В., Мешко Г.М., Чоп Т.О. Стан невротизації та копінг-стратегії здобувачів вищої освіти під час війни у координатах підвищення рівня їх стресостійкості. *Наукові інновації та передові технології*. Серія: Педагогіка. 2024. № 5(33). С. 1178-1190. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-1178-1189](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1178-1189)
4. Xu Y., Liao C., Huang L.n, Li Z., Xiao H., Pan Y. The positive side of stress: Investigating the impact of challenge stressors on innovative behavior in higher education. *Acta Psychologica*, 2024.Vol. 246, P. 104255. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2024.104255>.
5. Maras J., Leger K. A. "Think of the situation in a positive light": A look at cognitive reappraisal, affective reactivity and health. *Social Science & Medicine*. 2024, Vol. 346, P.116701. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.116701>.

УДК: 378:37.091.12.011.3-051]:159.942"364"

Мешко Г., д. пед. н., проф.; Мешко О., канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК СПОСОБУ ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ І ПРОФЕСІЙНИХ ТРУДНОЩІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Дослідження присвячено проблемі розвитку резильєнтності майбутніх педагогів під час війни. Проаналізовано різні підходи до трактування поняття «резильєнтність» у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, підкреслено важливість одночасного розвитку резильєнтності і стресостійкості. Визначено аспекти діяльності для розвитку резильєнтності майбутніх педагогів: формування навичок конструктивної взаємодії й асертивної поведінки; розвиток здатності адаптувати життєві і професійні плани та стратегії їх досягнення до ускладнених умов життя; опанування техніками саморегуляції емоційного стану; пошук внутрішніх ресурсів стресостійкості; розвиток позитивного мислення; оволодіння технологіями лайф-менеджменту. Представлено досвід діяльності щодо вирішення означених завдань у процесі читання психолого-педагогічних дисциплін та у межах діяльності Центру педагогічного консалтингу.

Ключові слова: резильєнтність, стресостійкість, професійна резильєнтність, розвиток резильєнтності, майбутні педагоги.

Meshko H., Dr. of Ped. Sc., Prof.; Meshko O., PhD (Psych.), Assoc. Prof.

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine

DEVELOPMENT OF RESILIENCE IN FUTURE TEACHERS AS A MEANS OF OVERCOMING LIFE AND PROFESSIONAL CHALLENGES UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The study is devoted to the problem of developing resilience in future teachers during wartime. Various approaches to interpreting the concept of "resilience" in domestic and foreign scientific literature are analyzed, emphasizing the importance of simultaneously developing resilience and stress resistance. The key aspects of activities aimed at fostering resilience in future teachers are identified, including the formation of constructive interaction skills and assertive behavior; the development of the ability to adapt life and professional plans and strategies to challenging life conditions; mastering techniques of emotional self-regulation; searching for internal stress resistance resources; cultivating positive thinking; and acquiring life management technologies. The study presents practical experience in addressing these tasks through the teaching of psychological and pedagogical disciplines and within the activities of the Pedagogical Consulting Center.

Keywords: resilience, stress resistance, professional resilience, resilience development, future teachers.

Війна спричинила потужне психологічне навантаження на педагога. В умовах воєнного стану йому доводиться постійно стикатися з емоційно виснажливими ситуаціями, постійною багатозадачністю і відповідати за благополуччя як власне, своїх рідних і близьких, так і своїх вихованців. Емоційно стабільний педагог може стати для дітей психологічною опорою та джерелом психологічної безпеки [6]. Тому важливим завданням є розвиток стресостійкості і резильєнтності майбутніх педагогів, що допоможе їм стати більш стійкими під час зустрічі зі складними життєвими і професійними ситуаціями в умовах військового стану. Стресостійкість і резильєнтність необхідно розвивати у здобувачів вищої освіти одночасно, в єдності, бо «фахівець зможе швидко впоратися зі стресором, але довго «відходитиме». Або швидко відновлюватися після стресу, але при зустрічі з новим стресором знову переживати деструктивний сплеск емоцій» [2].

Проблема резильєнтності є предметом наукового дискурсу в психології, соціології, соціальній роботі, психотерапії. Зазвичай резильєнтність трактують як здатність психіки відновлюватися після несприятливих, травмувальних обставин. Резильєнтність – це про те, щоб мати внутрішню силу, яка допомагає відновитися після невдач або випробувань, і йти вперед, долаючи труднощі і «не зациклюватися» на невдачах, незважаючи на них. Водночас це ціла психологічна «система навігації» в життєвому і професійному просторі, яка допомагає ефективно долати життєві негаразди і краще справлятися із професійними труднощами. Це сукупність навичок і внутрішніх ресурсів, які допомагають ефективно справлятися з викликами, гібридними загрозами, зберігати психологічне благополуччя, а також використовувати власний негативний досвід для особистісно-професійного зростання.

Резильєнтність трактують не лише як «здатність витримувати стрес і труднощі, але і вміння активно адаптуватися до змін, розв'язувати проблеми та рухатися вперед навіть після негативних подій» [5, с. 144]. Резильєнтність дуже важлива у посттравматичному зростанні особистості.

Резильєнтність визначають як «здатність особистості протистояти складним життєвим обставинам та знаходити ресурси для відновлення після травмуючої або стресової події» [3, с. 601]. Резильєнтність виступає як процес і результат успішної адаптації до складних життєвих і стресогенних умов життя і професійної діяльності. Подібною до означеної є позиція учених щодо трактування резильєнтності як «позитивної психологічної адаптації через здатність підтримувати чи відновлювати власне психологічне благополуччя, незважаючи на труднощі та виклики, пов'язані з періодом воєнного стану» [6, с. 87].

Професійну резильєнтність Дж. Кідд розглядає як здатність долати «підйоми і падіння» у професійній діяльності за допомогою впевненості в собі, віри і надії, самоповаги, флексибільності (цит. за [1]).

У науковій літературі [7] виокремлюють два складники резильєнтності – фізична резильєнтність як індикатор стресостійкості і толерантності та психологічна резильєнтність, що передбачає соціальну підтримку, віднайдення сенсів у складних подіях або стресових ситуаціях, підвищення освітнього рівня й опанування різних психотехнологій для подолання негативних наслідків стресу. У дослідженні Т. Цюман, О. Нагули, З. Адамської [6] обґрунтовано авторські підходи до плекання резильєнтності педагога на основі запропонованих психологічних правил стійкості з урахуванням сучасних ефективних психологічних практик.

Важливими аспектами для розвитку резильєнтності майбутніх педагогів є: формування навичок конструктивної взаємодії й асертивної поведінки; розвиток здатності адаптувати життєві і професійні плани та стратегії їх досягнення до нових, ускладнених умов життя; опанування техніками керування своїм емоційним станом, справлятися зі складними емоціями; пошук внутрішніх ресурсів стресостійкості; розвиток позитивного мислення і саногенного потенціалу [4]; оволодіння технологіями лайф-менеджменту, розвиток самоефективності.

У досліджуваному аспекті важливу роль відіграють інтегрований курс «Педагогіка», зокрема «Вступ до педагогічної професії», і «Вікова і педагогічна психологія», у процесі вивчення яких звертаємо увагу на питання забезпечення професійного здоров'я, розвиток стресостійкості, методи профілактики і подолання професійних (емоційних, інформаційних, комунікаційних) стресів, пропонуємо прийоми саморегуляції емоційного стану, подолання тривожності, розвитку асертивності.

У межах діяльності Центру педагогічного консалтингу проводиться антистрес-тренінг, під час якого майбутні педагоги вчаться розпізнавати власні емоції і реакції на стрес, відновлювати психологічний баланс після складних ситуацій; усвідомлюють необхідність вирішувати проблеми, а не накопичувати їх, приймати рішення в умовах невизначеності і нестабільності; оволодівають методами релаксації; практикують способи подолання стресу і методи оптимізації рівня професійного стресу; фокусується увага на важливості соціально-підтримувального середовища, відчутті сенсу життя і професійної діяльності, вірі у власні сили, розвитку асертивності. Майбутнім учителям пропонуємо для опрацювання «Інформаційно-методичні

матеріали для дорослих (учителів, викладачів, психологів) зі створення сприятливих умов для навчання та розвитку в умовах воєнного часу» [8], залучаємо до волонтерській діяльності.

Розвиток резильєнтності майбутніх педагогів допоможе їм не лише пристосовуватися до складних життєвих обставин й непередбачуваних умов педагогічної діяльності під час воєнного стану, долати життєві і професійні труднощі з найменшими втратами для власного здоров'я, але й надавати підтримку і допомогу учням, формувати їх життєстійкість.

Джерела та література

1. Адаменко Л.С. Актуальні підходи до проблеми дослідження резильєнтності. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2020. № 5(58). С. 5–13.
2. Kravets, V., Meshko, H., Meshko, O., Leskiw, A., & Habrusieva, N. Development of Future Managers' Resilience as a Condition for Efficiency and Reliability of Management Activities. *SHS Web of Conferences*. Volume 100, 02003, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110002003>
3. Медянова О., Дворніченко Л., Любіна Л., Шкраб'юк В., Кононенко О. Психологічна резильєнтність особистості в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 10(28) С. 601–611 URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5187/5217>
4. Мешко О.І., Мешко Г.М. Резильєнтність як чинник професійного благополуччя педагога. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Психологія». 2025. № 2(48). С. 1627–1637. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)-1627-1637](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-1627-1637)
4. Тітаренко С.А., Сосновенко Н.В. Розвиток резильєнтності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах військового стану. *Актуальні проблеми дошкільної освіти: виклики та пріоритети*: зб. наукових праць Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Глухів, 19-20 жовтня 2023 р.). Глухів: Глухівський НПУ ім. О.Довженка, 2023. С. 142–146.
6. Цюман, Т., Нагула О., Адамська З. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. 38(2), С. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3813>
7. Hellerstein D. How I can become resilient. *Heal Your Brain*. 2011. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/heal-your-brain/201108/how-can-i-become-more-resilient>
8. Як вчити та навчатись в умовах війни / Т.П. Цюман, З.М. Адамська, О.Л. Нагула, К.В. Пуха. Інформаційно-методичні матеріали для дорослих (учителів, викладачів, психологів) зі створення сприятливих умов для навчання та розвитку в умовах воєнного часу. 2022. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/How-to-teach-and-learn.pdf.

УДК:159.943.7:613.6]:005.95-051"364"

Мешко Г., д. пед. н., проф.;

Фіткайло М., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Дослідження присвячено вивченню проблеми життєстійкості менеджера освіти у контексті збереження його професійного здоров'я в умовах невизначеності і підвищеного рівня небезпеки. На підставі аналізу наукової літератури з'ясовано сутність, підходи до трактування життєстійкості і професійної життєстійкості та визначено можливості її підвищення на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Ключові слова: професійне здоров'я, життєстійкість, професійна життєстійкість, стресостійкість, менеджери освіти.

Meshko H., Dr. of Ped. Sc., Prof.; Fitkailo M., PhD student

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine

HARDINESS AS A FACTOR IN THE PROFESSIONAL HEALTH OF AN EDUCATION MANAGER UNDER MARTIAL LAW

Abstract. This research explores the hardiness of an education manager as a crucial factor in maintaining their professional health under conditions of uncertainty and heightened danger. Based on an analysis of scientific literature, the study clarifies the essence of hardiness, examines various approaches to its interpretation, and defines the concept of professional hardiness. Additionally, the research identifies opportunities for developing hardiness during professional training in higher education institutions.

Keywords: professional health, hardiness, professional hardiness, stress resistance, education managers.

В умовах воєнного стану в Україні висуваються нові вимоги до особистості менеджера, її вміння долати складні, а інколи і травматичні, життєві і професійні ситуації. Саме менеджери освіти з перших днів російсько-української війни зіткнулись з надзвичайними викликами освітньої галузі, необхідністю організації освітнього середовища й освітнього процесу в умовах невизначеності і підвищеного рівня небезпеки. Їм потрібно було не тільки пристосовуватися до несприятливих зовнішніх обставин і використовувати свій адаптаційний потенціал, терпляче приймати всі негаразди, а й максимально мобілізуватися, діяти рішуче і сміливо, змінювати умови професійної діяльності, досягати результату і бути успішними всупереч життєвим перешкодам і професійним труднощам.

Сучасному менеджеру освіти потрібне те, що дає психологічну силу втриматися і встояти перед викликами сучасного суспільства, кризовими умовами життя, життєвими і професійними стресами, конструктивно долати їх з найменшими втратами для здоров'я. Тому основою якісного життя, ефективної реалізації управлінської діяльності і важливим чинником професійного здоров'я менеджера є такий психічний ресурс його особистості, як життєстійкість.

Життєстійкість учені часто досліджують у межах проблеми збереження фізичного, психічного й соціального здоров'я людини, але не обмежується цим. У науковій літературі поняття «життєстійкість» визначають: як здатність людини до спротиву важким життєвим обставинам, збереження і розвитку її особистого потенціалу всупереч тривозі та стресу [2, с. 61]; як складник життєздатності; як ресурс подолання життєвих труднощів в кризових умовах; чинник, що впливає на особистісне зростання фахівця.

У контексті нашого дослідження важливим є підхід Т. Титаренко і Т. Ларіної до виокремлення, з урахуванням життєвих викликів сьогодення, складників життєстійкості, як-от: гнучкість, відкритість новому, готовність до змін; переконливість, сміливість, витримка, терпеливість, уважність, налаштованість на співрозмовника; здатність осмислено і цілеспрямовано будувати саме свою траєкторію життєвого шляху; усталеність і самостійність, відчуття власної своєрідності; вибір лінгвістичних засобів для асиміляції свого досвіду й осмислення життєстійкості [3, с. 12–21], а також їх бачення практичних аспектів щодо пошуку ресурсів життєстійкості і можливостей її підвищення.

Життєстійкість широко досліджується і у професійному вимірі. У наукових дослідженнях використовується поняття «професійна життєздатність», яке трактують як «системну особистісно-професійну властивість, що формується у фахівця упродовж професійного життя, виявляючись у певному рівні включеності у професійну діяльність, контролі за нею та прийнятті «професійних ризиків», і забезпечує його здатність протистояти несприятливим обставинам у роботі, запобігаючи розвитку професійної дезадаптації, розладам здоров'я та забезпечуючи особистісно-професійне зростання» [1, с. 75].

Життєстійкість як індивідуально-особистісна якість не є сталою і незмінною величиною, її можна і потрібно розвивати. Для цього необхідно діагностувати стан її розвиненості, виявити механізми і ресурси цієї здатності. Результати проведеного опитування з використанням тесту самооцінки життєстійкості Т. Ларіної (модифікація опитувальника Форверга на контактність)

[3, с. 90-91] засвідчили недостатні рівні осмисленості і сформованості особистісних складників життєстійкості майбутніх менеджерів освіти, які проявляються саме у спілкуванні.

Для підвищення життєстійкості майбутніх менеджерів освіти важливе значення мають: формування їх суб'єктності; опанування стратегій захисту від стресу, основ стрес-менеджменту; навчання способам і прийомам самоконтролю і саморегуляції; розвиток здатності протистояти загрозам, які виходять за межі звичайного життєвого і професійного досвіду; розвиток здатності ризикувати як можливості набуття життєвого і професійного досвіду, а також способу конструктивного подолання життєвих негараздів та професійних труднощів, формування позитивного мислення. Це дасть змогу менеджеру перетворювати стресові обставини життя і професійної діяльності на можливості особистісно-професійного зростання, знайти ресурси ефективного «життєвого балансування», зберігати своє здоров'я.

Немаловажну роль в підвищенні професійної життєстійкості майбутніх менеджерів освіти відіграють розроблені нами курс «Професійне здоров'я менеджера», антистрес-тренінг тренінг асертивності.

Дослідження проблеми життєстійкості як психологічного чинника професійного здоров'я менеджера освіти має бути спрямованим на пошук ресурсів і можливостей її підвищення на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти, розробленні програми розвитку професійної життєстійкості і тренінгу життєстійкості.

Джерела та література

1. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 2020. Випуск 20. С. 67–81.
2. Maddi, S. The Story of Hardiness : Twenty Years of Theorizing, Research, and Practice. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 2002. Vol. 54. No 3. P. 173–185.
3. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ : Марич, 2009. 76 с.

УДК: 316.6-057.36:355.515

Олексюк В., канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

Анотація. Висвітлено тему соціально-психологічних чинників адаптації ветеранів війни до мирного життя, відмічено її актуальність. Зазначено, що проблема адаптації охоплює питання психологічної, соціальної взаємодії особистості з соціумом. Акцентовано увагу на тому, що процеси реабілітації, а також соціалізації загалом потребують специфічного теоретичного аналізу та розробки практичних рекомендацій.

Ключові слова: адаптація, відновлення, ідентичність, реабілітація, соціалізація.

Oleksiuk V., PhD (Psych.), Assoc. Prof.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ADAPTATION OF WAR VETERANS TO CIVILIAN LIFE

Abstract. The topic of socio-psychological factors of adaptation of war veterans to peaceful life is highlighted, its relevance is noted. It is noted that the problem of adaptation covers the issues of psychological, social interaction of the individual with society. Attention is focused on the fact that the

processes of rehabilitation as well as socialization in general, require specific theoretical analysis and development of practical recommendations.

Keywords: adaptation, recovery, identity, rehabilitation, socialization.

Адаптація ветеранів до мирного життя у цивільне суспільство припускає не лише фізичне відновлення, але й глибокі психологічні зміни в контексті налагодження контактів з родиною, колегами, друзями. Внаслідок участі у війні людина може переживати труднощі у відновленні порозуміння з тими, хто не мав досвіду бойових дій, тому повернення до мирного життя потребує значних зусиль від ветеранів для налагодження взаємодії з родиною, друзями та суспільством загалом [1].

Як зазначають науковці, один із найважливіших чинників соціально-психологічної адаптації ветеранів війни до мирного життя є соціальна підтримка. Позитивне ставлення суспільства до ветеранів, повага до їхніх заслуг та внеску в оборону країни сприяє їх самоповазі, дає відчуття значущості. У суспільстві можуть існувати думки, що ветерани є такими, з ким важко співпрацювати. Саме тому з боку державних та громадських організацій варто впроваджувати просвітницькі програми з метою формування позитивного ставлення до ветеранів для забезпечення сприятливого середовища для них [2].

Загальноприйнятим вважається факт, що економічна стабільність є важливим чинником соціальної інтеграції. З цього приводу варто зазначити, що на сьогодні активно розвивається практика державних та громадських організацій щодо допомоги ветеранам із оформлення різного роду виплат, надання пільгового житла, медичних послуг, професійного навчання, правової підтримки тощо. Це значно допомагає ветеранам адаптуватися до мирного життя, пом'якшити наслідки стресу через досвід війни [4].

Як зазначають дослідники, важливим чинником адаптації є також програми підтримки з боку держави, які забезпечують організацію державних свят, спеціальних заходів для інтернування ветеранів у роботу місцевих громад, у волонтерські організації. Можливість взаємодіяти з товаришами по службі, обмінюватися схожими переживаннями, досвідом служби дозволятиме ветеранам подолати відчуття самотності, відчуженості, надати підтримку, поради один одному щодо пошуку роботи, нюансів адаптації до різних соціальних груп, профілактики непорозумінь, що є корисним у моменти переходу до мирного життя [1].

Стосовно професійної адаптації ветеранів, варто зауважити, що організації та компанії повинні не лише сприяти трудовій діяльності ветеранів, але і брати активну участь у створенні спеціалізованих програм, курсів стосовно їхньої професійної орієнтації та психологічної підтримки у ньому тощо.

Важливим чинником успішної реінтеграції ветерана в мирне життя є підтримка родини, друзів, взаємодія з близькими людьми загалом, що знижує рівень тривожності, ізоляції, є джерелом мотивації для відновлення та формулювання нових життєвих устремлінь після служби. Оскільки родина є важливим джерелом підтримки для ветерана, тому важливо, щоб члени родини були достатньо поінформовані про особливості психологічних станів ветеранів, вміли надавати їм адекватну допомогу [1].

Варто також зазначити важливість різних систем психологічної допомоги як важливого соціально-психологічного чинника успішної адаптації ветеранів війни до мирного життя. Зокрема, вони повинні мати доступ до індивідуальних, групових консультацій та психотерапії, щоб вчасно отримати кваліфіковану психологічну допомогу в освоєнні навичок ефективної взаємодії, формуванні емоційної стійкості, подолання психологічних бар'єрів, що виникають на шляху адаптації [3].

Науковці виокремлюють такі напрямки психологічної допомоги ветеранам для забезпечення ефективної адаптації до умов мирного життя. Насамперед це формування у них здатності застосовувати адаптивні стратегії подолання стресу (здоровий спосіб життя через збереження фізичного здоров'я, спорт, збалансоване харчування та сон, саморегуляція емоцій, активне вирішення, а не уникання проблем, навички ефективної комунікації з іншими тощо) [5].

Позитивне сприйняття реальності, віра у свій внутрішній ресурс для подолання труднощів теж можна вважати важливою складовою процесу адаптації ветеранів до мирного життя. Варто акцентувати увагу на можливостях та надії, а не на труднощах, перешкодах при тренуванні позитивного самосприйняття. [3].

В умовах війни військовослужбовець зазвичай визначає себе через свою діяльність, місце в армії, тому почуття ідентичності більшою мірою зумовлене тривалою приналежністю до певної групи побратимів та посестер. Наступним важливим аспектом адаптації є допомога у формуванні нової ідентичності, котра включає в себе відчуття значущості, корисності для суспільства [5]. Саме тому ресурс ціннісно-мотиваційної сфери особистості є важливим соціально-психологічним чинником адаптації ветеранів війни до мирного життя. Почуття патріотизму, організованість, чіткість завдань є пріоритетом на військовій службі, тому після її завершення ветеран повинен самотужки визначити нові цілі та життєві орієнтири. До прикладу, ветерани можуть стати взірцем застосування принципів командної роботи, дисципліни, лідерства в громадських ініціативах організацій, в бізнесі [5].

Отже, успішна адаптація ветеранів війни до мирного життя залежить від ряду соціально-психологічних чинників. Зокрема, соціальної підтримки родини, друзів, товаришів по службі та організацій, що допомагають ветеранам. Не менш важливою є соціальна інтеграція ветеранів, що включає відновлення соціальних зв'язків, отримання пільг, підтримку в працевлаштуванні. Також важливу роль у процесі адаптації відіграють реабілітаційні програми, психологічні служби, що надають можливість ветеранам отримати необхідну психотерапію як можливість адаптуватися до нових соціальних норм та ролей у цивільному житті.

Джерела та література

1. Акименко Ю., Сила Т. Як допомогти родині учасника бойових дій : методичний посібник для соціальних працівників і психологів. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 144 с.
2. Боришевський М. Й., Васютинський В. О. Проблеми соціально-психологічної адаптації військовослужбовців в українській армії. *Розбудова держави*. 2007. № 4 (57). С. 15–19.
3. Доценко Л., Максименко Н. Психологічні чинники адаптації військово-службовців строкової служби в умовах військової частини. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. № 2 (52). С. 49–55.
4. Криворучко П. П. Психологічна робота у військах (силах) : навч. посіб. Київ : ВГІ НАОУ, 2012. 120 с.
5. Осьодло В. І. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на професійне становлення військовослужбовців. *Вісник НАОУ*. 2019. №5(13). С. 127–137.

УДК: 159.9

Періг І., канд. психол.н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ, ЯКІ ПЕРЕЖИВАЮТЬ ВТРАТУ БЛИЗЬКОЇ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті піднімається важлива проблема допомоги дітям, які переживають втрату близької людини. Описується складність і значущість проживання таких складних емоцій, як горювання, сум, печаль, образа тощо. Запропонований психологічний підхід для допомоги дітям, які втратили близьку людину.

Ключові слова. Втрата, скорбота, горювання, психологічна допомога

Perig I., PhD (Psych.), Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN SURVIVING THE LOSS OF A CLOSE PERSON

Abstract. The article raises the important problem of helping children who are experiencing the loss of a loved one. It describes the complexity and significance of experiencing such complex emotions as grief, sadness, grief, resentment, etc. It proposes a psychological approach to helping children who have lost a loved one.

Keywords: loss, grief, bereavement, psychological help

Смерть близької людини вважається однією з найбільш стресових подій у житті дитини, яка потребує підтримки рідних та близьких, щоби впоратися з цим досвідом втрати. Часто в дитячій психіці живе емоційний біль горювання, важкий і сповнений страху й самотності. Едіт Майз, писала, що «коли помирає той, кого ти любиш, виникає відчуття заціпеніння, тупи й протесту. Таке враження, що ти втратив частину себе, ти відчуваєшся дезорганізованим і багато плачеш...».

Лінда Голдмен зазначає, що діти мають радіти життю, мріяти, вірити та будувати плани на майбутнє. Але для того, щоб рухатися вперед, вони мають пропрацювати тягар горя і втрат [1, С. 11].

Важливим кроком у допомозі дітям, ми дорослі, маємо допомогти собі, бо наші діти неодмінно успадковують рольову модель і те, наскільки ми здатні по-справжньому усвідомлювати і проживати наші власні втрати й горе.

Поняття «горювання», «переживання», «скорбота» невіддільно пов'язані між собою, проте означають різне.

Горювання – це емоційна реакція на втрату близької людини, речі або ідеї. Переживання важкої втрати – це стан, а скорбота – це те, що ми робимо, це відображення нашого горювання у зовнішніх діях. Дитина, що переживає почуття скорботи, витрачає дуже багато енергії, тож вичерпує усі свої енергетичні ресурси [2, С. 15].

Одним із дієвих способів горювання є творчий ритуал через написання листа померлому. Слід заохочувати дитину висловлювати свої почуття. Дорослим говорити також про свої почуття. Коли ми можемо поговорити про свої почуття, то вони стають менш приголомшливими, менш гнітючими і не такими страшними. Люди, яким ми довіряємо в цій важливій розмові, можуть допомогти зрозуміти, що ми не самотні.

Дорослі повинні розуміти, що не слід указувати дітям, як вони мають горювати й скорбіти, ми мусимо дозволити їм розповісти нам, на якій стадії цього процесу вони перебувають. Не можна дорослим, які горюють емоційно дистанціюватися від дитини, бо цю ситуацію дитина сприймає як вторинну втрату. Бо якщо ми дозволяємо собі скорбіти, ми допомагаємо дитині, яка переживає важку втрату. Міфом є те, що дорослим слід уникати тем, які змушують дитину плакати. Насправді, плач – це встановлення контакту зі своїм болем і спосіб полегшити його.

У підтримці дитини у переживанні втрати слід враховувати вікові особливості дитини і визначати форми психологічної допомоги. Стосовно цього, Вольфелт зазначав, що якщо дитина достатньо доросла, щоб любити, то вона достатньо доросла, щоб горювати. Будь-яка дитина, яка може любити, здатна й горювати, незважаючи на те, чи здатна вона зрозуміти втрату розумом.

Необхідно дітям розповідати правду про смерть близьких людей і дозволяти відвідувати похорон. Якщо цього не робити, то це створює середовище заперечення, яке не дозволяє їм брати активну участь в процесі горювання. Похорон, написання листа, вкладання особистих речей у труну у церемонії – це дуже конкретні способи, за допомогою яких діти можуть зробити свій внесок у процес прощання.

Сандра Фокс виділила наступні чотири завдання для дітей будь-якого віку, які стосуються втрати: 1) розуміння, 2) горювання, 3) вшанування пам'яті, 4) продовження життя [1, С. 81]. У самому процесі горювання можна виділити чотири фази: 1) шок і зневіра, 2) пошуки й туга, 3) дезорганізація і відчай, 4) відновлення і зцілення.

Психологи рекомендують дорослим зібрати бібліотеку ресурсів з інформацією про попередження, допомогу під час травмуючої події і після неї, щоб мати наготові слова, які допоможуть відповісти на незліченну кількість запитань, які виникнуть у дітей через втрати й горе.

Одним із методів допомоги є створення фотоальбому, колажу або пам'ятного муралу про близьку людину і той час, який був проведений разом. Бо діти люблять виражати свої спогади через мистецтво.

Навіть малі діти можуть взяти участь у проєкті пам'яті. Виготовлення простого сердечка, декорованої скриньки чи рамочки для фотографії, або навіть святкової прикраси, запуск повітряної кульки із запискою може дозволити висловити спогади. Книга пам'яті – це надзвичайно корисні інструменти, які дозволяють дітям висловити почуття й поділитися неказаним.

Для дітей важливо мати полицку з ресурсами вдома або у школі. Обов'язково поставити на неї дитячу літературу, присвячену горюванню та дитячим травмам, відповідно вікові.

Потрібно навчити дітей ідентифікувати свої почуття, наприклад, зобразити свої почуття на малюнку, вести щоденник почуттів, писати й малювати в ньому, виконувати завдання про почуття, скласти перелік того, що злить, засмучує, лякає, розчаровує, відтворити почуття за допомогою піску, глини чи ляльок маріонеток.

Цінний досвід запропоновано групою американських фахівців, а саме: К. Андерсен, Е.Г. Рьокхольт, М. Рісе, які працюють в Центрі психологічної підтримки людей, які втратили близьких при Університетській клініці округу Акерсгус. Вони запропонували 8-ми крокову програму психологічної допомоги дорослим, дітям та підліткам, що зазнали втрати близьких внаслідок смерті. Фахівці запропонували створювати групи психологічної підтримки для різних вікових категорій. Їхній досвід використовується і в Україні ГО «Інститут психології здоров'я», м. Київ. Команда українських психологів проводить навчання даній методиці, а також здійснює психологічну допомогу. Структура занять для дітей містить 8 занять у групах для дітей та підлітків; 8 занять у групах для батьків таких дітей; одне спільне заняття для дітей та батьків. Ця методика ґрунтується на принципах подолання через дію та усвідомлення; використання сімейних ресурсів; дію попри змінені життєві обставини [2, С. 11].

Мета таких груп – створити почуття безпеки, дати знання про почуття горя, допомогти кожному в емоційній боротьбі та контролі над собою; створити спогади, на яких побудоване майбутнє; допомогти зрозуміти скорботу найближчому оточенню, щоб інші значущі для дитини люди змогли допомогти їй.

Отже, дорослим потрібно створити для дітей простір підтримки для їхнього горювання та допомогти спільно пережити втрату.

Джерела та література

1. Голдмен Л. Життя і втрата. Як допомогти дітям, які горюють / пер. з англ. Неля Плахота. К.: Видавець Ольга Товпеко. 2024. 368 с.

2. Андерсен К., Рьокхольт Е.Г., Рісе М. Групи психологічної підтримки для дітей та підлітків, які втратили близьких дітей : методичний посібник. Акерсгус: Університетська клініка. 223 с.

УДК: 37.035:172.15]:355.4(470:477) "2014/...

Сеньовська Н., канд. пед. н., доц.; Скуратко Т., канд. філол. н., доц.;
Нестайко І., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ІСТОРІЄЮ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ-РЕКВІЕМУ)

Анотація. У роботі описано методичні основи ознайомлення українських дітей та молоді з історією сучасної російсько-української війни. Наведено успішний кейс застосування механізму ритуалізації під час організації та проведення патріотичного виховного заходу – години-реквієму. Описано прийоми та методи виховної роботи. Аргументовано необхідність згадувати тих полеглих захисників України, які є відомими слухачам, історії яких здійснюють значний вплив на формування ціннісних орієнтирів здобувачів освіти.

Ключові слова: сучасне патріотичне виховання, виховний захід-реквієм, ритуалізація.

Senovska N., PhD (Ped.), Assoc. Prof.; Skuratko T., PhD (Philol.), Assoc. Prof.; Nestaiko I., PhD (Ped.), Assoc. Prof.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

METHODOLOGICAL BASIS OF ACQUAINTANCE OF CHILDREN AND YOUTH WITH THE HISTORY OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (BASED ON THE MATERIALS OF THE EDUCATIONAL EVENT-REQUIEM)

Abstract. The paper describes the methodological foundations of introducing Ukrainian children and youth to the history of the modern Russian-Ukrainian war. A successful case study of the application of the ritualization mechanism during the organization and conduct of a patriotic educational event – a requiem hour. The techniques and methods of educational work are described. The need to remember those fallen defenders of Ukraine who are known to listeners, whose stories have a significant impact on the formation of value orientations of education seekers, is argued.

Keywords: modern patriotic upbringing, educational event-requiem, ritualization.

Сьогодні, в умовах російсько-української війни, ні в кого не викликає сумніву необхідність реорганізації освітнього процесу в напрямку активізації патріотичного виховання дітей та молоді нашої країни. Адже «...саме брак патріотичного виховання, відчуття держави як Батьківщини, структури, яка захищає, стала на Сході України ключовою проблемою. Євроінтеграція – це добре, але питання внутрішньої української інтеграції було повністю занедбане. В Україні дуже багато історичних явищ, які могли б такій інтеграції сприяти, але цього не відбувається» [2, с. 1]. Відповідно, робота з малими та юними українцями має бути переформатованою для «посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [1, с. 102].

Таким чином, ключовими аспектами сучасного патріотичного виховання є формування в свідомості дітей та молоді України готовності оберігати й примножувати своє, позитивного образу захисника нашої держави та її громадян. Саме заходи такого тематичного спрямування складають основу діяльності команди освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» [3].

На практиці перевірена важливість актуалізації в свідомості малих та юних українців історії українсько-російської війни ХХІ століття. «Цілком очевидно, що зараз, під час російсько-української війни, а також як мінімум кілька років після її закінчення, тема боротьби буде основною в житті нашого суспільства. Тому передумови та хід цієї війни є і будуть ключовими аспектами цілісного процесу патріотичного виховання» [4, с. 4]. Команда «Патріотичні й небайдужі» активно розробляла цю тематику у 2024-му році (серія заходів «10

років війни)). У 2025-му було вирішено активізувати у зв'язку із темою історії війни ще й зусилля стосовно ритуалізації конкретного болісного досвіду.

Формою роботи команда освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» обрала годину-реквієм. Патріотичний виховний захід на тему «Ми в боргу перед НИМИ (до 11-ї річниці російсько-української війни)» був проведений в «Освітньому ХАБі» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 26 лютого 2025 р. (https://tnpu.edu.ua/news/11136/?fbclid=IwY2xjawI9lY1leHRuA2FlbQlXMAABHYjZcJDcEYFZSajS0nscsnvrVsYFgJu5PjfrkZwzDG58XOPYUZHopWXRA_aem_mLAL8KUXCnQ1W_gccxasHg). До організаційної діяльності також долучилися працівники Відділу у справах молоді, Наукової бібліотеки ТНПУ ім. В. Гнатюка та студенти факультету філології і журналістики.

Ритуалізація трагічного досвіду (героїчна загибель наших захисників на фронті) **відбувалася кількома способами:**

1. *Молитовне обрамлення* отця Миколи Квича, який кілька років був капеланом у зоні бойових дій (на початку заходу присутні помолилися за загиблих Героїв, а наприкінці – за тих, котрі зараз нас обороняють).

2. *Використання творів мистецтва* (книги «Мій син – кіборг» Марії Вітишин, «Ти зробив усе, що зміг» Олександри Орляк, «Біль... Біль... Біль...» Ольги Стецюк; календаря «Героям слава», який презентував директор видавництва «Джура» Василь Ванчура; відеокліп дуету «Шоколад» «Ми перемаємо»; пісні «Журавлі», «Над землею тумани», «Люди титани», «А мати жде...», «Хіба ось так повинно бути...», «Україна це ми», молитва «Боже великий, єдиний...», які виконували студенти факультету філології і журналістики; творчий контент загиблого випускника факультету філології і журналістики ТНПУ ім. В. Гнатюка Михайла Микуся).

3. *«Живі» свідчення та документи* (виступи матерів полеглих Героїв Марії Вітишин, Олександри Орляк, Мирослави Питак, Софії Курик; родичів Героя Паламара Анатолія; відеоролики із фото працівника та випускників ТНПУ ім. В. Гнатюка, а також із фото близьких наших студентів, котрі загинули у кривавих боях російсько-української війни).

4. *Практичні поради* (про належне вшанування пам'яті полеглих Героїв на різних рівнях).

5. *Інформаційний блок* (презентація з коментарями про 11 років російсько-української війни).

Безумовно, захід був тривалим (це пояснюється необхідністю охопити та осмислити чималий пласт інформації). Однак, саме така форма виховної роботи сприяє трансформації болісних переживань присутніх через мистецтво, спогади та «віддавання належного» Героям у визнаний, усвідомлений досвід, з яким можна надалі бути продуктивними громадянами нашої України. Вважаємо, що саме популяризація історій «простих» воїнів, наших близьких і знайомих, сприяє усвідомленому контакту з негативною інформацією про трагедії війни і допомагає безпечно її обговорювати, формуючи з жахливого досвіду ціннісний наратив. А це теж є важливою частиною сучасного патріотичного виховання.

Джерела та література

1. Марченко Я. Виховання патріотизму в дітей як актуальна проблема сучасного виховання. *Інструментарій виховання в сучасних закладах освіти: реалізація творчих і соціально значущих програм, проєктів* : зб. матер. наук.-практ. конф. Київ. 2022. С. 101–106. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Zbirnyk-tez-konf.-28.04.2022.pdf#page=101>

2. Марчук Є. Дослівно. *Сільські вісті*, № 5 (19337). 19 січ. 2016. С. 1.

3. Патріотичні й небайдужі. Офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142>

4. Сеньовська Н. Патріотичне виховання: перезавантаження : методичні рекомендації з патріотичного виховання учнів для здобувачів вищої педагогічної освіти, викладачів, учителів та вихователів. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. 66 с. URL: http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/e-lib/DocDescription?doc_id=254815

УДК: 159.964.21(075.8),159,98 (075), 316. 48 (075)

Сівчук П., ст. викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР МІНІМІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ КОНФЛІКТІВ

Анотація.: Для переважної більшості громадян України агресія сусідньої держави стала важкою психологічною, соціальною і культурною проблемою. Війна стала психотравмуючою ситуацією, що загрожує життю і здоров'ю людей, що супроводжується відчуттям небезпеки, безсилля, страху, безпорадності, невизначенності, провокує конфлікти. Важливу роль в подоланні конфліктності і психологічних розладів відіграє психологічна культура особистості.

Ключові слова: культура, соціалізація, соціальна ідентифікація, конфлікт, психологічна культура, військова агресія, психологічна травма, психічний стан.

Sivchuk P., Senior Lecturer

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL CULTURE OF PERSONALITY AS A FACTOR OF MINIMIZING THE CONSEQUENCES OF CONFLICT

Abstract. for the vast majority of Ukrainian citizens aggression neighboring state has become a difficult psychological, social and cultural problem. War has become a psychotraumatic situation that threatens the life and health of people, accompanied by a feeling of danger, powerlessness, fear, helplessness, uncertainty, and provokes conflicts. An important role in overcoming conflict and psychological disorders is played by the psychological culture of the individual.

Keywords: culture, socialization, social identification, conflict, psychological culture, military aggression, psychological trauma, mental state.

Психологічна культура є частиною загальної культури особистості і не може розглядатися окремо ні від тих соціальних умов, в яких формується особистість, ні від соціально-психологічних якостей і особливостей людини, які складають ядро її внутрішнього світу.

Ефективно протистояти сучасним викликам, проблемам і конфліктам, може тільки людина із стійкими психологічними якостями. Адекватна оцінка того, що відбувається навколо нас, критичне мислення, емоційна рівновага, здоровий глузд, дозволяють людині долати тривожність, складні емоційні стани, депресії, конфлікти, агресію, нетерпимість тощо. Переживання складних суспільних і особистих життєвих криз і обставин, мінімізації негативних наслідків конфліктних ситуацій властиве тільки людям сильної волі, високого рівня знань і психологічної культури.

Однозначного тлумачення поняття психологічна культура серед вітчизняних і зарубіжних фахівців не сформувалося. Але в контексті тих підходів, які існують є можливість більш поглиблено проаналізувати внутрішньо особистісні фактори мінімізації негативних наслідків конфліктних ситуацій. Якщо взяти до уваги що поняття психологічна культура використовується в якості аналізу інформованості особистості, її вміння застосовувати в практичній площині закони функціонування психіки, як вміння орієнтуватися людини в собі самій, як почуття самоцінності людини, як частина загальної культури, що дозволяє розуміти внутрішній світ людини, в її здатності вирішувати життєві проблеми, самовизначатися і пристосовуватися до умов соціального середовища, тощо, то відкривається широкий пласт проблем дослідження ролі особистісного фактору у попередженні, уникненні та мінімізації негативних наслідків конфліктів.

Культура через свою психологічну складову може в сучасних умовах стати тим чинником, який знизить рівень конфліктності в суспільстві без залучення додаткових факторів. Досить низький рівень залучення психологічного чинника з метою профілактики і недопущення

конфліктів і конфліктних ситуацій, при загальній актуалізації досліджень в галузі теоретичної і прикладної психології є вагомим резервом в складних соціально-психологічних умовах. Психологічна культура дозволяє гармонізувати відносини людини з іншими людьми, соціальним середовищем та подолати внутрішньоособистісні суперечності і розбіжності.

Використання власного психологічного потенціалу та пробудження людини до самопізнання є характеристикою її зрілості і соціальної відповідальності. З іншої сторони реалізація людиною власного психологічного потенціалу ускладнюється низьким рівнем психологічних знань та соціального досвіду.

Культура і психіка існують в нерозривні єдності. В реальності не існує культури поза психікою, а психіки по культурою. В процесі соціалізації людина засвоює культуру, тобто знання, ідеали, цінності, ціннісні орієнтації, тобто все те що складає основу духовного світу людини. Людина в процесі соціалізації засвоює саме культуру і таким чином культура стає і психологічною реальністю. З іншої сторони кожен із нас є провідником певної культури і привносить в любу культурну ситуацію власну психологічну культуру [1].

Одним із важливих показників зрілості психологічної культури особистості є її поведінка в конфліктних ситуаціях. Здатність активно протистояти конфліктним викликам, адекватно оцінювати ситуацію та її наслідки, вміти уникати конфліктів та вибирати відповідні варіанти поведінки, зберігати спокій та витримку, вміти аналізувати причини конфліктів, проводити їх діагностику і прогнозування, здійснювати рефлексію із врахуванням ситуаційних змін.

Конфлікт як соціально-психологічний феномен постійно змінюється і розвивається. Це необхідно враховувати при аналізі конфліктної ситуації з метою мінімізації негативних наслідків для учасників взаємодії. Використання методу рефлексії важливо як для процесу протікання конфлікту так і для вибору методів його вирішення і завершення. Рефлексія як здатність особистості до відстеження і самооцінки процесу і результатів своєї діяльності, усвідомлення і самооцінки власних дій і станів є важливим елементом психологічної культури особистості для адекватної реакції на зміни конфліктної ситуації.

Джерела та література

1. Блинова, О. Є. Психологічна культура: аналіз змісту поняття [Текст] / О. Є. Блинова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. - К. : Гнозис, 2010. - Т. XII, част. 5. - С. 65-71.

УДК: 159.9+316.6

Сіткар В., канд. психол. н., доц.; Сіткар С., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ» В КОНТЕКСТІ МАСОВОГО ВЕРБУВАННЯ РАШИСТАМИ ДІТЕЙ ДЛЯ ДИВЕРСІЙ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті висвітлено деякі психологічні особливості «гібридної війни» проти України, в яку ворог нині втягує чимало підлітків залучаючи їх для здійснення внутрішньої диверсії. Найчастіше – для підпалів авто військовослужбовців ЗСУ, обладнання «Укрзалізниці» чи будівель ТЦК. Шукають «виконавців», як правило, через телеграм – в групах з пропозиціями заробити «швидкі гроші». Це – «небезпечний тренд», адже неповнолітні – більш вразливі для вербування, бо «не можуть усвідомлювати і прораховувати наслідки своїх дій», на чому і роблять акцент російські спецслужби.

Проте, аналіз судових процесів показує, що ніхто з паліїв не має відвертих проросійських поглядів. Здебільшого вони керуються не ідеологічними переконаннями, а намірами заробити швидкі гроші. Тому, у війні на витривалість, частина якої триває вже понад 4060 днів від початку окупації Криму, кожен з нас є важливим для перемоги. Сьогодні важливо не лишити війну дітям, не програти всередині України.

Ключові слова: Україна, психологія, підлітки, диверсії, мотивація, гібридна війна, кримінальна відповідальність.

Sitkar V., PhD (Psych.), Assoc. Prof.; Sitkar S., PhD (Ped.), Assoc. Prof.
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

THE PSYCHOLOGICAL ASPECT OF «HYBRID WARFARE» IN THE CONTEXT OF MASS RECRUITMENT OF CHILDREN BY RACISTS FOR SABOTAGE IN UKRAINE

Abstract. The article highlights some psychological features of the “hybrid war” against Ukraine, in which the enemy is currently involving many teenagers, involving them in internal sabotage. Most often - for setting fire to cars of servicemen of the Armed Forces of Ukraine, equipment of “Ukrzaliznytsia” or buildings of the Trade and Commerce Center. They are looking for “performers”, as a rule, through Telegram - in groups with offers to earn “quick money”. This is a “dangerous trend,” as minors are more vulnerable to recruitment because they “cannot realize and calculate the consequences of their actions,” which is what Russian special services emphasize.

However, an analysis of the trials shows that none of the arsonists have openly pro-Russian views. For the most part, they are guided not by ideological convictions, but by intentions to make quick money. Therefore, in the war of endurance, part of which has been going on for more than 4,060 days since the beginning of the occupation of Crimea, each of us is important for victory. Today, it is important not to leave the war to the children, not to lose it inside Ukraine.

Keywords: Ukraine, psychology, teenagers, sabotage, motivation, hybrid war, criminal responsibility.

За визначенням Великої української енциклопедії (ВУЕ) [2], **гібридна війна** (англ. *hybrid warfare*) – різновид ескалації конфліктів, властивий для ХХІ ст., що поєднує застосування державних та недержавних, традиційних і нетрадиційних тактик і стратегій, ресурсів, засобів, методів підривної діяльності, механізмів кібервійни з метою досягнення певних політичних цілей. Гібридна війна має воєнний, дипломатичний, політичний, правовий, психологічний, інформаційний, фінансово-економічний, соціальний, ідеологічний виміри. Зазвичай ці напрями реалізації гібридної війни поєднують в різні комбінації і, застосовуючи у воєнних цілях, перетворюють на зброю. Основним інструментом гібридної війни є ініціювання та підтримання державою-агресором в іншій державі, обраній для агресії, внутрішніх суперечностей і конфліктів. При цьому сторона-агресор зазвичай публічно заперечує свою причетність до розв’язаного конфлікту, ретельно маскує його справжній перебіг та ініціаторів [2].

Як зазначає Л. Федоренко, речниця Управління СБУ в Чернівецькій області, гібридну війну проти України росіяни ведуть не одне десятиліття. Важливим компонентом такої війни є інформаційно-психологічні ефекти, метою яких є вплив на емоції й почуття людей, їх дезорієнтація й залякування.

Якщо говорити простими словами, то гібридна війна – це такий тип конфлікту, коли агресор для досягнення своєї політичної мети використовує і військові, і невійськові методи. Причому застосовувати їх він може й одночасно, і послідовно. Це явище не нове. Ще китайський військовий стратег Сунь-цзи, який жив 500 років тому до нашої ери, у своєму трактаті «Мистецтво війни» писав: «Одержати сотні перемог у бою – це не межа мистецтва. Підкорити супротивника без бою – ось це вінець мистецтва». У своїй праці він вчить вводити противника в оману, маніпулювати ним. Тож гібридні війни періодично виникали у світі протягом двох з половиною тисяч років. І методи їх ведення вдосконалювалися разом із розвитком технологій [7].

Можна дискутувати багато з приводу того, скільки часу веде проти України гібридну війну кремль, який уособлює і росію, і колишній радянський союз. З огляду на те, як тільки не намагався агресор знищити ідентичність українців – а це і голодомори, і знищення справжньої української науки й культури, знецінення та максимальна адаптація до російської – а відтак і

знищення: української мови, ув'язнення і страти українських діячів з різних галузей – все це є елементами гібридної війни, яка в різні періоди проявлялась більше чи менше. Виходячи з цього можна зробити висновок, що триває вона далеко не одне десятиліття [7].

Згадуючи про інформаційну складову гібридної війни, варто говорити про інформаційно-психологічні впливи. Бо інформація – це зброя, а психологічний компонент – це спосіб ураження цією зброєю. Мета будь-якої інформаційно-психологічної операції – вплинути саме на емоції й почуття людей, дезорієнтувати їх, залякати, заволодіти їхніми мізками і, як то кажуть, взяти максимально без бою [7].

Використання поняття «гібридна війна» набуло особливого значення у зв'язку з розв'язаною 2014 росією агресії проти України, результатом якої стали окупація АР Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО). Російська агресія спонукала до розширення змісту гібридної війни, стимулювала процес осмислення цього явища як окремого феномена [2].

Не оминає ворог і дітей, зокрема підлітків, останнім часом залучає їх для здійснення внутрішньої диверсії проти України. Дуже прикро, але українські діти вже знають, що таке війна – не з пісень і фільмів, а на власному досвіді. З офіційних джерел, (дані Офісу Генерального прокурора України (ОГПУ)), станом на ранок **02.05.2022 р.**, за час повномасштабного вторгнення росії в Україну, 219 дітей загинули та понад 405 отримали поранення. Офіційні цифри представлено в табл.1. Зауважимо, що йдеться тільки про підтверджені випадки. Реальні цифри можуть бути значно більшими, особливо, якщо враховувати Маріуполь [1; 4; 8].

Отже, більше ніж **2444** дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії рф. Станом на ранок 25 березня 2025 року за офіційною інформацією ювенальних прокурорів **605** дітей загинули та понад **1839** отримали поранення різного ступеня тяжкості [1].

Крім того, діти на окупованих територіях стають жертвою кремлівської пропаганди, їм штучно змінюють ідентичність, підмінюючи ціннісні орієнтації, що є насправді не меншою трагедією, аніж чиясь загибель, бо так у донецькій і кримській юні вбивають українського громадянина [3].

Таблиця 1
Кількість загиблих та поранених дітей в Україні

Область	Кількість загиблих та поранених дітей	
Region	Number of dead and injured children	
	Станом на 02.05.2022 р.	Станом на 25.03.2025 р.
Донецька / Donetsk	139	634
Київська / Kyiv	115	136
Харківська / Kharkiv	95	470
Чернігівська / Chernihiv	68	
Херсонська / Kherson	45	198
Миколаївська / Mykolayiv	43	118
Луганська / Luhansk	37	
Запорізька / Zaporizhzhia	27	170
Сумська / Sumy	17	115
м. Київ / m. Kyiv	16	
Житомирська / Zhytomyr	15	
Дніпропетровська/ Dnipropetrovsk		203

Розв'язана 24.02.2022 рф широкомасштабна війна проти України засвідчує, що гібридна війна може здійснюватися з метою пошуку слабких місць в обороні противника задля подальшого відкритого збройного захоплення території суверенної держави. При цьому використання елементів гібридної війни продовжується, що засвідчує спроба з боку керівництва рф розмиття відмінностей між станом війни і миру під виглядом «спеціальної військової операції» [2].

В контексті психологічного аспекту гібридної війни зазначимо, що людина, яка перебуває у сталому інформаційному оточенні, приймає його наративи, слабо реагує на «інформаційні посилення» з іншого поля. Пам'ятаємо радянські часи, коли невеличка частина громадян намагалися слухати заборонені «радіоголоси свободи». Так і ми маємо пропагувати свій спосіб життя. Але наш публічний плюралізм за «поребриком» подають як деструктивний бардак. Тому інформація про Україну має бути доступною і зрозумілою у форматі змагання й конкуренції із кремлівською пропагандою. Але умови для цього не найкращі, бо ми втратили ціле покоління, яке на початку війни лише йшло в школу, а тепер готується її закінчувати. Росіяни їм тепер через «юнарію» вживлюють модель успіху справжнього громадянина, що захищає «все наше». Це така от штучна ідентичність. На окупованих теренах у молоді три шляхи – спробувати реалізуватися у вільній Україні, лишитися у себе вдома і йти в колаборанти, або якось вижити, чи шукати кращої долі в росії. І нам варто дбати, аби перший варіант розглядало якнайбільше молоді Донбасу та Криму. І не тільки пропонувати їм збільшену стипендію чи тимчасове житло в гуртожитку, а й шукати змоги надавати гарантії працевлаштування. Це буде найкращою версією ідеї сформувати їм перспективу. Слід враховувати особливості дитячої психології, яка генерує мрії, прожекти. Тобто, дітям з-поміж вимушених переселенців слід не просто давати змогу здобути освіту, а й отримати роботу, щоб вони могли утримати сім'ю і власне житло [3].

Питання експлуатації з пропагандистською метою «дитячої компоненти» війни щільно пов'язане з генеральною лінією кремля. Дітей, які воювали поруч із дорослими, завжди вихвалювала пропаганда як радянська, тепер російська, так і в нацистській Німеччині. Згадайте синів полку, юних підпільників чи гітлер'югенд. Так не повинно бути, зазначає віцепрезидент ГО «Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей» О. Лазаренко. «Я теж не в захваті, що діти воювали і проти російського окупанта на початках у складі добробатів. У нас достатньо дорослих, аби зі зброєю в руках відстоювати країну» [3].

В цьому контексті зауважимо, що за визначенням ООН, **дитина-солдат** – «це будь-яка особа, що не досягла 18-річного віку, яку завербували і використовують збройні сили чи озброєне угруповання в будь-якій ролі», наприклад, як комбатантів, кухарів, носильників чи розвідників. Конвенція ООН із прав дитини забороняє вербувати солдатів віком до 15 років [3].

Історія знає жакливі приклади використання дітей у певних збройних кампаніях. Найвідоміший з них – дитячий хрестовий похід 1212-го під орудою чабана 12-літнього Етьєна, якому нібито прийшло видіння й вказало піти і боронити Гроб Господній у Палестину. Він йшов від Парижа на південь і полум'яними фанатичними промовами збирав цілі майдани, запевняючи, що тільки дітям дарував Бог право звільнити Єрусалим від «невірних», бо вони непорочні. Етьєну вдалося зібрати декілька десятків тисяч підлітків, готових іти з ним. Їх навіть благословив Папа Римський. Вони сіли на кораблі, але цю дітлашню захопили пірати, продавши їх у рабство. Більшість інших загинули на зворотному шляху додому.

І радянська, потім російська пропаганда фактично спираються на відомі ще до них «наративи Гавроша» – персонажа роману Віктора Гюго «Знедолені» – малого паризького безхатка-шибеника, загиблого на барикаді неподалік Бастилії. Подібні сакральні жертви допомагають вибудувати посил-обґрунтування для мотивації воїнів воювати. Проблема дітей-жертв війни є по обидва боки фронту. Що дуже небезпечно. Це виховує ціннісні орієнтації з присмаком агресії як способу виживання [3].

Крім вищезазначеного, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що сьогодні в суспільстві серед українських підлітків шириться небезпечний тренд – співпраця з ФСБ.

Російські спецслужби масово вербують дітей для диверсій в Україні. Найчастіше – для підпалів авто військовослужбовців ЗСУ, обладнання «Укрзалізниці» чи будівель ТЦК. Шукають «виконавців», як правило, через телеграм – в групах з пропозиціями заробити «швидкі гроші». Те, що виконувати такі завдання погоджуються діти, вербувальників не хвилює – навпаки переконують «виконавців», що їм за це нічого не буде [5].

Численні пропозиції роботи із привабливими умовами – неповна зайнятість з вільним графіком та щедрою оплатою – українці почали системно отримувати у травні 2024 року. Такі оголошення розміщують у телеграм-групах з пошуку роботи, знайомств або інформацією про «рейди ТЦК». Тим, хто зацікавиться, відкривають карти.

За словами речника СБУ Артема Дехтяренка, неповнолітні – більш вразливі для вербування, оскільки «не можуть усвідомлювати і прораховувати наслідки своїх дій», на чому і роблять акцент російські спецслужби. З цього приводу співробітник департаменту контррозвідки СБУ Ігор розповідає: «Були випадки, коли (*паліями були – ред.*) діти до 14-ти років. Вони ще не мають повністю сформованого бачення, не розуміють всієї серйозності суспільного резонансу і наслідків, і це просто легкий заробіток швидких грошей». Діти до 14 років в Україні вважаються малолітніми. Заробити на підпалах авто пропонують навіть їм.

«Серед затриманих СБУ підпалювачів абсолютно різні люди. І єдине, що їх об'єднує, це мотивація – не ідеологічна складова, не любов до «руського міра», а гроші», – каже речник СБУ А. Дехтяренко [5]. Діапазон розцінок, які пропонують за роботу виконавцям варіюється від кількох сотень доларів до кількох тисяч. Та подекуди неповнолітніх вербують, пропонуючи захмарні суми. Як, наприклад, львівським хлопцям, про яких журналісти розповідали в засобах масової інформації на початку – їм запропонували за підпал автівок 12 тисяч доларів. Вони спалили кілька автівок, але гроші отримали тільки за одну. І не 12 тисяч доларів, а півтори. Причому під час перемовин куратор повідомив хлопцям – за підпали платять із державних коштів. Якої держави – не уточнив.

Проте сподіватися на обіцяне кураторами також не варто. «Були навіть випадки, коли палій здійснив підпал транспортного засобу, скинув відео як підтвердження, як результат своєї роботи. Але куратор з тієї сторони сказав, що воно зроблено неякісно, він йому за це не заплатить і запропонував ще зробити в ту ж ніч або наступного дня ще один підпал. Як результат, не заплатили взагалі нічого, заблокували переписку в телеграмі і буквально в той же день йому в двері постукала СБУ» [5].

Оплату куратори зазвичай надсилають на криптогаманці або українські банківські картки, які також беруть в оренду через організовану для цього мережу в телеграм-каналах. Щодо криптогаманців, то вони, як журналісти особисто пересвідчилися, здебільшого ведуть не до конкретних людей, а до обмінників чи так званих «міксерів» – це сервіс, який ускладнює відстеження транзакцій. Через це відслідкувати за допомогою руху коштів, хто саме організатор підпалу – складно. Але можливо.

Застосовуючи психологічні механізми впливу куратори, які вербують підлітків для підпалів авто військових, прикриваються «боротьбою з ТЦК». Цей наратив в росії обрали не випадково – куратори поцілили в болоче місце, фактично підігравши настроям частини суспільства у період, коли набув чинності новий закон про мобілізацію. Все для того, аби створити картинку, мовляв, більшість громадян України з цим не погоджуються.

«За усіма випадками підпалів стоять російські спецслужби. Це або ФСБ, або ГРУ. Вони намагаються створити штучну картинку, щоб підпали, які здійснюються насправді за гроші, вчиняють звичайні українці, які чекають «руського міра» в нашій державі, які таким чином подають сигнал росіянам і нібито хочуть зірвати мобілізацію. Насправді це все частина російських ПСО, яку вони потім розганяють відповідним чином», – каже речник СБУ А. Дехтяренко [5].

Після аналізу десятка спільнот в телеграмі, журналістам з відділу розслідування, вдалося з'ясувати, що групи, які працюють в українському інформаційному середовищі і видають себе за внутрішніх українських диверсантів, насправді створюються, наповнюються та куруються з

росії. *По-перше*, як журналісти почули під час інтерв'ю, ніхто з паліїв не має відвертих проросійських поглядів, тобто вони керувались не ідеологічними переконаннями, а намірами заробити швидкі гроші.

По-друге, після ретельного аналізу можна побачити – хоч всі групи вербувальників мають різні назви, власні боти і сторінки в соцмережах, більшість з них пов'язані між собою. Це прослідковується по репостах публікацій між ними.

У замовників підпалів є певна внутрішня ієрархія. Головний – той, хто вирішує підпалювати конкретне авто або будівлю, чи ні, та керує рухом коштів. Другорядні та посередники, чиї ролі схожі між собою – ті, хто шукає та спілкується з потенційними виконавцями, приймає звіти про роботу і від цього має свій відсоток. Посередниками можуть бути навіть кол-центри. «Російські спецслужби в окремих випадках, безпосередньо виходять на громадян України для того вони створили ці кол-центри. Кол-центр – це так звана прокладка між фінансуванням за пророблену диверсійну роботу на території України» [5].

Проте зауважимо, що за підпали авто українське законодавство передбачає відповідальність для усіх, навіть неповнолітніх. Залежно від обставин злочину, його можуть кваліфікувати за п'ятьма статтями Кримінального кодексу. Це державна зрада, диверсія, терористичний акт, а також пошкодження майна і перешкоджання законній діяльності ЗСУ. Покарання залежить від віку. Наприклад, підлітки від 14-ти до 16-ти, можуть притягатися до відповідальності лише за окремими статтями. А вже з 16-ти, можуть відповідати сповна.

Юрист Армен Нерсесян зазначає: «Якщо ми говоримо про дитину від 14 років, то це від трьох до семи років. І можливо, що це буде умовний строк. Якщо неповнолітній особі, яка здійснила підпал, виповнилося 14 років, вона вже є суб'єктом кримінальної відповідальності, як мінімум за умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу. Для особи, якій не виповнилося 18 років, максимальна міра за тяжкий злочин – це 7 років» [5]. Якщо дитині немає 14-ти, наслідки все одно будуть. «До них можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру, передбачені Кримінальним кодексом України, як один з них – зобов'язання відшкодувати завдану шкоду. І власник автомобіля, це або військова частина, або безпосередньо військовослужбовець, має право подати позов про відшкодування завданих збитків» [5].

В СБУ повідомили, що починаючи з травня 2024 року затримали вже більше 160 паліїв, різного віку. Частина справ – вже у суді. В цьому контексті співробітники департаменту контррозвідки СБУ нагадують, що «Навіть видалена переписка підлягає відновленню. Це стосується і зняття інформації по мобільних зв'язках, по телеграм-каналах, по криптогаманцях, по відеокамерах. Перші матеріали, які вже були скеровані до суду, досить позитивно розглядаються» [5].

Як приклад, у березні 2025 року в Тернополі Нацполіція та СБУ запобігли вчиненню теракту біля підрозділу поліції. За даними слідства, вибух мала організувати учениця однієї зі шкіл. Через месенджер Telegramm з нею зв'язався чоловік, що діяв під іменем «Александр». Він запропонував підозрюваній велику суму коштів за встановлення саморобного вибухового пристрою поблизу райвідділу Національної поліції [6]. За інформацією прокуратури: Дитина злякалась погроз і шантажу, до якого вдався чоловік, щоб схилити її до протиправного вчинку. Вона виготовила, за вказівкою чоловіка, саморобний вибуховий пристрій із підручних матеріалів та можливістю дистанційного електронного підриву. Замаскований вибуховий пристрій помістила під автомобіль правоохоронців. Проте поліцейські виявили небезпечний вибуховий предмет й розшукали причетну до його встановлення [6]. Дівчині повідомлено про підозру у закінченому замаху на терористичний акт (ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 258 Кримінального кодексу України).

Отже, дезінформація, маніпуляція, фейки, діпфейки, підміна понять, поширення чуток, відверта брехня – це не повний перелік засобів, які використовує кремль, щоби вплинути як на громадську думку в цілому, так і на свідомість та підсвідомість окремої людини. Сьогодні, враховуючи зазначене вище, нам потрібно інтегрувати в освітній процес теми з кібергігієни та

кібербезпеки для того щоб безпечна поведінка онлайн ставала звичкою кожної дитини. Так легше зможемо перемогти ворога.

Джерела та література

1. *В Україні загинуло понад 600 дітей з початку повномасштабного вторгнення.* Офіс генпрокурора. URL : <https://hromadske.ua/suspilstvo/242047-v-ukrayini-zahynulo-bilshe-600-ditey-z-rochatku-rovnomasshtabnoho-vtorhennia-ofis-henprokurora> (дата звернення: 03.04.2025)
2. Горбатенко В.П. Гібридна війна. *Велика українська енциклопедія.* URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 01.04.2025).
3. «Дитячий аспект» гібридної війни. URL : <https://armyinform.com.ua/2022/01/21/dytyachyj-aspekt-gibrydnoyi-vijny/> (дата звернення: 30.03.2025).
4. *Найбільше у трьох областях: скільки дітей загинуло і постраждало під час повномасштабної війни.* URL : <https://nikopolnews.net/ukraina/najbilshe-u-trokh-oblastiakh/> (дата звернення: 30.03.2025).
5. *Небезпечний тренд: ФСБ вербує українських дітей для підпалів авто ЗСУ.* URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/fsb-pidlitky-pidpaly-avto-zsu/33149666.html> (дата звернення: 02.04.2025)
6. *У Тернополі 14-річна дівчина підклала вибухівку під авто ТЦК.* URL: <https://kr.ua/ua/incidents/a707744-u-ternopoli-14-divchina-pidklala-vibukhivku-pid-avto-ttsk> (дата звернення: 02.04.2025).
7. *Що таке гібридна війна та як журналісти можуть протистояти ворожому ІПСО.* URL: <https://c4.com.ua/novyny/shho-take-gibridna-vijna-ta-yak-zhurnalisti-mozhut-protistoyati-vorozhim-ipso/> (дата звернення: 02.04.2025).
8. *208 дітей загинули в Україні через збройну агресію РФ, 387 – поранено.* URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/826520.html> (дата звернення: 23.04.2022).

УДК: [364.62:316.454]-057.36-053.4/.6

Химко М., канд. психол. н.

Комунальний заклад Львівської обласної ради Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

Товпеко О., канд. психол. н.

засновниця громадської організації «Важливі», Україна

ГРУПОВА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК РЕСУРС ДЛЯ ДІТЕЙ ВОЇНІВ

Анотація. Війна, яку ми проживаємо не через книжки, а на власному досвіді торкнулась кожної сім'ї в нашій країні. Вона залишає свої сліди не лише у тих, хто воює на фронті, але й у їхніх рідинах. Напруження, невизначеність, тривога або тимчасова розлука з батьками-військовими – це невидимі рани, які мають вагомий вплив на психоемоційний стан та розвиток дитини. Дослідження вказують на те, що у рідинах військовослужбовців діти частіше стикаються з додатковими стресовими подіями та поведінковими порушеннями [2].

Однією з форм ефективної психологічної допомоги дітям воїнів є групова психологічна підтримка, яка допомагає не почуватися ізольованими у своєму болі, зустріти однолітків, які мають схожий досвід, знайти слова для своїх переживань, отримати емоційну підтримку та нові ресурси для адаптації. Перевага групового підходу полягає у створенні безпечного простору для спільного проживання емоцій, формування довіри та підтримки між учасниками, сприяє природному розкриттю дитини й активізує внутрішні ресурси.

Ключові слова: діти військовослужбовців, психоемоційний стан, соціальна адаптація, психологічна підтримка, емоційна саморегуляція, травматичний досвід, група психологічної підтримки, безпечний простір, досвід війни.

Khymko M., PhD (Psych.)

Municipal Institution of Lviv Regional Council Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine

Tovpeko O., PhD (Psych.)

Founder of the NGO "Vazhlyvi" (Important), Ukraine

GROUP PSYCHOLOGICAL SUPPORT AS A RESOURCE FOR CHILDREN OF WARRIORS

Abstract. The war we are experiencing not from books, but firsthand, has touched every family in our country. It leaves its mark not only on those fighting on the front lines but also on their families. Tension, uncertainty, anxiety, or temporary separation from military parents are invisible wounds that significantly affect a child's psycho-emotional state and development. Research indicates that children in military families are more likely to experience additional stressors and behavioral issues [2].

One effective form of psychological assistance for children of soldiers is group psychological support. It helps children avoid feeling isolated in their pain, meet peers with similar experiences, find the words to express their feelings, and receive emotional support and new resources for adaptation. The advantage of the group approach lies in creating a safe space for shared emotional experiences, fostering trust and mutual support among participants, encouraging the child's natural openness, and activating internal resources.

Keywords: children of military personnel, psycho-emotional state, social adaptation, psychological support, emotional self-regulation, traumatic experience, psychological support group, safe space, experience of war.

Діти, які виховуються в сім'ях військовослужбовців, зазнають впливу специфічних стресогенних факторів, зумовлених особливостями військової служби батьків. Сукупність цих чинників може мати тривалий вплив на психоемоційний стан дитини, порушувати її когнітивний розвиток, навчальну мотивацію, а також утруднювати формування стабільних соціальних зв'язків і адаптивних поведінкових стратегій у шкільному середовищі [1]. Діти військовослужбовців, перебувають у зоні підвищеного ризику щодо виникнення негативних психосоціальних наслідків. Військова служба батьків є чинником, що потенційно ускладнює всі етапи розвитку дитини — від молодшого шкільного до підліткового віку — сприяючи формуванню стресових реакцій, емоційної нестабільності та труднощів соціальної адаптації [1].

У січні 2024 року в рамках діяльності громадської організації «Важливі» стартував перший набір груп психологічної підтримки дітей військовослужбовців віком від 7 до 14 років. Станом на сьогодні відбулося 16 груп підтримки, загалом 113 дітей отримали допомогу.

У контексті воєнного стану батьки, зокрема матері, часто відчують дефіцит психологічних ресурсів, необхідних для забезпечення дитині емоційно безпечного середовища та підтримки у збереженні відчуття надії. У зв'язку з цим, метою створення груп психологічної підтримки стало формування безпечного простору — своєрідного «контейнера» для емоційних переживань, зумовлених досвідом війни. Групова форма взаємодії сприяє підвищенню резильєнтності у дітей через актуалізацію надії, осмислення власного досвіду, емоційне розвантаження та розвиток адаптивних механізмів подолання психотравмуючих ситуацій.

Програма груп підтримки складається з таких основних блоків:

- Перша зустріч. Знайомство.
- Блок 1. Емоції та їх опрацювання
- Блок 2. Зміни, які приносить війна. Досвід війни
- Блок 3. Укріплення образу я. Стосунки в групі і поза нею.
- Завершення. Підведення підсумків роботи.

Загальна кількість занять – 12, які проводяться в онлайн форматі один раз на тиждень.

Блок 1. Емоції та їх опрацювання. У межах першого блоку програми групової психологічної підтримки основна увага приділяється формуванню в дітей емоційного інтелекту та навичок емоційної саморегуляції.

Розгляд емоцій як психофізіологічних реакцій, що виконують сигнальну й адаптаційну функції, дозволяє учасникам усвідомити значущість емоційного досвіду у повсякденному житті.

Основні акценти блоку:

1) Поняття емоцій. Визначення емоцій як комплексних психічних станів, що виникають у відповідь на внутрішні або зовнішні стимули, а також їх роль у психологічному функціонуванні людини.

2) Ознайомлення з основними видами емоцій, розвиток навичок їх ідентифікації в собі та в інших, зокрема через міміку, поведінку й контекст ситуації.

3) Тілесний компонент емоцій. Аналіз зв'язку між емоційними переживаннями та фізичними відчуттями; розпізнавання локалізації емоцій у тілі з метою підвищення тілесної усвідомленості.

Впродовж даного блоку, ми з дітьми знайомимосся з конструктивними стратегіями емоційної саморегуляції, зокрема через дихальні вправи, арт-техніки, ігрові методи, вербалізацію емоцій та інші психоедукаційні інструменти.

Реалізація змісту цього блоку спрямована на посилення емоційної компетентності, зниження рівня внутрішньої напруги та формування у дітей стійкіших реакцій на стресові події.

Блок 2. Зміни, які приносить війна. Досвід війни. Історія, яка об'єднує групу. Другий блок спрямований на осмислення та інтеграцію індивідуального і колективного травматичного досвіду, пов'язаного з війною. Діти отримують можливість вербалізувати й розділити власні переживання в безпечному груповому просторі, що сприяє нормалізації їхніх емоційних реакцій та зміцненню почуття приналежності.

Основні акценти блоку:

Досвід розлуки. Робота з емоціями, пов'язаними з тимчасовим або тривалим розлученням із близькими, передусім із батьком, який перебуває на військовій службі.

Досвід переживань за батька на фронті. Усвідомлення й проговорення тривожних емоцій, страху за життя близьких, формування стратегії зниження тривожності через підтримку групи.

Блок 3. Укріплення образу Я. Стосунки в групі та поза нею. Третій блок програми зосереджений на формуванні позитивного образу «Я», підвищенні самооцінки та розвитку соціальних навичок у дітей, що пережили стресовий досвід, пов'язаний із війною. У межах блоку здійснюється підтримка процесів самопізнання та рефлексії, а також розвиток комунікативної компетентності в міжособистісній взаємодії.

Основні акценти блоку:

1) Самоідентифікація («Хто я?»). Формування усвідомлення власної індивідуальності, унікальності, цінностей та рис характеру через рефлексивні вправи та ігрові методи.

2) Актуалізація сильних сторін. Визначення власних навичок, здібностей та досягнень як ресурсів для подолання труднощів і формування впевненості в собі.

3) Соціальне сприйняття. Аналіз особливостей того, як дитина сприймає себе в очах інших; розвиток емпатії та здатності враховувати погляди оточення.

Цей блок виконує важливу функцію стабілізації внутрішнього «Я» дитини, сприяє інтеграції особистісного досвіду, формуванню соціальної підтримки та розширенню ресурсів адаптації в умовах невизначеності.

Результати, отримані після завершення груп підтверджують позитивні зміни, які спостерігаються в дітей в таких сферах як: зниження рівня інтенсивності симптомів ПТСР, депресивних симптомів, симптомів тривожності, зниження рівня панічних розладів та виражених соматичних проявів тривоги, розлад сепараційної тривоги, зменшились показники рівня шкільної фобії та певних поведінкових проявів дітей [1].

Джерела та література

1. Химко М. Б., Товпеко О. В., Больман С. Ю. Особливості психологічної підтримки дітей військовослужбовців. Перспективи та інновації науки. 2024. № 9(43) – С. 694-708. – Режим доступу: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-694-708](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-694-708).
2. Frederick, J., & Siebler, P. (2022). Military Children: Unique Risks for Mental Health and Wellbeing and Implications for School-Based Social Work Support. *Smith College Studies in Social Work*, 92(4), 219–239. <https://doi.org/10.1080/00377317.2023.2189469>

УДК: 3. 343.5

Чоп Т., асистент

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПРОБЛЕМА ВЕРБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ ВОРОЖИМИ СПЕЦСЛУЖБАМИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. В умовах тривалої російської агресії проти України протидія ворожій розвідувально-підбивній діяльності набуває особливого значення. Одним із найбільш тривожних аспектів цієї діяльності є спрямовані зусилля щодо вербування українських підлітків для здійснення диверсійних та терористичних актів на території України. Підлітки стають об'єктом спеціального інтересу ворожих спецслужб через їхню підвищену вразливість, високу активність у цифровому просторі при недостатній медіаграмотності та критичному мисленні.

Ключові слова: російсько-українська війна, підлітки, вербування.

Chop, T., Assistant Lecturer

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

THE ISSUE OF UKRAINIAN TEENAGERS BEING RECRUITED BY HOSTILE INTELLIGENCE SERVICES: CURRENT CHALLENGES AND TRENDS

Abstract. In the context of the ongoing Russian aggression against Ukraine, countering hostile intelligence and subversive activities has become especially important. One of the most alarming aspects of this activity is the deliberate effort to recruit Ukrainian teenagers for sabotage and terrorist acts within Ukraine. Teenagers have become a specific target of interest for hostile intelligence services due to their increased vulnerability, high activity in the digital space, and insufficient media literacy and critical thinking skills.

Keywords: Russian-Ukrainian war, teenagers, recruitment.

Статистичні дані СБУ та Національної поліції України свідчать про зростання кількості виявлених випадків вербування неповнолітніх за останні три роки, що вказує на систематичний та спланований характер цієї діяльності. У випадках залучення підлітків до вчинення диверсійних актів спостерігається особливий комплекс психологічних механізмів девіантної поведінки. Опитування заарештованих підлітків показало переважно матеріальну зацікавленість у причинах здійснення злочинів, або шантаж [1]. Враховуючи відмінність від ідеологічно мотивованих дій, тут ключову роль відіграє поєднання низки факторів: незрілість префронтальної кори головного мозку, що відповідає за оцінку наслідків та контроль імпульсів; викривлене сприйняття ступеня небезпеки та серйозності своїх дій через відсутність повноцінного розуміння їхнього контексту та можливих наслідків; матеріальна мотивація, що в умовах економічної вразливості родин набуває гіпертрофованого значення; підвищена схильність до ризикованої поведінки, яка в підлітковому віці часто розглядається як спосіб самоствердження; а також типове для цього віку відчуття невразливості та безкарності, що створює ілюзію захищеності від юридичних наслідків. Важливим фактором є також соціальна дезорієнтація, коли відсутність стійких моральних орієнтирів та критичного мислення дозволяє вербувальникам маніпулювати сприйняттям підлітка, представляючи злочинні дії як

"безневинні витівки" або навіть як "патріотичні вчинки", що не мають реальної шкоди для суспільства.

Станом на 25 березня статистика показує, що у 2024 році за ст. 114, 113, 194 КК України було затримано 316 осіб, з яких 98 неповнолітніх. Вже на початок 2025 року було затримано 76 осіб, з яких 16 неповнолітніх. Нацполіція України та СБУ на початку 2025 року зафіксувала 26 кримінальних правопорушень за статтею 258 КК України про терористичні акти, до 6 з них причетні підлітки, всього 10 осіб [1].

У комплексному дослідженні «Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням, вчиненим неповнолітніми» вперше проведеному в Україні з ініціативи Офісу Генпрокурора вражаючи дані: зростання дитячої злочинності вперше за останні 10 років збільшилось на 28% (1752 дитини), і хоча минулий рік показав незначне зменшення (2024-1600 дітей), ситуація залишається складною [2].

Випадки диверсій за участі підлітків були ситуативними у 2023 році, переважно це було умисне спалення релейних шаф на залізниці, проте в 2024-му вербування набуває системного характеру та набуває форми так званого квесту: коли підліткам пропонують спочатку нескладні завдання на зразок фотографування певних локацій, машин, свастинг (фальшиві повідомлення про замінування); надалі підключають інструменти соціальної інженерії, обіцянки грошової винагороди та переходять до пропозицій виготовлення вибухових сумішей і підпалу машин, певних об'єктів. Важливо, що пропозиції маскуються під особисті прохання про помсту певній людині, або працівникам ТЦК, посилюючи негативний соціальний імідж установи. Відмова у виконанні завдань призводить до шантажу та погроз зі сторони ворога, що породжує замкнене коло злочину.

Основними каналами вербування залишаються канали пошуку роботи у Telegram, месенджер Discord, заборонена в Україні соцмережа ВКонтакте. Оплата за виконану роботу здійснюється через крипто гаманці, які важко відслідкувати. Замовники працюють або з тимчасово окупованих регіонів України, або з території росії. Для зв'язку використовують IP-адреси провайдерів росії. Із завербованою дитиною постійно комунікують, злочинці забезпечують повний супровід злочину, детально інструктуючи щодо уникнення камер, виготовлення засобу для підпалу, процесу зйомки. Вони вивчають психологічний тип дитини і відповідно до цього пропонують конкретні завдання. Подекуди до одного завдання можуть бути залучені декілька осіб, не знайомі одні з одними, що ускладнює процес з'ясування усіх обставин злочину, формування обвинувачення.

За даними головного слідчого управління Нацполіції України з березня 2024 року по березень 2025 року неповнолітні здійснили 407 підпалів авто військовослужбовців, розкрито було 260 випадки, 26 дітям оголошено про підозру; було підпалено 15 приміщень ТЦК, 13 випадків розкрито, 3 осіб отримали підозру; підпалили 143 релейні шафи, 31 випадок розкрито, 31 неповнолітній отримали підозру; підпалено 42 поштові відділення, 35 випадків розкрито, 13 осіб отримало підозру; підпалено 23 сільські та міські ради, розкрито 14, троє дітей отримало підозру; було здійснено 9 диверсій проти Нацполіції, усі випадки розкрито, 8 підлітків отримали підозру [3].

Ситуація, що склалася, вимагає комплексного підходу до вирішення проблеми, який має включати: посилення інформаційно-просвітницької роботи серед підлітків та їхніх батьків; удосконалення системи моніторингу соціальних мереж та месенджерів; розробку спеціальних програм психологічної підтримки для вразливих категорій підлітків; налагодження більш ефективної взаємодії між правоохоронними органами, освітніми закладами та громадськими організаціями. Особливу увагу слід приділити формуванню критичного мислення та медіаграмотності серед молоді як ключових інструментів протидії маніпулятивним впливам. Важливо також враховувати фактори кримінально-процесуального характеру на повторність правопорушень та питання ресоціалізації дітей у конфлікті із законом [2].

Джерела та література

1. Російських вербувальників складно встановити, Telegram не співпрацює з правоохоронцями // Цензор.НЕТ : [сайт]. URL: <https://censor.net/ua/r3543083> (дата звернення: 1.04.2025)
2. В Україні презентували унікальне дослідження щодо способів запобігання правопорушень та ресоціалізації дітей у конфлікті з законом // Офіс Генерального прокурора України : [офіц. вебсайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/v-ukrayini-prezentovali-unikalne-doslidzennya-shhodo-sposobiv-zapobigannyu-pravoporusen-ta-resocializaciyi-ditei-u-konflikti-z-zakonom> (дата звернення: 01.04.2025)
3. Спецслужби РФ вербують дітей для терактів // YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=7nCpKgZEql&ab_channel=%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8ICTV

УДК: 94(564.3:569.4)«1948/1949»

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; Казьмірук О.

Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до реабілітації жертв техногенних катастроф. Проаналізовано медичні, психологічні та соціальні аспекти допомоги постраждалим. Особливу увагу приділено комплексним програмам підтримки, що спрямовані на відновлення фізичного і психоемоційного стану осіб, які зазнали впливу техногенних факторів. Запропоновано шляхи підвищення ефективності реабілітаційних заходів через міждисциплінарний підхід та залучення сучасних технологій.

Ключові слова: реабілітація, техногенні катастрофи, психологічна допомога, соціальна підтримка, медична реабілітація.

Shostakivska N., PhD (Ped.), Assoc. Prof.; Kazmiruk O.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

REHABILITATION OF VICTIMS OF MAN-MADE DISASTERS

Abstract. The article examines modern approaches to the rehabilitation of victims of man-made (technogenic) disasters. It analyzes the medical, psychological, and social aspects of support provided to affected individuals. Special attention is given to comprehensive assistance programs aimed at restoring the physical and emotional well-being of those impacted by technogenic factors. The study proposes ways to improve the effectiveness of rehabilitation through an interdisciplinary approach and the use of modern technologies.

Keywords: rehabilitation, man-made disasters, psychological support, social assistance, medical rehabilitation.

Століттями люди намагалися використовувати дари природи на свою користь. У доісторичні часи, людина не мала жодних знань про природу та її функціонування. Для них землетрус, буря, виверження вулканів та інші природні катаклізми були явищами, що виходять за межі їх розуміння. Через деякий час завдяки як фізичному, так і розумовому розвитку люди почали керувати природою. Іронія цього прогресу полягає в тому, що він приніс із собою низку катастроф невидимих до цього людині масштабів, а саме техногенні катастрофи.

Катастрофи поділяються на 2 основні групи: природні та техногенні. До природних катастроф відносяться: землетруси, вулкани, урагани, повені та пожежі. До техногенних катастроф належать війни, навіколишнє забруднення, ядерні вибухи, пожежі, вибухи небезпечних матеріалів.

Техногенну катастрофу можна визначити як спричинену людиною подію, раптову або поступову, яка впливає з такою силою, що постраждала громада повинна реагувати, вживаючи негайних та надзвичайних заходів, включаючи допомогу з-за меж цієї громади.

Виходячи з цього, техногенна катастрофа - це надзвичайна ситуація, основні прямі причини якої є ідентифікованими діями людини, навмисними чи іншими. Як і всі катастрофи, техногенні катастрофи порушують нормальний хід життя, впливають на людей, впливають на соціальні структури та завдають економічної шкоди [1]. У зв'язку з тим що техногенні катастрофи несуть непоправну шкоду людям, реакція держави, суспільства на такі катастрофи повинні бути структурованими та підготовленими для того, щоб запобігти подальшим жертвам та ще більшій шкоді. Загалом, реагування на катастрофи має складатися з 3 фаз: активація, реалізація та відновлення.

Першим елементом фази активації є обстеження протягом 2-4 днів для оцінки географічного масштабу збитків; кількості постраждалих людей; кількості жертв; цілісності системи охорони здоров'я; конкретних потреб у медичній допомозі тих, хто вижив; порушення електро-, водопостачання та санітарії; та масштабу місцевого реагування.

Перший етап фази реалізації – це пошуково-рятувальні роботи. Спочатку цю роботу виконують ті, хто вижив серед місцевого населення, розвіюючи ще один міф, який називається "синдром катастрофи"; вважалося, що після катастроф ті, хто вижив, ходять розгублені та апатичні. Насправді навіть ті, люди з легкими пораненнями, об'єднуються і швидко беруть участь у пошуках тих, хто вижив. Більшість життів рятується в перші один-два дні; проте часто самі рятувальники можуть стати жертвами.

Фаза відновлення складається з повторної оцінки місця події на предмет пропущених постраждалих, виведення долікарняних служб та проведення дебрифінгу для залучених осіб. Дебрифінг включає управління стресом критичних інцидентів. Медичні працівники, які допомагають постраждалим від катастроф, часто відчують стрес і депресію. Історично склалося так, що фаза відновлення була найменш дослідженою і найгірше зрозумілою з трьох фаз катастрофи [3]. Процес реабілітації може зайняти час, залежно від масштабу катастроф для в плані постраждалих та зруйнованої інфраструктури. Реабілітація після катастроф є невід'ємною частиною управління катастрофами. Вона стосується дій, вжитих після катастрофи, щоб відновити функціонування основних послуг, допомогти постраждалим для усунення пошкоджень, відродити економічну діяльність і надати підтримку психологічному та соціальному благополуччю тих, хто вижив. Реабілітацію можна розділити на три типи: фізична реабілітація, соціальна реабілітація, психологічна реабілітація.

Фізична реабілітація включає реконструкцію фізичної інфраструктури, такої як будинки, будівлі, залізниці, дороги, мережі зв'язку, водопостачання, електропостачання та інше. Вона також включає короткострокові та довгострокові стратегії, такі як створення робочих місць, зрошення каналів та захист навколишнього середовища.

Соціальна реабілітація включає в себе будівництво інфраструктури, такої як громадські центри, центри денного догляду та будинки для літніх людей, є життєво важливою частиною соціальної реабілітації вразливих верств населення таких як: літні люди, сироти, самотні жінки, маленькі діти.

Психологічна реабілітація. Психологічна травма від втрати батьків, родичів і друзів, а також шок від катастрофи можуть заживати довше, ніж очікують експерти. Тому консультації з управління стресом є життєво важливою програмою для подолання травми.

Експерти вважають, що маленьких дітей можна легко заспокоїти, але дітям шкільного віку важко оговтатися від шоку. Створення тимчасових навчальних центрів може виявитися ефективним для психологічного відновлення маленьких дітей.

На завершення, реабілітація постраждалих від техногенних катастроф є багатогранним і тривалим процесом, який вимагає всебічної та постійної відданості. Вона виходить за межі простої фізичної відбудови, вимагаючи одночасної уваги до соціального та психологічного благополуччя. Пріоритезуючи права людини, сприяючи стійкості громади та забезпечуючи

справедливий розподіл ресурсів, ми можемо прагнути пом'якшити тривалий вплив цих трагедій і надати постраждалим можливість відбудувати своє життя з гідністю та надією. Справжня міра нашої людяності полягає не лише в нашій негайній реакції на катастрофу, а й у нашій довготривалій відданості зціленню та відновленню.

Джерела та література

1. *Papers.ssrn.com*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2174853 (дата звернення: 07.04.2025).
2. *Pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles*. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1291330/#sec1_4 (дата звернення: 07.04.2025).
3. *Witpress.com*. URL: <https://www.witpress.com/Secure/ejournals/papers/SDP030405f.pdf> (дата звернення: 07.04.2025).

Секція 2. ІСТОРІЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

УДК: 341.3

Вієру І., студент-докторант

Сучавський університет «Штефан чел Марє», Румунія

МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИЧНА, ПОЛІТИЧНА ТА ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА

Анотація: У XXI столітті забезпечення міжнародного миру та безпеки залишається однією з ключових проблем, що стоять перед світовою спільнотою. Збройні конфлікти, як один з найбільш деструктивних феноменів міжнародної політики, характеризуються ескалацією насильства, безкомпромісністю сторін, значними людськими втратами та матеріальними збитками, а також складністю їх врегулювання. Актуальність міжнародно-правового та політичного регулювання збройних конфліктів обумовлена не лише прогресом у сфері військових технологій, але й еволюцією міжнародного права. Методологія дослідження, застосована в даній статті, базується на міждисциплінарному підході, що поєднує аналіз документів, характерний для галузі міжнародних відносин та політології, з історико-правовим аналізом. Цей синтез дозволив розширити традиційні рамки дослідження, притаманні політичній науці та міжнародним відносинам.

Ключові слова: збройні конфлікти, міжнародне право, війна, агресія, дипломатія, ООН.

Viieru I., PhD Student

Universitatea Ștefan cel Mare, Suceava, România

INTERNATIONAL REGULATION OF ARMED CONFLICTS: HISTORICAL, POLITICAL, AND LEGAL RETROSPECTIVE

Abstract: In the 21st century, ensuring international peace and security remains one of the key challenges facing the global community. Armed conflicts, as one of the most destructive phenomena in international politics, are characterized by the escalation of violence, the intransigence of the parties involved, significant human losses and material damage, as well as the complexity of their resolution. The relevance of the international legal and political regulation of armed conflicts is determined not only by progress in military technology but also by the evolution of international law. The research methodology applied in this article is based on an interdisciplinary approach that combines document analysis, characteristic of the fields of international relations and political science, with historical and legal analysis. This synthesis has made it possible to expand the traditional scope of research typical of political science and international relations.

Keywords: armed conflicts, international law, war, aggression, diplomacy, UN.

Проблема міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів має глибоке історичне коріння, що передувє формуванню класичного міжнародного публічного права. Міждержавні конфлікти, що виникали в різні історичні періоди, зумовлювали необхідність їх врегулювання за допомогою відповідних нормативних актів або усних домовленостей, як це спостерігалось в давні часи та середньовіччі. Характер міжнародних конфліктів еволюціонував залежно від історичного контексту, відображаючи такі чинники, як релігійні мотиви, династичні суперечки, боротьба за природні ресурси або територіальна експансія. Зокрема, у давні часи захоплення територій іншої держави було звичайним явищем, що не викликало міжнародного осуду або обов'язкової реакції з боку інших держав, на відміну від сучасної міжнародної практики.

У ранніх історичних періодах конфлікти між племінними утвореннями були детерміновані різноманітними факторами, що варіювалися від нестачі ресурсів до інтрагрупової ксенофобії. Ці явища зумовлювалися примітивністю соціальної організації, недостатнім розвитком когнітивних здібностей *homo sapiens* та відсутністю інституціоналізованих механізмів міжнародно-правової відповідальності. З еволюцією людства етіологія міждержавних конфліктів зазнала трансформації. Зокрема, у пізньому XVI столітті релігійний експансіонізм став домінуючим чинником. Розбіжності між різними конфесійними течіями християнства спровокували тривалі міжнародні протистояння, що тривали протягом двох наступних століть [1].

Релігійні конфлікти були поступово витіснені династичними суперечками, які набули домінуючого значення в міжнародних відносинах протягом наступного історичного періоду. Проблема визначення власної ідентичності, що завжди відігравала важливу роль в історії, стала ключовим фактором, що спричинив виникнення цієї нової епохи. Подальшою трансформацією династичних конфліктів стали протистояння, що виникли внаслідок націоналістичних тенденцій та перебільшення значущості окремих націй та народів у порівнянні з іншими. Типовими прикладами цього є Перша та Друга світові війни, що призвели до значних людських втрат через експансіоністські амбіції окремих держав та їх прагнення до самоствердження на міжнародній арені.

Ідеологічна конфронтація стала логічним продовженням конфліктів, що виникли на ґрунті націоналізму. Друга половина XX століття характеризувалася протистоянням двох потужних військово-політичних блоків, очолюваних СРСР та США, відомим як «холодна війна». У цей період геополітичне суперництво стало домінуючим типом міжнародних збройних конфліктів.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин спостерігається тенденція до збереження та ескалації збройних конфліктів у різних регіонах світу. Крім того, виникають нові міждержавні протиріччя, які в умовах XXI століття набувають безпрецедентних масштабів впливу та наслідків, обумовлених технологічним та інноваційним прогресом у різних галузях. Використання державами науково-технічних досягнень для демонстрації власної переваги на міжнародній арені силовим шляхом є деструктивною тенденцією, що суперечить принципам цивілізованого розв'язання міжнародних спорів. Міжнародне право, у свою чергу, покликане здійснювати регулювання зазначених конфліктів через відповідні міжнародні організації та інститути, а також шляхом формування нових нормативно-правових рамок міжнародних відносин. Міжнародне право, зокрема основоположні принципи та положення Статуту Організації Об'єднаних Націй [2], імперативно встановлює необхідність мирного врегулювання міждержавних спорів. Водночас, сучасна міжнародно-правова доктрина допускає легітимність застосування збройних сил у виняткових випадках, а саме: для самооборони у відповідь на акт агресії, у рамках операцій з підтримання миру, санкціонованих Організацією Об'єднаних Націй, та для реалізації права народів на самовизначення [3].

Концепція міжнародного гуманітарного права має низку синонімічних термінів. Історично, воно було відоме як «право війни», що охоплює два взаємопов'язані аспекти: *jus ad bellum*, що визначає правомірність застосування збройної сили державою, та *jus in bello*, що

встановлює правові норми, які регулюють поведінку сторін під час збройного конфлікту [4, с.5].

Міжнародне гуманітарне право являє собою систему принципів та правових норм, кодифікованих у міжнародних конвенціях або встановлених звичаєвим правом, що регулюють гуманітарні аспекти збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру. Його метою є захист осіб та майна, що постраждали або можуть постраждати внаслідок конфлікту, визначення прав та обов'язків сторін конфлікту, а також обмеження методів та засобів ведення воєнних дій.

Недотримання встановлених норм призводить до настання міжнародно-правової відповідальності суб'єктів міжнародного права та/або індивідуальної кримінальної відповідальності [5].

Перманентність збройних конфліктів у міжлюдських відносинах зумовила неможливість дослідження історії культури та цивілізації без аналізу військової організації різноманітних людських спільнот. Дослідження війни та військової організації передбачає виявлення еволюції правових норм, що регулюють збройні конфлікти, тобто міжнародного гуманітарного права. Попри існування звичаїв застосування насильства в додержавних спільнотах, беззаперечним фактом є те, що правові норми, які регулюють ведення війни, виникли з появою перших держав та міждержавних збройних конфліктів. Вважається, що вони являли собою динамічну форму міжнародного права, оскільки збройні конфлікти були однією з перших форм міждержавної взаємодії [6, с.21].

Друга світова війна виступила «каталізатором» трансформації підходів до врегулювання міжнародних конфліктів, що зумовило необхідність пошуку мирних механізмів розв'язання міждержавних спорів, які витіснили збройні методи, що домінували в попередній період. Економічна доцільність також сприяла поширенню практики мирного врегулювання, оскільки збройні конфлікти тягнуть за собою значні фінансові витрати. Важливим чинником стало також підвищення значення захисту прав людини. Сукупність цих факторів, а також стрімкий розвиток міжнародного гуманітарного права, особливо після прийняття чотирьох Женевських конвенцій у 1949 році, визначили пріоритетність мирних методів розв'язання конфліктів та посилили засудження воєнних злочинів [7, с.290].

У міжвоєнний період були здійснені спроби превенції виникнення нового збройного конфлікту, аналогічного Першій світовій війні. Показовим прикладом трансформації міжнародних відносин того часу є Пакт Ліги Націй, який встановлював зобов'язання держав щодо неучасті в агресивних діях, але водночас допускав можливість застосування збройної сили у випадках, коли вичерпано всі мирні засоби врегулювання спорів. Іншими словами, війна не була повністю заборонена, але були вжиті заходи для її обмеження. Важливим нововведенням міжнародно-правового регулювання того періоду стало формулювання принципу неагресії, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Цей принцип зобов'язує держави утримуватися від погроз силою або її застосування в міжнародних відносинах, як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, що суперечить цілям ООН. Крім того, Статут передбачає винятки з заборони застосування збройної сили, зокрема для реалізації права на індивідуальну або колективну самооборону, а також для звільнення від іноземної або колоніальної окупації.

Міжнародне гуманітарне право, представлене системою Договорів та Конвенцій, встановлює чіткі регулятивні рамки для мирних та конфліктних відносин між суб'єктами міжнародного права. Воно охоплює два ключові аспекти збройних конфліктів: методи ведення воєнних дій (Гаазьке право) та захист певних категорій осіб та майна під час цих дій (Женевське право). Додатково, норми "м'якого права", розроблені Організацією Об'єднаних Націй (Нью-Йоркське право), також відіграють важливу роль у регулюванні міжнародних відносин. Незважаючи на постійну еволюцію міжнародного гуманітарного права, спрямовану на його адаптацію до потреб суспільства, воно ще не досягло рівня, достатнього для повної превенції застосування насильницьких методів у вирішенні міждержавних спорів. Перевага має

надаватися мирним та дипломатичним засобам, оскільки насильство спричиняє значні людські страждання та матеріальні збитки, тоді як стан миру створює необхідні умови для соціально-економічного розвитку.

Ця стаття має на меті спростувати поширені уявлення про те, що збройні конфлікти характеризуються тотальним хаосом, а цивільне населення, яке зазнає їх впливу, залишається без належного захисту. З метою забезпечення захисту цивільних осіб міжнародне право регулює статус біженців, а також визначає правові рамки для поводження з пораненими, хворими, військовополоненими та процедури їх обміну між сторонами конфлікту.

У сучасних умовах спостерігається тенденція до модифікації методів ведення збройних конфліктів у напрямку гуманізації, порівняно з попередніми історичними періодами, коли воєнні дії часто супроводжувалися надзвичайно жорстокими методами та засобами.

Розвиток технологій, науки, міжнародних відносин, а також зростання ролі засобів масової інформації у формуванні суспільної свідомості в XXI столітті зумовлюють необхідність адаптації воєнних тактик до сучасних реалій.

Аналіз сучасних збройних конфліктів свідчить про домінування гібридних форм ведення війни. У нинішніх умовах ключовим полем протистояння стає суспільна свідомість, а не лише свідомість комбатантів. Значні ресурси спрямовуються на інформаційні кампанії з метою формування суспільної думки, які деколи трансформуються в інструменти маніпуляції, спрямовані на відволікання уваги від актуальних питань або деморалізацію військових. Не можна недооцінювати ефективність економічних санкцій, застосованих до держав-агресорів, оскільки сучасні держави не можуть функціонувати в умовах тривалої соціально-економічної ізоляції. Крім того, зростає значення новітніх технологій, які надають перевагу сторонам, що ефективніше їх використовують, особливо у військовій сфері.

З метою оптимізації міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів, пропонується зосередити увагу на інвестуванні в розвиток інститутів медіації, що сприяють мирному врегулюванню спорів, а не на засобах військової оборони. Також рекомендується інтеграція новітніх технологій та штучного інтелекту в системи моніторингу та ідентифікації воєнних злочинів. Розробка ефективних механізмів документування та доказування фактів воєнних злочинів сприятиме притягненню до відповідальності винних осіб, що, в свою чергу, має виконувати превентивну функцію, стримуючи держави від застосування військової сили та насильства для вирішення міжнародних спорів. Необхідно також стимулювати використання переговорних процесів та розробити дієві механізми моніторингу ефективності економічних санкцій, застосованих до держав-агресорів, з метою запобігання їх обходу.

Джерела та література

1. *Anul în care s-a rupt creștinismul. Marea Schismă și conflictul care a împărțit Europa în două.* URL: <https://povestiriadevarate.ro/istorice/anul-in-care-s-a-rupt-crestinismul-marea-schisma-si-conflictul-care-a-impartit-europa-in-doua/>
2. *Статут ООН від 26.06.1945 р.* – <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
3. Щербakov В.В., *Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів та їх прояви на території України.* URL: <http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/199-SHHerbakov.pdf>
4. Purdă N., *Drept Internațional Umanitar.* București: Lumina Lex, 2004.
5. Cauia A., *Drept Internațional Umanitar.* Chișinău: Notograf-Prim, 2020.
6. Dașcovici N., *Războiul, neutralitatea și mijloacele de constrângere dintre state.* Institutul de Arte Grafice N.V. Ștefaniu. București, 1934.
7. Balan O., Rusu V., Nor V., *Drept Internațional Umanitar.* Chișinău: Universitatea de Criminologie, 2003.

УДК: 477

Гумен Ю., канд. істор. н., доц.; Криськов А., д. істор. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ІВАН ТА ОЛЕКСАНДР ПУЛЮЙ У БОРОТБІ ЗА УКРАЇНУ В НАЙБІЛЬШИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. Тези доповіді присвячені розкриттю місця і ролі у боротьбі за українську державність двома поколіннями родини Пулюїв у XX ст. Іван Пулюй, відомий вчений, значну увагу приділяв теоретичним пошукам місця майбутньої держави у Європі. Його син Олександр зі зброєю в руках здобував право українців жити у власній державі.

Ключові слова: Іван Пулюй, Олександр Пулюй, боротьба, Україна.

Humen Yu., PhD (History), Assoc. Prof.; Kryskov A., Dr. of Sc. (History), Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

IVAN AND OLEXANDR PULUJ IN THE FIGHT FOR UKRAINE IN THE LARGEST MILITARY CONFLICTS OF THE 20TH CENTURY

Abstract. The abstracts of the report are devoted to revealing the place and role of two generations of the Puluj family in the struggle for Ukrainian statehood in the 20 century. Ivan Puluj, a famous scientist, paid significant attention to theoretical searches for the place of future state in Europe. His son Oleksandr, with weapons in his hands, won the right of Ukrainians to live in their own state.

Keywords: Ivan Puluj, Oleksandr Puluj, struggle, Ukraine.

Попри непросту ситуацію в країні, викликану тривалою війною проти росії, 2025 рік є особливим для Тернопільського національного технічного університету, бо знаменний відзначенням 180-тої річниці українського вченого-винахідника, фізика, світлотехніка, астронома, богослова, філософа та політолога Івана Павловича Пулюя, ім'я якого носить університет. Тому, на нашу думку, не можна залишити поза увагою багатогранність цієї особистості. Останні роки життєвого шляху Івана Пулюя випали на непрості випробування Першої світової війни. Попри поважний вік, він доклав максимум зусиль, щоб показати, яким має бути справжній український вчений-патріот. Його старший син, Олександр, присвятив значну частину свого життя збройній боротьбі за українську державу.

На початку XX ст. агресію Німецької імперії зупинити змогла лише Перша світова війна. Іван Пулюй докладав усіх зусиль для лобіювання українського питання під час війни. Виступав, як сформований та далекоглядний політолог, вважав, що будь-які зазіхання росії на всесвітнє панування були би знищені з утворенням незалежної України, яка не дала б можливості московському царизму панувати на Чорному морі, Балканах і протоках. Цим російські царі позбавлялися би образу визволителя, а Європі забезпечувалася би стабільність державних відносин і тривалий мирний період для культурної, індустріальної, народно-господарської та наукової роботи, настав би час інтенсивного розвитку національних культур різних народів, що дало б могутній імпульс подальшому поступу культури нової Європи. Особливо зміцніла впевненість І. Пулюя щодо національно-політичного визволення українського народу з-під московського панування після прориву військами Центральних держав наприкінці квітня – на початку травня 1915 р. фронту під м. Горлице, що призвело до відступу російських військ зі Східної Галичини. Так, виступаючи 5 травня 1915 р. перед українською громадою у Празі з лекцією «Спомини про Куліша і початки літературного відродження русько-українського народу в Галичині», І. Пулюй зазначав, що український народ уже не раз переживав тяжкі часи. Але ні погром монголів, ні набіги татар і турків, ні тяжка «ляцька неволя», ні московське варварство не знищили життєвої сили українців, а «тая сила немала, треба нам тільки вірити що вона не пропаща...». Він акцентував, що для українців пробив слушний час, якого вони чекали

десять років і тепер необхідно добре оцінити результати всесвітньої війни й очікувати майбуття, сподіватися, що «хорообрі союзні армії не задовгий час випруть ворога з нашого краю, а може поза Збручем на Україну завитають і наш Київ здобудуть» [1, с. 285]. Надзвичайно радів переможному успіху Січових стрільців, які на горі Маківці з 29 квітня по 2 травня 1915 р. вели запеклі бої проти російської армії. Цей бій підняв моральний дух української спільноти і став символом на шляху зусиль українців у боротьбі за власну державу [1, с.287]. Окрім просвітницької діяльності та вироблення концепції творення української державності, І. Пулюй активно займався і волонтерською діяльністю – фінансово підтримував поранених українських воїнів, що перебували на лікуванні в Празі. Залишався прихильником союзу майбутньої української держави з Австро-Угорщиною та Німеччиною, вважаючи, що ці країни були б для України меншим злом, аніж царська росія. Великий український вчений не дожив до завершення війни, помер 31 січня 1918 р. [2].

Восени 1918 р. розпочалася війна українців проти поляків за створення держави. І в перших рядах українців у боротьбі за державність мав бути Пулюй. Він і був там – сімнадцятирічний доброволець, котрий змінив затишну пражську квартиру на стрілецькі окопи, – Олександр Пулюй, старший син професора, десятник Української Галицької армії. Боротьба за українську державність для нього була справою всього життя, в складі УГА пройшов не простий військовий шлях. В липні 1919 р. він уже хорунжий кавалерійського полку 8-ї бригади УГА. В 1920 р. хворим на тиф потрапив до більшовицького полону, звідки втік до Польщі, згодом повернувся до Чехословаччини і, нарешті, поселився у м. Бреслау (нині Вроцлав, Польща), де закінчив політехнічний університет. Здобув фах інженера, був автором винаходів у сфері передачі звуку, причетний до створення перших німецьких звукових фільмів [3].

Політична ситуація в 1930-х роках кардинально змінилася, до влади у Німеччині прийшла націонал-соціалістична партія на чолі з А. Гітлером. Нацисти не лише взяли під контроль всі німецькі території, але й приєднали Австрію, Чехію, а в 1939 р. розділили Польщу разом з сср. У 1939 р. німецького громадянина О. Пулюя мобілізували до німецької армії: спочатку до 9-го полку кавалерії «Фюрстенвальде», а згодом - до Абверу (німецька контррозвідка), бо він вільно володів німецькою, польською, чеською та українською мовами. У 1939-1941 рр. працював у комісії з обміну громадянами між СРСР та Німеччиною. Сприяв виїзду з Галичини, зайнятої радянськими військами, низки відомих українських громадських та політичних діячів. Отримав Залізного Хреста за те, що привів у полон польський ескадрон на чолі з колишнім австрійським принцом Карлом Альбрехтом [4, с.308]. 23 червня 1941 р. разом з О. Масикевичем створив у складі 2-ї німецької армії добровольчий український підрозділ «Пума» (назва походить з перших літер прізвищ - Пулюй та Масикевич), що проходив підготовку в м. Ясси (нині Румунія). О. Масикевич – активіст ОУН під проводом А. Мельника, 4 місяці був бургомістром Миколаєва. Обер-лейтенант О. Пулюй організовував у Миколаєві, Херсоні та інших містах українську адміністрацію, сприяв похідним групам ОУН. Після 25 серпня 1941 р., через переслідування німецькою адміністрацією українців, розпустив підрозділ «Пума» [5], проте до 1943 р. був начальником курсів підготовки групи абверу «Дромадер». Розуміючи безперспективність війни для Німеччини та чергову трагедію українських національно-визвольних змагань, Пулюй повертається в Австрію.

Після Другої світової війни працював над апаратами для виробництва кінофільмів. У м. Лінц створив власну кіностудію «Froschberg». Його документальні фільми «Забава камінцями» та «Сьогоднішнє містечко» нагороджені першою премією на Берлінській міжнародній виставці. На пенсії упорядковував архів І. Пулюя, писав спогади. Виступив співорганізатором акції «Стежками Батьків по Європі». Помер 31 грудня 1984 р. у м. Літцельсдорф (земля Бургенланд, Австрія), де й похований [3].

Наша боротьба за утвердження української держави не припиняється і сьогодні. Непересічність життєвого подвигу Івана та Олександра Пулюїв має стати натхненням для всіх українців, котрі на фронті та в тилу гідно протистоять російській агресії. Іван Пулюй понад сторіччя тому переконував європейців, що лише українська соборна незалежна держава стане

гарантію стабільності і процвітання Європи у майбутньому, її надійним щитом від здичавілої російської орди. І лише сьогодні світ повільно починає це усвідомлювати ціною життів тисяч українців. Олександр Пулуй – приклад великого патріотизму та самопожертви. З комфортного помешкання в Празі у військові окопи під Львовом вісімнадцятирічний юнак прибув без роздумів, тоді, коли українці Галичини піднялися зі зброєю, щоб вибороти власну державу. Вже під час Другої світової війни у складі когорти українських націоналістів під проводом Андрія Мельника він знову повернувся, щоб боротися за українську державність. Олександр Пулуй – це частина української військової історії, він ще займе почесне місце у курсах навчальної та теоретичної підготовки майбутніх українських воїнів.

Джерела та література

1. Іван Пулуй – український патріот, політик, державник. URL:
<https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/ukraina/30-033-ukrayina-kulturna-spadshchyna-natsionalna-svidomist-derzhavnist/?id=365>
2. Іван Пулуй. URL: <http://prosvit.in.ua/history/puluj.html>
3. Пулуй Олександр Іванович. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Пулуй_Олександр_Іванович
4. Поле битви – Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Воєнна історія України від давнини до сьогодення. Харків: КСД, 2016. 352 с.
5. Масикевич Орест Сидорович. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Масикевич_Орест_Сидорович

УДК: 539.1, 621

Крива Л.

Відокремлений структурний підрозділ «Тернопільський фаховий коледж» Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, Україна

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Анотація. Чорнобильська катастрофа 1986 року стала однією з наймасштабніших ядерних аварій в історії. Причинами стали конструктивні недоліки реактора РБМК-1000, людські помилки та слабка культура безпеки. Внаслідок вибуху четвертого енергоблока в атмосферу потрапили радіоактивні ізотопи (йод-131, цезій-137, стронцій-90, плутоній-239), що спричинило масштабне забруднення та людські жертви. Евакуйовано близько 350 тисяч осіб. Аварія викликала зростання онкологічних захворювань, соціальні та психологічні проблеми. Подія стала поштовхом до глобальних змін у ядерній безпеці, активізації міжнародної співпраці та довгострокового моніторингу екологічних наслідків. Чорнобиль і досі залишається символом небезпеки неконтрольованої ядерної енергії.

Ключові слова: Чорнобиль, РБМК-1000, реактор, радіація, вибух, ізотопи, опромінення, ліквідатори, безпека, евакуація.

Kryva L.

Separate structural subdivision "Ternopil Professional College" of Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

CHORNOBIL DISASTER: HISTORICAL CONTEXT AND ITS CONSEQUENCES

Abstract. The 1986 Chornobyl disaster became one of the most severe nuclear accidents in history. It was caused by design flaws of the RBMK-1000 reactor, human error, and a poor safety culture. The explosion of the fourth reactor unit released radioactive isotopes (iodine-131, cesium-137, strontium-90, plutonium-239) into the atmosphere, resulting in widespread contamination and human casualties. About 350,000 people were evacuated. The accident led to increased cancer rates, social and psychological issues. It triggered global changes in nuclear safety, international cooperation, and

long-term environmental monitoring. Chornobyl remains a symbol of the risks of uncontrolled nuclear energy.

Keywords: Chornobyl, RBMK-1000, reactor, radiation, explosion, isotopes, exposure, liquidators, safety, evacuation.

Чорнобильська аварія – одна з найтрагічніших ядерних катастроф в історії людства, яка стала переломним моментом у ядерній енергетиці та безпеці.

Чорнобильська катастрофа стала наслідком комбінації конструктивних недоліків реактора РБМК-1000 та помилок операторів. Відсутність культури безпеки в умовах ізоляції СРСР також відіграла важливу роль [1].

25–26 квітня 1986 року проводився тест для визначення тривалості роботи турбін після втрати електропостачання, що й привів до аварії. Неправильні дії персоналу, адже оператори не були достатньо інформовані про особливості реактора та його небезпеки, та конструктивні особливості реактора спричинили неконтрольований вибух [2].

Реактор мав позитивний паровий коефіцієнт реактивності, що робило його динамічно нестабільним, відсутність захисної оболонки, яка могла б мінімізувати наслідки аварії, особливості системи керування та захисту реактора призвели до неконтрольованого розгону [3].

Перед аварією велика кількість керуючих стрижнів перебувала у верхньому положенні, що суперечило регламенту [4]. Виведення з роботи технологічного захисту, який міг зупинити реактор до небезпечного режиму [4], помилки при проведенні експерименту через відсутність повноцінного навчання та знань про ризики [5], відхилення від затвердженої програми випробувань, що спричинило небезпечні умови роботи реактора і рішення проводити експеримент за будь-яку ціну, попри зміну стану реактора [4].

Вибух реактора №4 призвів до найбільшого в історії викиду радіоактивних речовин у навколишнє середовище. У перші години після вибуху персонал намагався подавати воду в активну зону для її охолодження, хоча вона була зруйнована. Це призвело до роботи в умовах високої радіації без належного захисту, що спричинило смертельне опромінення багатьох працівників [6].

49 людей загинули відразу після аварії або протягом кількох тижнів через гострий радіаційний синдром [1,2].

Довгостроковими наслідками стали: зростання випадків раку щитоподібної залози, лейкемії, серцево-судинних захворювань серед ліквідаторів та населення, яке зазнало опромінення [9, 2], а також психологічні наслідки, включаючи депресію, тривожність та посттравматичний стресовий розлад серед постраждалих [8, 9].

Викиди радіоактивних ізотопів забруднили ґрунти, води та атмосферу в Україні, Білорусі, Росії та інших країнах Європи [9].

Основні ізотопи, що потрапили в атмосферу: цезій-137, стронцій-90, йод-131, плутоній-239.

– Йод-131 (період напіврозпаду – 8 днів) – швидко поширювався в атмосфері та потрапляв у щитовидну залозу, викликаючи онкологічні захворювання.

– Цезій-137 (період напіврозпаду – 30 років) – накопичується в ґрунті, рослинах і організмах людей та тварин. Його випромінювання становить найбільшу небезпеку для людей у зоні відчуження.

– Стронцій-90 (період напіврозпаду – 29 років) – проникає в кісткову тканину та може викликати лейкемію.

– Плутоній-239 (період напіврозпаду – 24 000 років) – дуже токсичний і довговічний, хоча його концентрація викиду була відносно невеликою.

30-кілометрова зона навколо Чорнобиля стала непридатною для проживання, але перетворилася на природний заповідник з адаптованими видами [9].

Близько 350 тисяч людей були евакуйовані, що спричинило значні соціальні труднощі та економічні втрати. Значні витрати на ліквідацію наслідків аварії, медичну допомогу та довгостроковий моніторинг[9].

Причинами Чорнобильської катастрофи стали поєднання технічних недоліків, людських помилок і системних проблем в управлінні атомною енергетикою.

Основні помилки персоналу під час Чорнобильської катастрофи були пов'язані з недотриманням регламенту, недостатнім рівнем підготовки та відсутністю повної інформації про небезпечні особливості реактора РБМК-1000.

Попри те, що багато дій персоналу відповідали чинним на той час регламентам, їх необачність та недостатня підготовка стали важливими чинниками катастрофи. Недоліки конструкції реактора РБМК-1000 також значно ускладнили ситуацію, перетворивши помилки операторів на катастрофічні наслідки

Чорнобильська катастрофа підкреслила необхідність глобальної співпраці у сфері ядерної безпеки та реагування на надзвичайні ситуації [8, 9].

Після Чорнобильської катастрофи відбулися значні зміни в інструкціях щодо безпеки на атомних електростанціях, спрямовані на запобігання подібних аварій у майбутньому.

Посилена міжнародна співпраця щодо обміну досвідом та стандартизації безпеки на АЕС, включаючи участь в організації МАГАТЕ та інших міжнародних форумах [10, 11]

Міжнародна спільнота об'єдналася для надання допомоги постраждалим країнам. Важливим уроком стала необхідність захисту довкілля від радіаційних викидів та забезпечення довгострокової безпеки навколишнього середовища.

Країни почали розробляти стратегії для відновлення та захисту територій, які постраждали від радіаційних аварій, розробляти чіткі стратегії комунікації з постраждалими та інвестування в довгостроковий моніторинг екологічних і медичних наслідків [7,9]. Ці уроки стали важливою складовою політики безпеки багатьох країн щодо ядерної енергетики та захисту населення від наслідків радіаційних аварій.

Попри високий рівень радіації Чорнобиль сьогодні став місцем наукових досліджень і туристичних екскурсій. Російська окупація Чорнобильської АЕС у 2022 році створила нові ризики для безпеки об'єкта та екології регіону [12].

Радіаційне забруднення у Чорнобильській зоні поступово зменшується, але деякі території залишатимуться небезпечними ще сотні років через довготривалий період напіврозпаду радіонуклідів.

Джерела та література

1. Chernobyl accident summary - <https://www.britannica.com/summary/Chernobyl-disaster>
2. Chernobyl Accident 1986 - <https://world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/safety-of-plants/chernobyl-accident>
3. Причини аварії на 4-му блоці Чорнобильської АЕС - <https://chornobyl.in.ua/cause-accident.htm>
4. Чорнобильська катастрофа. Пам'ятаємо - <http://mmf.lnu.edu.ua/le/cor/342>
5. Чорнобильська катастрофа: причини, наслідки та вчення, яке ми повинні з неї забрати - <https://drukarnia.com.ua/articles/chornobilska-katastrofa-prichini-naslidki-ta-vchennya-yake-mi-povinni-z-neyi-zabrati-o5jGx>
6. Особливості висвітлення наслідків Чорнобильської катастрофи у ЗМІ - https://osvita.ua/vnz/reports/journalism/24615/#google_vignette
7. Lydia B Zablotska, 30 years After the Chernobyl Nuclear Accident: Time for Reflection and Re-evaluation of Current Disaster Preparedness Plans — <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4899336/>, DOI: 10.1007/s11524-016-0053-x
8. Dr. Mohamed ElBaradei, The Enduring Lessons of Chernobyl - <https://www.iaea.org/newscenter/statements/enduring-lessons-chernobyl>

9. Chee Kong Yap, Khalid Awadh Al-Mutairi, Chernobyl nuclear catastrophe: lessons for sustainability and UNSDGs in health, energy, and environmental recovery — <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11896848/>, DOI: 10.3389/fpubh.2025.1552122

10. Кондратюк В.А. Безпека АЕС після Чорнобильської катастрофи та під час війни: спілкуємося з фахівцем — <https://kpi.ua/2024-chornobyl-safety>, Київський політехнік 2024, №15-16

11. Яна Борщ, Після Чорнобиля нам уже недостатньо рівня безпеки у 99,9% – Сівінський - <https://www.radiosvoboda.org/a/27691436.html>

12. Chernobyl Disaster - <https://byjus.com/current-affairs/chernobyl-disaster/>

УДК: 322.1+322.4

Медведєв О., ст. н. с.

Національний університет оборони України, Україна

МІСТИЧНЕ Й ПОЛІТИЧНЕ У ТВОРЧОСТІ ДОНЦОВА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У сучасних умовах спадщина Дмитра Донцова, однієї з найвпливовіших постатей української політичної думки ХХ століття, набуває не лише історико-теоретичного, а й практичного значення. Вплив його політичної теології проглядається у гаслі «Армія. Мова. Віра» і у доктрині «Русского мира».

Ключові слова: політична теологія, націоналізм, містицизм, духовна ідентичність, мобілізаційний дискурс.

Medvedyev O., Sr. Researcher

National Defense University of Ukraine, Ukraine

MYSTICISM AND POLITICAL IDEOLOGY IN DONTSOV'S LEGACY AMID THE RUSSIAN-UKRAINIAN HYBRID WAR

Abstract. In the current context, the legacy of Dmytro Dontsov, one of the most influential figures in Ukrainian political thought of the 20th century, gains not only historical and theoretical significance but also practical relevance. The impact of his political theology can be traced in the slogan “Army. Language. Faith.” as well as in the doctrine of the “Russian World.”

Keywords: political theology, nationalism, mysticism, spiritual identity, mobilization discourse.

Політична теологія як дисципліна досліджує взаємний зв'язок між релігійними віруваннями та політичними структурами, аналізуючи, як релігійні ідеї впливають на легітимацію влади, формування суспільних норм і політичну поведінку. Карл Шмітт сформулював концепцію політичного як теологічного – ідею про те, що політична влада за своєю природою завжди містить релігійний підтекст. У другій половині ХІХ – на початку ХХ століття політична теологія набула нового значення. Вона стала важливим елементом модерних націоналістичних рухів, що використовували релігійну символіку та міфологію для консолідації суспільства.

Дмитро Донцов у своїй праці «Від містики до політики» (1957) підкреслював роль ірраціональних, містичних факторів у формуванні національної ідеї та політичної дії [2]. Він стверджував, що національне відродження починається з містичного усвідомлення власної ідентичності та покликання, яке згодом трансформується в активну політичну діяльність [3, с. 102].

Донцов розглядав релігію не лише як особистий чи соціальний феномен, а як фундамент національної ідеї. Він вважав, що без духовного підґрунтя націоналізм перетворюється на політичну ідеологію, позбавлену вищого сенсу, а відтак – нездатну мобілізувати народ на

боротьбу. У своїх працях він наголошував, що лише віра у вищу мету здатна зробити націю сильною.

Він наполягав, що нація не просто етнічна або політична спільнота, а духовний організм, покликаний виконати особливу місію в історії. У своїй праці «Націоналізм» писав: «Нація – це не лише політична, а й духовна спільнота, що повинна черпати свою силу у вірі» [3].

Це трактування перегукується з концепціями національного месіанізму, притаманними українській інтелектуальній традиції. Донцов вважав, що боротьба за незалежність повинна мати характер сакрального обов'язку, а її учасники мусять діяти не через раціональний розрахунок, а через релігійний фанатизм і жертовність. У книзі «Дух нашої давнини» він писав: «Нація не може існувати без віри. Не лише віри у власні сили, але й віри у свою місію, у свою святу справу» [4, с. 126].

Дмитро Донцов розглядав релігію не як самостійну метафізичну систему, а як ідеологічний інструмент, здатний консолідувати націю та слугувати підґрунтям для її духовного та політичного оновлення. У книзі «Церква і націоналізм» він формулює одну з ключових тез свого світогляду: відокремлення духовного від політичного є згубним для національної ідеї. Донцов виступає проти того, що називає «політичним несторіанством», під яким мається на увазі дуалізм у національному бутті – поділ між релігійним і державницьким. Як він зазначав, нація – це органічна єдність, і тільки тоді вона сильна, коли «ідея, воля й чин» єднаються в одному русі [5, с. 12].

Нація в його розумінні – це не просто формальний юридичний інститут чи механічне об'єднання громадян, а насамперед містичне тіло, що має глибоку духовну єдність, подібне до Христового тіла, яке покликане до спасіння через страждання та випробування. Лише у вогні безкомпромісної боротьби, за твердим переконанням Донцова, може народитися істинна національна ідентичність: «Хай ідея зіллється з кров'ю – тоді вона стане силою, а не мрією» [10, с. 65].

Один із найбільш розгорнутих викладів релігійно-національної концепції Донцова міститься в його програмному есе «Хрест проти диявола». «На диявола хрест, на неприятеля шабля!» – такий афористичний вислів уособлює подвійний обов'язок українця: боронити свою віру й свою землю [7, с. 15].

Відтак, слоган «Армія, віра, мова», сформульований 2018 року, цілком у руслі ідей Донцова відображає тісний зв'язок між національною безпекою, релігією та культурною ідентичністю, базується на військовій силі, духовній єдності та культурному самовизначенні [9].

Важко заперечити, що в гаслі, яке лише згодом стало загальнонаціональним, була політико-технологічна складова, так само, як і в концепції Донцова. Деякі дослідники відзначають, що він використовував християнську риторику радше як мобілізаційний інструмент, аніж прояв глибокої віри, і цитування ним Святого Письма не повинне вводити в оману. У трактаті «Від містики до політики» Донцова вражає глибина сакралізації політичної дії. Він постійно апелює до релігійної риторики, щедро використовуючи метафори хрестового походу, мучеництва, апостольства.

Ярослав Грицак відзначав, що Донцов використовував релігійну риторику радше як інструмент мобілізації, а не як прояв глибокої віри. Він писав: «Донцов не був релігійним мислителем у традиційному сенсі, але його націоналізм носив характер релігійного фанатизму» [1].

Іван Лисяк-Рудницький наголошував, що ідеологія Донцова була радше радикальною, ніж християнською. Він звертав увагу на те, що Донцов часто використовував Біблійну мову, але наповнював її войовничим (старозавітним – *прим. автора*) змістом, далеким від традиційного християнства.

Те ж саме можна сказати про ідеологію «Русского мира», яка є одним із найяскравіших прикладів використання політичної теології як інструменту імперської експансії, і яка за президентства Януковича активно поширювалася і в Україні. Путін 2007 року, говорячи про

основи «могутності росії», православну церкву порівняв із ядерною зброєю: “Обидві теми близько пов’язані між собою, тому що і традиційна конфесія Російської Федерації, і ядерний щит Росії - ті складові, які зміцнюють російську державність” [12].

Вельми показовим стало рішення “Всесвітнього російського народного собору”, очолюваного Патріархом Кірілом, в якому агресія росії проти України проголошена “священною війною”, на підставі чого Архієрейський Собор ПЦУ констатував, що Московська Патріархія створює “богослів’я війни”, в якому “християнські цінності свідомо відсуваються на другий план заради досягнення агресивних завдань політичного керівництва”, а “православний контекст” використовується владою “для легітимації власного панування [13, с.60].

Архієрейський Собор ПЦУ 11 травня 2024 року у зверненні до Вселенського Патріарха Варфоломія закликав його визнати ідеологію “Русского міра” не лише як етнофілетичну єресь, а як вчення, яке ставить РПЦ за межі християнства [11, с.31]. Однак, потребує все ж таки дискусії питання, чи достатніми є підстави розглядати зазначену доктрину як богословську і відтак класифікувати її як єресь, чи все ж таки її слід трактувати як політичну ідеологію та практику і проводити паралелі з нацизмом та фашизмом.

У підсумку, звернення до ідей Дмитра Донцова у контексті сучасної гібридної війни дозволяє глибше осмислити сакральні витоки української політичної суб’єктності. Його концепція духовно-містичної природи нації, у якій політичне й релігійне нерозривно пов’язані, відкриває шлях до переосмислення національної ідеї як не лише правової чи історичної категорії, а як вищої місії. У цьому сенсі можна вважати, що донцовська модель поєднання віри, волі та чину може стати основою нової хвилі українського національного мобілізаційного дискурсу, що черпає силу не лише з історії, а й із трансцендентного джерела.

Джерела та література

1. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ : Генеза, 1996. 360 с.
2. Донцов Д. Від містики до політики. Торонто: Спілка визволення України, 1957. 61 с.
3. Донцов Д. Націоналізм. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 348 с.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Львів : Червона калина, 1991. 280 с.
5. Донцов Д. Церква і націоналізм. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16835> (дата звернення: 29.03.2025).
6. Донцов Д. Хрестом і мечем. Торонто : Ліга визволення України, 1967. 320 с.
7. Донцов Д. Хрест проти д’явола. Торонто, 22. II. 1948. 16 с.
8. Квіт С.М. Дмитро Донцов: Ідеологічний портрет. Київ : Наш Формат, 2013. 488 с.
9. Куций Ю. Донцов: радикалізм і національна свідомість. *Науковий вісник*. URL: <https://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2025).
10. Плахотнюк О. Дмитро Донцов і його вплив на формування національної ідеї. URL: <https://www.ukrlib.com.ua> (дата звернення: 12.02.2025).
11. Помісна церква. Український церковний вісник. К., 2024. N2. С. 31
12. Президент путін вважає, що російську безпеку зміцнюють ядерна зброя та православ’я. URL: <https://www.pravoslavie.ru/20667.html> (дата звернення: 06.12.2024 р.)
13. Саган О. Московський патріархат як складова нинішньої гібридної війни проти України: ідеологічний та політичний аспект діяльності. Цит за Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні. Збірник матеріалів круглого столу дискусією Тернопіль, ТНТУ імені І. Пулюя, 18 листопада 2022 р. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022. 81 с. 60.

УДК 271.2(477):316.422:[159.9+32+34]

Стоцький Я., д. істор. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ УПЦ МП ДО ПЦУ

Анотація. У статті детально досліджено і проаналізовано один із типових міжконфесійних конфліктів між прибічниками УПЦ МП і вірянами ПЦУ. Висвітлено позицію органів державної влади у цій гострій конфліктній ситуації. Акцентовано й на політично-психологічну соціалізацію вірян православних конфесій, з метою виявлення джерел політично-релігійної орієнтованості. Їхньої самосвідомості, самототожності, ідентичності. Розкрито причини міжконфесійного протистояння між вірянами УПЦ МП і ПЦУ. Проаналізовано деякі основні правові механізми Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 року, який векторує і безпосередньо стосується тих релігійних організацій, які керуються державою, яка здійснює агресію проти України. Розкрито процедури їхньої заборони та відповідні наслідки.

Ключові слова: релігійні організацій, релігійні громади, міжконфесійні конфлікти, психологічно-політичні відносини, закон.

Stotskyi Y., Dr. Hist. Sciences, Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL, POLITICAL AND LEGAL FEATURES IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS FROM UOC MPP TO VTU

Abstract. The article examines and analyzes in detail one of the typical interfaith conflicts between supporters of the UOC-MP and believers of the OCU. The position of the state authorities in this acute conflict situation is highlighted. The author also emphasizes the political and psychological socialization of believers of Orthodox denominations in order to identify the sources of political and religious orientation. Their self-awareness, self-identity, and identity. The reasons for the interfaith confrontation between the believers of the UOC-MP and the OCU are revealed. The author analyzes some of the main legal mechanisms of the Law of Ukraine “On Protection of the Constitutional Order in the Field of Activities of Religious Organizations” of August 20, 2024, which vectors and directly concerns those religious organizations that are governed by the state that carries out aggression against Ukraine. The author describes the procedures for their prohibition and the relevant consequences.

Keywords: religious organizations, religious communities, interfaith conflicts, psychological and political relations, law.

Восьмого квітня цього року відбувся конфлікт між прибічниками УПЦ МП і вірянами ПЦУ у с. Верхні Станівці Чернівецької області. Суть така. Ще на початку 2025 року місцева громада УПЦ МП проголосувала за перехід до ПЦУ, але значна меншість прихильників московського патріархату впродовж двох місяців не впускала їх на богослужіння до храму, який, згідно цього переходу перейшов до них, а, натомість, їх побили. За словами місцевого священника о. Романа Грищука, «громада ПЦУ увесь цей час чекала на оформлення документів в державних органах влади і коли цей процес офіційно закінчився, то уже як зареєстрована громада ПЦУ її віряни вирішили увійти до храму на вечірнє богослужіння, бо храм уже законно їм належав. Вони самостійно відчинили храм на це перше богослужіння, запросили на нього ще й інших священників ПЦУ, студентів. Та у цей же час прихильники УПЦ МП зігнорували офіційний статус громади ПЦУ і озброївшись кийками, арматурними палицями прийшли вигнати парафіян ПЦУ із храму та почали побиття їх, священників, студентів, вибиваючи сокирами двері храму, а вірян, які опинилися на вулиці нещадно били, внаслідок чого деякі віряни отримали переломи рук і ніг, травми голови» [1]. Це побоїще свідчить, що

агресія прихильників московського патріархату проти вірян, які перейшли до ПЦУ зростає і, на жаль, захисту від неї поки-що немає, не дивлячись на те, що громада має законне право на свій храм, але чомусь відповідні місцеві органи влади не втручаються у такі ситуації, не захищають такі громади, не карають винних. Із цього випливає, що громади ПЦУ, які нещодавно перейшли до неї із московського патріархату, повинні самі себе, по суті, фізично захищати. Бо вибору немає. Але це вже дорога до гострих міжконфесійних конфліктів, які вигідні тільки Кремлю, щоб ще й зсередини розхитати українське суспільство, а фінансових та й ідеологічних ресурсів у московського патріархату ще достатньо.

Бо ж відомо, що представники УПЦ МП (ієрархи, священники, чернецтво та й ще значна кількість вірян) не визнають нову реєстрацію релігійних громад, які перейшли до ПЦУ. Державна влада подібні непоодинокі випадки бачить і знає, але нічого не діє, щоб їх унеможливити. Священник Р. Гришук зазначає, що «перереєстровані громади, навіть маючи на руках документи, змушені самі силою відстоювати своє право на храм. Або змиритися з тим, що храм, хоча по документах уже в ПЦУ, а фактично залишається в окупації. Держава прописала алгоритм, яким чином відбуваються переходи, але не прописала жодної відповідальності тим, хто не погоджується на рішення і законні вимоги установчих документів» [Там само].

Наведений, як приклад, цей міжконфесійний конфлікт є непоодиноким, бо кількість подібних конфліктів буде збільшуватися тому, що у травні 2025 року закінчується дев'ятимісячний термін щодо визначення статусу релігійних організацій УПЦ МП в Україні згідно Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 року. Тобто, міжконфесійне протистояння між духовенством і вірянами УПЦ МП і ПЦУ впливає на особливості політичного, соціального і психологічного життя в українському суспільстві.

Пропаганда «руського міра», яку культивують і нав'язують українському соціуму церковно-політичні ідеологи московського патріархату і є одним із векторів гібридної війни, провокує не тільки догматично-канонічні суперечності, але й політично-психологічні в українському суспільстві і веде до планового, а не випадкового загострення міжконфесійного протистояння та деkonsолідації нації. Тому згаданий Закон якраз і направлений на консолідацію українського суспільства, припинення пропаганди «руського міра» і, зрештою, заборони діяльності Російської православної церкви в Україні, тобто підлеглої їй УПЦ МП.

Зазначені аспекти безпосередньо стосуються духовенства і вірян УПЦ МП, зокрема їхньої політично-психологічної соціалізації в сучасних українських реаліях, тобто їхнього усвідомлення і включення в політичну систему суспільства, формування у них особистісних якостей (українсько-патріотичних чи антиукраїнських, проросійських) завдяки яким вони адаптуються або неадаптуються до сучасних політичних умов життєдіяльності України пов'язаних із російсько-українською війною. Тому психологічно-політична соціалізація, у даному контексті, як релігійної громади, так і її членів являє собою втілення вимог політичної системи у внутрішню структуру особистості, інтеріоризацію її основних політико-культурних і психологічних елементів, а саме «формування адекватних уявлень про владу і владні відносини» [2, с. 259].

У зазначеному міжконфесійному протистоянні його не слід підводити тільки до так званої боротьби за храми, бо це вже, немов, наслідок, а аналізувати глибше, в контексті детермінізму, тобто виявляти причини. І одним із їхніх джерел є політична орієнтованість членів релігійної громади (релігійної організації): чи вона проукраїнська, чи – проросійська. Вищенаведений приклад свідчить що вона не є однотайною, консолідованою, а тому й виник міжконфесійний конфлікт із таких неоднорідних політичних джерел, по суті, протилежних за своїм походженням, де українському патріотизму, культурній традиції, історичній пам'яті протистоїть зовнішній вплив «руського міра». Тому віряни однієї й тієї ж релігійної громади УПЦ МП, в даному контексті, наповнені протилежною політичністю. І як особистість чи майже (або) повністю громада сформували в останні роки свою політичну позицію, «яка виявляється у

визначенні нею свого місця в соціально-політичному просторі своєї країни [2, с. 268], а також й у релігійно-конфесійному, де важливими критеріями конфесійної визначеності (вибору) є політична свідомість і політична ідентичність як особистості (члена громади), так і релігійної громади загалом. І, якщо таку політичну самосвідомість слід розглядати як усвідомлення актуальної політичної реальності та себе у своїх стосунках з нею, то політична ідентичність, це, немов, усвідомлення особистістю (парафією) своєї самототожності, зокрема, й своїх меж та місця в системі політичних відносин, ставленні до політики держави загалом, а у сфері релігійних (міжконфесійних) відносин зокрема, що є наслідком засвоєння і культивування полівекторних цінностей своєї держави.

І, якщо проаналізувати групову (парафіальну) ідентичність, то вона базується на сприйманні подібності чи відмінності між членами групи, наприклад, через їхню ідеологічну політичність, що обумовлює розподіл членів парафії, у даному випадку УПЦ МП, на дві групи, які взаємно виключають одна одну. І такий внутрішній психологічно-конфесійний процес підштовхує до міжконфесійного протистояння релігійну громаду, але, якщо такого поділу немає і парафія одностайно вирішила вийти із підпорядкування УПЦ МП, то й конфлікт не появиться.

Але також необхідно зазначити, що з погляду психології, міжконфесійні конфлікти породжують проблему життєвих криз, яких неможливо уникнути і розв'язати за короткий час та які впливають на психічні стани як членів релігійних громад, так і парафій загалом, а також на суспільне становище в соціальній громаді населених пунктів, де така конфліктність існує, що наслідкує дестабілізацію у них: політичну, психологічну, релігійну (конфесійну). Такими життєвими кризами наповнений не один населений пункт нашої країни, а з червня цього року їх передбачається ще більше.

Тому коротко проаналізуємо деякі основні правові механізми Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», а, власне, його дію щодо тих релігійних організацій, які керуються державою, яка здійснює агресію проти України, у даному контексті стосується РПЦ і афілійованою з нею УПЦ МП. І цей Закон унеможлиблює діяльність таких релігійних організацій. Бо, навіть, ще до початку судових процесів щодо них, влада зможе забрати з оренди таких структур державне чи комунальне майно. Мова про храми-пам'ятки архітектури, наприклад, Києво-Печерська лавра, Почаївська лавра тощо, договори про оренду яких Закон фактично розриває автоматично вже за кілька місяців після схвалення, а це майже три тисячі громад РПЦ в Україні, які мають у користуванні старовинні храми. Але необхідно відмітити, що іноземні релігійні організації можуть здійснювати свою діяльність в Україні, якщо така діяльність не шкодить національній або громадській безпеці, охороні публічного порядку, здоров'я, моралі, правам і свободам інших осіб. А щодо заборони діяльності іноземних релігійних організацій, то її «визначає частина друга статті другої Закону за такими критеріями:

Знаходяться в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює агресію проти України та/або тимчасово окупувала території України;

Прямо або опосередковано (в тому числі через публічні виступи керівників або інші органів управління) підтримують збройну агресію проти України. До іноземних релігійних організацій, які знаходяться в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, належать іноземні релігійні організації (в тому числі релігійні управління, об'єднання, центри), керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України у відповідній державі-агресорці;

Іноземні релігійні організації, діяльність яких заборонена відповідно до цієї статті, визначаються статтею 3 цього Закону.

Частина перша статті третьої Закону прямо забороняє діяльність в Україні Російської православної церкви, адже, як зазначається Законом, вона є ідеологічним продовженням режиму держави-агресорки, співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені Російської Федерації та ідеології «руського міра». Діяльність релігійних

організацій, афілійованих з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена, затверджується наказом центрального органу виконавчої влади (далі – ЦОВВ), що реалізує державну політику у сфері релігії» [3].

Стаття п'ята Закону забороняє використання релігійних організацій для пропаганди ідеології «руського міра». Щодо припинення й заборони діяльності релігійних організацій, які афілійовані з іноземною релігійною організацією, наприклад, УПЦ МП із РПЦ московського патріархату, то у Законі це прописано у його другій частині. Отож, ті релігійні організації, які підозрюються в співпраці із РПЦ, перевірятиме відповідна експертна комісія, яку повинна створити Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС). Тож, якщо така комісія зафіксує порушення, то ДЕСС видасть припис релігійній громаді, монастиреві, церковному управлінню – єпархії, архієпархії, митрополії чи релігійному центру, залежно хто здійснив порушення, на виправлення ситуації. Щодо зазначеного дев'ятимісячного терміну, то ті релігійні організації, які належать до УПЦ МП не припинять своїх зв'язків із московським патріархатом, то ДЕСС подасть на таку конкретну юридичну особу, наприклад, парафію, позов до суду, який і матиме право ухвалити рішення про заборону. Така загальна процедура.

А стаття 4 даного Закону визначає наслідки заборони діяльності в Україні іноземної релігійної організації. Наприклад, Рада національної безпеки і оборони України має право застосовувати санкції до таких релігійних організацій на підставі Закону України «Про санкції». Іноземна релігійна організація, діяльність якої в Україні заборонена, але є власником чи учасником із зареєстрованими в Україні юридичними особами, що не привели свою діяльність у відповідність із цим Законом у визначений строк, то її діяльність припиняється достроково. Таким чином, іноземна релігійна організація, діяльність якої в Україні заборонена, не може бути власником, учасником зареєстрованих в Україні юридичних осіб.

Також необхідно ще раз зазначити, що «релігійна організація, яка діє в Україні, не може мати керівний центр за межами України в державі, яка визнана такою, що здійснила агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, а також входити до структури (бути частиною) іноземної релігійної організації, або бути іншим чином афілійованою з такою релігійною організацією» [3]. Отож, як мовиться, між рядками, з цього Закону випливає, що не випадково він має неофіційну назву як «Закон про заборону Російської православної церкви в Україні».

Тому й надалі актуальним залишається аспект віднаходження релігійною особою, як складової релігійної громади, надійних, правильних, правдивих орієнтирів ціннісно збалансованого життя та мірил відмежування істинної духовності від її квазіформ, наприклад, проросійських релігійно-політичних, які сприяють зростанню психологічної напруги в контексті міжконфесійних конфліктів в українському соціумі. Залишається сподіватися, що цей Закон зміцнить українське суспільство й очистить його від антиукраїнських як зовнішніх, так і внутрішніх впливів.

Джерела та література

1. Яворська Т. «За документами вже в ПЦУ, а фактично залишається в окупації»: священник розповів про переходи релігійних громад на Буковині. Еспресо. Захід. 9 квітня 2025.
2. Москаленко В. В. Соціальна психологія. К.: Центр навч. літер., 2005. 624 с.
3. [uk.wikipedia.org/wiki/ Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій»](http://uk.wikipedia.org/wiki/Закон_України_«Про_захист_конституційного_ладу_у_сфері_діяльності_релігійних_організацій»).

УДК: 63.564.3:569.5

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; Щербань Ю.

Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПЕРША АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКА ВІЙНА (1948-1949): ПРИЧИНИ, ХІД І НАСЛІДКИ КОНФЛІКТУ

Анотація. Перша арабо-ізраїльська війна 1948–1949 рр. стала переломним моментом в історії Близького Сходу, заклавши основи для подальших конфліктів у регіоні. У тезах розглянуто передумови утворення Держави Ізраїль, перебіг бойових дій, роль наддержав у конфлікті, а також наслідки війни, включаючи проблему палестинських біженців та вплив «холодної війни».

Ключові слова: арабо-ізраїльський конфлікт, Палестина, Ізраїль, війна 1948 року, біженці, холодна війна, міжнародна політика.

Shostakivska N., PhD (Ped.), Assoc. Prof.; Shcherban Yu.,

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

THE FIRST ARAB-ISRAELI WAR (1948-1949): CAUSES, COURSE AND CONSEQUENCES OF THE CONFLICT

Abstract. The First Arab-Israeli War of 1948-1949 marked a turning point in the history of the Middle East, laying the foundation for future conflicts in the region. The paper explores the preconditions for the establishment of the State of Israel, the course of military actions, the involvement of superpowers, and the consequences of the war, including the Palestinian refugee issue and the impact of the Cold War.

Keywords: Arab-Israeli conflict, Palestine, Israel, 1948 war, refugees, Cold War, international politics

Арабо-ізраїльський конфлікт є одним із найтриваліших і найскладніших конфліктів у сучасній історії, що глибоко вплинув на Близький Схід і світову політику. Його коріння сягає першої половини ХХ століття, коли сіоністський рух прагнув створити єврейську державу на території Палестини, що перебувала під британським мандатом. Це викликало опір арабського населення, яке вважало цю землю своєю.

Зародження Держави Ізраїль. Ідея створення Держави Ізраїль має давні корені. Але всі спроби формування незалежної країни зазнавали краху. Нова можливість розбудови самостійної держави виникла в повоєнні роки на хвилі переділу світу та формування нового світового порядку. Підтримка цієї ідеї світовим співтовариством зміцніла з огляду на жахливе винищення євреїв під час Другої світової війни – так званий «Голокост».

До листопада 1945 р. обстановка в Палестині різко загострилася. Вона характеризувалася посиленням англо-єврейського й арабо-єврейського протистояння. В ситуації, що склалася, уряд Великобританії змушений був піти на створення англо-американської комісії з палестинської проблеми. Проте Рада ЛАД відкинула в червні 1946 р. рекомендації комісії. Негативною була реакція сіоністських кіл, оскільки їх не влаштовувало збереження мандатного режиму управління Палестиною. Спроби Великобританії знайти компромісне рішення проблеми також не мали успіху. Тим часом ситуація в Палестині продовжувала загострюватися. Тоді Великобританія у квітні 1947 р. винесла палестинську проблему на обговорення ООН. При цьому вона розраховувала використати механізм голосування ООН на свою користь і продовжити мандат на Палестину.

У квітні 1947 р. ТА ООН ухвалила рішення створити спеціальний комітет ООН у справах Палестини, до складу якого ввійшли представники Австралії, Канади, Гватемали, Індії, Ірану, Нідерландів, Перу, Швеції, Чехословаччини, Уругваю та Югославії. 7 з 11 його членів

підписали звіт, що рекомендував утворити на території Палестини дві держави – арабську і єврейську та надати міжнародний статус Єрусалиму.

Спеціальний комітет у справах Палестини схвалив 25 квітня 1947 р. план її поділу, більшістю голосів прийнятий другою сесією ООН, що проходила у Нью-Йорку з 16 вересня по 29 листопада 1947 р. 29 листопада 1947 р. було прийнято резолюцію 181/П, за яку проголосували 33 країни, включаючи СРСР і США, проти – 13 (усі арабські країни, Афганістан, Туреччина, Пакистан, Індія, Куба та Греція), 10 утрималися, включаючи Великобританію [4].

У відповідності з резолюцією 181/П на колишній підмандатній території Палестини мали утворитися дві держави – єврейська (площа 14,1 тис. кв. км – 56 % території Палестини, населення 1 008 800 чоловік) і арабська (площа 11,1 тис. кв. км – 43 % території Палестини, населення 758 520 чоловік). В окрему міжнародну зону виділялося місто Єрусалим та його околиці (1 % території Палестини, населення 205 230 чоловік). Згідно з цією ж резолюцією скасовувався англійський мандат на Палестину. Був визначений термін виведення англійських військ – до 1 серпня 1948 р. Передбачалося проголосити незалежність обох держав не пізніше 1 жовтня 1948 р.

Таким чином, в історично арабському регіоні мала постати єврейська держава. До того ж експансіоністські амбіції нової держави невпинно штовхали її до відкритого протистояння з арабським світом. Уже цих чинників було досить для виникнення конфлікту, але до них додалися ще й незважені, а часто відкрито агресивні зовнішньополітичні кроки Ізраїлю та відкрите ігнорування інтересів арабського населення. Все це в сукупності й породило близькосхідний конфлікт, який триває вже 50 років [3].

Отже, на території Палестини мали утворитися дві держави: Ізраїль і Палестина. Така перспектива задовільняла зовнішньополітичні інтереси як США, так і СРСР. Останній в свою чергу, прагнучи закріпитися у багатому на нафту регіоні, і «плацдармом» для цього мав стати Ізраїль. Москва намагалася повернути всі економічні привілеї, якими користувалася на Близькому Сході царська Росія (адже цей регіон є одним з найширших ринків збуту зброї). Приблизно таку ж мету ставили собі США. Основною перешкодою для реалізації радянської й американської близькосхідної політики було домінування в цьому регіоні Великобританії, що й зумовило збіг позицій США й СРСР. Великобританія ж, прагнучи зберегти свої позиції на Близькому Сході, пропонувала створити одну єврейсько-арабську державу з особливим внутрішнім устроєм.

14 травня 1948 р. позачергова сесія Генеральної Асамблеї в Нью-Йорку ухвалила де-юре рішення попередньої, другої сесії Генеральної Асамблеї ООН 1947 р. про створення на території Палестини єврейської держави. Тієї самої ночі в Тель-Авіві було проголошено конституювання незалежної Держави Ізраїль та створено його перший тимчасовий уряд на чолі з Бен-Гуріоном. Розпочалася розбудова нової держави. Цю державу одразу визнали США й СРСР.

Тим часом арабські країни готувалися до війни. Ще в грудні 1947 р. з метою протидії поділові Палестини була створена Армія визволення Палестини, три тисячі бійців якої були направлені в Палестину в січні 1948 р.

Велика Британія вирішила не перешкоджати розв'язуванню арабо-єврейського конфлікту і заявила, що з 15 травня 1948 р. (з дня проголошення Держави Ізраїль) вона припиняє чинність свого мандата на Палестину.

В той самий день на територію Палестини вступили регулярні війська Єгипту, Сирії, Лівану та Йорданії. Уряди цих країн, а також Саудівської Аравії та Ємену оголосили війну Ізраїлю. Розпочалася перша арабо-ізраїльська (палестинська) війна [2].

Хід війни та ключові битви. Війна в Палестині точилася до весни 1949 р. з перервами, пов'язаними з посередницькими зусиллями ООН. Арабську єдність підірвали гострі суперечності. Армія визволення Палестини підкорялася великому муфтію Єрусалима. З усіх арабських країн лише одна Йорданія мала сучасну армію – Арабський легіон, яким командував

англієць генерал Глабб. Король Йорданії формально став головнокомандувачем арабських збройних сил.

Однак, незважаючи на розкол арабських сил і якісну перевагу армії Ізраїлю, на початковому етапі воєнні дії в Палестині розвивалися на користь арабських країн. Арабський легіон завоював центральну частину Палестини, включаючи стару частину Єрусалима. Іракські війська здобули ряд міст (Наблус, Дженін), єгипетські війська зайняли Беер-шеву.

Ізраїль спирався на підтримку світового співтовариства, яка дістала відображення в наданні йому військової допомоги, в тому числі Сполученими Штатами і СРСР. Із трибуни ООН радянський, а також український представники вимагали виведення арабських військ із території Ізраїлю. Значну допомогу надали Ізраїлю Чехословаччина, Угорщина, Польща, Румунія, Болгарія [1].

Ізраїль завдав арабам ряд поразок і захопив значну частину територій, виділених ООН для створення арабської палестинської держави, частину Єрусалима. Західний берег річки Йордан і східна частина Єрусалима були анексовані Йорданією. Сектор Газа відійшов під контроль Єгипту.

Війна завершилася в лютому-липні 1949 р. укладенням Ізраїлем угод про перемир'я з Єгиптом (24 лютого), Йорданією (3 квітня), Сирією (20 липня). Угоди мали тимчасовий характер і не врегулювали остаточно територіальні питання. Переговори проходили на грецькому острові Родос за посередництва представників ООН. Делегати арабських країн спілкувалися з ізраїльською делегацією лише через представників ООН, підкреслюючи таким чином своє невизнання законності існування Держави Ізраїль. Згідно з угодами про перемир'я між Ізраїлем і арабськими країнами були встановлені тимчасові кордони, по обидві сторони яких створювалися демілітаризовані зони. Контроль за додержанням перемир'я покладался на спеціальну комісію ООН.

Наслідки війни та палестинська проблема. Отже, головним наслідком першої арабо-ізраїльської війни стало виникнення проблеми близькосхідного врегулювання – однієї з ключових проблем післявоєнних міжнародних відносин. Палестинська проблема дедалі загострювалася. Рішення про створення палестинської держави не було виконано внаслідок ряду причин, а саме:

- окупації Ізраїлем значної частини території палестинської держави;
- роз'єднаності арабських країн, поділу між Єгиптом і Йорданією частини території палестинської держави;
- втручання наддержав, які змагалися за втягнення цього регіону у свої сфери впливу.

Внаслідок арабо-ізраїльської війни 1948-1949 рр. понад 900 тис. палестинців стали біженцями. Всі спроби посередницької комісії ООН добитися хоча б часткової репатріації біженців, що відповідало рішенням ГА ООН, не мали успіху. Наприкінці 1951 р. посередницька комісія склала свої повноваження. Згідно з рішенням ООН було створено спеціальне Агентство Об'єднаних Націй з надання допомоги біженцям та їхнього працевлаштування (ЮНРВА).

Перша арабо-ізраїльська війна стала поворотним моментом в історії Близького Сходу. Вона не лише визначила політичну карту регіону, але й заклала основу для подальших конфліктів. Проблема палестинських біженців, територіальні суперечки та втручання зовнішніх сил залишаються ключовими факторами нестабільності в регіоні донині.

Джерела та література

1. Історія міжнародних відносин. XX століття. – К.: Видавництво Либідь, 2002.
2. Morris B. 1948: A History of the First Arab-Israeli War. – Yale University Press, 2008.
3. Плахотнюк В.С. Арабо-ізраїльські війни: Історичний огляд. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010.
4. Офіційні матеріали ЮНРВА (UNRWA). URL: <https://www.unrwa.org>

Секція 3. ГІБРИДНІ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

УДК 355.451 (477)

Онофрійчук О.; Прокопенко О., доктор філософії

Національний університет оборони України, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Анотація. На сьогодні, соціальні мережі відіграють ключову роль інформаційного поля бою. Розглянуто основні психологічні механізми, які Україна використовувала у своїх інформаційних кампаніях для формування наративів, мобілізації внутрішньої та міжнародної підтримки, протидії дезінформації та впливу на супротивника. Аналізуються конкретні приклади успішних кампаній, такі як "Be Brave Like Ukraine", "Хочу жити", як інструмент психологічних операцій проти ворожих комбатантів. Наголошується на багатогранності, креативності та гнучкості українських стратегій, що поєднують розуміння психології аудиторії з можливостями цифрових медіа, а також значення цього досвіду для ведення інформаційно-психологічної боротьби в умовах сучасних гібридних війн.

Ключові слова: соціальні мережі, інформаційна війна, інформаційні кампанії, психологічні операції, наратив.

Onofriichuk O.; Prokopenko O., Ph.D

National Defence University of Ukraine, Ukraine

SOCIAL MEDIA'S ROLE IN THE INFORMATION-PSYCHOLOGICAL DIMENSION OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR: THE UKRAINIAN EXPERIENCE

Abstract. Currently, social media play a crucial role as an information battlefield. This work examines the key psychological mechanisms employed by Ukraine in its information campaigns to shape narratives, mobilize domestic and international support, counter disinformation, and influence the adversary. Specific examples of successful campaigns are analyzed, such as "Be Brave Like Ukraine" and the "I Want to Live" (Khochu Zhyty) project, used as a psychological operations tool against enemy combatants. Emphasis is placed on the multifaceted nature, creativity, and flexibility of Ukrainian strategies that combine an understanding of audience psychology with digital media capabilities. The significance of this experience for information-psychological warfare in contemporary hybrid conflicts is also highlighted.

Keywords: social media, information warfare, information campaigns, psychological operations (PSYOPS), narrative(s).

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 2022 року висвітлює безпрецедентну роль соціальних мереж як поля бою в інформаційному та психологічному вимірах конфлікту. Україна з перших днів активно використала ці платформи для формування наративів, мобілізації підтримки та протидії ворожій дезінформації.

У ході інформаційних кампаній у соціальних мережах застосовувалися різноманітні психологічні механізми впливу. Формувалися сильні емоційні наративи, що апелювали до патріотизму, гордості, гніву чи співчуття, представляючи конфлікт як чітку боротьбу добра зі злом для посилення емпатії та підтримки аудиторії. Активно використовувався принцип соціальної ідентичності, консолідуючи внутрішню українську аудиторію навколо образу сміливої та незламної нації, а для зовнішньої – акцентуючи спільні демократичні цінності. Апеляція до моральних норм і справедливості створювала почуття справедливого обурення та бачення підтримки України як морального обов'язку, водночас провокуючи когнітивний дисонанс у російській аудиторії щодо власної пропаганди. Приділялася увага балансу страху та надії: агресору надсилалися сигнали про неминучу поразку, але з пропозицією виходу через здачу в полон, тоді як для власних громадян культивувався оптимізм щодо перемоги.

Особливим засобом впливу став гумор і сатира, що знижували стрес, підтримували моральний дух українців і дискредитували противника, знижуючи авторитетність його пропаганди. Застосовувався й рефлексивний контроль – метод пародіювання та гіперболізації російських наративів для психологічного перехоплення ініціативи та спонукання ворога до вигідних рішень, таких як добровільна здача в полон.

Отже, психологічний арсенал інформаційних кампаній був багатограним, застосовуючись креативно та гнучко, з урахуванням специфіки аудиторії та необхідності збалансування психології аудиторної з можливостями цифрових медіа [1].

Одним із ключових символів інформаційного спротиву стала кампанія “Be Brave Like Ukraine”, ініційована у квітні 2022 року Офісом Президента України, Міністерством культури та інформаційної політики разом із провідними українськими креативними агенціями [2]. Її ідея полягала у просуванні сміливості як головної національної чесноти, із подвійним фокусом: внутрішнім (заклик не втрачати відвагу, зберігати єдність і бойовий дух для психологічної стійкості) і зовнішнім (заохочення бачити українців як хоробрих через англомовні матеріали та хештег #BraveUkraine для залучення міжнародної підтримки). Кампанія поширювалася через соцмережі, офіційні акаунти та флешмоби громадян, переосмислюючи українську ідентичність, формуючи “психологічний імунітет” від втоми війною та трансформуючи зовнішнє захоплення у практичну підтримку.

Іншою важливою складовою стали психологічні операції проти військовослужбовців РФ, зокрема державний проєкт “Хочу жити”, запроваджений у вересні 2022 року Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України [3]. Цей спеціалізований багатоканальний комунікаційний ресурс (телефонна лінія, веб-сайт, чат-бот) надавав інформацію та інструкції щодо можливості безпечної здачі в полон ЗСУ із гарантіями збереження життя та дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Інформаційне забезпечення включало активне використання соцмереж для поширення відеозвернень та детальних алгоритмів дій, з акцентом на Женевські конвенції. Зафіксовані понад 22 000 звернень від російських військових за майже рік існування свідчать про рівень ефективності застосованих комунікаційних інструментів [4].

Підсумовуючи, психологічний аспект інформаційних кампаній у соціальних мережах під час російсько-української війни проявив себе у повну силу: інформація стала зброєю, здатною змінювати поведінку і хід подій. Україна продемонструвала, як у XXI столітті поєднання технологій, масової комунікації та розуміння людської психології дозволяє ефективно протистояти сильнішому агресору в інформаційному протиборстві. Ключем до успіху є завоювання довіри та емоцій людей через чесну, креативну та людиноорієнтовану комунікацію. Цей український досвід, що потребує подальшого глибокого аналізу, вже є важливим уроком і зразком успішного ведення психологічної боротьби у рамках гібридної війни.

Джерела та література

1. Wang L., Wang R. Cyber warfare: a study of Zelensky's social media political performance strategies and effects. *Frontiers in Psychology*. 2024. Vol. 15. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1478639> (date of access: 08.04.2025).
2. Горбик Р., Орлова Д. Трансмедійний сторітелінг і меметична війна: публічна дипломатія України часів війни. *Place Brand Public Dipl* 19, 228–231 (2023). <https://doi.org/10.1057/s41254-022-00283-1>.
3. Spansvoll R. The Weaponisation of Social Media, Crowdfunding and Drones. *The RUSI Journal*. 2024. P. 1–15. URL: <https://doi.org/10.1080/03071847.2024.2350478> (date of access: 09.04.2025).
4. Матвієнко Р. Про проєкт “Хочу жити”: інтерв'ю на Радіо Свобода 18.03.2023 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/32553905.html>.

УДК 341.67:355.48(477)

Потіха О., канд.істор.н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Дудун Ю.

Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

Анотація. Розглянуто злочини Росії проти українських дітей у контексті збройної агресії, що триває з 2014 р. та досягла повномасштабного рівня у 2022 р. Проаналізовано роль інформаційної діяльності у документуванні та висвітленні цих злочинів, співпраці з міжнародними організаціями. Окреслено як виклики, так і можливості інформаційного спротиву, зокрема через цифрові платформи та новітні технології. Інформаційна діяльність розглядається як інструмент мобілізації світової спільноти та засіб забезпечення відповідальності за воєнні злочини.

Ключові слова. Російсько-українська війна, діти війни, воєнні злочини, інформаційна діяльність.

Potikha O., PhD (History), Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

Dudun Yu.

Vyacheslav Chornovil Halytskyi College, Ukraine

INFORMATION ACTIVITY AS A TOOL TO COUNTER RUSSIA'S CRIMES AGAINST UKRAINIAN CHILDREN

Abstract. This article explores the crimes committed by the Russian Federation against Ukrainian children in the context of the armed aggression that began in 2014 and escalated into a full-scale invasion in 2022. It analyzes the role of information activities in documenting, recording, and disseminating these crimes, as well as their cooperation with international organizations. The study outlines the main challenges and opportunities of informational resistance, particularly through digital platforms and advanced technologies. Information activity is considered a crucial tool for mobilizing the international community and ensuring accountability for war crimes.

Keywords. Russian-Ukrainian war, children of war, war crimes, information activities.

Військове вторгнення Росії в Україну, яке почалося у 2014 році та переросло в повномасштабну агресію у 2022 році, спричинило масові порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Серед численних злочинів, скоєних у цій війні, особливо жакливими є злочини проти українських дітей, які стали жертвами насильства, депортацій та психологічного тиску. У цьому контексті інформаційна діяльність відіграє важливу роль у документуванні, висвітленні та протидії цим злочинам, мобілізуючи громадськість та міжнародну спільноту для захисту прав дітей.

Злочини Росії проти українських дітей за більш як три роки великої війни досягли величезних масштабів та мають, на жаль, незворотні наслідки. Від повсюдних вбивств, каліцтв, викрадень, сексуального насильства, вербування окупантами до збройних угруповань, ударів по школах і лікарнях продовжують потерпати українські діти. За офіційними даними від початку повномасштабної війни в Україні загинуло 616 дітей і 1863 – поранені, 2074 дитини вважаються зниклими, 19 дітей постраждали від сексуального насильства, близько 744 тис. дітей (за даними з відкритих російських джерел) депортовано [1]. Військові дії на території України призвели до масової загибелі, травмування та депортації дітей. Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний надзвичайний фонд допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) та інші міжнародні організації фіксують численні випадки викрадень українських

дітей, примусової депортації в Росію, а також спроби їхньої асиміляції через систему інтернатів та шкіл. Ці дії порушують норми міжнародного права, зокрема, Конвенцію про права дитини, Женевські конвенції та інші правові акти, що регулюють захист цивільних осіб під час війни.

Психологічні наслідки таких злочинів важкі, довготривалі, часто – незворотні. Діти, які зазнали насильства або були примусово вивезені з рідних місць, можуть стикатися з травмами, що вплинуть на їхній розвиток, адаптацію та соціалізацію. Водночас ці злочини потребують особливого контролю та документування, що є необхідним для подальшого розслідування та покарання відповідальних за ці злочини.

У висвітленні російських воєнних злочинів проти українських дітей величезну роль відіграє інформаційна діяльність, яка передбачає комплексну роботу зі збору, перевірки та публікації інформації про порушення прав людини. Головними завданнями інформаційної діяльності у цьому контексті є, насамперед, документування злочинів. Це включає збір фото- та відеоматеріалів, свідчень очевидців та потерпілих, а також офіційних даних. Ці матеріали є доказами, які в подальшому використовуватимуться у міжнародних судах та слідчих органах. Наступним завданням інформаційної діяльності є поширення інформації, а саме публікація зібраних даних у засобах масової інформації та соціальних мережах, що забезпечує поширення відомостей про російські воєнні злочини проти українських дітей. Це важливо для мобілізації громадської думки та привернення уваги до грубих порушень прав людини.

Важливою умовою успішної інформаційної діяльності для протидії воєнним злочинам Росії є співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН, ЮНІСЕФ, Міжнародний кримінальний суд та правозахисні організації. Така співпраця сприяє тому, що питання злочинів проти дітей залишається на порядку денному світової спільноти.

Щодо інформаційної боротьби, то сьогодні інформаційна діяльність здійснюється через різні канали, включаючи традиційні засоби масової інформації, соціальні мережі, офіційні звіти, сайти правозахисних організацій та особисті блоги. Завдяки цифровим платформам можливо швидко поширювати інформацію про воєнні злочини проти дітей, що забезпечує її доступність для широкої аудиторії. Так, соціальні мережі, такі як Facebook, X, Instagram та інші платформи, стали важливими засобами для миттєвого поширення інформації та залучення підтримки громадськості. Зокрема, популярними є кампанії зі збору підписів, петиції та флешмоби, спрямовані на привернення уваги до проблеми. Впливові медіа та звіти правозахисних організацій підвищують обізнаність міжнародної спільноти про злочини проти дітей. Звіти такої організації, як Міжнародна амністія (Amnesty International (AI)), детально документують ці злочини та стають основою для подальшого розслідування [3, 4]. Інформаційна діяльність також здійснюється через міжнародні форуми та конференції. Адже презентація доказів та аналізу злочинів на міжнародних заходах сприяє підтримці України з боку міжнародних урядів і громадських організацій, стимулюючи прийняття рішень для захисту дітей.

Попри значний потенціал інформаційної діяльності, існує низка викликів. А саме, верифікація інформації є складною через брак доступу до місць подій у зоні бойових дій; існує ризик, що дезінформація та пропагандистські матеріали можуть викривити правдиву картину подій; постійне висвітлення жаклих подій може негативно впливати на емоційний стан як жертв, так і аудиторії, що сприймає інформацію. Проте, з розвитком технологій з'являються нові можливості для покращення інформаційної діяльності. Зокрема, використання штучного інтелекту для аналізу даних та виявлення фейків та застосування хмарних платформ та систем зберігання даних для збереження та доступу до доказів у реальному часі.

Інформаційна діяльність є важливим елементом протидії злочинам Росії проти українських дітей. Вона виконує функцію документування, розповсюдження правдивих свідчень, а також привернення уваги міжнародного співтовариства до гуманітарної кризи. Інформаційна робота створює умови для відповідальності злочинців, зберігаючи надію на справедливість та захист прав дітей, які постраждали від війни.

Джерела та література

1. Державний портал «Діти війни» // URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 06.04.2024)
2. «Ймовірно, злочин проти людяності»: Amnesty International про депортацію цивільних з окупованих територій. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-amnesty-international-deportatsiia/32123959.html> (дата звернення: 06 квітня 2025)
3. Каневський Д., Бушуєв М. АІ: Атаки РФ позбавили мільйони українців базових прав. URL: <https://www.dw.com/uk/amnesty-international-ataki-rf-pozbavili-miljoni-ukrainciv-bazovih-prav/a-65116618> (дата звернення: 06 квітня 2025)

УДК 355.45:327

Савіна І., канд. пед. н.

Навчально-науковий інституту воєнної історії, Національний університет оборони України, Україна

Жуковський А.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ГІБРИДНІ ВІЙНИ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Анотація. Розглянуто феномен гібридної війни як новітню форму збройних конфліктів, що поєднує воєнні та невоєнні засоби впливу: інформаційно-психологічні операції, кібератаки, економічний тиск, пропаганду тощо. Проаналізовано основні риси гібридної війни, історичні приклади її застосування та особливості сучасних гібридних конфліктів. Особлива увага приділена досвіду України в умовах гібридної агресії Російської Федерації. Підкреслено важливість вивчення гібридної війни для формування національної безпеки та міжнародної стабільності.

Ключові слова: гібридна війна, збройні конфлікти, інформаційно-психологічні операції, безпека, Україна.

Savina I., PhD (Ped.)

Educational and Research Institute of Military History, National Defence University of Ukraine, Ukraine

Zhukovskiy A.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

HYBRID WARS AS A PHENOMENON OF MODERN ARMED CONFLICTS

Abstract. Examines the phenomenon of hybrid warfare as a modern form of armed conflict combining military and non-military methods of influence: information and psychological operations, cyberattacks, economic pressure, propaganda, etc. The study analyzes key features of hybrid warfare, historical examples of its use, and specific characteristics of modern hybrid conflicts. Special attention is paid to Ukraine's experience under hybrid aggression by the Russian Federation. The importance of studying hybrid warfare for national security and international stability is emphasized.

Keywords: hybrid warfare, armed conflicts, information and psychological operations, security, Ukraine.

У XXI столітті характер збройних конфліктів зазнав суттєвих трансформацій. Війна більше не обмежується лише бойовими діями – вона охоплює інформаційний простір, економіку, кіберсферу та психологічну складову. Саме такий багатокомпонентний підхід до ведення війни отримав назву гібридна війна. Її основна мета – дестабілізація держави-жертви та досягнення політичних цілей без відкритого військового втручання, або на його тлі. Історичний контекст і розвиток концепції

Хоча гібридна війна є феноменом сучасності, її елементи зустрічалися і раніше. Наприклад, під час Холодної війни активно застосовувалися пропагандистські кампанії, шпигунство, інформаційні операції. Проте системний підхід до такого типу війни сформувався на початку ХХІ століття. Теоретичну базу поняття заклав Френк Гофман, який охарактеризував гібридну війну як поєднання конвенційних, іррегулярних, терористичних та кримінальних дій, які інтегруються в єдину стратегію.

Успішним прикладом гібридного підходу можна вважати дії Хезболли під час конфлікту з Ізраїлем у 2006 році, коли було поєднано військову силу, інформаційний вплив і міжнародну дипломатію. Подібні тактики використовувалися Росією у війні проти Грузії у 2008 році.

Гібридна війна проти України. З 2014 року Україна стала епіцентром масштабної гібридної агресії з боку Російської Федерації. Анексія Криму здійснювалася під прикриттям «зелених чоловічків» – військових без розпізнавальних знаків, одночасно із масованою дезінформаційною кампанією, що виправдовувала дії РФ. На Донбасі Росія застосувала тактику керованих псевдосепаратистських рухів, підтриманих зброєю, фінансами та кадровими військовими, що діяли під виглядом «ополченців».

Інформаційно-психологічна війна супроводжувала ці події: через ЗМІ, соціальні мережі та інтернет поширювалися фейки, теорії змови, проросійські наративи, що мали на меті розколоти українське суспільство та деморалізувати населення. Активізувалися кібератаки на державні установи, об'єкти інфраструктури та енергетичний сектор.

У 2022 році гібридна агресія перейшла у фазу повномасштабної війни, проте гібридні інструменти не зникли: тривають кібератаки, кампанії впливу в інформаційному полі, спроби дестабілізувати політичну ситуацію в тилу, використання агентів впливу всередині країни.

Міжнародні виміри гібридних війн

Гібридна війна не є виключно українською проблемою. Схожі методи Росія застосовує в країнах Балтії, США, країнах ЄС, намагаючись впливати на політичні процеси, зокрема через кібервтручання у вибори, інформаційні атаки, підкуп політиків. Іран, КНР та інші авторитарні режими також використовують гібридні методи для досягнення своїх геополітичних цілей.

Гібридна війна – це виклик сучасності, що стирає межі між війною і миром, між фронтом і тилом. Вона вимагає адаптації традиційних підходів до безпеки, розвитку стратегічних комунікацій, інформаційної гігієни населення, посилення кіберзахисту та міжнародної координації. В умовах глобалізованого світу жодна держава не може ігнорувати гібридні загрози, адже їх дія може бути непомітною, але руйнівною.

Джерела та література

1. Герасимчук С. Гібридна війна: виклики для безпеки держави // *Стратегічна панорама*. – 2020. – №1. – С. 12–20.
2. Махортов Д. Гібридна війна: поняття, ознаки, етапи // *Наука і оборона*. – 2019. – №3. – С. 45–51.
3. Frank G. Hoffman. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. – Potomac Institute for Policy Studies, 2007.
4. Giles, Keir. Handbook of Russian Information Warfare. – NATO Defense College, 2016.
5. Treverton, Gregory et al. Addressing Hybrid Threats. – RAND Corporation, 2018.

УДК 327.56+327.5

Сенк А., проф.

Державний професійно-технічний університет імені професора Едварда Ф. Щепаника у Сувалках, Польща

НЕВДАЛІ СПРОБИ МИРНИХ ПЕРЕГОВОРІВ ПІСЛЯ ЗБРОЙНОГО НАПАДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА УКРАЇНУ

Анотація. Це дослідження присвячене складним мирним переговорам, які веде американська сторона з метою укладення миру в російсько-українському конфлікті. Був показаний нігілізм міжнародного права перед обличчям переваг, які випливають із сировинних ресурсів атакованої країни. Також було продемонстровано, що Європейський Союз слабкий у переговорах і що це питання залишилося на відкуп світовому гегемону – Сполученим Штатам. У ньому також представлено вимоги, які має виконати Україна, щоб приєднатися до Європейського співтовариства.

Ключові слова: російсько-український конфлікт, мирні переговори, США, Європейський Союз, Верховний представник із закордонних справ і політики безпеки

dr. Sęk A.

Prof. Edward F. Szczepanik State Vocational University in Suwałki, Poland

UNSUCCESSFUL ATTEMPTS TO NEGOTIATE PEACE AFTER THE ARMED ATTACK OF THE RUSSIAN FEDERATION ON UKRAINE

Abstract. This study is devoted to the difficult peace negotiations conducted by the American side aimed at concluding peace in the Russian-Ukrainian conflict. It shows the nihilism of international law in the face of the benefits resulting from the raw material resources of the attacked country. It also proves the weakness of the European Union in negotiations and leaving this issue to the world hegemon, the United States. It also shows the requirements that Ukraine must meet in order to join the European community.

Keywords: Russia-Ukraine conflict, peace negotiations, USA, European Union, High Representative for Foreign Affairs and Security Policy

Wprowadzenie. Коли я починаю писати цю публікацію, війна йде тисячний день. Нагадаємо, російське вторгнення в Україну, російсько-українська війна (у російській пропаганді «спеціальна військова операція», рос. специальная военная операция; скорочено СВО, рос. СВО) — розпочате 24 лютого 2022 року вторгнення Російської Федерації в Україну, що є ескалацією війни, яка триває з 2014 року. Спочатку дії Росії мали форму гібридної війни, елементи якої включали: військове втручання в Крим та його анексію, війну на Донбасі та інцидент у Керченській протоці. З осені 2021 року конфлікт почав загострюватися, перерісши 24 лютого 2022 року у збройну агресію Російської Федерації проти України за характером звичайної війни, коли Росія здійснила широкомасштабне вторгнення в Україну.

На тлі вторгнення президент України Володимир Зеленський запровадив воєнний стан. Тим часом міжнародне співтовариство посилює санкції проти Росії та військову підтримку України, запроваджену з 2014 року. Мої спостереження показують, що реакція Європейського Союзу тоді на концентрацію російських військ уздовж кордону з Україною була обмеженою, хоча дії Росії становили загрозу європейській безпеці. Франція та Німеччина намагаються відновити нормандський формат, а ЄС підтримує Україну, надаючи їй фінансову допомогу, в тому числі на цивільну безпеку.

Позицію ЄС посилить попередження Росії про можливість запровадження фінансових санкцій, які вдарять, зокрема, по російських банках, і блокування Nord Stream 2. Як відомо, Nord Stream 2 – це газопровід для транспортування природного газу, за винятком російської та данської ділянок, маршрут Nord Stream 2 пролягає в основному по маршруту Nord Stream, тобто

з Росії до Німеччини по дну Балтійського моря. Припущення позиції Євросоюзу щодо концентрації російських військ у прикордонних районах України були прийняті під час засідання Європейської ради в грудні 2021 року та деталізовані на засіданні Ради у закордонних справах у січні цього року. Держави-члени засудили дії Росії та підтримали суверенітет і територіальну цілісність України. Вони висловилися за деескалацію шляхом дипломатичних дій і запровадження санкцій у разі подальшої російської агресії проти України. Щоб підвищити здатність України протистояти російському тиску, Європейський Союз надав їй додаткову довгострокову низькопроцентну позику на 1,2 мільярда євро та грант на 120 мільйонів євро. ЄС залишався найбільшим донором допомоги на розвиток для України: з 2014 по 2019 рік Європейська комісія виплачувала йому в середньому близько 270 мільйонів євро грантів на рік, а з 2014 по 2021 рік її уряд отримав 5 мільярдів євро кредитів.

Європейська спільнота посилила підтримку України у сфері цивільної безпеки. У грудні 2021 року вона виділила 31 мільйон євро з Фонду миру на фінансування військових, медичних, інженерних, мобільних і логістичних, а також кіберпідрозділів. У січні цього року тодішній верховний представник із закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель заявив про можливість організації двох місій:

- допомога у боротьбі з кібератаками;
- військова, яка має допомогти провести реформу військової освіти.

Що ж до подальшої дипломатичної активності ЄС у врегулюванні кризи, то було помітно, що вона була відсунута на маргінес. Це пов'язано з твердою позицією влади Російської Федерації, яка вирішила провести переговори між Росією та США і НАТО. Хоча Європейський Союз координував свої дії зі США, саме США стали лідером у цих переговорах, і саме представник світової держави почав, очолив і веде переговори щодо припинення війни в Україні. Не будемо морочити собі голову, і США, і країни Західної Європи надавали і продовжують надавати допомогу Україні крапельним методом. На мою думку, це означає, що Україна отримує необхідну допомогу, але для того, щоб вести війну з Росією, але все одно не виграти її через відсутність достатніх ресурсів і завдати вирішального удару по агресору.

Чи не вдалося дипломатії ЄС протидіяти російсько-українському конфлікту?

Питання дипломатії в даному дослідженні було підкреслено в дуже обмеженій мірі, тому для цілей даного дослідження воно повинно бути значно розширене. Почну я, звичайно, з Високого представника із закордонних справ та Політики безпеки. Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, за згодою Голови Комісії, призначає Високого представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки. Таким же чином він може припинити термін своїх повноважень у тому ж порядку. Високий представник проводить спільну зовнішню і безпекову політику Союзу. Через свої пропозиції вона сприяє розвитку цієї політики та реалізує її під керівництвом Ради. Вона також несе відповідальність у рамках Комісії за свої обов'язки у сфері зовнішніх зносин та за координацію інших аспектів зовнішньої діяльності Союзу.

Звичайно, тут можна було б перерахувати всі його компетенції, але для цілей даного дослідження слід зосередитися на найбільш важливих з точки зору української проблеми. Відповідно до статті 27(2) Лісабонського договору про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства, вчиненого в Лісабоні 13 грудня 2007 року. Високий представник представляє Союз у питаннях, що стосуються спільної зовнішньої та безпекової політики. Вона веде політичний діалог з третіми сторонами від імені Союзу і виражає позицію Союзу в міжнародних організаціях і конференціях. Верховний представник очолює Раду закордонних справ. Пам'ятаймо, що ця Рада відповідає за зовнішню діяльність ЄС, від зовнішньої, оборонної та безпекової політики до торгівлі, співробітництва в галузі розвитку та гуманітарної допомоги.

Як відомо, Рада закордонних справ складається з міністрів закордонних справ усіх країн-членів ЄС. Залежно від порядку денного, до них приєднуються:

- міністри оборони (Спільна політика безпеки та оборони);

- міністри розвитку (співробітництва в галузі розвитку);
- міністри торгівлі (Спільна торговельна політика).

Як випливає з подальших положень Договору, засідання Ради у закордонних справах проходять під головуванням Верховного представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки. Високому представнику допомагає Європейська служба зовнішніх справ. На основі керівних принципів Європейської Ради Рада також визначає та реалізує зовнішню та безпекову політику ЄС. З метою досягнення цілей ЄС щодо миру та безпеки Рада закордонних справ може, зокрема, ініціювати діяльність ЄС з врегулювання криз (як цивільну, так і військову). Вона також може ухвалювати заходи, необхідні для реалізації зовнішньої та безпекової політики ЄС, включаючи можливі санкції.

Оскільки Європейська служба зовнішніх справ вже згадувалася, слід зазначити, що вона є допоміжним дипломатичним органом при Високому представнику. Сервіс був заснований Лісабонським договором. Вона почалася у 2009 році, з набуттям чинності договору. Створення зовнішньої служби ЄС та її становлення як дипломатичної служби підтримуються інституціями ЄС, головним чином Європейським парламентом та Комісією, які у низці документів вказали на необхідність подальшого розвитку зовнішньої служби та перетворення її на дипломатичну службу Європейського Союзу. Детальна організація та функціонування Європейської служби зовнішніх справ викладені у Рішенні Ради Європейського Союзу від 26 липня 2010 року.

З цього Рішення випливає, що він підпорядковується Високому представнику Союзу із закордонних справ і політики безпеки, якого підтримує у т.ін таких сферах:

- у виконанні мандату Спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу («СЗБП»), включаючи Спільну політику безпеки та оборони («СПБО»), вносити свій внесок, за допомогою своїх пропозицій, у розробку та реалізацію цієї політики під керівництвом Ради, а також забезпечувати послідовність зовнішньої діяльності Союзу;

- як Голова Ради закордонних справ, без шкоди для звичайних завдань Генерального секретаріату Ради;

- у здійсненні обов'язків Віце-президента Комісії, щодо виконання своїх обов'язків у Комісії у сфері зовнішніх зносин, а також у координації інших аспектів зовнішньої діяльності Союзу, без шкоди для звичайних завдань, що виконуються службами Комісії.

Слід також зазначити, що, згідно з вищезазначеним рішенням Ради, до складу Європейської служби зовнішніх справ входять центральна адміністрація та представництва ЄС у третіх країнах та міжнародних організаціях. За моєю інформацією, в Україні також є делегація. Ще одним дуже важливим інструментом зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу є Політико-безпековий комітет. Роль і склад Комітету з політики і безпеки (ПВК) визначені статтею 38 Договору про функціонування Європейського Союзу. Як випливає з наведеного положення Договору, Комітет несе відповідальність за:

- спільна зовнішня та безпекова політика ЄС (СЗБП) та Спільна політика безпеки та оборони;

- стежить за міжнародною ситуацією;

- рекомендує Раді прийняти конкретний стратегічний підхід або політичний вибір;

- надає вказівки Військовому комітету, Військово-політичній групі та Комітету з цивільних аспектів врегулювання криз;

- забезпечує політичний контроль за операціями з врегулювання кризових ситуацій та їх стратегічним спрямуванням.

Зокрема, вона проводить аналіз і забезпечує форум для дебатів щодо зовнішньої стратегії ЄС у таких сферах, як запобігання конфліктам та розбудова миру. До його завдань входить організація семінарів та нетворкінгових заходів, а також збір актуальної інформації для офіційних осіб та експертів ЄС. Супутниковий центр Європейського Союзу (SatCen) також відіграє важливу роль у сфері дипломатії та забезпечення миру в усьому світі. SatCen підтримує

і в даний час підтримує EEAS, держави-члени ЄС, Європейську комісію, треті країни і міжнародні організації, такі як ООН і НАТО, в їх прийнятті рішень в області CFSP/CSDP. SatCep фінансується державами-членами ЄС. Ним керує рада представників усіх держав-членів ЄС, яка затверджує його бюджет і робочу програму. Вона залишається під наглядом Комітету з політики та безпеки (PSC) та оперативним керівництвом Високого представника Союзу.

Заслуговує на увагу і Європейський інститут безпекових досліджень (EUISS). Як впливає зі змісту цього Рішення, EUISS надає підтримку Союзу у прийнятті рішень у сфері СПБО шляхом вивчення та аналізу. та коло зовнішніх експертів, у тому числі тих, що займаються безпекою. Управління аналізованим інститутом здійснюється правлінням і директором. До основних обов'язків ради входить прийняття річних і довгострокових робочих програм та відповідного бюджету інституту. До 30 листопада кожного року правління має затвердити щорічну програму дій інституту. Рада складається з одного представника від кожної держави-члена та одного представника від Комісії. Рада скликається не рідше двох разів на рік і головується Високим представником Союзу із закордонних справ і політики безпеки.

Генеральний директор Військового штабу Європейського Союзу може брати участь у засіданнях Ради. Рада може прийняти рішення про створення спеціальних робочих груп або постійних комітетів для розгляду конкретних питань. Рада призначає Директора на підставі рекомендації Високого представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки на трирічний термін з можливістю продовження мандата на два роки. Директор відповідає за повсякденне управління Інститутом, підготовку проекту Річної програми роботи та Річного звіту Інституту, а також підготовку роботи Ради.

Основна місія Інституту полягає в наданні аналітичних та дискусійних форумів, які можуть бути корисними та актуальними для формування політики ЄС. Виконуючи цю місію, вона також виступає сполучною ланкою між європейськими експертами та політиками на всіх рівнях.

Отже, з такими інструментами та компетенціями, чи може дипломатія ЄС зазнати невдачі у суперечці між Росією та Україною, і чи може ЄС мати більший вплив на ставлення Російської Федерації? Я думаю так. На мою думку, санкції ЄС проти Російської Федерації мають вдарити сильніше, ніж вони завдали. З іншого боку, важливо також мати на увазі деякі відмінності між Західною Європою та Сполученими Штатами у їхньому підході до війни та миру. Не варто приховувати, що США підуть на військові дії і мирні переговори в ситуації, коли отримають від цього прибуток. Західна Європа ж візьме на себе зобов'язання підтримувати Україну у великих масштабах, в ситуації, коли громадяни окремих країн будуть забезпечені матеріальною безпекою, тобто всі їхні потреби будуть задоволені. А те, що залишиться з фінансових ресурсів, уряди цих країн спрямують їх на підтримку України. Я думаю, що саме з такої легітимної політики бере свій початок крапельний метод допомоги у війні з Російською Федерацією.

Чи відіграє дипломатія ЄС провідну роль у мирних переговорах? За моїми спостереженнями, вона вже давно не відіграє такої ролі. З тексту Магдалени Седро (PAP) зрозуміло, що «Європейська Рада вітає спільну заяву України та США за підсумками їхньої зустрічі в Саудівській Аравії 11 березня 2025 року, включаючи пропозиції щодо угоди про припинення вогню, гуманітарної допомоги та відновлення обміну розвідданими та допомоги у сфері безпеки з боку США». Лідери закликали Росію продемонструвати реальну політичну волю до припинення війни. Але заклик, як завжди, закінчується на цьому. Наразі ЄС та Україна залишаються поза переговорами. Однак у якийсь момент їх доведеться запросити до них - якщо переговори мають завершитися більш довготривалою угодою. Звісно, з української сторони переговорний процес мав би вести сам Володимир Зеленський.

Однак, можливо, президент делегує на ключові переговори керівника свого бюро Андрія Єрмака, який, до речі, представляв свою країну на Мюнхенській конференції з безпеки Єрмака. Можливо, він не є широко відомим - але він є ключовою особою в Києві, яку вважають сірим ієрархом президентської адміністрації. Водночас Єрмака вважають жорстким гравцем і гострим

переговорником. А хто з боку ЄС. За винятком Сполучених Штатів, здається, Стіва Віткоффа, і нікого з Європи.

2. Вурхливі переговори про мир в Україні урхливі переговори про мир в Україні

Автором бурхливих мирних переговорів у збройному конфлікті між Російською Федерацією та Україною є сам Дональд Трамп. Через пасивну позицію Європейського Союзу він взяв на себе мирну ініціативу. Поки що переговори, які тривають, викликають у нас багато негативних емоцій. Це пов'язано з тим, що Дональд Трамп не має чіткої стратегії і так чи інакше підлабузнюється до Росії. 12 квітня 2025 року, відповідаючи на запитання про ситуацію в Україні, президент США відповів: «Я думаю, що у нас є досить хороші новини щодо деяких конфліктів», - заявив президент США Дональд Трамп. У суботу він оцінив, що переговори про припинення війни в Україні йдуть добре, але в той же час припустив, що прийде час перейти від слів до дії».

Дональд Трамп згадав п'ятничні переговори між його посланцем Стівом Віткоффом і Путіним під час польоту на гала-вечірку змішаних бойових мистецтв UFC в Маямі. «Ми ходимо на бої. У нас багато боїв по всьому світу, і я думаю, що незабаром у нас буде багато хороших новин про деякі з них, і ми побачимо, як все пройде. Але це були цікаві вихідні. Я думаю, що у нас є досить хороші новини про деякі конфлікти», - сказав він, маючи на увазі переговори Віткова з Путіним і суботні переговори між його посланцем і главою МЗС Ірану в Омані.

«Я думаю, що українсько-російські відносини можуть бути нормальними. Але ми скоро дізнаємося. Є момент, коли треба перестати говорити, а просто діяти. «Побачимо, що станеться, але я думаю, що все йде добре», - сказав він. - сказав він. У розпалі тривають переговори щодо дня 12 квітня 2025 року. «Гардіан» повідомила, що США «вимагають контролю» над ключовим трубопроводом, яким російський газ надходить через територію України до Західної Європи, в рамках очікуваної угоди з видобутку корисних копалин. Офіційні особи США та України обговорили це питання днем раніше. Західноєвропейські країни не висловлюють жодних серйозних заперечень з цього приводу. Можна сказати, що вони відмовчуються. Чи є для цього підстави? Схоже, що так.

Таким чином, країни Європейського Союзу під егідою США могли б отримати вигоду від сировинних переваг Російської Федерації. Слід також додати, що США також виграли б від цієї угоди. Слід визнати, що з 1 січня 2025 року, після закінчення терміну дії контракту між російським «Газпромом» та українським «Нафтогазом», постачання російського газу до Європейського Союзу через Україну було перервано. Це правда, що газу з Росії до Західної Європи надходить все менше і менше. Однак слід мати на увазі, що європейські чиновники не змогли домовитися про включення заборони на імпорту російського скрапленого природного газу (СПГ) в майбутні пакети санкцій ЄС. За даними джерел Reuters, причиною цього є побоювання надмірної залежності від газу з США, особливо в умовах ескалації торговельної війни з цією країною. Європейські країни також побоюються не знайти інших надійних постачальників.

У самій Німеччині не бракує голосів про повернення до імпорту газу з Росії. Прем'єр-міністр Тюрінгії Маріо Фойгт не виключає повернення до імпорту російського газу за умови припинення війни в Україні. Він закликає до зміни зовнішньої політики Німеччини, наголошуючи на необхідності захисту національних інтересів. Він хоче переговорів і з Трампом, і з Путіним. Прем'єр-міністр Тюрінгії Маріо Фойгт (ХДС) в інтерв'ю Berliner Zeitung припустив можливість відновлення імпорту газу з Росії в майбутньому, якщо війна в Україні закінчиться. Фойгт підкреслив, що «серйозні дипломатичні зусилля» для припинення конфлікту мають вирішальне значення. Фойгт розкритикував зовнішню політику Німеччини, назвавши її «морально екзальтованою» і неефективною. Він вказав на необхідність «ренесансу реальної політики», коли держави діють відповідно до власних інтересів. Це не поодинокі заява. У майже ідентичному ключі прем'єр-міністр Саксонії Міхаель Кречмер запропонував послабити

санкції проти Росії, що було зустрінуте критикою. Войт, однак, вважає, що Німеччина повинна розглянути всі варіанти, щоб не послабити власну позицію.

Необхідно також переглянути пропозицію Трампа і західноєвропейських представників про створення так званих «окупаційних зон». Концепція полягала б у тому, що британсько-французькі війська охороняли б мир у західній частині України, а російські війська - на територіях, досі окупованих в Україні. Нікого не треба переконувати, що це концепція союзників, які перемогли Німеччину в 1945 р. Я не зовсім розумію, чому українська територія мала бути окупована «союзницькими військами». Нагадаємо, після перемоги над Німеччиною союзники сформували Союзницьку контрольну раду для Німеччини. Це був на той час вищий законодавчий та адміністративний орган держав, що окупували Німеччину після Другої світової війни. - До її складу входили головнокомандувачі збройних сил у 4-х окупаційних зонах; завданням Ради була координація діяльності військових рад окупаційних зон 4-х держав; 1945-46 видала багато законів і відозв, що стосувалися переважно демілітаризації та денацифікації; розбіжності, головним чином між СРСР і західними союзниками, призвели до припинення (III 1948) її діяльності.

Але це була інша ситуація, на той час агресор був переможений, і потрібно було докласти зусиль, щоб більше ніколи не було війни. Щоб гітлерівська Німеччина більше ніколи не оговталася. А в українській ситуації, зрештою, ця країна стала жертвою агресії і відважно бореться за свій суверенітет. Звідси саме ця пропозиція. Порівнювати ці два періоди в історії Європи для мене незрозуміло. Адже це ображає гідність українського народу.

Що потрібно знати? Протягом тривалого часу переговори щодо сировинної угоди ставали все більш запеклими. Президент України Володимир Зеленський справедливо наголошував і наголошує на необхідності паритетності в угоді. Україна погодиться на угоду лише в тому випадку, якщо доходи будуть розподілятися порівну. Володимир Ланда, старший економіст Центру економічної стратегії, київського аналітичного центру, сказав, що американці хочуть «все, що можуть отримати». Але, на його думку, їхні «колоніальні» вимоги мають мало шансів бути прийнятими Києвом. Корисні копалини під захистом?

Американсько-українська сировинна угода підписана, повідомляє тижневик «Політика». Є офіційне підтвердження. Після місяців переговорів США підписали сировинну угоду з Україною. Сторони домовилися про створення Американсько-українського інвестиційного фонду реконструкції. Американсько-українська угода була укладена у Вашингтоні. «30 квітня США та Україна підписали угоду про створення Українсько-американського фонду реконструкції інвестицій. Звичайно, міністр фінансів США Скотт Бессент приписує успіх Донаду Трампу, проголошуючи, що завдяки невтомним зусиллям президента США, спрямованим на забезпечення тривалого миру, між двома країнами було підписано сприятливу угоду. Тож про що йдеться в угоді між США та Україною? Віце-прем'єр-міністр Свириденко розповіла про деталі угоди. Вона написала, що повний контроль і право власності залишаться за Україною. «Вся сировина на нашій території і територіальні води належать Україні.

Вона також додала, що саме українська держава вирішує, що і де видобувати, і що надра належать Україні, чітко визначено в угоді. Україна і США мають спільно управляти фондом, створеним за цим фондом. Такі компанії, як "Укрнафта" або "Енергоатом", мають залишитися в руках України. За словами Свириденка, угода зі США не стоїть на заваді прагненням Києва до ЄС.

Я повністю підтримую і підтримую вступ України до Європейського Союзу. Я також знаю, що 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС. Європейська комісія оприлюднила висновок Європейської комісії щодо заявки України на членство в ЄС 17 червня 2022 року. У свою чергу, 23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата. Він звернувся до Європейської комісії з проханням доповісти Раді про виконання умов, викладених у висновку Комісії щодо заявки на членство. Європейська Рада 23 та 24 червня 2022 року оприлюднила висновки, серед інших: для України щодо кандидатури України

до європейської спільноти. Крім оголошення підтримки у війні з РФ, є один з найважливіших критеріїв такий: Від його буде залежати просування кожної країни до Євросоюзу

індивідуальні досягнення у виконанні Копенгагенських критеріїв, враховуючи здатність ЄС приймати нових членів. Копенгагенські критерії були визначені Європейською радою в Копенгагені в 1993 році та посилені на Європейській раді в Мадриді в 1995 році;

стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини, повагу та захист меншин.

– функціонуюча ринкова економіка та здатність справлятися з конкурентним тиском і ринковими силами ЄС;

– здатність брати на себе вимоги членства, включаючи здатність ефективно впроваджувати принципи, норми та політику, які складають *acquis* ЄС, і досягати цілей політичного, економічного та валютного союзу.

Українська влада має звернути увагу на принцип вільного руху товарів, вільного руху працівників, права заснування, вільного руху капіталу, *acquis* у сфері державних закупівель, право інтелектуальної власності, безпечність харчових продуктів, судову систему та основні права, зовнішню політику, безпека та захист.

Чи прискорить доступ до українських корисних копалин кінець війни? Оцінка віце-президента США Д. Венса чітко показує – „, що війна в Україні не закінчиться найближчим часом". У свою чергу Марко Рубіо попередив, що якщо справжній прорив у конфлікті питанні відбудеться не дуже швидко, Дональд Трамп "зіткнеться з рішенням, скільки ще присвятити часу цій справі" Верховна Рада (парламент) України має зібратися на позачергове засідання 8 травня для ратифікації угоди з США про мінеральні ресурси —, повідомив у п'ятницю депутат Ярослав Железняк. Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль пояснив, що два з трьох документів щодо Угоди про корисні копалини не доведеться ратифікувати. **ТОЖ ЗАХИСТ ЗА ГРОШІ ТА СИРОВИНУ УКРАЇНИ.**

Резюме. Ця публікація базується на інформації, отриманій з авторизованих вітчизняних та іноземних веб-сайтів у поєднанні з власними спостереженнями Автора. Для цілей цього дослідження було відібрано кілька повідомлень ЗМІ про мирні переговори: Російська Федерація – Україна. Переговорна ситуація динамічна, характеризується багатьма поворотами в бік України і самої Росії. Путінська Росія, здійснюючи агресію проти України, порушила багато актів міжнародного права, в тому числі положення Статуту Організації Об'єднаних Націй. Цікаво, що крім Китаю, Франції, Сполучених Штатів і Великої Британії, серед жінок-засновниць також є колишній Союз Радянських Соціалістичних Республік. Спадкоємцем цієї карти в даний час є Російська Федерація. Незалежно від зміни політичної системи, ця Хартія має обов'язкову силу для держави. Стаття 2 цієї Конституції ООН передбачає, що всі члени утримуються у своїх взаємних відносинах від застосування загрози силою або її застосування проти територіального цілого чи незалежності будь-якої держави або будь-яким способом, що суперечить цілям Організації Об'єднаних Націй.

Аналізуючи питання переговорів, я вважаю, що українська влада має ще більше активізувати свої дії, спрямовані на поступове становлення незалежності від своїх переговорних керівників „, за межами Великої Води, а також від західноєвропейських. Я усвідомлюю, що це неможливо в ситуації, що склалася. З поліпшенням економічної ситуації і отриманням досвіду у західних фахівців питання незалежності від зовнішніх принципалів можливе в довгостроковій перспективі.

Джерела та література

1. Правові акти Європейського Союзу
2. Договір про Європейський Союз - консолідований текст з урахуванням змін, внесених Лісабонським договором (ОВ 2004.90.864/30)
3. Договір про функціонування Європейського Союзу (ОВ 2004.90.864/2)

4. Рішення Ради Європейського Союзу від 26 липня 2010 року, що встановлює організацію та принципи роботи Європейської служби зовнішніх дій (2010/427/ЄС)

5. Рішення Ради від 22 січня 2001 про створення Комітету з політики та безпеки (2001/78/CFSP).

6. Рішення Ради 2014/401/CFSP щодо Супутникового центру Європейського Союзу та скасування Спільних дій 2001/555/CFSP щодо створення Супутникового центру Європейського Союзу (ОЄ.2014.188.73, зі змінами: ОЄ.16.327.78 - 2016.12.01, ОЄ.2023.135.120 - 2022.07.01)

7. Рішення Ради 2014/75/CFSP від 10 лютого 2014 року про Інститут досліджень безпеки Європейського Союзу. Інститут знаходиться в Парижі (О. L 41 від 2.12.2014)

Веб-сайти

1. [https://www.google.com/search?client=firefox-b-](https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=kt%C3%B3ry+dzicie%C5%84+wojny+na+ukrainie)

[d&q=kt%C3%B3ry+dzicie%C5%84+wojny+na+ukrainie](https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=kt%C3%B3ry+dzicie%C5%84+wojny+na+ukrainie) (переглянуто: 17.04.2025)

2. Володимир Василенко, Російсько-українська війна 2014 року: причіні, перебіг та політико-правові оцінки, „унський Тиждень”

3. Ендрю Осборн, Павло Політук, російські війська вторгаються в Україну після того, як Путін наказав атакувати [онлайн], Reuters, 24 лютого 2022 (доступ: 17 квітня 2025. Пор теж. Росія атакує Україну, оскільки зухвалий Путін попереджає США, НАТО [онлайн], AP NEWS, 23 лютого 2022 (доступ: 17 квітня 2025)

4. „Normandy in the shadow of Ukraine „New Dziennik” [онлайн] [переглянуто 23 серпня 2021]. Наразі веб-сайт більше не існує

5. <https://www.pism.pl/publikacje/ue-wobec-ryzyka-eskalacji-konfliktu-rosyjsko-ukrainskiego> (доступ: 17.04.20-25)

6. <https://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/configurations/fac/> (переглянуто 2025-04-26)

7. https://www.euas.europa.eu/delegations/ukraine_en (доступ:26/04/2025),
https://www.euas.europa.eu/delegations/ukraine_en (доступ:26/04/2025)

8. https://www.euas.europa.eu/eeas/csdp-structure-instruments-and-agencies_en#16124 (переглянуто 2025-05-1)

9. https://www.euas.europa.eu/eeas/csdp-structure-instruments-and-agencies_en#16124 (переглянуто 1 травня 2025).

Перекладено за допомогою Lingvanex.com

10. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Na-szczycie-UE-przekonanie-ze-nie-tocza-sie-prawdziwe-negocjacje-pokojowe-8911124.html> (переглянуто 1.05.2025)

11. <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/serwis/moment-prawdy-dla-europy-61-monachijska-konferencja-bezpieczenstwa> (переглянуто: 1.05.2025)

12. <https://wiadomosci.wp.pl/krajew-niepewnosc-i-brak-klarownej-strategii-trump-zastepuje-podlizywaniem-sie-rosji-7146656331451360a> (переглянуто 2.05.20-25)

13. <https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-trump-wyslal-komunikat-o-rosji-i-ukrainie-idziemy-na-walki,nId,21395356> (переглянуто 1.05.2025)

14. <https://www.theguardian.com/europe>(dostęp:2.05.2025 p.)

15. <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/ue-wciaz-bedzie-importowac-rosyjski-gaz-ziemny/ycv6p53>(dostęp:2.05.2025 p.)

16. <https://www.money.pl/gospodarka/niemcy-chca-powrotu-do-rosyjskiego-gazu-w-obronie-wlasnych-interesow-7142803076099008a.html>(dostęp:2.05.2025 p.)

17. <https://www.rp.pl/polityka/art42218191-contract-rawowcowa-usa-ukraine-signed-is-official-confirmation> (доступ:2/05/2025)

18. https://x.com/Svyrydenko_Y/status/1917695985507053772(dostęp:2;05.2025
<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/ukraine/>(dostęp:2.05.2025 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhagen(dostęp:2.05.2025

19. <https://wydarzenia.interia.pl/ukraina-rosja/news-vance-wprost-o-wojnie-w-ukrainie-podzielil-sie-pesymistyczna,nId,21398726>(dostęp: 2/05/2025)

Перекладено за допомогою Lingvanex.com

УДК 327.8:355.48+316.77

полк. Войтко О., канд. військ. н., доц., лауреат Національної премії України імені Бориса Патона

Начальник інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України
Федорієнко В., канд. техн. н.

Національний університет оборони України, Україна

ДЕКОНСТРУКЦІЯ РОСІЙСЬКОГО НАРАТИВУ «ЯДЕРНОГО ШАНТАЖУ»: АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ДАНИХ

Анотація. З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, використання росією ворожих наративів, як інструменту інформаційної війни набуває все більш загрозливих рис. Один із таких наративів є «ядерний шантаж» який пропонується дослідити. Використовуючи дата-орієнтований підхід, дослідження вивчає конкретні заяви та дії, що демонструють стратегію ядерного шантажу росії, а також аналізує поширення пов'язаних із цим сюжетів у інформаційному просторі. Дослідження також оцінює ефективність російської інформаційної війни, виявляючи як її успіхи у формуванні внутрішнього наративу, так і проблеми у досягненні стратегічних цілей в Україні. Результати демонструють складний взаємозв'язок між ядерними погрозами та маніпулюванням інформацією у стратегії росії.

Ключові слова: ядерний шантаж, інформаційна війна, російський наратив.

Col. Voitko O., PhD (Military), Assoc. Prof., Laureate of the Borys Paton National Prize of Ukraine

Head of the Strategic Communications Institute of the National Defense University of Ukraine

Fedoriienko V., PhD (Tech.)

National Defense University of Ukraine, Ukraine

DECONSTRUCTING THE RUSSIAN "NUCLEAR BLACKMAIL" NARRATIVE: A DATA-DRIVEN ANALYSIS OF INFORMATION WARFARE AGAINST UKRAINE

Abstract. Since the commencement of the russian federation's full-scale invasion of Ukraine, the utilization of adversarial narratives by russia, as a tool of information warfare, has assumed increasingly menacing characteristics. One such narrative, that of 'nuclear blackmail,' is proposed for scholarly inquiry. Employing a data-driven approach, this study examines specific pronouncements and actions that demonstrate russia's nuclear blackmail strategy, and it analyzes the dissemination of related storylines within the information domain. Furthermore, this research assesses the efficacy of russia's information warfare, identifying both its successes in shaping domestic narratives and its challenges in achieving strategic objectives in Ukraine. The findings elucidate the intricate relationship between nuclear threats and information manipulation within russia's strategic framework.

Keywords: nuclear blackmail, information warfare, russian narrative.

Сучасні геополітичні конфлікти, особливо російсько-українська війна, характеризуються тісним переплетенням ядерної риторики та інформаційної війни (Horovitz, 2023; Sechser, 2017). Росія активно використовує стратегію ядерного шантажу для стримування втручання Заходу та підриву українського опору (Kofman & Radin, 2023; Pifer, 2022). Ядерний шантаж визначається як стратегія, в якій держава використовує загрозу застосування ядерної зброї для примусу противника до певних дій або поступок (Gartzke & Kroenig, 2013). Російський підхід у

конфлікті з Україною має унікальні характеристики, що прирівнюються до Карибської кризи часів холодної війни (Forsberg, 2024).

Росія застосовує ядерний шантаж у конфлікті з Україною з 2014 року, але її акцент значно посилюється після повномасштабного вторгнення у 2022 році (Kofman & Radin, 2023). Росія використовує ядерну риторику для досягнення кількох цілей: стримування військової підтримки України, примус України до капітуляції та створення загального відчуття страху (Hogovitz, 2023).

Очевидно, що інформаційна війна відіграє значну роль у російсько-українському конфлікті (Borden, 2014). Водночас, росія поширює специфічні наративи щодо своєї стратегії «ядерного шантажу»: звинувачення України у прагненні до ядерної зброї, зображення росії як захисника від західної агресії та заяви про загрози територіальній цілісності росії (Tkachenko, 2024). Варто зауважити, що ефективність російської інформаційної війни є неоднозначною: успіхи у формуванні внутрішнього наративу контрастують із проблемами у досягненні стратегічних цілей в Україні (Chatham House, 2023).

Проведене дослідження базується на аналізі конкретних заяв та аргументів, використаних росією для легітимізації своєї ядерної риторики (Antonenko, 2023). Використання дата-орієнтованого підходу дозволяє кількісно оцінити поширеність та вплив наративів через сплески публікацій в інформаційному просторі, а також виявити кореляції між ядерною риторикою та діями в реальному світі (Brosnan et al., 2022). Для дослідження використовувалися різні джерела даних, включаючи аналіз соціальних мереж, медійного контенту та офіційних заяв урядів (Ferrara, 2017). Загалом ретроспектива етапів ядерного шантажу рф проти України виходила від першоджерела – володимира путіна та мала найбільші коливання у 2022-2023 роках і, власне, стала найуспішнішою інформаційно-психологічною операцією ворога проти України. Основні події в інформаційному просторі мали наступний прояв:

24 лютого 2022 року – Попередження про наслідки (включно із застосуванням ядерної зброї росією) для будь-якої зовнішньої інтервенції. (Початок вторгнення в Україну);

27 лютого 2022 року – Наказ про переведення ядерних сил у особливий режим бойового чергування. (У відповідь на «агресивні заяви» НАТО);

20 квітня 2022 року – Перший випробувальний запуск міжконтинентальної балістичної ракети «Сармат». (Заява про здатність ракети долати будь-яку ПРО);

21 вересня 2022 року – Попередження про використання «всіх наявних засобів» для захисту території росії. (Оголошення часткової мобілізації);

25 березня 2023 року – Оголошення про розміщення тактичної ядерної зброї в Білорусі. (У відповідь на рішення Великої Британії надати Україні боєприпаси зі збідненим ураном);

19 листопада 2024 року – Затвердження оновленої ядерної доктрини, що знижує поріг застосування ядерної зброї. (На тлі дебатів щодо дозволу Україні завдавати ударів по території росії західною зброєю).

З початку повномасштабного вторгнення російська інформаційна кампанія в межах гранд наративу «ядерний шантаж» містить три основних наративи:

Україна прагне створити ядерну зброю. Звинувачення України у розробці ядерної зброї за підтримки Заходу, у тому числі у використанні «брудної бомби»;

Росія захищається від агресії Заходу. Зображення війни як протистояння росії та НАТО (Заходу);

Загроза територіальній цілісності росії. Заяви про те, що дії України та Заходу становлять загрозу для суверенітету та кордонів росії.

Таким чином, російський наратив про ядерний шантаж та інформаційна війна проти України демонструють складний взаємозв'язок між ядерними погрозами та маніпулюванням інформацією. Деконструкція цих наративів за допомогою детального аналізу на основі даних є важливою для розуміння динаміки інформаційного простору та прогнозування майбутніх подій.

Джерела та література

- Antonenko, O. (2023). Undermining Ukraine: How Russia Widened Its Global Information War in 2023. *Atlantic Council*.
- Borden, I. (2014). Toward an information warfare theory of victory. *Air University*.
- Brosnan, A., & otros. (2022). Social media sentiment analysis of the Russia-Ukrainian conflict through natural language processing: Towards a new strategic studies methodology. *3S Journal of Administrative & Sustainable Studies*.
- Chatham House (2023). Russian Cyber and Information Warfare: Practice.
- Ferrara, E. (2017). Disinformation and social bot operations in the run-up to the 2017 French presidential election. *First Monday*, 22(8).
- Forsberg, T. (2024). Fear and laughing on Russia's nuclear blackmail attempts in Ukraine. *UI*.
- Gartzke, E., & Kroenig, M. (2013). Nuclear blackmail and proliferation. *Journal of Conflict Resolution*, 57(3), 433-455.
- Horowitz, A. (2023). Nuclear Rhetoric and Escalation Management in Russia's War Against Ukraine. *SWP Berlin*.
- Kofman, M., & Radin, A. (2023). Assessing the Evolving Russian Nuclear Threat. *Center for a New American Security*.
- Pifer, S. (2022). Russia's Nuclear Coercion in Ukraine. *NATO Review*.
- Sechser, T. S. (2017). Nuclear blackmail: Coercion and credibility in interstate crises. *Cornell University Press*.
- Tkachenko, I. (2024). Russia's Information Confrontation: Human Effects. *Chatham House*.

УДК 316.6

Чуйко Г., канд. філол. н., доц.; Чаплак Я., канд. психол. н., доц.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

МЕНТАЛІТЕТ КРАБА ТА ЙМОВІРНІ ПРИЧИНИ ЙОГО ПРОЯВУ

Анотація. Стаття присвячена розгляду прояву ефекту крабів у відрі (крабового менталітету) у суспільстві в контексті аналізу його причин.

Ключові слова: ефект відра з крабами, менталітет краба, конкуренція, успіх, невдача.

Chuyko H., PhD (Philol.), Assoc. Prof.; Chaplak Ya., PhD (Psych.), Assoc. Prof.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

CRAB MENTALITY AND PROBABLE CAUSES OF ITS MANIFESTATION

Abstract. The article is deals with the examining of manifestation of the crab-in-a-bucket effect (crab mentality) in society in the context of analyzing its causes.

Keywords: crabs bucket effect, crab mentality, rivalry, success, failure.

Ситуація, коли людина відмовилася від виконання запланованої та бажаної для себе зміни через аргументи тих / того, кому вона розповіла про свої ідеї / плани, на кшталт: «Навіщо це тобі?», «Жили ж і без цього», «Навіщо витрачати нерви та зусилля», – та інші того самого типу, – знайома кожному. Проте, якщо людина озвучила своє прагнення саме з метою отримати причини для відмови від його реалізації, – це лише один бік ситуації. Тому що частіше людина захоплено розповідає про свої нові ідеї комусь, щоб отримати їх зовнішню підтримку (якщо не схвалення), переконалися у їх цінності, – але зустрічає лише їх зневажливе спростування, нівелювання їх значимості, знецінення, на фоні того, що добре, як є, і не варто щось змінювати, витрачаючи час і можливості; що це нічого суттєвого не дасть. Саме такий розвиток ситуації отримав назву «менталітет краба» (Crab Mentality), який більше стосується людської та навіть світової спільноти, ніж поведінки крабів, що разом опинилися в одному відрі. Зазначимо, що ситуація бере початок від реального випадку, коли перехожий помітив, що філіппінський рибак

нічим не накрив відро з крабами, і переживав, чи не повтікають вони [2]. Але рибак заспокоїв: якщо б краб був один, – міг би вилізти з відра, а оскільки їх багато, – жодному з них це не вдасться зробити, оскільки того, який наближатиметься до верху відра, стягнуть униз інші «родичі», так само прагнучи вилізти, чіпляючись за тих, хто опинився вище, хоча така поведінка приведе їх до спільної загибелі: з часом краби здаються, змирившись зі своєю долею [4]. Отже, суть ефекту відра з крабами полягає у прояві егоїстичної поведінки, основний зміст якої виражається принципом: «Якщо мені не вдасться це зробити, то й вам я також не дам», – його також називають Grab Mentality [1].

Прояв менталітету краба, до прикладу, може трапитися в колективі, який націлений не на власний розвиток і вдосконалення, що допомогло б йому більш ефективно виконувати поставлені перед ними завдання, а на те, щоб не дати нікому з членів цього колективу виділитися з усіх решти, досягнувши непересічного успіху. Проте, коли мова йде про крабів у відрі, як цілком слушно зазначають науковці [3], мотивація не дати іншому крабу залишити небезпечну ємність у всіх крабів відсутня. І цим вони відрізняються від тих людей і країн, які, переймаючи менталітет краба, заважають іншим рухатися вперед, вдосконалюватися, відмовляючи їх від реалізації бажаного, зневажаючи їх вибір, вдаючись при цьому до різних руйнівних заходів і маніпулятивних прийомів. Варто додати, що ті, хто відмовляє людину від, можливо, ризикованих кроків у напрямку її саморозвитку та визначних звершень, не виключено, що й самі невдоволені затишшям у власному житті та професійній кар'єрі, проте не мають ні сил, ні бажання боротися за вищі досягнення, тому, замість самовдосконалення працюють над зменшенням сподівань / упевненості інших досягти успіху.

Ми схильні виділити такі причини прояву менталітету краба:

– по-перше, ми живемо у світі, де не прийнято щиро цінувати чужий успіх [4]: більш прийнятним вважається неприховано чи офіційно співчувати, витрачаючи енергію емоцій не за потрібним призначенням [5];

– наступною причиною прояву ментальності краба може бути існуюча в групі / країні / світі конкуренція [5], яка об'єктивно домінує над співробітництвом і кооперацією;

– ще однією причиною може бути та, що, відмовляючи когось від досягнення бажаного, люди насправді не прагнуть нічого поганого, проте роблять це, почувавшись незатишно, тому що хтось мимовільно зачепив болюче питання, яке їх цікавить і досі не вирішене, однак шукати практично відповідь на нього вони не наважувалися та нічого для цього не робили; тож якщо інший зможе отримати те, чого приховано хотіла сама людина, вона, порівнюючи себе з тим, хто не лише вирішив досягти успіху, але й зміг це зробити (на відміну від неї), змушена буде коригувати власну самооцінку та навіть Я-концепцію, водночас сприймаючи успішного колегу як суперника;

– менталітет краба описується виразом: «те, чого не маю я, не будеш мати і ти» (ні мені, ні тобі), а якщо це стосується групи, то інші її члени просто не прагнуть успіху когось одного, навіть якщо він у жодний спосіб не вплине на їх життя чи положення у груповій ієрархії. І тут несуттєво, бажать вони єдності групи, того, щоб ніхто явно не виділявся серед решти, чи насправді заздять чужому успіху, не маючи сил, здібностей чи можливостей / часу на власний, або ж звикли до змагання за свою позицію в групі чи прагнуть зберегти стабільним рівень власної самооцінки та цілісну Я-концепцію, активуючи принцип щодо інших: «Не висовуйся!» [3];

– іншою причиною прояву менталітету краба може бути пережита людиною невдача / крах на шляху до бажаної мети: ймовірно, їй неочевидно хотілося б, щоб спроби іншої людини також завершилися поразкою, чи, принаймні, щоб вона не досягла бажаного / визначного успіху;

– сприйняття спроби іншого чогось досягти як виклику та порушення стабільності групи, особливо якщо решта вважають, що самі могли б досягти не меншого, а успіх іншої людини зменшить їх власні шанси його добитися. Якщо провести пряму аналогію щодо відра з крабами,

то ті краби, що опинилися внизу, але претендують на вдале залишення відра, схильні перешкоджати тим, хто дотягнувся до його вершини і ось-ось вилізе назовні, чіпляючись за них і стягуючи донизу (нижче від себе);

— не можемо не провести ще одну аналогію, за ситуацією, в якій ми живемо: чи не схожа спроба росії відновити колишній союз шляхом завоювання України та опускання її до власного рівня, зокрема через те, що наша країна не лише досягла успіхів у багатьох сферах життя, порівняно зі «старшим “братом”», покинувши спільну ємність, але й претендує на подальший розвиток і вступ до міжнародних блоків держав, на менталітет краба? Думаємо, питання певною мірою риторичне.

Отже, менталітет краба (або ефект відра з крабами) – це випадок / ситуація, коли замість того, щоб досягти спільного успіху, допомагаючи один одному, реалізується спільна невдача через те, що інші не підтримують один одного (зокрема того, хто зважився спробувати це зробити), початково навіть не будучи справжніми конкурентами, а перешкоджають тому, хто прагне успіху, можливо, навіть не маючи негативних намірів зашкодити йому, хоча насправді можливість досягти успіху для когось з групи не може зашкодити ні групі в цілому, ні окремим її представникам, а втрачена можливість так само нікого не звеличить.

Джерела та література

1. Колтунович Т.А., Чуйко Г.В., Чаплук Я.В. Соціально-психологічні експерименти. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 192 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6213>.
2. Федоричак В. Теорія відра з крабами: що це таке і як на нас впливає. URL: <https://fedorychak.com/teoriia-vidra-z-krabamy>.
3. Що таке менталітет краба і як він заважає нам? URL: <https://zvidusil.in.ua/mentalitet-kraba/>.
4. Ağralı Ermiş, S., & Akyol, G. The Relationship of Academicians' Levels of Crabs In a Barrel Syndrome and Their Organizational Justice. *Mediterranean Journal of Sport Science*. 2023. № 6(2). С. 476-496. <https://doi.org/10.38021/asbid.1253699>.
5. Ece S. Crab Syndrome in Business Life and Collectivist/Individualist Culture. *International Journal of Business and Economic Studies*. 2024. № 6(2). Р. 82-89. <https://doi.org/10.54821/uiecd.1454123>.

Секція 4. ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІЙНИ: КОГНІТИВНИЙ, ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІРИ

УДК 008:001.102

Герман О., канд. істор.н., проф., заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки письменників України

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЦИВІЛІЗАЦІЯ НА ПЕРЕХРЕСТІ ЧАСУ

Анотація. У статті здійснена спроба осмислення сучасного стану цивілізації, її криз та викликів, включаючи глобальні екологічні, моральні, духовні й соціальні трансформації. Піднімаються теми прискорення часу, зміни клімату, ролі штучного інтелекту, втрати моральних орієнтирів, маніпуляцій через інформаційні технології, деградації освіти та потреби у глибокому переосмисленні людського буття.

Ключова слова: цивілізація, штучний інтелект, моральні цінності, глобальні виклики.

Herman O., PhD (History), Prof. Honored Artist of Ukraine, Member of the National Union of Writers of Ukraine

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

CIVILIZATION AT THE CROSSROADS OF TIME

Abstract. This article presents an attempt to comprehend the current state of civilization, its crises and challenges, including global ecological, moral, spiritual, and social transformations. It raises issues such as the acceleration of time, climate change, the role of artificial intelligence, the loss of moral compass, manipulation through information technologies, degradation of education, and the urgent need for a profound rethinking of human existence.

Keywords: civilization, artificial intelligence, moral values, global challenges.

Ми в оцю мить перебуваємо на великому космічному об'єкті під назвою Земля, що мчить із шаленною швидкістю у просторах Всесвіту (разом із Галактикою) в напрямку безвісті. Нам же тут, у даний час, все видається інакше. Ми живемо на межі поміж світлом і пітьмою, віртуальністю і реальністю, людяністю і тваринним інстинктом. І ця межа не у просторі, а в кожному з нас.

Планета має властивість видозмінювати свої характеристики, як на поверхні (стихійні явища, посухи, катаклізми, землетруси, виверження вулканів), так і в глибинах її (зміщення ядра, переміщення пластів магми, зміна осі та часу обертання тощо). Час еволюції людства теж спізнає декілька умовних періодів: дикунство, варварство, цивілізація. Кожен із них має умовний відлік початку і завершення. Цивілізація теж. Що далі?

Наприкінці ХХ століття вчені виявили дивні речі, що несуть незворотні наслідки. Згадайте вечірні небеса останніх літ. Вони палають. Над нами вночі появляються знаки полярного сяйва. Чому? У 1989 році розпочалися аномальні зміни планетарного спокою. Але пригадайте, що у 1989 році пройшли глобальні зміни у середовищі нашого соціума. Фінальний період національних зрушень привів до розвалу СРСР і загибелі комуністичної утопії. Все взаємозв'язано видимими й невидимими потоками народів, реальних речей, енергії, інформації, Божественного провісництва.

Йдемо далі. У 1995 році прилади зафіксували п'ятиразове прискорене зміщення північного магнітного полюса майже на 1000 кілометрів. А ще – планета почала обертатися швидше й час доби змінив своїх параметри. Згідно аналізу таке явище проходило ще 10 000 років тому, коли зникали надбання високої Єгипетської культури під ударами диких племен. Історія має властивість повторюватися.

Повернуся до сьогодення у плані передбачення завтрашнього опираючись на досвід минулого. Ми часто не помічаємо, чи не бажаємо помічати, що все перебуває у нерозривному взаємозв'язку – Всесвіт, планета, природа, людство, психологія кожного, саме життя. Чорнобильська трагедія і затоптана порядність тогочасного керівництва. Переведення людських емоцій в бік захоплення прапором і гімном відновленої самостійності задля захоплення всіх фінансових та виробничих потоків України кланом олігархів. Атака на розум триває досі, аби, не дай Боже, люди не помудріли та не прозріли. Інформаційні вибухи здатні миттєво поміняти біле на чорне, правду на оману.

Мудрість – була, є і буде загрозою для тупої чи деспотичної влади. Людство не знайшло нічого кращого і не створило достойних альтернатив масовій деградації, аніж нові та модерні шляхи й способи самопогибелі. Глобальні політичні процеси, інтелектуальні війни, масове зомбування людського мислення, зброя наймасовішого знищення всього живого, засмічення думок і природи, скалічення живого світу і мови – все це інструменти однієї й тої ж гри. А нам треба виховати свідоме суспільство. Андрей Шептицький писав: «Допоки із дитини виросте мудрий громадянин, свідомий своїх обов'язків перед Богом, родиною і краєм – треба багато праці. Скільки ж її треба для того, аби виховати увесь народ? Скільки літ? Не знаю. Знає Бог».

Чи здатне людство створити ідеальну модель чи форму співіснування? Жити в мирі, без воїн, при взаєморозумінні незалежно від національних чи мовних ознак. Бути прикладом поваги до сусідніх країн, не зазіхати на їх території, корисні копалини, не принижувати їх національних цінностей і, врешті, не брехати, не красти, не возвишувати себе над іншими? Саме з праведними істинами приходив у цей світ Ісус Христос. Почули його? Прийняли? Навзаємно крикам: «Осанна» світ розірвало: «Розіпни!».

Ми кажемо, що прогрес існує заради полегшення людського життя. Японія – приклад феноменального технологічного прогресу і... лідер з-поміж усіх країн за кількість самогубств. Людина стає з'інкубаторним об'єктом нескінченних перегонів, що позбавлений тих рис, якими наділена людина без техно-інфо-інтелтковпака.

Світ не є ідеальний і ніколи таким не буде. Погляньте на природу. Деревя не ідеальні, але кожне красиве по-своєму. Оті не ідеальні дерева творять ідеальний за красою ліс. Люди не є ідеальними і вирубують дерева, оголюють гори, ламають кліматичні закономірності. Зміни клімату несуть проблеми в сільському господарстві, а масова хімізація веде до отруєння родючих пластів. Пустелізація землі на порозі.

Питання підміни моральних цінностей стало звичним явищем. Нице входить у моду, вульгарщина заповонила ефір, приниження старості та зневага до чеснот стають буденним явищем. Людство немов злетіло з якогось новітнього трампліна і запуталося у зелених хабазах примітивізму. Війна нічого не навчила тих, які сліпо-глухо-німі від родинного безвиховання, від штучного чи як нині в моді казати віртуального світу. Ніби розум відібрали та загуглили у смартфоні.

Штучний інтелект на порозі як рекламований шлях до людської довершеності. А чи до людської? Чи не є це наростанням інтелектуального лінивства, коли не то що читати лінь, а й думати. Оцифрувати життя, це вихолостити з нього світлоту закоханості та підмінити штучним імітуванням любові. Оцифрована любов чи мотивоване партнерство, що очікує нас? Якщо ШІ витісняє чи підмінює творчість, тоді це вже не партнерство, а підміна розумової праці бізнес-проектами.

ШІ починає змінювати освіту, чи змінювати світ людських зацікавлень? Фантасти пророкували появу нового покоління людей, для яких слово цивілізація давно вмерле і забуте поняття. Невже вони мали рацію? Що очікує планету після пагубної війни, у якій гинуть мільйони людей, розриваються усталені норми і кордони поміж народами, руйняється економічні закони і починається планетарний перерозподіл між окремими наддержавами.

Усе має час початку і завершення. Наша розмова теж. Усім невдовзі потрібно відновлювати країну, зводити з руїн. Нам потрібні освічені інженери, будівельники, транспортники. Пора перестати брехати самим собі, що у вищій школі все гаразд, топтити викладачів у нікому не потрібних паперових багнах, дати свободу творчому розкриттю педагогічного таланту. Студенти повинні відчувати бажання вчитися в того чи іншого викладача. Не ганятися одні за кредитами, інші за балами, треті за рейтингом, четверті за порожнім баластом в групах. Пригадайте казку братів Грімм про голого короля – нічого не нагадує?

І на завершення. Прудкий коловорот подій набирає стрімкого розгону. Те, що колись потребувало для здійснення сотні тисяч чи сотні літ тепер звершується за дні чи години. Темпи надзвичайно високі. Куди ми поспішаємо? Чи не затоптуємо в бігові з минулого до майбутнього сьогодні? Може час зупинитися, оглянутися на затоптане, побачити барви небес, відчути молитву серця, подякувати Творцві за дароване нам і берегти його для майбутніх поколінь? Як гадаєте?

УДК 316.422.44:172

Груць Г., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ВОЄННОГО ЧАСУ: МИСТЕЦТВО НА МЕЖІ БУТТЯ

Анотація. У статті розглянуто філософський вимір культури воєнного часу як простору не лише опору, а й творення нових сенсів буття. Акцентовано увагу на тому, що війна є викликом не лише для фізичного існування, а й для ціннісного ядра суспільства. Через культуру в умовах війни осмислюються межі людяності, витворюється нова етика відповідальності, трансформується розуміння свободи, гідності, ідентичності.

Ключові слова: культура, філософія культури, філософія культури воєнного часу.

Hruts H., PhD (Ped.), Assoc. Prof.

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

PHILOSOPHY OF WARTIME CULTURE: BETWEEN SURVIVAL AND SELF-CREATION

Abstract. The article examines the philosophical dimension of wartime culture as a space not only of resistance, but also of the creation of new meanings of existence. The emphasis is on the fact that war is a challenge not only to physical existence, but also to the core values of society. Through culture, in conditions of war, the limits of humanity are understood, a new ethic of responsibility is created, and the understanding of freedom, dignity, and identity is transformed.

Keywords: culture, philosophy of culture, philosophy of wartime culture.

Культура у воєнний час перестає бути лише фоновим явищем і стає активним учасником історичного процесу. У ситуації екзистенційної загрози вона виконує роль внутрішнього тилу нації – мобілізуючи пам'ять, зміцнюючи фундамент національної ідентичності, формуючи овиди спільної мети. Як зауважує Поль Рікер, «пам'ять – це не тільки джерело історії, але й основа дії» [2]. Власне, йдеться про те, що колективна пам'ять присвоює привілей на творення більш «правдивої» правди, аніж історична, оскільки вона спирається на правду пережитого досвіду, на правду спогадів про біль і страждання, про репресії, катування, приниження, тортури, мордування.

Український досвід повномасштабної війни продемонстрував: культура не лише зберігає спадщину, передає соціальний досвід від покоління до покоління, а й ініціює культуротворчі процеси – вона окреслює рамки сенсу, коли все довкола втрачає впорядкованість, злагодженість. Слово, пісня, символ, образ – стають надпотужною зброєю, не менш важливою й дієвою за матеріальну. Адже війна з росією – це не лише війна за території, а й за культурну й мовну ідентичність. З перших днів повномасштабного вторгнення українська мова стала маркером спротиву, внутрішньої свободи й приналежності до певної спільноти. Вона – не тільки «про патріотизм», вона – про вибір бути собою.

Після 24 лютого 2022 року багато українців свідомо перейшли на українську мову – навіть ті, хто все життя говорив російською. Цей крок став не лише етичним, а й екзистенційним – жестом на межі: «Я не хочу, щоб моїм голосом говорив ворог».

Українська мова почала асоціюватися не з адміністративною вимогою чи національною прикметою, а з особистою гідністю. Це був перехід від інерції – до усвідомлення. Війна відкрила для багатьох просту істину: мовою також воюють. Нині мова стає універсальною мовою єдності: її чують у бліндажах і волонтерських центрах, на блокпостах і в лікарнях, у культурних просторах і в соцмережах. Вона – не лише з фронту, а й з тилу; не лише із села, а й із мегаполіса. Навіть ті, хто ще вагається, відчувають на собі її імпульс. Війна загострила потребу в слові, яке не бреше, не згладжує, а промовляє правду. І саме українською звучать сьогодні найщиріші тексти, пісні, свідчення. Бо це – мова болю і надії водночас.

Це засвідчує, що воєнний час стає своєрідним фільтром цінностей. Філософія культури воєнного часу дає змогу побачити, які цінності витримують перевірку трагедією, а які виявляються декоративними. Війна відсікає надлишкове, залишаючи лише екзистенційно необхідне. Цей стан можна охарактеризувати як онтологічну оголеність – коли культурні форми втрачають ритуальний блиск і постають у своїй первісній функції: зв'язку, сенсу, співпричетності, співдії.

Ганна Арендт писала: «Кожна людина здатна до зла, але культура – це спосіб навчитися діяти добром» [1]. В умовах війни, коли зло набуває системної форми, культура – чи не єдиний спосіб відстояти людське в людині. Тому творення культури здійснюється під знаком особливої відповідальності.

У воєнний час постає новий тип митця – не просто пасивного спостерігача, а безпосереднього учасника подій, свідка, активного борця, Воїна світла. Культура набуває відповідальності – не лише перед сучасниками, а й перед історією. Як зазначав Альбер Камю, «бути людиною – це бути відповідальним». І ця відповідальність у часи війни стає категорією культури: кожен акт пам'яті, кожен задокументований біль, кожне сказане слово мають непроминальне значення.

Письменники, художники, філософи, історики, фотографи, актори, музиканти, барди – стають ретрансляторами досвіду життя на межі, носіями колективного голосу. Їхній обов'язок – не допустити безмовності.

Символом такої відповідальності й жертвової участі стали поети, митці та медійники, які загинули, захищаючи Україну. Від початку повномасштабного російського вторгнення загинули 186 українських митців і 102 медійники. Ось лише кілька імен.

Гліб Бабіч – поет, автор гімну коломийської 10-ї гірсько-штурмової бригади, командир взводу. Автор понад 500 віршів, частина з яких покладені на музику. 2021 року світ побачила поетична збірка Бабіча «Вірші та пісні». Пройшов п'ять років війни та шість бойових ротацій.

Володимирович Вакуленко (відомий як Володимир Вакуленко-К.) – український літературний діяч, контролітератор, письменник, поет, перекладач – народився 1 липня 1972 року на Харківщині.

У березні 2022 року російські військові викрали його разом з сином із будинку в Капітолівці біля Ізюму. Його сина згодом відпустили, а самого Володимира не вдалося знайти навіть після того, як у вересні Збройні сили України звільнили Харківську область. Хоча рідні та друзі побоювалися, що Володимира вбили. Лише 28 листопада 2022 року експертиза ДНК підтвердила смерть письменника.

2023 року вийшла книга В. Вакуленка «Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші». Цей щоденник – болючі й правдиві записи, які вів письменник від початку повномасштабного вторгнення і під час окупації Ізюма та його рідного села Капітолівки на Харківщині. Аж до викрадення рашистами, неминучість якого усвідомлював, як і те, що в нього мало шансів вижити – бо українець, бо волонтер і активіст, бо має гідність. За день до викрадення Володимир приховав щоденник під вишнею на своєму подвір'ї, заповівши батькові: «Коли наші прийдуть – віддаси».

До книжки увійшли тексти щоденника окупації, вибрана поезія Володимира Вакуленка-К. для дітей і дорослих, а також історії друзів, колег та очевидців, які занурюють у хроніку перших місяців повномасштабної війни росії проти України.

Вікторія Амеліна – письменниця, членкиня Українського ПЕН та документаторка воєнних злочинів в організації Truth Hounds. Померла 1 липня 2023 року в лікарні Мечникова у Дніпрі через важке поранення, спричинене ракетним ударом російських окупантів по ресторану в Краматорську 27 червня 2023 року. Того дня Вікторія перебувала в місті разом із делегацією колумбійських журналістів та письменників.

Артем Довгополий родом із Конотопа на Сумщині. Після навчання в університеті служив у Державній прикордонній службі України. І хоч 13 лютого в Довгополого закінчився контракт, він уже 1 березня повернувся до армії, щоб захищати Україну від російських загарбників. Робив

це у складі 58-ї окремої мотопіхотної бригади імені гетьмана Івана Виговського. Був заступником командира взводу. В одному з віршів Артем писав:

«Повернуся на землю коником,
Бо колись був неспинним вершником...»

Ці рядки молодого автора романтичні, легкі й водночас – по-філософськи глибокі. Його вірші увійшли до колективних збірок, а власної видати так і не встиг. Артем Довгополий загинув 4 серпня 2022 року в бою біля Бахмута на Донеччині.

Максим Кривцов (позивний «Далі») – поет, фотограф, воїн, автор збірки «Вірші з бійниці», яка була визнана однією з найкращих українських книжок 2023 року за версією українського ПЕН. За два дні до своєї загибелі Максим Кривцов опублікував у соцмережах новий вірш, який навічно пов'язав його ім'я з фіалками.

Моя голова котиться від посадки до посадки

як перекотиполе
чи м'яч
мої руки відірвані
проростуть фіалками навесні
мої ноги
розтягнуть собаки та коти
моя кров
вифарбує світ у новий червоний
Pantone людська кров
мої кістки
втягнуться в землю
утворять каркас
мій прострелений автомат
заржавіє
бідненький
мої зміні речі та екіпу
передадуть новобранцям
та скоріше б уже весна
щоб нарешті
розквітнути
фіалкою...

Це лише кілька імен із новітнього «Розстріляного Відродження». Постаті митців перетворилися на культурні архетипи сучасності – символи того, що слово й учинок можуть бути неподільними.

Варто також зауважити, що філософія культури воєнного часу виступає як проєкт майбутнього.

Попри трагічний характер війни, її культурний вимір має проєктивну силу. Культура не тільки фіксує теперішнє, вона уявляє і формує майбутнє. Війна може породити не тільки руйнацію, а й відродження – з новими сенсами, з оновленим баченням себе у світі.

На цьому наголошує й Мішель Фуко, коли стверджує: «Суб'єкт твориться в акті спротиву» [3]. У цьому контексті філософія культури воєнного часу – це філософія становлення нового суб'єкта, здатного не тільки вистояти, але й творити.

Отже, філософія культури воєнного часу – це не про естетику чи збереження форм, а про етику виживання, правду свідчення, силу пам'яті й відповідальність перед майбутнім. Це намагання витворити сенс там, де панує абсурд. Культура в умовах війни – не втеча, а інструмент внутрішнього спротиву й самотворення. І пам'ять про тих, хто говорив від імені нації до свого останнього подиху, – це вже не лише естетика чи мораль, а метафізика нашої сучасності.

Джерела та література

1. Арендт Г. Становище людини.
2. https://shron1.chtyvo.org.ua/Arendt_Hanna/Stanyovysche_liudyny.pdf
3. Рікер П. Сам як інший / Пер із фр. К.: Дух і літера, 2002. 458 с.
4. Фуко Мішель. Наглядати й карати. Народження в'язниці. В-во: Клубук. 2023. 452 с.

УДК 321

Крисков А., д. істор. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Українське суспільство вже понад десять років живе у стані неоголошеної війни. Цей час став періодом завершення формування української громадянської ідентичності, поширення домінування української мови та делегітимізації радянської спадщини.

Ключові слова: війна, українське суспільство, ідентичність, мова, трансформація.

Kryskov A., Dr. of Sc. (History), Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

THE IMPACT OF THE WAR ON THE TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. Ukrainian society has been living in a state of undeclared war for over a decade. This time has been a period of completion of the formation of Ukrainian civic identity, the spread of the dominance of the Ukrainian language, and the delegitimization of the soviet legacy.

Keywords: war, Ukrainian society, identity, language, transformation.

Російсько-українська війна принесла українцям величезних страждань, завдала катастрофічних збитків економіці, інфраструктурі та довкіллю. Водночас вона істотно вплинула на соціальні структури та соціальні процеси, підтверджуючи те, що воєнні потрясіння здатні не лише руйнувати існуюче, а й сприяти певним позитивним соціальним змінам.

Ще десять років тому українське суспільство перебувало у стані невизначеності, у процесі хаотичних перетворень із незрозумілим вектором розвитку, то станом на сьогодні, внаслідок спротиву повномасштабній агресії, суспільство чітко визначилося на користь європейського цивілізаційного курсу. Цілковито зникла амбівалентність суспільних настроїв, відбулася остаточна делегітимізація радянської спадщини. Більшість суспільства підтримує демократію (53%), проте у воєнних умовах більшість (73%) вважає авторитарні методи правління цілком допустимими.

Варто зазначити, що саме у період найбільшого потрясіння основ державності, сформувалася і домінує національно-громадянська ідентичність. Сьогодні близько 75-80% громадян України ідентифікують себе передусім як громадяни України, а не як мешканці певних регіонів, поселень і громадян колишнього срср, хоча першість регіональної самоідентифікації не заперечує відчуття належності українців до нації і держави загалом. Також понад 80% опитаних влітку 2024 р. назвали українську мову мовою повсякденного спілкування.

Водночас війна призвела до виникнення нових ліній розколу між соціальними групами, які у повоєнний період можуть загрожувати серйозними напруженнями і конфліктами. Ці процеси сьогодні потребують уважного аналізу і передбачення, зосередження уваги соціальних інститутів, адже частка тих, хто вважає, що різниця у доходах між різними групами населення є великою – майже 49% опитаних.

Досягненням можна вважати подолання безсуб'єктності України. До війни українці часто знецінювали суб'єктність своєї держави у міжнародній політиці. Сьогодні ж Україна є активним гравцем світової політики і сприймається як вагомий і активний її суб'єкт.

Однією з важливих змін стало також подолання так званої «східнослов'янської відокремленості». Сьогодні Україна соціокультурно дистанціювалася від росії і білорусі, стала ближчою до центральноєвропейських слов'янських націй.

Якщо до війни Україну часто характеризували як «суспільство без довіри», то нині ситуація суттєво змінилася. Соціологічні дослідження фіксують високий рівень довіри до Збройних Сил України, Президента, СБУ, волонтерського руху і церкви. Хоча ми все ще відстаємо за цим показником від розвинених демократій, вже не можна говорити про цілковиту кризу довіри.

Чи відбулися б усі ці трансформації без війни? Найімовірніше, що так – але надзвичайно повільно, впродовж життя кількох поколінь. Війна радикально прискорила соціальні зміни.

Джерела та література

1. Суспільство, трансформоване війною : аналіт. доп. / [Потапенко В., Павленко І., Тищенко Ю., Іжак О., Каплан Ю., Валушко І., Макаров Г., Даниляк О., Михайлова О., Валевський О., Лісогор Л., Маляревський Є., Бараннік В., Двігун А.]. – Київ : НІСД, 2025. – 79 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.02>
2. Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках та ставлення до проведення виборів. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1510&page=1>
3. Ставлення до викладання російської мови в українськомовних школах. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1513&page=1>
4. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу. URL: <https://sau.in.ua/research/ocinka-sytuaciyi-v-krayini-dovira-do-soczialnyh-institutiv-politykiv-posadovcziv-ta-gromadskyh-diyachiv-stavlennya-do-vyboriv-pid-chas-vijny-vira-v-peremogu/>

Секція 5. ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА БЕЗПЕКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ

UDC: 327.5

Fedak S., PhD (Philol.), Assoc. Prof.; Dzydzhora L., Senior Lecturer
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

WAR AND CLIMATE CHANGE: HOW MILITARY CONFLICTS CONTRIBUTE TO THE DETERIORATION OF GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN UKRAINE

Abstract: Military conflicts, like the ongoing war in Ukraine, have a significant and often devastating impact on the environment, exacerbating global climate change and other environmental problems. The problems how military conflicts contribute to environmental deterioration are considered in this paper. Such problems as destruction of ecosystems, air pollution, damage to infrastructure, displacement of people, long-term environmental damage are analyzed in this paper. It is determined that the war in Ukraine, like other military conflicts, worsens global environmental problems, contributing to climate change and long-lasting ecological damage. The impacts are both immediate and long-term, highlighting the importance of considering environmental protection in conflict resolution and military strategies.

Keywords: climate change, environment, environmental impact, ecological damage, destruction of ecosystems, global environmental security.

Федак С., канд. філол. н., доц.; Джиджора Л., ст. викладач
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВІЙНА ТА ЗМІНИ КЛІМАТУ: ЯК ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ СПРИЯЮТЬ ПОГІРШЕННЮ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ

Анотація: Військові конфлікти, як і війна, що триває в Україні, мають значний і часто руйнівний вплив на довкілля, загострюючи глобальні зміни клімату та інші екологічні проблеми. У роботі розглядаються проблеми того, як військові конфлікти сприяють погіршенню навколишнього середовища. У цій статті аналізуються такі проблеми, як руйнування екосистем, забруднення повітря, пошкодження інфраструктури, переміщення людей, довгострокова шкода навколишньому середовищу. Визначено, що війна в Україні, як і інші військові конфлікти, погіршує глобальні екологічні проблеми, сприяючи зміні клімату та довготривалій екологічній шкоді. Наслідки є як негайними, так і довгостроковими, що підкреслює важливість врахування захисту навколишнього середовища під час вирішення конфліктів і військових стратегій.

Ключові слова: зміна клімату, навколишнє середовище, вплив на навколишнє середовище, екологічна шкода, руйнування екосистем, глобальна екологічна безпека.

War has numerous devastating consequences not only for the social and economic structures of the state but also for ecological safety. Ukraine, which has already experienced several technological disasters and natural crises, is facing new environmental challenges due to the military conflict in the east of the country and the annexation of Crimea. Military actions in Ukraine are contributing to the deterioration of existing global environmental problems, such as climate change, environmental pollution, ecosystem destruction and threats to environmental safety [1].

Climate change is one of the greatest threats to the planet. It affects not only temperature and climate conditions but also agricultural production, human health, and ecosystems. On a global scale, armed conflicts play a significant role in worsening the situation. In Ukraine, the war ongoing since 2014 is not only a humanitarian and political crisis, but also the factor that exacerbates existing environmental problems, complicates adaptation to climate change, and creates new environmental risks.

One of the main mechanisms by which military conflicts contribute to the deterioration of climate conditions is the increase in greenhouse gas emissions. War requires large amounts of fuel for military vehicles and equipment, resulting in significant of carbon dioxide (CO₂) emissions. Missile attacks, artillery shelling, burning a large amount of fuel, and infrastructure destruction cause additional air pollution, directly affecting global warming.

Throughout the conflict, Ukraine has experienced significant infrastructure destruction. The result of this destruction is significant greenhouse gas emissions. In 2022, Russian invasion of Ukraine was followed by large-scale destruction, which caused further CO₂ emissions into the atmosphere.

Military actions have severe impact on natural ecosystems as well. Explosions, artillery shelling, mining, and other forms of warfare result in soil, water, and air pollution and as well as the destruction of natural habitats for flora and fauna. Areas such as Donbas, Luhansk, and parts of Crimea have been particularly affected. This not only changes local ecosystems but also has long-term consequences for biodiversity, which is lost due to habitat destruction.

The problem of water pollution is particularly important. Military shelling can cause leaks of petroleum products, chemicals, and toxic compounds into rivers and lakes, threatening water ecosystems and the environment.

The military operations also greatly affects agriculture, which is an important sector of the Ukrainian economy. The destruction of agricultural lands, soil pollution, and destruction of the infrastructure for food storage and transportation result in the significant reduction in food production. This increases the country's dependency on imports and worsens food security. Also, the shelling of land, forests, energy infrastructure, water, and ecosystems has caused immediate and long-term damage to the whole country. Many of these issues, such as air and water pollution and the leakage of toxic substances, could be considered cross-border environmental damages, which will not be limited to the Ukrainian territories but will impact the whole European area or even further [2].

This process is also exacerbated by climate change, since temperature changes and altered precipitation patterns make agricultural conditions more challenging. The war complicates adaptation to these climate changes, making agriculture less resilient to natural and technological disasters.

The system of energy infrastructure, which is critical to the society functioning, also becomes a victim of military operations. Explosions, rocket attacks and artillery shelling cause serious damage to energy facilities, which in turn results in the losses of energy supply for both population and industry.

The recovery of energy infrastructure after the war requires significant resources and time, which increasing the burden on the country's economy and complicating adaptation to new climate conditions.

The war in Ukraine has both local and global consequences. Ukraine is an important supplier of agricultural products to the global market and plays a key role in European energy security. The destruction of agricultural lands and infrastructure not only worsens food security in Ukraine but also creates global economic and environmental challenges that contribute to the worsening of climate change [3].

Furthermore, military actions in Ukraine could increase political instability in Europe, complicating international cooperation in the fight against climate change which requires global solidarity and coordinated efforts.

The conflict has forced millions of people to flee their homes, leading to refugee crises [4]. This mass movement puts strain on resources and can lead to deforestation, overuse of land, and increased waste production.

The war in Ukraine has serious environmental consequences that exacerbate global climate change. Greenhouse gas emissions, water pollution, destruction of ecosystems and agricultural lands, and damage to energy infrastructure - all these factors worsen the state of the environment at both local and global levels.

It is necessary to conduct a comprehensive assessment of the impact of military actions on the environment and climate, as well as to develop strategies for the reconstruction of the affected regions after the end of the conflict. It is also important to strengthen international cooperation in order to reduce the environmental consequences of war and climate change at the global level.

References

1. Caldecott R.M. *Armed Conflicts and Environmental Degradation: The Environmental Costs of War*. Journal of Environmental Management, 2008, 88(2), p.489.
2. "Briefing on the environmental damage caused by the Russian invasion of Ukraine" (Ministry of Energy and Environment Protection of Ukraine, April 2022)
3. "The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review", October 2022.
4. IUCN (International Union for Conservation of Nature, "Environmental Impacts of Armed Conflict in Eastern Ukraine." *IUCN Publications*, March 2022.

УДК: 911.53(477.84):338.483.1

Гавришок Б., канд. геогр. н., доц.; Гавришок О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

БЕЛІГЕРАТИВНІ ЛАНДШАФТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Анотація. У дослідженні окреслено досвід вивчення белігеративних ландшафтів на території України. Вивчено деякі аспекти природного розвитку покинутих оборонних споруд у Тернопільській області. Наведено приклади використання ландшафтів, створених для ведення воєнних дій, у туристично-екскурсійній роботі, зокрема, зі здобувачами освіти. Частково описано белігеративні ландшафти у Кременці, Бучачі та Окопах.

Ключові слова: бelligеративний комплекс, оборонні споруди, мисоподібні підняття, замки, туризм.

Havryshok B., PhD (Geogr.), Assoc. Prof.; Havryshok O., PhD student
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

BELLIGERENT LANDSCAPES OF TERNOPIL REGION AS A RESOURCE FOR TOURISM DEVELOPMENT

Abstract. The study outlines the experience of researching belligerent landscapes in Ukraine. Certain aspects of the natural development of abandoned defensive structures in the Ternopil region are explored. Examples are given of how landscapes created for military purposes are used in tourism and excursion activities, particularly with students. The paper partially describes belligerent landscapes in Kremenets, Buchach, and Okopy.

Keywords: belligerent complex, defensive structures, hill-like elevations, castles, tourism.

Воєнні конфлікти є невід'ємною частиною розвитку людства. Протягом всієї історії вони спричиняли руйнування та численні жертви серед населення. Разом з тим, приводили до суттєвих змін у природному середовищі. Іноді ці зміни були зворотні, але часто залишали помітні сліди на місцевості, які пережили століття і дійшли до нашого часу. Такі комплекси, збудовані під час воєнних конфліктів чи для потреб війни, відомі як бelligеративні ландшафти.

Дослідженнями їх в Україні багато років займається Г. Денисик та його численні учні. Наприкінці ХХ ст. домінувало загальне враження, що такі ландшафтні комплекси доживають свого віку і є чисто туристичною атракцією, згадкою про воєнні жахіття минулого. Тепер розуміємо, що вони продовжують формуватися і в наш час і, на жаль, будуть розвинути у найближчому майбутньому.

У дослідженнях Г. Денисика розглянуто різні аспекти цієї проблеми. Зокрема, запропоновано трактування суті поняття «бelligеративні ландшафти» та їх класифікацію. «За особливостями ландшафтної структури бelligеративні ландшафти зонально-азональні. Їх будова, частково висотна диференціація фацій, здебільшого, аazonальні. Ґрунти, рослинний покрив і тваринний світ – чітко відображають особливості природних умов тих природних зон, де вони розташовані» [1. С. 8].

За останні роки появилася низка публікацій про геопросторове поширення бelligеративних ландшафтів на території України чи окремих її регіонів. Найбільше таких праць стосуються Поділля. Одним із новіших досліджень цього напрямку є публікація Г. Денисика із співавторами [2], у якій представлено картосхему бelligеративних комплексів Поділля та проаналізовано ландшафтну структуру одного з курганів неподалік Немирова. Використання різного роду валів і курганів як атрактивних об'єктів у туризмі має тривалу історію. Але теоретичне обґрунтування цього процесу й досі є не достатньо розробленим. Прикладом аналізу й оцінки можливостей використання колишніх комплексів військового призначення у туризмі є дослідження І. Яркого та Д. Мельника [3]. Дослідники розглядають як бelligеративні ландшафти, з-поміж іншого, й замки Волинської та Рівненської областей (Дубно, Остріг, Луцьк). Такий підхід є особливо перспективним для Тернопільської області.

Територія сучасної Тернопільської області протягом століть розвивалась як фронтір на кордоні Волині і Галичини, Речі Посполитої та Оттоманської Порту, Австро-Угорської і російської імперій. Це породило велику кількість оборонних укріплень різного віку, призначення та ступеня збереженості. В області збереглися понад 30 оборонних споруд, більшість з яких є руїнами і можуть вивчатися методами антропогенного ландшафтознавства. Адже їх розвиток зараз триває природним шляхом під впливом фізичного та біологічного вивітрювання.

Ці комплекси серед туристів часто оповиті певним ореолом загадковості і містицизму. Що не є погано з позиції комерційної, але не має сенсу у контексті виховання, зокрема

патріотичного. Адже замки будувалися для захисту кордонів, там гинули люди і руйнувалися стіни. Це повинні розуміти відвідувачі, як дорослі, так і здобувачі освіти. Найпопулярнішими серед туристів в області є замки Збаража, Вишнівця та Скалата, а також Теревовлі, Микулинців, Бережан. Але більшість з них можна розглядати як ландшафтно-інженерні системи, що підтримуються людиною. Значно цікавішими є комплекси, які розвиваються природним шляхом і можуть зацікавити екскурсантів.

Прикладом такого белігеративного комплексу є фортеця Окопи Гори Святої Трійці у с. Окопи Мельниці-Подільської громади. Локація досить популярна серед туристів і не завжди правильно інтерпретована. У геоморфологічному сенсі ця територія є мисом при впадінні р. Збруч у р. Дністер. Обидві ріки мають тут глибокі каньйоноподібні долини, і відстань між ними близько 500 м. Використавши цю природню передумову, у 1692 р великий коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Ян Яблоновський побудував тут фортецю для блокади Кам'янця-Подільського, що входив тоді до Османської імперії (Оттоманської Порти). До нашого часу дійшов глибокий рів та вал і 2 брами на відстані 480 м одна від одної. Власне рів і вал є класичними прикладами природного розвитку колишнього оборонного укріплення. Зараз вони розвиваються як зональні елементи ландшафту зі своїми рослинними угрупованнями. У процесі пояснення способу виникнення цих «величезних нерівностей» між Збручем і Дністром туристи, особливо здобувачі освіти, по-іншому дивляться і на брами в Окопах, і замки Кам'янця і Хотина. Цей белігеративний комплекс мав досить символічну функцію і в ХХ столітті. У період з 1921р. до 1939 р. тут сходились кордони трьох окупаційних режимів: Другої Речі Посполитої, СРСР та Королівства Румунія. Часто можна почути легенду про півня, який на 3 держави співав (кукурікав), але важливо інше – розуміння трагедії розділеності українського народу кордонами після Першої Світової війни.

Цікавими і популярними серед туристів є руїни замків у Бучачі та Кременці. Обидва белігеративні комплекси розміщені на вершинах мисоподібних піднять і були потужними оборонними укріпленнями до винайдення артилерії. Але втратили ці переваги до середини XVII ст. і занепали. З того часу розвиваються шляхом руйнування і встановлення природної рівноваги. Обидва замки дають змогу пояснити туристам еволюцію фортифікаційних споруд: від фортеці на високому пагорбі до бастионного укріплення на рівнині. Це, звісно, руйнує стереотипи, але в тому і полягає просвітницьке значення екскурсійної роботи з молоддю. Другий аспект – із використанням фотоматеріалів можна продемонструвати розвиток природного середовища самих пагорбів. Адже не лише в період активного використання замків, а навіть у ХІХ ст. на схилах узагалі не було дерев. Тепер замкові гори і Бучача, і Кременця густо порослі лісом. Так можна продемонструвати природний розвиток території і вплив людини на покинуті белігеративні комплекси.

Джерела та література

1. Денисик Г. Белігеративні ландшафти: сутність і класифікація. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Військово-спеціальні науки, №2 (35), 2016, С.6-9.
2. Денисик Г. І., Кізюн А. Х., Канський В. С. Белігеративні ландшафти України. *Український географічний журнал*, 2023. Вип. 3 (123), С. 23-34
3. Єрко І. В, Мельник Д. В. Белігеративні ландшафти у сфері туризму Північно-Західного економічного району України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія* №1, 2016, С. 127-131.

УДК 502.5:355.48

Горбатюк Р., д. пед. н., проф.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Ванкевич Я.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА БЕЗПЕКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ

Анотація. У роботі досліджується вплив воєнних конфліктів та техногенних катастроф на безпеку життєдіяльності населення, а також на локальні й глобальні екосистеми. Виділено основні типи впливів: фізичні, соціально-економічні, психологічні та екологічні. Розкрито механізми деградації довкілля, порушення природного балансу та впливу на здоров'я людей. Окрема увага приділяється наслідкам, що мають довгостроковий та транснаціональний характер.

Keywords: воєнні конфлікти, техногенні катастрофи, безпека життєдіяльності, екосистеми, забруднення, ПТСР, зміна клімату.

Horbatyuk R., Dr. of Ped. Sc., Prof.

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine

Vankevych Y.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

IMPACT OF MILITARY CONFLICTS AND TECHNOGENIC CATASTROPHES ON LIFE SAFETY, LOCAL AND GLOBAL ECOSYSTEMS

Abstract. The paper explores the impact of military conflicts and technogenic catastrophes on human life safety as well as on local and global ecosystems. The main types of effects are identified: physical, socio-economic, psychological, and environmental. Mechanisms of environmental degradation, disruption of the natural balance, and effects on human health are discussed. Particular attention is paid to long-term and transnational consequences.

Keywords: military conflicts, technogenic disasters, life safety, ecosystems, pollution, PTSD, climate change.

Фізичні впливи. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи безпосередньо впливають на фізичну безпеку населення. Значна частина інфраструктури, яка забезпечує життєдіяльність – водопровід, електромережі, лікарні, школи, транспортні магістралі – зазнає руйнувань. Це призводить до перебоїв у постачанні їжі, медикаментів, води, відсутності електроенергії, неможливості доступу до медичної допомоги. Відновлення зруйнованої інфраструктури часто затягується на роки через брак ресурсів, складну логістику та тривалі бойові дії.

Під час збройних конфліктів кількість загиблих та поранених може обчислюватися тисячами, як це було під час війни в Сирії чи війни в Україні. Значна частина населення стає особами з інвалідністю. Внаслідок цього зростає потреба у створенні інклюзивного середовища, доступного транспорту, освіти, медицини [2].

Соціально-економічні впливи. Міграційні процеси охоплюють мільйони людей. За даними ООН, у 2022 році понад 100 мільйонів людей у світі стали внутрішньо переміщеними або біженцями внаслідок конфліктів чи катастроф. Це створює навантаження на системи охорони здоров'я, освіти, ринки праці в приймаючих країнах. Одночасно, на постраждалих територіях спостерігається дефіцит кваліфікованої робочої сили.

Економічні втрати вимірюються мільярдами доларів. Знищується інфраструктура підприємств, втрачаються інвестиції, зростає безробіття. Порушуються логістичні ланцюги, порти й залізничні вузли, як це сталося в Маріуполі, Бахмуті чи Алеппо [5].

Психологічні та медичні наслідки. Страх, невизначеність, втрати близьких, руйнування домівок і майбутніх планів – усе це викликає масову психологічну травматизацію. Особливо вразливими є діти, люди похилого віку та особи, що вже мали психічні розлади. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) часто супроводжується депресією, агресією, суїцидальними думками.

Також катастрофи призводять до зниження рівня імунітету, що в умовах антисанітарії та відсутності належного медобслуговування сприяє поширенню хвороб – туберкульозу, дизентерії, COVID-19. Мобільні медичні бригади та польові госпіталі стають тимчасовим рішенням, але не замінюють повноцінної системи охорони здоров'я.

Екологічні наслідки

Локальний рівень:

– Руйнування природного середовища. Регіони, що піддаються обстрілам і вибухам, втрачають зелені насадження. Знищуються екосистеми річкових долин, лісів, степів. На прикладі Донбасу бачимо, як бойові дії перетворили родючі поля на мінні поля з отруйним ґрунтом.

– Забруднення ґрунтів і води. Через руйнування складів хімічних речовин, паливних баз та каналізаційних систем у водойми потрапляють небезпечні речовини, отруюючи не лише природу, а й джерела питної води.

– Порушення біорізноманіття. Шумові атаки, вібрації, пересування важкої техніки впливають на поведінку тварин, змушуючи їх мігрувати або припиняти розмноження [4].

Глобальний рівень:

– Зміна клімату. Масове використання вибухових речовин, підпали лісів, горіння нафтобаз та складів під час війн вивільняє великі об'єми парникових газів. Це пришвидшує глобальне потепління.

– Радіаційні загрози. Приклади Чорнобиля й Фукусіми демонструють, як одна аварія може впливати на природу і здоров'я людей десятиліттями. Підвищення рівня радіації фіксується навіть у сусідніх державах.

– Руйнування озонового шару. Викиди фреонів, галогенів, які використовуються у військовій промисловості, погіршують стан стратосфери [3].

– Забруднення Світового океану. Підриви кораблів, танкерів, прибережних баз часто спричиняють масові витоки пального. Це шкодить не лише морським видам, а й риболовлі та економіці прибережних країн.

Джерела та література

1. Вітвіцький Я. В. Безпека життєдіяльності: навч. посібник. – Львів: Видавництво ЛНУ, 2020.
2. Хільчевський В.К., Сташук В.А., Гребінь В.В. Екологічна безпека України. – К.: Ніка-Центр, 2019.
3. Радіаційна безпека України: сучасні виклики. – К.: Наукова думка, 2021.
4. United Nations Environment Programme (UNEP). Environmental Consequences of War and Conflicts. – Geneva: UNEP, 2022.
5. World Health Organization. Health Emergency and Disaster Risk Management Framework. – Geneva: WHO, 2019.

УДК: 327.5

Гурик О., канд. техн. н., доц.; Окіпний І., канд. техн. н.; Сенчишин В., канд. техн. н., доц.;
Мариненко С., канд. техн. н., доц.; Король О.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВПЛИВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА ЕКОСИСТЕМУ ТА БЕЗПЕКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. однією з найважливіших екологічних проблем в Україні під час російської агресії стало забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні бомбардування та обстріли міст, населених пунктів та прилеглих територій призвели до викиду великої кількості токсично-хімічних речовин у навколишнє середовище, що спричинило низку проблем зі здоров'ям місцевого населення, а також завдали значної шкоди екосистемі. Зараз навіть не можливо повністю оцінити вплив війни на довкілля через брак точної інформації, оскільки тривають активні бойові дії, та не вся інформація може бути публічно озвучена з тактичною метою.

Ключові слова: екосистема, локальні екосистеми, глобальні екосистеми, воєнна агресія рф, техногенна небезпека, безпека життєдіяльності.

Guryk O., PhD (Tech.), Assoc. Prof.; Okipnyi I., PhD (Tech.), Assoc. Prof.; Senchyshyn V., PhD (Tech.), Assoc. Prof.; Marynenko S., PhD (Tech.), Assoc. Prof.; Korol O.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

THE IMPACT OF RUSSIA'S MILITARY AGGRESSION ON THE ECOSYSTEM AND LIFE SAFETY

Abstract. One of the most important environmental problems in Ukraine during the Russian aggression was air, water, and soil pollution. The constant bombing and shelling of cities, settlements and surrounding areas led to the release of large quantities of toxic chemicals into the environment, which caused a number of health problems for the local population, and also caused significant damage to the ecosystem. It is not even possible to fully assess the impact of the war on the environment due to the lack of accurate information, as active hostilities are ongoing, and not all information can be publicly announced for tactical purposes.

Keywords: ecosystem, local ecosystems, global ecosystems, military aggression of the Russian Federation, technogenic hazard, safety of life.

Російська збройна агресія проти України триває понад 10 років. У зоні воєнних дій та окупації за цей час опинились 3 біосферні заповідники, 14 природних заповідників, 19 національних природних парків, десятки регіональних ландшафтних парків, сотні заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, а також ботанічні сади, дендрологічні парки, зоопарки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Російські окупанти мінують заповідні об'єкти, нещадно вирубують ліси, знищують рідкісні види флори та фауни. Горять ліси, знищуючи цінні природоохоронні території. Експерти вважають, що деякі екосистеми ми втратили на завжди, і фіксують кожен випадок для Міжнародного кримінального суду з визначенням екоциду [1]. Збройна агресія росії має руйнівний вплив на навколишнє середовище та здоров'я українського народу. Незважаючи на виклики, декларовані зусиллями міжнародної спільноти для вирішення екологічних проблем, спричинених російською агресією, потрібно ще більше підтримувати плани відновлення, задля забезпечення сталого майбутнього для країни, її народу та екосистеми.

Протягом всього часу країна терорист чинить шкоду Україні, здійснюючи атаки на українські енергетичні об'єкти, промислові об'єкти та об'єкти нафтогазової інфраструктури. Окрім тисяч смертей та руйнування критично-важливої інфраструктури, Україну може роками переслідувати ще одна, менш очевидна, але не менш важлива, пов'язана із вторгненням росії

екологічна криза. Від обстрілів хімічних заводів, спалених обстрілами лісів – наслідки, від яких відчують не лише екосистема України, а й її населення на десятки, а то сотні років.

Українська екосистема має велике значення для Європи: охоплює 35 відсотків біорізноманіття Європи, тут мешкає понад 70 тисяч біологічних видів, 28 відсотків території України складається із природної рослинності, а також окультуреної природної рослинності, 16 відсотків території України складають ліси. По Україні протікають майже 63 тисяч річок. На території України розташовані 11 відсотків Карпатського гірського масиву, де проростають третина всіх видів рослин в Європі [1].

Дніпро є четвертою за довжиною річкою в Європі. 14 березня після обстрілу російськими агресорами очисної споруди, вода з кількох районів Запоріжжя почала без очищення надходити в Дніпро. Неочищені скиди містять велику кількість органічних речовин, яйця гельмінтів, патогенні бактерії, сульфати, хлориди. Таке забруднення може призвести до великих масштабів цвітіння води в Дніпрі та Чорному морі. Річка Сіверський Донець є найдовшою на сході України та важливим джерелом прісної води. На початку червня внаслідок обстрілу хімічного заводу потрапили в резервуари з азотною кислотою, внаслідок чого велика хмара рожевого диму накрила житлові квартали Сєверодонецька. Тоді очільник Луганської області Сергій Гайдай закликав населення залишатися вдома, оскільки азотна кислота може бути небезпечною при вдиханні або ковтанні, а також при попаданні на шкіру [2].

Російська агресія впливає на зміну клімату і додаткові викиди парникових газів в атмосферу. Після атаки РФ на Тернопільщині 20 серпня 2023 року, фахівці зафіксували перевищення вмісту хлору в повітрі у 4-10 разів. Затяжні наслідки, які відчуває населення, включають захворювання легенів та різних видів раку через вдихання важких металів і канцерогенів, що містяться у вибухових речовинах, а також в уламках обстріляних будівель. Азбест, дуже токсична речовина, яка лише нещодавно була заборонена в Україні, є головною проблемою, коли йдеться про здоров'я людей. Азбест, який все ще присутній у структурі будівель, що руйнується внаслідок бомбардувань, може викликати ряд захворювань, починаючи від утрудненого дихання і закінчуючи раком легень, шлунка, репродуктивних та інших органів. У ніч на 6 червня 2023 року росіяни підірвали греблю Каховської ГЕС, вода у Дніпрі піднялася на кілька метрів. Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба назвав руйнацію греблі найбільшою техногенною катастрофою з тяжкими наслідками для довкілля і людини в Європі за останні десятиліття.

Переважає більшість обстрілів припадає на населенні пункти та об'єкти промисловості. Під час детонації ракет та артилерійських снарядів утворюється низка хімічних сполук: чадний газ (CO), вуглекислий газ (CO₂), водяна пара (H₂O), бурий газ (NO), закис азоту (N₂O), діоксин азоту (NO₂), формальдегід (CH₂O), пари ціаністої кислоти (HCN), азот (N₂), а також велика кількість токсичної органіки, окислюються навколишні ґрунти, дернина, деревина, конструкції. Під час вибуху всі речовини проходять повне окислення, а продукти хімічної реакції вивільняються в атмосферу. Основні з них – вуглекислий газ і водяна пара – не є токсичними, а шкідливі в контексті зміни клімату, оскільки обидва є парниковими газами. В атмосфері оксиди сірки та азоту можуть спричинити кислотні дощі, які змінюють рН ґрунту та викликають опіки рослин, до яких особливо чутливі хвойні. Кислотні дощі мають негативний вплив і на організм людини, інших ссавців та птахів, впливаючи на стан слизових тканин та органів дихання [2].

Міністр охорони здоров'я Віктор Ляшко прогнозує, що за рік-два в Україні збільшиться кількість випадків онкологічних та серцево-судинних захворювань, зокрема інфарктів та інсультів. За даними МОЗ, у 20-30 % осіб, які пережили травматичні події, може розвинути посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Через психоемоційну напругу, спричинену війною, українці постаріють на 10-15 років. „Йдеться не про зовнішній вигляд, а хвороби, які мали якусь вікову структуру, будуть зустрічатися на 10-15 років раніше, ніж це було до війни" – сказав під час брифінгу Ляшко.

Джерела та література

1. *Укрінформ*. URL: <https://www.uhrinform.ua>.
2. „Екодія„ - центр екологічних ініціатив.

УДК: 351.86

Клочко А., д. юрид. н., проф.

Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

Борисова Л., канд. юрид. н., доц.

Національний університет цивільного захисту України, Україна

Нікітіна Л., канд. техн. н., доц.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

СПІВПРАЦЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА МЕХАНІЗМОМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС

Анотація. Показано, що адаптація Механізму цивільного захисту ЄС потребує розробки гнучких стратегій реагування, вдосконалення прогнозних моделей та підвищення рівня готовності до нових типів загроз. Для забезпечення ефективної співпраці необхідний постійний діалог між країнами-членами, зміцнення взаємної довіри та спільне визначення стратегічних пріоритетів.

Ключові слова: механізм цивільного захисту ЄС, програми RescEU, адаптація, безпекові структури.

Klochko A., DSc (Law), Prof.

Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

Borysova L., PhD (Law), Assoc. Prof.

National University of Civil Protection of Ukraine

Nikitina L., PhD (Tech.), Assoc. Prof.

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine

COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU CIVIL PROTECTION MECHANISM

Abstract. It is shown that the adaptation of the EU Civil Protection Mechanism requires the development of flexible response strategies, improved forecasting models and increased preparedness for new types of threats. To ensure effective cooperation, constant dialogue between member states, strengthening mutual trust and joint definition of strategic priorities are necessary.

Keywords: EU Civil Protection Mechanism, RescEU programs, adaptation, security structures.

Механізм цивільного захисту Європейського Союзу (МЦЗ ЄС) є основним інструментом координації між країнами-членами ЄС та їхніми партнерами у сфері реагування на надзвичайні ситуації. Заснований у 2001 році, він спрямований на швидку мобілізацію ресурсів, ефективне управління кризовими ситуаціями та зменшення їх наслідків для населення й довкілля. Адаптація Механізму передбачає розробку гнучких стратегій реагування, вдосконалення прогнозних моделей та підвищення рівня готовності до нових типів загроз. Упровадження цифрових платформ для моніторингу, прогнозування та координації дій дозволить зменшити ризики, підвищити швидкість реагування, забезпечити прозорість і, як наслідок, ефективніше управляти ресурсами та координувати дії в межах Механізму цивільного захисту ЄС. Важливим кроком є розробка національної програми цифровізації у сфері цивільного захисту, впровадження сумісної з європейськими системи раннього попередження.

Україна офіційно приєдналася до МЦЗ ЄС 20 квітня 2023 року, ставши його 36-ю учасницею, що дозволяє не лише отримувати допомогу, але й надавати підтримку іншим державам у разі кризових ситуацій, що зміцнює міжнародну співпрацю у сфері цивільного захисту. Перевагами для України у співпраці з МЦЗ ЄС є: оперативна підтримка у разі надзвичайних ситуацій, таких як землетруси, повені, екстремальні погодні явища, пожежі та

техногенні катастрофи; участь у спільних навчаннях та обмін досвідом з країнами ЄС, що сприяє підвищенню кваліфікації українських фахівців; доступ до фінансування, технічних ресурсів і гуманітарної допомоги для посилення національної системи реагування; інтеграція в європейську систему попередження ризиків і швидкого реагування, що покращить здатність України прогнозувати та мінімізувати наслідки катастроф.

Аналіз міжнародного досвіду та існуючих викликів показує доцільність: розширення співпраці шляхом створення спеціалізованих резервів для України або фінансування інфраструктурних проєктів у сфері цивільного захисту, що дозволить модернізувати систему реагування та зменшити залежність від зовнішньої допомоги; гармонізація українського законодавства з нормами ЄС сприятиме швидшому впровадженню європейських стандартів, підвищить координацію та прозорість у використанні ресурсів; ратифікація міжнародних угод і меморандумів у межах МЦЗ ЄС, участь у розробці міжурядових програм та укладання двосторонніх угод з ЄС щодо обміну ресурсами та спеціалістами; упровадження європейських стандартів для обладнання, засобів реагування та інфраструктури, що потребує розробки національних нормативів, базованих на ISO-стандартах; розвиток цифрових платформ для моніторингу, прогнозування та координації дій, що підвищить швидкість реагування, ефективність управління ресурсами та координацію в межах МЦЗ ЄС.

Варто зауважити, що гармонізація українського законодавства зі стандартами ЄС сприятиме ефективнішій інтеграції України в систему Механізму цивільного захисту. Один із ключових напрямів співпраці з Механізмом цивільного захисту ЄС – це підготовка та сертифікація українських фахівців відповідно до європейських стандартів. Така співпраця сприяє гармонізації національної системи цивільного захисту з європейськими структурами, покращенню оперативного реагування та підвищенню кваліфікації персоналу. Останніми роками українські фахівці отримали доступ до численних програм сертифікації та навчання в Європейському Союзі. Ці ініціативи спрямовані на підвищення професійного рівня та інтеграцію українських спеціалістів у європейський простір. Один із ключових напрямів співпраці з Механізмом цивільного захисту ЄС – це підготовка та сертифікація українських фахівців відповідно до європейських стандартів. Така співпраця сприяє гармонізації національної системи цивільного захисту з європейськими структурами, покращенню оперативного реагування та підвищенню кваліфікації персоналу. Державна служба України з надзвичайних ситуацій висловлює готовність до активної співпраці з міжнародними партнерами у сфері реагування на надзвичайні ситуації, зокрема пов'язані з воєнними загрозами. Українські рятувальники накопичили унікальний практичний досвід, яким можуть поділитися з колегами з інших країн задля зміцнення колективної безпеки та оперативного реагування у кризових ситуаціях. З цією метою ДСНС ініціює створення міжнародного безпекового кластера, який стане платформою для обміну передовими знаннями, практиками та технічними рішеннями у сфері цивільного захисту.

Механізм цивільного захисту ЄС демонструє високу ефективність у реагуванні на катастрофи та захисті населення. Його функціонування базується на принципах солідарності, гнучкості та стратегічного підходу. Попри виклики, механізм залишається ключовим елементом європейської системи безпеки, сприяючи не лише збереженню життя, але й зміцненню довіри та єдності між країнами-членами. Для подальшого розвитку необхідно зосередитися на посиленні інтеграції, адаптації до нових загроз і розширенні співпраці на глобальному рівні.

Приєднання до Механізму дозволить підвищити спроможність України щодо запобігання виникненню, ліквідації наслідків та надання гуманітарної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій шляхом залучення національних сил країн Євросоюзу за підтримки Координаційний центру. Державна служба України з надзвичайних ситуацій, яка реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню та ліквідації наслідків, рятувальної справи, діяльності аварійно-рятувальних служб, матиме можливість повноцінно долучитися до Загальної системи

зв'язку та інформації в надзвичайних ситуаціях Механізму. Запровадження сучасних цифрових технологій – це розробка національної програми цифровізації у сфері цивільного захисту, впровадження національної системи раннього попередження, сумісних з європейськими, а також забезпечення доступу місцевих служб до європейських інформаційних платформ.

Джерела та література

1. Decision № 1313/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on a Union Civil Protection Mechanism. Official Journal of the European Union. 2013. № L 347. 20 December. P. 924-947.

2. Ключко А., Борисова Л., Нікітіна Л. Пріоритетні тенденції щодо реформування сфери цивільного захисту. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022 р. /Упорядники: А.А. Крисков, В.В. Вишньовський та Н.В. Габрусєва – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022 – 119 с.

3. URL : <https://ukraine.unfpa.org/uk/news>

УДК: 504.05:355.48(477)

Лук'янихіна О., канд. екон. н., доц.; Коваленко Є.

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, Україна

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто аспекти впливу військової агресії на компоненти навколишнього природного середовища України. Визначено, що внаслідок міжнародного збройного конфлікту та надзвичайної ситуації воєнного характеру порушуються нормальні умови життєдіяльності. Виокремлено напрямки екодеструктивного впливу: безпосередні наслідки боїв, дії населення в умовах війни, вплив окупаційної влади та екоцид. Узагальнено інформацію про задокументовані екологічні злочини та попередні оцінки збитків за компонентами довкілля. Обґрунтовано необхідність подальшого обліку і дослідження цих впливів з метою відновлення екосистем, а також юридичного супроводу для отримання компенсацій від агресора.

Ключові слова: міжнародний збройний конфлікт, військова агресія, компоненти навколишнього природного середовища, екоцид, збитки, екодеструктивний вплив.

Lukianychina O., PhD (Econ.), Assoc. Prof.; Kovalenko Y.

Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

THE IMPACT OF MILITARY AGGRESSION ON THE ENVIRONMENT OF UKRAINE

Abstract. The article considers aspects of the impact of military aggression on the components of the environment of Ukraine. It is determined that as a result of the international armed conflict and the military emergency, normal living conditions are disrupted. The directions of ecodestructive impact are highlighted: direct consequences of fighting, actions of the population in war, the influence of the occupation authorities and ecocide. The information on documented environmental crimes and preliminary damage estimates by environmental components is summarized. The author substantiates the need for further accounting and research of these impacts in order to restore ecosystems, as well as legal support for obtaining compensation from the aggressor.

Keywords: international armed conflict, military aggression, environmental components, ecocide, damage, ecodestructive impact.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року стало новим етапом міжнародного збройного конфлікту (МЗК), розпочатого у 2014 році.

Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права конфлікт можна визначити як МЗК, коли одночасно мають місце ознаки: будь-яке застосування збройної сили між державами;

ситуації окупації; відповідність положенню, що це «збройний конфлікт, в якому народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті ООН та в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р.» [1].

МЗК характеризується комплексною негативною природою впливу на всі сфери життя країни, яка піддається нападу, оскільки застосовуються різні види зброї, відбувається інтенсивне захоплення територій руйнівними деструктивними методами, внаслідок чого потерпають всі компоненти навколишнього природного середовища (НПС), частиною якого є і людина.

У зв'язку з цим для розуміння і дослідження наслідків впливу військової агресії на НПС доцільно звернутися до визначення надзвичайної ситуації воєнного характеру, яка «характеризується порушенням нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене застосуванням звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якого виникають вторинні чинники ураження населення, що її визначають в окремих нормативних документах» [2].

Нормальна життєдіяльність фактично припинилась в Україні з початком повномасштабного вторгнення і відповідає визначенню, згідно з яким ціллю і наслідком атак, обстрілів, бойових дій ворога є саме порушення нормальних умов життєдіяльності, коли «проживання населення і провадження господарської діяльності на території (об'єкті) є неможливим» [3].

Потенційні збитки України внаслідок дій росії науковці намагались оцінити, починаючи з 2014 року, після анексії Криму і окупації частини Донецької і Луганської областей, та без доступу до окупованих територій це зробити в повній мірі неможливо. З повномасштабним вторгненням зона негативного впливу розширилась, та після деокупації частини українських територій науковці змогли зафіксувати низку порушень і попередньо оцінити збитки від екодеструктивного впливу військової діяльності на компоненти НПС: атмосферне повітря; водні ресурси; земельні ресурси; ліси; природно-заповідний фонд; надра.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, представниками Державної екологічної інспекції загалом задокументовано 7569 злочинів, які оцінено у 3,526 трлн грн [4]. Загалом оцінка збитків за весь час війни є проблематичною через брак точної інформації, через відсутність доступу експертів до місць оцінювання і моніторингу фактичного стану екосистем окупованих територій і бойові дії, а деяка інформація не може бути оприлюднена саме під час війни.

Виокремимо напрямки негативного впливу на НПС в умовах війни:

1. Безпосередній вплив військових дій обох сторін як супутні екодеструктивні дії, яких не можна уникнути.
2. Вплив населення регіону, де мають місце воєнні дії або в регіонах, які перебувають в окупації/оточенні.
3. Вплив дій окупаційної влади на екосистему регіону.
4. Умисні дії ворога проти об'єктів екосистем – екоцид.

До першого пункту можна віднести забруднення боєприпасами, залишками техніки, руйнування ландшафту фортифікаційними спорудами. Значні масштаби забруднення України пов'язані з охопленням всієї країни бойовими діями різної інтенсивності, внаслідок чого були зафіксовані 94370 штук одиниць різноманітної техніки, озброєнь, що склало 1458032 тонн відходів і 129584 тонн викидів в атмосферу [4]. Екоцидом можна назвати підриг Каховської ГЕС, який був оцінений у 146,4 млрд грн [4].

Війна завдає величезної шкоди людям та інфраструктурі населених пунктів, де тривають бойові дії, НПС і населенню, і чим довше, тим складніше оцінити ефект накопичення негативних наслідків і прогнозувати їх прояв у майбутньому. У зв'язку з цим постає необхідність розробки відповідних природоохоронних технологій, екологічно безпечних способів утилізації токсично небезпечних видів зброї, переробки відходів, які утворились

внаслідок руйнування будівельних конструкцій, потреба в розмінування територій, відновлення біорізномайття екосистем і доведення юристами справи до суду для отримання компенсації за завдані агресором збитки.

Джерела та література

1. Міжнародне гуманітарне право. Збройні конфлікти. *Презентація Постійного Представника Президента України в АР Крим Антона Коріневича*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/МНР.-ЗК.-А.Кorynevych.-Prezentatsiia.pdf> (дата звернення 24.03.2025).
2. ДК 019:2010. Класифікатор надзвичайних ситуацій. На заміну ДК 019-2001 ; Чинний від 2011-01-01. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text> (дата звернення 24.03.2025).
3. Порядок класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.03.2025).
4. ЕкоЗагроза. *Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення 24.03.2025).

УДК: 338.1

Михайлишин Б., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти; **Дмитрів Д.,** канд.техн.н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

АНАЛІЗ РИЗИКІВ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ШВИДКОПСУВНИХ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Досліджено та охарактеризовано ризики, з якими стикаються українські автомобільні перевізники під час транспортування швидкопсувних вантажів в умовах воєнного стану. Теоретично доведено необхідність пошуку та розробки заходів мінімізації наслідків від ризиків під час перевезення швидкопсуваних вантажів з огляду на зростання експортного потенціалу України у післявоєнний період.

Ключові слова: ризики, автомобільні перевезення, швидкопсувні вантажі, воєнний стан, квотування.

Mykhailyshyn B., Postgraduate Student; **Dmytriv D.,** PhD (Tech.), Assoc. Prof.
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

ANALYSIS OF THE RISKS OF TRANSPORTING PERISHABLE GOODS BY ROAD UNDER MARTIAL LAW

Abstract. Investigates and characterises the risks faced by Ukrainian road carriers during the transportation of perishable goods under martial law. The necessity of searching for and developing measures to minimise the consequences of risks during the transportation of perishable goods in view of the growth of Ukraine's export potential in the post-war period is theoretically proved..

Keywords: risks, road transport, perishable goods, martial law, quotas.

Перевезення вантажів автомобільним транспортом в умовах воєнного стану пов'язане з значними ризиками, які виникають внаслідок щоденних обстрілів території України окупаційними військами російської федерації. Особливо ускладняється перевезення швидкопсувних вантажів, які на відміну від транспортування інших вантажів, залежить від двох параметрів, а саме: часу і температурного режиму. Невчасно доставлений швидкопсувний вантаж або такий, під час перевезення якого був порушений температурний режим, означає невиконання умов контракту і як наслідок фінансові збитки для виробника та перевізника.

До ризиків перевезення швидкопсувних вантажів в умовах українських реалій, можна віднести:

- щоденні обстріли та руйнування автотранспортної та складської інфраструктури України російськими окупаційними військами, що призводять до руйнування логістичних ланцюгів постачання та значно ускладнює функціонування автотранспортної галузі;

- блокування автомобільних прикордонних пунктів пропуску (АППП) перевізниками та фермерами Польщі, призводять до зривів графіків постачання та псування швидкопсувних вантажів;

- великі черги на АППП, пов'язані з саботуванням, польськими митними та фітосанітарними службами, оглядів українських вантажівок, тривалість яких збільшилась у 3-4 рази порівняно з довоєнним часом;

- необґрунтоване прискіпливе ставлення контролюючих органів дорожнього руху Польщі до українських перевізників, що виявляється у накладанні непомірних та неспівставних з ступенем правопорушення штрафів у розмірі 10-12 тисяч польських злотих;

- подекуди не коректна робота електронної системи «єЧерга» та системи електронного документообігу на АППП, внаслідок відключення електроенергії, що пов'язано з обстрілами та руйнуванням об'єктів енергетичної інфраструктури України російськими окупаційними військами;

- дефіцит спеціалізованих транспортних засобів та причіпного складу, призначених для перевезення швидкопсувних вантажів, який виник внаслідок перевантаження автомобільного транспорту у зв'язку із закриттям частини морських портів та повного закриття повітряного простору над територією України;

- збільшення тривалості перевезень у зв'язку з руйнуванням логістичних ланцюгів, блокуванням АППП, перевантаженням автотранспортної інфраструктури, що призвело до збільшення вартості перевезення швидкопсувних вантажів на 80% [1];

- неможливість забезпечити виконання вимог Європейської угоди щодо режиму роботи екіпажів транспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення, яка, відповідно, регламентує час праці та відпочинку водіїв [2];

- квотні обмеження на перевезення швидкопсувних вантажів в міжнародному сполученні, а також квотування експортної української агропродукції;

- рішення урядів країн східної Європи (Угорщини, Словаччини та Польщі) щодо блокування експорту сільськогосподарської продукції;

- нерівномірне розташування складських хабів на території України, що призводить до неоптимальних маршрутів доставки швидкопсувної продукції, зайвих вантажорозвантажувальних робіт та нерівномірності утворення товарних запасів на складах за регіонами;

- низький рівень розвитку мультимодальних перевезень, які б могли збільшити ефективність логістичних ланцюгів постачання швидкопсувних вантажів.

Зазначені ризики впливають на ефективність автомобільних перевезень, зокрема швидкопсувних вантажів, що в підсумку призводить до значних фінансових збитків виробників та перевізників, а також недоотримання надходжень до державного бюджету, що критично в умовах воєнного стану.

Швидкопсувні вантажі, до яких відноситься великий перелік продуктів харчування та агропродукції українського виробництва, складають значну статтю українського експорту, а це у свою чергу забезпечує валютні надходження до державного бюджету. Тому пошук та розробка заходів з мінімізації наслідків від ризиків під час перевезення швидкопсуваних вантажів є важливим завданням в контексті підвищення ефективності національної економічної системи. У стратегічному плані, розробка та підвищення ефективності перевезень

швидкопсувних вантажів, зокрема у міжнародному напрямку, стає запорукою підвищення експортного потенціалу України у післявоєнний період.

Джерела та література

1. Ануфрієва Т. (2024). Функціонування ланцюгів постачання швидкопсувних продуктів в реаліях ведення торговельного бізнесу в Україні. Економіка та суспільство, (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-122>

2. Дмитрів Д.В., Дмитрів О.Р., Михайлишин Б.М., Репак О.М. Оцінювання збитковості автомобільних перевезень швидкопсувних вантажів у міжнародному сполученні за умов блокади кордонів // Галицький економічний вісник. — Т.: ТНТУ, 2024. — Том 87. — № 2. — С. 84–92. <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/87/1285.pdf>

УДК: 355.18

Мосов С., д. військ. н., проф.

Інститут наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України, Україна

Чубіна Т., д. і. н., проф.

Національний університет цивільного захисту України, Україна

ВПЛИВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ НА ЕКОСИСТЕМИ

Анотація. Досліджено на системних засадах негативний вплив надзвичайних ситуацій воєнного характеру на природні та штучні екосистеми в ході широкомасштабного російсько-українського воєнного конфлікту.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, природна екосистема, штучна екосистема, воєнний конфлікт, екологія.

Mosov S., Dr., Prof.

Institute of Research in Civil Protection of National University of Civil Protection of Ukraine, Ukraine

Chubina T., Dr., Prof.

National University of Civil Protection of Ukraine, Ukraine

IMPACTS OF WAR EMERGENCIES ON ECOSYSTEMS

Abstract. On a systemic basis, the study analyzes negative impacts of war emergencies on natural and artificial ecosystems in the course of the large-scale Russian-Ukrainian military conflict.

Keywords: emergency, natural ecosystem, artificial ecosystem, military conflict, ecology

Згідно чинного законодавства у класифікації надзвичайних ситуацій (далі – НС) є НС воєнного характеру. Вони, як правило, пов'язані з наслідками застосування в ході воєнних дій звичайних засобів ураження або зброї масового ураження, у результаті чого виникають вторинні фактори ураження, що призводять до втрат населення і викликають різного ступеня та масштабу руйнування та втрати в природних і штучних екосистемах.

За весь час повномасштабної війни (з 24.02.2022) завдано шкоди екології України на суму, що перевищує \$40 млрд. Це забруднення атмосферного повітря, ґрунтів, збитки лісовим ресурсам, забруднення Чорного та Азовського морів. Унаслідок війни під загрозою зникнення опинилося майже 700 видів тварин і понад 800 видів рослин, частина з яких занесена до Червоної книги.

Серед усіх природних екосистем України від інтенсивних бойових дій страждають лісові екосистеми, повне відновлення яких вимагає тривалого часу – у середньому 20-30 років. Масоване застосування артилерії та ударної авіації по військових та інфраструктурних об'єктах у лісах і поблизу них спричиняє лісові пожежі, які в посушливих умовах здатні знищити тисячі гектарів лісу. Так, наприклад, це сталося протягом весни 2022 р. у Чорнобильській зоні відчуження та на її околицях, де згоріло понад 10 тис. га лісу. Серйозно постраждали від пожеж

ліси Херсонщини, особливо на Кінбурнському півострові, а також ліси Луганщини, Харківщини та Донецчини на лівому березі Сіверського Дінця. Загалом в Україні вже постраждало більше 3 млн га лісів, що становить майже третину лісового фонду. Гучні звуки вибухів завдають тваринам сильного стресу, а у вогні спричинених обстрілами пожеж гинуть десятки тисяч хребетних тварин, не кажучи вже про незліченну кількість безхребетних і рослин. Водночас, ґрунти та ґрунтові й підземні води забруднюються великими кількостями токсичних металів та інших хімічних сполук – продуктами детонації боєприпасів, вплив яких на лісові екосистеми хоч і не такий сильний, як від ударних хвиль вибухів, але буде тривати десятки років. Будівництво окопів і фортифікаційних споруд знищує рослинний покрив та посилює ерозію ґрунту, а сміття та військові відходи забруднюють ґрунти і ґрунтові води. У лісах у Чернігівській, Сумській, Луганській, Донецькій та Херсонській областях залишається багато нерозірваних боєприпасів. Наявність значних площ замінованих лісових територій, повне розмінування яких буде вкрай дорогим і тривалим, означає, що певні ділянки лісу будуть на десятиліття виведені із будь-якого господарського використання.

Широкий спектр бойових дій на суходолі та у морі ставить під загрозу морські екосистеми України. Пошкоджені об'єкти промисловості та населені пункти стають джерелами хімічного забруднення прибережного та морського середовища. Розливи палива з уражених суден ставлять під загрозу заповідні водно-болотні угіддя, а широке використання морських мін збільшує ризик для суден і подальші ризики викидів у навколишнє середовище в разі їхнього підриву на мінах. Внаслідок бойових дій у Чорному морі загинули сотні морських ссавців, більшість з яких афаліни.

Забруднюються екосистеми прісноводних водойм, з яких населення користується питною водою. Руїнування водогонів та іншої водної інфраструктури під час обстрілів, очисних споруд і неможливість швидко їх полагодити, впливає на якість і кількість води, що доступна українському населенню, а також призводить до забруднення прісноводних водойм унаслідок попадання в них неочищених каналізаційних вод. Руїнування інфраструктури та промислових об'єктів також призводить до потрапляння у прісноводні водойми забруднюючих речовин. Унаслідок таких дій зворотні води без будь-якого очищення вже потрапляють до рік Дніпро і Сіверський Донець. Через потрапляння хімічних речовини до водойм гине велика кількість риби.

Під час бойових дій забруднюються сільськогосподарські екосистеми. Так, детонація ракет, артилерійських снарядів і мін утворює низку хімічних сполук – чадний і вуглекислий газ, водяна пара, оксид азоту, азот та інша токсична органіка. Також випаровується низка токсичних елементів, наприклад, оксид сірки й азоту, які під час окислення можуть призвести до кислотних дощів. Це може спричинити опіки рослин, слизових тканин дихальних органів людини, птахів тощо. Хімікати можуть проникати в ґрунт разом із опадами. Небезпеку становлять уламки боєприпасів – отруйні речовини потрапляють у ґрунт, потім до ґрунтових вод, згодом – до харчових ланцюгів тварин і людей.

Знищується український чорнозем, утворення якого займає не менше 10 тис. років. Бойові дії відбуваються саме на той території, де поширений цей унікальний і дуже родючий ґрунтовий шар. Рух важкого озброєння та військової техніки по сільськогосподарським угіддям призводить до критичних негативних впливів та змін ландшафту. Також внаслідок їхнього пересування ґрунти забруднюються паливно-мастильними матеріалами та іншими нафтопродуктами. Це призводить до зниження водопроникності ґрунту, витіснення кисню, порушення кореневого живлення рослин, і, як наслідок, до гальмування їх росту.

Чисельні пожежі, що спалахували на сільськогосподарських полях через бойові дії, призвели не тільки до знищення урожаю та нанесення значних збитків продовольчому забезпеченню України, а і до нанесення великої шкоди органічній частині ґрунту.

Під час війни активним ракетним атакам піддаються штучні екосистеми – населені пункти (міста, села тощо), де розташовані об'єкти оборонно-промислового комплексу, органи державного та військового управління; склади з боєприпасами; озброєння та військова техніка;

скупчення військ; тилові військові об'єкти; місця зберігання нафтопродуктів, нафтопереробні підприємства; хімічні підприємства; теплові електростанції; транспортна інфраструктура тощо. У зоні ведення безпосередніх бойових дій такі екосистеми практично перестають функціонувати внаслідок часткового або повного їхнього руйнування.

Великі обсяги військових відходів, включно зі знищеною військовою технікою, у подальшому створюють складнощі під час утилізації та очищення місцевості.

Чисельні удари в ході бойових дій по житловій та адміністративній інфраструктурі міст призводить до руйнування будівель, чисельних пожег у будівлях, викликаних вибухами різноманітних боєприпасів, що може спричинити довгострокові загрози здоров'ю, такі як ризик раку та респіраторних захворювань. Через пошкодження інфраструктури водопостачання приблизно 1,4 млн українців зараз не мають доступу до безпечної води, а ще 4,6 млн мають обмежений доступ. Руйнація великих тваринницьких ферм, де агресором знищено все поголів'я скота, становить додатковий ризик для здоров'я населення через неутілізовані трупи тварин.

УДК: 351.861

Неклонський І., канд. військ. н.

Національний університет цивільного захисту України, Україна

МОДЕЛЬ ВЗАЄМОДІЇ ПРИ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Анотація. Для дослідження організаційної структури системи управління під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій запропонована структурно-функціональна модель взаємодії, яка являє собою сукупність шести множин двох суб'єктів взаємодії: структурних елементів, функціональних елементів, завдань. Для побудови відповідної моделі використані мультиагентна та структурно-функціональна концепції. Для дослідження моделі запропоновані методи формалізації та математичного моделювання. Введені елементи теорії графів, що дозволяє відобразити зв'язність формальної моделі, наочним чином представити встановлені зв'язки між суб'єктами взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, структурно-функціональна модель, варіант взаємодії, матриця суміжності

Neklonskyi I., PhD (Mil. Sci.)

National University of Civil Protection of Ukraine, Ukraine

MODEL OF INTERACTION IN ELIMINATING THE CONSEQUENCES OF EMERGENCY SITUATIONS

Abstract. To study the organizational structure of the management system during the elimination of emergency consequences, a structural-functional model of interaction is proposed. This model represents a set of six sets belonging to two subjects of interaction: structural elements, functional elements, and tasks. The model is constructed using multi-agent and structural-functional concepts. Methods of formalization and mathematical modeling are proposed for model analysis. Elements of graph theory are introduced, allowing for the visualization of the formal model's connectivity and a clear representation of established links between the interacting subjects.

Keywords: interaction, structural-functional model, interaction variant, adjacency matrix

В умовах збройної агресії рф зростає значимість взаємодії різнорідних сил (сили цивільного захисту, сили сектору безпеки і оборони, міжнародні організації тощо) під час спільного виконання завдань при ліквідації пожеж та інших надзвичайних ситуацій (НС) спричинених обстрілами цивільної інфраструктури. Це потребує системного підходу щодо дослідження взаємодії з урахуванням сучасних еволюційних процесів розвитку форм і способів застосування відповідних формувань [1]. Крім того, введення в дію Доктрини «Цивільно-

військове співробітництво» (2020 р.), потребує дослідження шляхів та механізмів її реалізації [2]

Ліквідація наслідків НС – це складний процес (комплекс заходів), до виконання якого можуть залучатись як сили цивільного захисту так і окремі складові сектору безпеки і оборони. Незамінним методом дослідження функціонування складних процесів є моделювання.

Для дослідженні організаційної структури системи управління під час ліквідації наслідків НС, як правило, використовуються мультиагентна [3,4] або структурно-функціональна [5] концепції. Система управління представляється у вигляді безлічі взаємопов'язаних і взаємодіючих агентів (активних елементів), що мають свої локальні цілі та ресурси, які узгоджені з загальною метою системи та наявними ресурсами. З огляду на це ліквідацію наслідків НС доцільно розглядати з позиції об'єкта управління, для переведення якого з поточного до активного стану (адекватного рівню НС) потрібно здійснення низки організаційних заходів у вигляді виконання деякого обсягу робіт з необхідним темпом. При цьому дослідженню підлягає не тільки сама структура управління вцілому, але й система взаємодії її елементів (агентів).

Запропонована структурно-функціональна модель взаємодії при ліквідації наслідків НС являє собою сукупність шести множин (двох суб'єктів взаємодії (СБВ)), де елементи двох СБВ зв'язані структурно-функціональними базисами взаємодії:

множина структурних елементів СБВ1 – $S_1 = \{u_1\}$, де $u_1 = 1, \dots, r_1$ – номер структурного елемента СБВ1;

множина структурних елементів СБВ2 – $S_2 = \{u_2\}$, де $u_2 = 1, \dots, r_2$ – номер структурного елемента СБВ2;

множина функціональних елементів СБВ1 – $F_1 = \{k_1\}$, де $k_1 = 1, \dots, p_1$ – номер функціонального елемента СБВ1;

множина функціональних елементів СБВ2 – $F_2 = \{k_2\}$, де $k_2 = 1, \dots, p_2$ – номер функціонального елемента СБВ2;

множина завдань СБВ1 – $G_1 = \{g_i\}$, де $i = 1, \dots, m$ – номер завдання СБВ1 під час ліквідації наслідків НС;

множина завдань СБВ2 – $G_2 = \{g_j\}$, де $j = 1, \dots, n$ – номер завдання СБВ2 під час ліквідації наслідків НС.

Під варіантом взаємодії будемо розуміти одне з можливих поєднань двох структурно-функціональних елементів, між якими може бути налагоджена взаємодія при вирішенні певних завдань в зоні НС.

Сформована структурно-функціональна модель взаємодії може бути представлена у вигляді неорієнтованого графа $G = (V, E)$ (рис. 1), де V – множина вершин графа, що відповідає кількості елементів системи, E – множина ребер, що відповідає кількості відносин між елементами системи.

Введення елементів теорії графів дозволяє відобразити зв'язність формальної моделі, наочним чином представити встановлені зв'язки між учасниками процесу ліквідації наслідків НС. Апарат графів дає можливість описувати варіанти взаємодії за допомогою матриць суміжності. Матрицею суміжності A графа G будемо вважати квадратну $n \times n$ - матрицю, в якій елемент a_{ij} i -го рядка та j -го стовпчика дорівнює 1, якщо вершини V_i та V_j з номерами i та j суміжні, і дорівнює 0 у протилежному разі. Таким чином отримаємо матриці суміжності графів, що можуть бути побудовані на основі моделі рис. 1. Елементарними перетвореннями над рядками і стовпцями матриці шляхом викреслювання нульового рядка і стовпця отримаємо

необхідні алгебраїчні аналоги відповідних графів, де $a_{ij} = 1$, якщо взаємодії має бути відпрацьована, $a_{ij} = 0$, якщо взаємодія не потрібна.

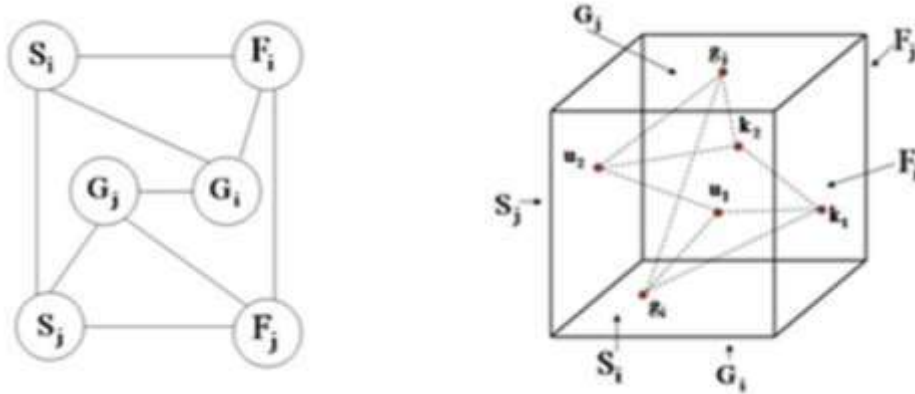

Рис. 1 – Граф структурно-функціональної моделі взаємодії: S_i – множина структурних елементів СбВ1 (r_1); S_j – множина структурних елементів СбВ2 (r_2); F_i – множина функціональних елементів СбВ1 (p_1); F_j – множина функціональних елементів СбВ2 (p_2); G_i – множина завдань СбВ1 (m); G_j – множина завдань СбВ2 (n)

Джерела та література

1. Семененко О., Митченко С., Добровольський Ю., Ремез А., Ярмольчик М., Твердохліб Є. Еволюція форм і способів застосування угруповань військ (сил): тенденції збройної боротьби. Social Development and Security. 2024. 14(3), С. 33-52. URL: <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.3.3>
2. Цивільно-військове співробітництво у захисті населення під час війни в Україні. Аналітична доповідь Центра Разумкова. Київ, 2023. 73 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskyi-CIVIL-WAR-1-F.pdf>
3. Будур І.М., Бойко С.А. Мультиагентна модель системи підтримки прийняття рішення по управлінню розподіленими об'єктами. Системи озброєння і військова техніка. 2020. № 3(63). С. 54-61. DOI: <https://doi.org/10.30748/soivt.2020.63.08>.
4. Olga Konovalenko, Vitalij Brusentsev. Мультиагентні системи управління та підтримки прийняття рішень Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Машинознавство та САПР. 2019. №1. С. 18-27. DOI: <https://doi.org/10.20998/2079-0775.2019.1.03>
5. Гута С.С. Структурно-функціональна модель системи державного управління в умовах кризових ситуацій, зумовлених воєнно-політичними чинниками. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 2. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.2.100

УДК: 338.4

Репак О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти; Дмитрів Д., канд. техн. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗАХОДІВ МОБІЛІЗАЦІЇ НА АВТОПІДПРИЄМСТВА, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПЕРЕВЕЗЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ СПОЛУЧЕННІ

Анотація. Досліджується вплив заходів мобілізації військовозобов'язаних з числа водіїв автотранспортних підприємств задіяних в перевезеннях вантажів у міжнародному сполученні на ефективність функціонування як самих підприємств, так і ринку міжнародних автомобільних перевезень України. Відзначено важливість сегменту міжнародних автомобільних перевезень

вантажів з огляду на військове та тилове забезпечення збройних сил України. Теоретично обґрунтовано необхідність спрощення бюрократичних процедур щодо визнання автотранспортних підприємств, що здійснюють міжнародні перевезення вантажів, критично важливими для функціонування вітчизняної економіки.

Ключові слова: мобілізація, бронювання військовозобов'язаних, міжнародні перевезення.

Repak O., Postgraduate Student; Dmytriv D., PhD (Tech.), Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF MOBILISATION MEASURES ON ROAD TRANSPORT COMPANIES ENGAGED IN INTERNATIONAL TRANSPORT

Abstract. The article examines the impact of mobilisation of persons liable for military service from among drivers of motor transport enterprises involved in international road freight transport on the efficiency of functioning of both the enterprises and the international road freight transport market of Ukraine. The importance of the segment of international road transport of goods is noted in view of the military and logistical support of the Armed Forces of Ukraine. The author theoretically substantiates the need to simplify bureaucratic procedures for recognising road transport enterprises engaged in international freight transport as critical for the functioning of the national economy.

Keywords: mobilisation, reservations for persons liable for military service, international transportation.

Три роки триває повномасштабна війна фашистської росії проти українського народу, який відстоює свою незалежність та прагнення жити в демократичному світі. В цих умовах, всі галузі економіки, в тому числі і транспортна, зазнали значних руйнувань та збитків, але продовжують працювати. Функціонування будь-якої галузі економіки в умовах війни надзвичайно складне, і галузь міжнародних автомобільних перевезень не є виключенням. Щоденні обстріли української території, окупаційними військами російської федерації, призводять до загибелі працівників автопідприємств, знищення автопарків та руйнування автотранспортної інфраструктури.

Але незважаючи на це, українські перевізники, усвідомлюючи важливість своєї роботи, щоденно везуть в Україну військову і гуманітарну допомогу, а вивозять великі об'єми експортної агропродукції, яку раніше доставляли морським шляхом. Українські водії проявляють справжній героїзм, оскільки ризикуючи власним життям, здійснюють перевезення в регіонах, які піддаються масованим обстрілам.

Однією з головних проблем, з якою стикнулись вітчизняні перевізники, є гостра нестача кадрів, а саме логістів, водіїв, ремонтників. За даними Асоціації міжнародних автомобільних перевізників України [1], дефіцит водіїв на автопідприємствах, на сьогодні складає від 30 до 50% і ця тенденція погіршується. З початку війни велика кількість чоловіків, які працювали на автопідприємствах, добровільно долучились до лав збройних сил України, що викликало кадровий голод у транспортній галузі, особливо на сході України [3]. Із моменту активного запровадження, на загальнодержавному рівні, заходів щодо посилення мобілізації, ситуація з кадровим забезпеченням автопідприємств погіршується, оскільки всі чоловіки віком від 18 до 60 років, які не підпадають під процедуру бронювання, підлягають мобілізації.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України з реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час [2], військовозобов'язані працівники автопідприємств підлягають бронюванню, якщо відповідне підприємство визначене як критично важливе для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період. У Постанові Кабміну, чітко прописані критерії та порядок визнання критичності підприємства для економіки, що повинно зняти будь які питання з боку зацікавлених сторін, зокрема перевізників. Однак, на практиці автотранспортні компанії

стикаються з випадками як безпідставного зняття водія з рейсу, так і бюрократичної тяганини щодо отримання статусу критично важливого підприємства.

Міжнародні вантажні автомобільні перевезення відіграють для вітчизняної економіки надзвичайно важливого значення, оскільки забезпечують валютні надходження до державного бюджету та постачання у збройні сили України іноземної військової допомоги. Також, доцільно відзначити, що водії, які працюють на міжнародних маршрутах є висококласними фахівцями, які потребують спеціальної підготовки та великого досвіду, що робить цей сегмент перевезень особливим на предмет кадрового забезпечення. У зв'язку з великим попитом на таких водіїв у Європейському Союзі, до повномасштабної війни, з України виїхало багато українських висококласних водіїв, яких лише на польських транспортних компаніях працює понад 120 тисяч осіб. За прогнозами експертів, нестача водіїв в Європі до 2030 року складе до 50% [3], що стане загрозою післявоєнної міграції українських водіїв з метою пошуку високооплачуваної роботи.

Тому, враховуючи стратегічну важливість сегменту міжнародних автоперевезень вантажів у військовому та тиловому забезпеченні збройних сил України, необхідно на законодавчому рівні максимально спростити процедуру визнання критичності автопідприємств, які здійснюють міжнародні перевезення вантажів, а також вжити заходів щодо запобігання бюрократичній тяганні.

Ефективна робота вітчизняних автопідприємств, які здійснюють міжнародні перевезення, є важливим елементом забезпечення обороноздатності країни, тому підтримка таких підприємств з боку держави, є безумовною необхідністю сьогодення. І якщо, матеріальна підтримка вітчизняних перевізників, які несуть збитки внаслідок руйнувань та кадрового голоду, на сьогоднішній момент з боку держави, неможлива, то захист інтересів транспортників на законодавчому рівні, цілком посилює задачу для українського Уряду.

Джерела та література

1. Асоціація міжнародних автомобільних перевізників України: веб-сайт. URL: <http://www.asmap.org.ua>
2. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. № 76/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n14> (дата звернення: 7.03.2025).
3. Дмитрів Д., Дмитрів О., Репак О. Аналіз ринку міжнародних вантажних автоперевезень в Україні в умовах воєнного стану. Соціально-економічні проблеми і держава. 2023. Вип. 2 (29). С. 48-60. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23ddvuvs.pdf>

УДК: 621.7:502:519.8

Стрілецький М., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Західноукраїнський національний університет, Україна

МОДЕЛЬ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ МАЛИМИ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ПІД ЧАС ЕКОЛОГІЧНИХ, ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ І ВОЄННИХ ДІЙ

Анотація. Розрізняють природні екологічні катастрофи (стихійні лиха, природні катаклізми пов'язані з ними причинно-наслідковим зв'язком) та техногенні (антропогенні) катастрофи (як правило, викликаються і промисловими аваріями, і війнами, і їх можливим поєднанням). Війни (як і конфліктні ситуації) тривають у світі неперервно, а значить йде постійна боротьба фауни, флори і населення за виживання.

Основні джерела викидів парникових газів (вуглекислий газ, метан, оксид азоту і фторовані гази) на малому промисловому підприємстві під час катастроф і воєнних дій (як короткотривалих, так і затяжних), відображають всю гаму функціонування підприємства.

Зокрема, паливно-енергетичні джерела: пошкодження інфраструктури рідкого палива/нафти, природного газу, електроенергетичної інфраструктури. Крім цього, використання у виробництві різної сировини (сталь, легкі сплави, синтетичні та композитні матеріали); пожежі в спорудах; транспортні засоби. Оцінка викидів парникових газів, пов'язаних зі збройними конфліктами, вказує на актуальність проблеми. В цих дослідженнях є потреба замовлена суспільством.

Поглиблення існуючих розрахункових моделей (завдяки введення параметру часу) та на їх основі створення мета моделі і є метою представлених досліджень. Об'єкт дослідження – екологічний стан малого підприємства промислового призначення під час катастроф. Предмет дослідження – формування парникових газів і їх кількісна оцінка на малому промисловому підприємстві. Оцінка викидів парникових газів від конфліктів усіх аспектів реалізується шляхом створення метамоделі на основі вдосконалення існуючих моделей викидів в залежності від джерел викидів. Методи дослідження: система, аналіз, порівняльний аналіз, синтез, моделювання, граф.

Джерела викидів парникових газів розглядаються як система, що включає підсистеми та інші компоненти нижчого рівня, аж до рівня молекул парникових газів. Це дозволяє систематизовано проводити оцінювання усіх аспектів наслідків катастроф на кожному рівні, а також посилити глибину досліджень навіть на молекулярному рівні (комп'ютерна генерація, систематичне конструювання, структурних формул молекул). Це вже вихід на практику, а саме пошук і створення нових речовин з заданими властивостями (наприклад, для боротьби з парниковими газами або зменшення їх впливу). Ось так проявляється необхідність в нейромережах і перехід до штучного інтелекту навіть на рівні малого підприємства.

Ключові слова: модель, парникові гази, мале підприємство, екологічні і техногенні катастрофи, система

Striletskyi M., Postgraduate Student

West Ukrainian National University, Ukraine

MODEL OF GREENHOUSE GAS EMISSIONS BY SMALL INDUSTRIAL ENTERPRISES DURING ECOLOGICAL, TECHNOGENIC CATASTROPHES AND MILITARY CONFLICTS

Abstract. Natural ecological disasters (such as natural hazards and associated catastrophic events with causal relationships) and technogenic (anthropogenic) disasters (usually caused by industrial accidents, wars, or a combination of both) are significant global concerns. Wars and conflict situations persist continuously around the world, which means there is an ongoing struggle for survival among wildlife, flora, and human populations.

The primary sources of greenhouse gas emissions (carbon dioxide, methane, nitrous oxide, and fluorinated gases) from small industrial enterprises during catastrophes and military actions, whether short-term or prolonged, reflect the full range of the enterprise's operations. Specifically, energy sources include damage to infrastructures related to liquid fuels/oil, natural gas, and electrical power systems. Additionally, the use of various raw materials in production (steel, light alloys, synthetic and composite materials), fires in buildings, and emissions from transportation vehicles contribute significantly to greenhouse gas outputs. The assessment of greenhouse gas emissions linked to armed conflicts highlights the relevance of this issue and addresses a societal demand for research in this area.

The goal of the presented research is to deepen existing calculation models by introducing a time parameter and, based on this, create a meta-model for assessing emissions. The research focuses on the environmental state of small industrial enterprises during catastrophes. The subject of the study is the formation of greenhouse gases and their quantitative evaluation at small industrial enterprises. The evaluation of emissions related to conflicts is realized by creating a meta-model, which is based on the enhancement of existing emission models depending on the sources of emissions.

The research methods include systems analysis, comparative analysis, synthesis, modeling, and graphical representation. Greenhouse gas emission sources are considered as a system, encompassing subsystems and lower-level components, down to the molecular level of greenhouse gases. This approach allows for the systematic evaluation of all aspects of the consequences of catastrophes at each level and enhances the depth of research even at the molecular level (computer generation, systematic design, and structural formula creation of molecules). This leads to practical applications, such as the search for and creation of new substances with specific properties (for example, to combat greenhouse gases or reduce their impact). This demonstrates the need for neural networks and the transition to artificial intelligence, even at the level of small enterprises.

Keywords: model, greenhouse gases, small enterprise, ecological and technogenic disasters, system.

Загальновідомо, що екологічна катастрофа – це надзвичайно швидка і тому небезпечна деструкційна/незворотна зміна умов навколишнього середовища як локального (в межах регіону), так і глобального (охоплення контингентів; усієї планети) масштабів, що пов'язана з нанесенням величезної шкоди навколишньому середовищу, загибеллю рослин, тварин і людей. Екологічні катастрофи, спричинені людською діяльністю чи природними явищами, мають катастрофічні наслідки для місцевих громад. Вони руйнують інфраструктуру, забруднюють навколишнє середовище та ставлять під загрозу здоров'я, добробут людей і їх існування. При цьому, розрізняють природні екологічні катастрофи (стихійні лиха, природні катаклізми пов'язані з ними причинно-наслідковим зв'язком) та техногенні (антропогенні) катастрофи. Останні, зазвичай, викликаються і промисловими аваріями, і війнами, а також їх можливим поєднанням. Війни (як і конфліктні ситуації) тривають у світі неперервно, а значить йде постійна боротьба фауни, флори і населення за виживання.

Найпоширеніші наслідки екотехнокатастроф включають забруднення довкілля – гідросфери, атмосфери та геологічного середовища. Серед цієї тріади суттєвими є утворення і викиди парникових газів, особливо як результат діяльності людини. Цим явищам вчені надають пріоритет, особливо на глобальній платформі. Залучаються значні ресурси науково-практичного спрямування. Оцінка викидів парникових газів (GHG), пов'язаних зі збройними конфліктами вказує на актуальність даної проблеми. В цих дослідженнях є потреба замовлена суспільством.

Однак формування парникових газів і оцінка їх викидів під час проведення воєнних дій на рівні підприємств (здебільшого промислового характеру), а тим більше дрібних (мікро та міні) і їхній вплив на клімат, як правило, залишаються поза увагою і вчених, і практиків. Можливо в якійсь мірі це викликано в недоступності (або обмеженому доступі) до первинної інформації. Військові операції є закритими для загалу, часто приховані з міркувань безпеки, і збір даних у зонах бойових дій ускладнений або взагалі неможливий. Така скритність, прихованість і недоступність приводить до незначних досліджень (теоретичних та експериментальних) і, як наслідок, мала кількість публікацій.

Малодослідженість відображається на якості розрахункових моделей (їх точності, глибини і охопленні), що описують вказані процеси. В моделі вводяться коефіцієнти, що дозволяє в якійсь мірі підвищити достовірність описаних процесів. Однак, застосування в розрахункових формулах значної кількості коефіцієнтів та ще й в широкому діапазоні змін вказує на низьку достовірність очікуваних результатів. Відомо, що чим більше введених коефіцієнтів, тим більше закладено умовностей, так як допускають прийняття волонтаристських рішень. Тому, в якійсь мірі поглиблення існуючих розрахункових моделей (завдяки введення деяких параметрів) та на їх основі створення мета моделі і є метою представлених досліджень. Об'єкт дослідження – екологічний стан малого підприємства промислового призначення під час катастроф. Предмет дослідження – формування парникових газів і їх кількісна оцінка на малому промисловому підприємстві. Оцінка викидів парникових газів від конфліктів усіх аспектів реалізується шляхом створення метамоделі на основі вдосконалення існуючих моделей

викидів в залежності від джерел викидів. Методи дослідження: система, аналіз, порівняльний аналіз, синтез, моделювання, граф.

Викиди парникових газів від катастроф і воєнних дій можуть мати різні джерела. Найбільш очевидними є ті, що безпосередньо пов'язані з бойовими діями, наприклад споживання викопного палива технікою військового призначення (якщо таке мало місце), яке за відсутності конфлікту або не мали потреби, або рідкісні (швидше як виключення) із значно меншими обсягами. Декотрі види катастроф можуть посилювати наявні джерела викидів порівняно зі сценарієм без конфліктів, приміром збільшення кількості та інтенсивності відключень електроенергії, що приводить до застосування альтернативних джерел електроенергії (дизельгенератори). Також присутні і джерела раніше навіть не прогнозовані (наприклад, виникнення пожеж на підприємстві тощо). Для точного обліку викидів парникових газів від воєнних дій необхідно зафіксувати початок та закінчення конфлікту. Часто це складно зробити (на відміну від природних катастроф), оскільки воєнний конфлікт високої інтенсивності на початках може передувати низька інтенсивність бойових дій. Також після інтенсивної фази може відбутися замороження конфлікту, при цьому, триває окупація і навіть анексія територій.

Загалом, основні джерела викидів парникових газів на малому промисловому підприємстві під час катастроф і воєнних дій (як короткотривалих, так і затяжних), включають, зокрема, паливно-енергетичні, використання у виробництві різноманітної сировини (конструкційна сталь, легована сталь, литі матеріали, легкі сплави, синтетичні та композитні матеріали та інші ресурси), Енергетична інфраструктура та інфраструктура, пов'язана з викопним паливом є пріоритетною ціллю під час війни, оскільки їх ліквідація підриває здатність супротивників проводити військові операції. Крім того, енергетична інфраструктура та інфраструктура викопного палива підприємства, можуть бути пошкоджені ненавмисно під час військових дій, зокрема через ракетні та дронів атаки (навіть на значних відстанях). Руйнування або пошкодження енергетичної інфраструктури підприємства призводить до кількох типів джерел, а значить викидів парникових газів, таких як: горіння палива – викиди від горіння запасів палива на пошкоджених об'єктах або складах; витік метану – через пошкоджені газопроводи або сховища (досить потужного парникового газу); неконтрольовані витіки гексафториду сірки (SF_6) – дуже потужного парникового газу, що використовується як ізоляційний газ в обладнанні для передачі та розподілу електроенергії і що може викидатися в атмосферу в разі пошкодження інфраструктури. Викиди парникових газів транспортними засобами відбуваються внаслідок використання палива. Оскільки різні види транспорту використовують різні види палива (рідке, газове, електричне), рекомендується проводити розрахунки по кожному виду транспорту.

Джерела викидів парникових газів доцільно розглядати як єдину систему, що включає підсистеми та інші компоненти нижчого рівня, аж до рівня молекул парникових газів. Це дозволяє систематизовано проводити оцінювання усіх аспектів наслідків катастроф на кожному рівні для кількісного визначення впливу на викиди парникових газів. Посилити глибину досліджень навіть на молекулярному рівні: комп'ютерна генерація (систематичне конструювання) структурних формул молекул. Це вже вихід на практику, таких як пошук нових речовин з заданими властивостями (наприклад, для боротьби з парниковими газами або зменшення їх впливу). Ось так проявляється необхідність в нейромережах і перехід до штучного інтелекту.

Систематизований підхід також полегшує перехід до формування математичних моделей викидів парникових газів для різних джерел і на їх основі створення об'єднаної моделі, а саме метамоделі. Такий підхід дозволяє проводити оцінку впливу кожного джерела (кожної моделі) на загальний рівень екосистеми малого підприємства, а тим самим розробляти стратегію зменшення об'єму як формування парникових газів, так і їх викидів.

Також забезпечується можливість процесу моделювання на найнижчому рівні системи, а саме розробка і реалізація методів генерації молекулярних графів та матриць. Проблема

генерації виникає при вирішенні ряду практичних задач, таких як пошук нових речовин із заданими властивостями, що є для представлених досліджень досить вагомим. Існує ряд алгоритмів генерації молекулярних структур і відповідних комп'ютерних програм, що створені на їх основі. Діло за малим – створити такий газ, що нейтралізує парникові гази.

Види парникових газів на малому промисловому підприємстві є достатньо відомі і прогнозовані, як при нормальному функціонуванні, так і під час катастроф. Відомо, що парникові гази – це атмосферні гази, які затримують відбите теплове випромінювання, створюючи «парниковий ефект», який нагріває поверхню Землі. Основні парникові гази – вуглекислий газ (CO_2), метан (CH_4), оксид азоту (N_2O) і фторовані гази (F-гази): хлорфторвуглеводні, гідрофторвуглеводні, перфторвуглеводні, гексафторид сірки (SF_6), трифторид азоту (NF_3). Джерела фторованих парникових газів на малому підприємстві – стаціонарне обладнання або системи кондиціонування повітря та теплових насосів, протипожежного захисту тощо. Більшість джерел викидів парникових газів під час конфлікту пов'язані насамперед із викидами CO_2 і менше з викидами CH_4 та N_2O , однак інші парникові гази також варто розглядати залежно від обставин (наприклад, викиди SF_6 від руйнування електричного обладнання).

Відомо, що кумулятивний радіаційний вплив парникового газу за вибраний проміжок часу характеризується величиною потенціалу глобального потепління (GWP). Оцінка здійснюється в порівнянні з CO_2 . GWP кількісно встановлює величину тепла, що може утримувати даний газ в атмосфері в порівнянні з вуглекислим газом (CO_2), якому присвоєно значення $\text{GWP}=1$. Для порівняльного аналізу і подальших розрахунків доцільно знати значення GWP для декотрих парникових газів: CH_4 - до 36, N_2O - 298, SF_6 - 22800. Для обчислення загальних викидів парникових газів і відображення їх в еквіваленті CO_2 , використовуються загальноприйняті показники: добуток маси газу і відповідних коефіцієнтів.

Обсяги викидів парникових газів можна виміряти безпосередньо за допомогою датчиків, а також отримати на основі розрахунків завдяки різних опосередкованих показників. Оснащення малого промислового підприємства системою автоматизованого контролю і управління з поступовим переходом до нейронної мережі і штучного інтелекту дозволяє сповна неперервно оцінювати ситуацію на підприємстві, в тому числі і з парниковими газами. Реалізація відбувається в on-line режимі, що дуже суттєво в період катастроф і воєнних дій.

Оскільки обсяги викидів парникових газів не завжди вдається виміряти безпосередньо, а скоріше отримати і розрахувати їх на основі різних показників, надійний збір даних завжди важливий у процесі визначення вуглецевих викидів. Однак конфлікти можуть серйозно перешкоджати цьому процесу, обмежуючи доступ до даних, засекречуючи певну важливу військову інформацію або навіть спричиняючи збій систем збору даних для статистичних цілей.

Пов'язані з конфліктом викиди парникових газів на малому підприємстві можуть категоризуватися прямої/непрямої дії конфлікту. Прямі викиди внаслідок конфліктів виникають через дії, які знаходяться під безпосереднім контролем сторін конфлікту. Ці викиди зазвичай пов'язані з військовими операціями та суміжними бойовими діями, де є чіткий причинно-наслідковий зв'язок між діями та рішеннями політичного та військового керівництва й джерелами викидів. Непрямі викиди парникових газів внаслідок конфліктів виникають через дії, які посилюються військовими операціями та бойовими діями, але не генеруються джерелами, що прямо контролюються сторонами конфлікту, або виникнення й інтенсивність яких не залежать від прямого впливу керівництва цих сторін.

Оцінювання викидів парникових газів на малому промисловому підприємстві реалізується на основі тріади принципів: прозорість, точність, неперервність. Прозорість передбачає оцінювання викидів парникових газів на основі даних з відкритих джерел, причому з використанням загальноприйнятих підходів, припущень, методів і коефіцієнтів викидів. Зрозуміло, що використані в підрахунках дані не є секретними, а значить можна здійснити порівняльний аналіз з даними з інших джерел. Кожний працюючий на підприємстві має змогу за бажанням повторити обрахунки. Точність оцінки викидів парникових газів – це

недопустимість систематичного (чи поодинокого) завищення / заниження реальних викидів. Для цього необхідно встановити систему контролю (наскільки це можливо), щоб ці похибки (і навіть грубі помилки: випадкові чи ціленаправлені) можна виключити або мінімізувати. Тут на допомогу можуть прийти міжнародно визнані методологічні рекомендації. Неперервність передбачає, що оцінювання викидів парникових газів здійснюється протягом тривалого періоду на основі певної лінійки методів. Цей компонент також передбачає використання в оцінюванні припущень, методів і коефіцієнтів викидів між різними категоріями та діями, де це можливо. Ефективне дотримання тріади принципів дозволяє встановити джерела і дії, що суттєво впливають на викиди парникових газів, а тим самим ціленаправлено протидіяти.

УДК: 621.039

Стручок В., ст. викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

РАДІАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛУ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ ПРИ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Анотація. Розглянуто масштаби забруднення та втрати персоналу і особового складу формувань цивільної оборони безпосередньо після аварії на Чорнобильській АЕС, основні заходи радіаційного захисту персоналу та спеціалістів. Детально розглянуто стан радіаційного захисту персоналу та спеціалістів, що були залучені до ліквідації наслідків аварії в перші тижні після аварії, основні об'єктивні та суб'єктивні причини проблемності його проведення. Досліджено причинно-наслідковий зв'язок між низьким рівнем радіаційного захисту та високим відсотком інвалідизації персоналу й спеціалістів, що брали участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Ключові слова: радіаційна обстановка, радіаційний захист, рівні радіації, інвалідизація.

Struchok V., Senior Lecturer

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

RADIATION PROTECTION OF PERSONNEL AND SPECIALISTS DURING THE ACCIDENT AT THE CHERNOBYL NPP

Abstract. The scale of contamination and loss of personnel and personnel of civil defense formations immediately after the accident at the Chernobyl NPP, the main measures of radiation protection of personnel and specialists are considered. The state of radiation protection of personnel and specialists who were involved in the liquidation of the consequences of the accident in the first weeks after the accident is considered in detail, and the main objective and subjective reasons for the problematic nature of its implementation are examined. The cause-and-effect relationship between the low level of radiation protection and the high percentage of disability of personnel and specialists who participated in the liquidation of the consequences of the accident at the Chernobyl NPP is investigated.

Keywords. Radiation situation, radiation protection, radiation levels, disability.

26 квітня 2025 року минає 39 років з часу, коли сталася найбільш масштабна радіаційна аварія на планеті Земля - аварія на Чорнобильській атомній електростанції (АЕС) (м. Прип'ять, Україна). Внаслідок аварії було забруднено радіонуклідами I^{131} , Cs^{137} , Sr^{90} 42000 км² території. За станом на 1 січня 1988 року втрати серед персоналу станції та особового складу формувань цивільної оборони, що брали участь у ліквідації наслідків аварії, склали 145 осіб, з них 29 із смертельним наслідком. Усі особи мали діагноз гостра променева хвороба того, чи іншого ступеня. Кількість населення, що отримало внутрішнє опромінення щитоподібної залози більше 30 бер, складало більше 150 тис. осіб [1].

Обов'язковими до виконання заходами радіаційного захисту є: виявлення та оцінка радіаційної обстановки, організація дозиметричного контролю, розроблення та впровадження типових режимів радіаційного захисту, використання засобів індивідуального захисту, приладів радіаційної розвідки, дозиметричного контролю та ін.

Про це добре було відомо експлуатаційному персоналу Чорнобильської АЕС. За свідченнями учасників ліквідації наслідків аварії, одразу після аварії кількість зазначеного персоналу різко скоротилась. Люди або виїхали, або когось відпустили, інші виїхали самовільно, боячись небезпеки опромінення. Тому, щоб забезпечити обслуговування і контроль за I, II, III блоками було залучено експлуатаційний персонал з інших АЕС, а також постановою уряду СРСР значно збільшили оплату праці всім працюючим в 30-кілометровій зоні: у 5-кілометровій зоні встановили коефіцієнт 5, у 15-кілометровій і в м. Чорнобилі – 3, на решті 30-кілометрової зони – 2.

Однак, до заходів з ліквідації наслідків аварії одразу було залучено спеціалістів багатьох міністерств (Міненерго, Мінводмеліорації, Мінсередмашу, Мінгеології, Мінвуглепрому та ін.), відомств СРСР, військові підрозділи, через військові комісаріати мобілізованих резервістів та ін., які знань та навичок з радіаційної безпеки не мали і не підозрювали про невидиму наростаючу небезпеку на промисловому майданчику АЕС та прилеглий до нього зони небезпечного радіаційного забруднення. З моменту аварії до 10 травня залучені працівники та спеціалісти не мали засобів індивідуального захисту від радіоактивного пилу, не були проведені інструктажі щодо заходів безпеки під час проведення робіт, не проводився облік отриманих доз опромінення, заміри рівнів радіації на робочих місцях були випадковими, спостерігалась недостатня кількість дозиметрів, на конкретних робочих місцях була відсутня інформація про радіаційну обстановку, спеціальних служб дозиметричного контролю ще не було створено, але робота на АЕС, як то кажуть, кипіла.

До того ж виконання різноманітних заходів з ліквідації наслідків аварії здійснювалося методом проб та помилок, діяла урядова комісія і при ній штаб з ліквідації наслідків аварії, на якому жорстко питали про виконання поставлених завдань, терміни на виконання давалися мінімальні, які було надзвичайно важко виконати. Крім того, завдання багато разів змінювались і корегувалися. Застосовувався, так званий, метод штурмівщини.

Зокрема, це стосується виконання робіт з спорудження захисної стіни біля зруйнованого реактора, розчистка місця встановлення стіни від брил залізобетону зруйнованого реактора, будівництво нової дороги для транспортування опалубки із зміненими радіусами повороту, яка так і не була використана, пробиття отвору в стіні товщиною 1,5 м басейна-барботера під IV блоком, спорудження стіни в ґрунті навколо високозабруднених ділянок промзони з метою запобігання потрапляння підземних вод в річку Прип'ять, будівництво дренажної завіси довжиною 14 км, що складалася з 177 свердловин глибиною 80 м, та ін.

Оскільки роботи доводилося виконувати в умовах високих рівнів радіації, які доходили до декількох сотень рентген на годину, як результат, доводилося раз на 2-3 тижні міняти повністю персонал та спеціалістів, що були зайняті на ліквідаційних роботах.

Зазначені вище роботи призвели до великої кількості потерпілих осіб зі складу залученого з різних куточків Радянського Союзу персоналу та спеціалістів, наслідки для них виявилися досить сумними. Аналіз наведеної зібраної інформації свідчить, що за сумою негативного впливу це все й призвело до великого відсотка інвалідизації серед них, який сягав 35-40%. Зокрема, від Мінвуглепрому СРСР було задіяно біля 5 тис. осіб, у тому числі, від ВО «Тулавугілля» 314 спеціалістів, з яких станом на 1995 рік виявились інвалідами I та II груп 90 осіб – 29%; ВО «Ростоввугілля» 321 спеціаліст, інвалідність отримали 147 осіб – 46%, і так по інших міністерствах та відомствах. Для поглибленого обстеження в стаціонари республіки було госпіталізовано 17,4 тис. чоловік. Очевидним є те, що людей ніхто особливо не беріг.

Тому, з метою зменшити такі важкі наслідки аварії, першим заступником Міністра охорони здоров'я СРСР О.П.Щепиним була дана вказівка міністру охорони здоров'я Української РСР А.Е.Романенко від 21.05.1986 р. № 02-6/83-6, у якій зобов'язувалось особам,

що зазнали впливу іонізуючого випромінювання, і знаходяться в стаціонарі та не мають ознак гострої променевої хвороби, при виписці ставити діагноз «вегето-судинна дистонія». Це ж стосувалося працівників, що були залучені до аварійних робіт та отримали гранично допустиме променеве навантаження, у разі їх потрапляння в стаціонар для обстеження, оскільки вони вважалися практично здоровими та не підлягали залученню до подальших аварійних робіт на встановлений термін.

Отже, такою страшною ціною здобувався великої цінності «досвід» ліквідації наслідків аварії, якої ще не знала історія, щоб отримати необхідний алгоритм дій в подібних ситуаціях у майбутньому.

Джерела та література

1. Стручок В.С. Аналіз причин виникнення втрат внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. - Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки» (до 35 роковин аварії на Чорнобильській АЕС), 22-23 квітня 2021 року. – Тернопіль, 2021. – С.83-84. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35083>

УДК: 351

Трефілова Л., д. фіз.-матем. н., проф.; Гузь А.; Апсатарова С.
Національний університет цивільного захисту України, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В ДСНС

Анотація. У статті піднімається питання професійної підготовки сил цивільного захисту в системі ДСНС України щодо реагування на надзвичайні ситуації. Акцент зроблено на моделюванні навчань, впровадженні новітніх технологій, координації між структурами та дотриманні міжнародних стандартів (ISO 22398).

Ключові слова: професійна підготовка, цивільний захист (ДСНС), надзвичайні ситуації, навчання та моделювання, координація і взаємодія.

Trefilova L., D.Sc. (Phys.-Math.), Prof.; Huz A.; Apsatarova S.
National University of Civil Protection of Ukraine, Ukraine

ON THE ISSUE OF PROFESSIONAL TRAINING IN THE SES

Abstract. The article addresses the issue of professional training of civil protection forces within the State Emergency Service of Ukraine (SESU) in response to emergencies. The focus is placed on training simulation, the implementation of modern technologies, coordination among structures, and adherence to international standards (ISO 22398).

Keywords: professional training, civil protection (SESU), emergencies, training and simulation, coordination and interaction.

Механізми підготовки сил цивільного захисту до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, здійснюється з метою забезпечення готовності до виконання завдань цивільного захисту в мирний час і особливий період згідно з Порядком підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. № 443. Підготовка сил цивільного захисту здійснюється відповідно до плану основних заходів цивільного захисту України, основним завданням яких навчання з питань застосування сучасних засобів зв'язку і автоматизації управління, спеціальної техніки, обладнання та інструментів, відпрацювання злагодженості дій, впровадження в практику передового досвіду.

Аналіз наукових публікацій і практичних рекомендацій дозволяє зробити такі висновки.
Особливу увагу доцільно приділяти:

- створенню надзвичайних ситуацій, які за своїми масштабами та наслідками відрізняються одна від одної для набуття практичних навичок в реагуванні на надзвичайні ситуації та прийняття рішень органам управління різних рівнів;

- питанням розгортання та ефективності роботи систем управління, організації проведення практичних заходів цивільного захисту, підвищення стійкості об'єктів економіки, зменшення запасів небезпечних хімічних речовин, що використовуються у виробничих процесах, приведення у готовність формувань цивільного захисту, готовності захисних споруд до укриття населення тощо;

- проведенню заходів з нарощування сил цивільного захисту територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ чи її ланки, розгортанню у повному обсязі органів управління, проведення усіх видів розвідки, евакуації населення тощо;

- навчанням, що проводяться з метою пошуку або випробування і освоєння інноваційних технологій проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, нової організаційної взаємодії сил цивільного захисту, застосування нових зразків техніки.

При визначенні стану готовності територіальної (функціональної) підсистеми (її ланки) ЄДС ЦЗ до вирішення завдань цивільного захисту у мирний час та в особливий період відпрацьовуються питання: спроможності наявної системи управління, зв'язку та оповіщення організовано та відповідно до розроблених планів і розрахунків приводити у готовність до дій за призначенням органи управління та сили цивільного захисту; безперервно забезпечувати потреби органів управління та сил цивільного захисту із обміну інформацією наявними каналами зв'язку; якості підготовки з урахуванням їх професійних та морально-психологічних якостей.

Порядок проведення подібних навчань, основні положення, пояснення та визначення регламентовані міжнародним стандартом ISO 22398. (ISO 22398 (2013) Societal security – Guidelines for exercises), який описує елементи загального підходу до планування, проведення і вдосконалення програм і проектів в сфері проведення навчань, тренінгів тощо.

Метою цього стандарту є:

- забезпечити основу для розуміння, розробки та реалізації ефективної програми вправ в рамках організації та проведення навчань;

- розробити керівні принципи планування і здійснення навчань;

- підвищити здатність організації проводити навчання за участю як представників свого відомства, так і інших структур, що можуть бути залучені до навчань.

Досягнення поставлених задач дає змогу: здійснити моделювання нестандартних надзвичайних ситуацій та подій для підвищення обізнаності особового складу про уразливість і важливість прийнятих рішень у відповідних умовах; підвищити знання, навички або здібності окремих осіб або групи осіб з метою оволодіння конкретними компетенціями; надати людям можливість спільної роботи для досягнення загального кінцевого результату; випробувати нові методи, підходи та процедури управління та реагування під час виникнення надзвичайної ситуації. У теперішній час ЦЗ надається особлива увага, і необхідність координації і об'єднання зусиль при боротьбі з лихами не викликає сумнівів. Спільні дії декількох країн дозволяють сконцентрувати ресурси для подолання наслідків НС, яких у однієї країни, як правило, виявляється недостатньо. Організація та проведення навчань відповідно до європейських стандартів займають центральну роль для підготовки фахівців з кризового управління та подолання наслідків надзвичайних ситуацій різного характеру, що дає змогу здійснити оцінку можливостей та компетентності фахівців. Виконання планів реагування, планів залучення сил і засобів, процедур на випадок надзвичайних ситуацій, комунікації підрозділів між собою та передачі інформації вищим керівним ланкам, критичного мислення під час прийняття рішень, які спрямовані на забезпечення дій з подолання наслідків надзвичайної ситуації дозволяє не тільки оцінювати знання, отримані окремими групами, але і те, як вся система взаємодіє між собою у випадку виникнення надзвичайної ситуації різного характеру. Ці чинники

дозволяють не тільки оцінювати знання, отримані окремими групами, але і те, як вся система взаємодіє між собою у випадку виникнення надзвичайної ситуації різного характеру. Моделювання масштабних ситуацій дає змогу змодельовати залучення і роботу різних служб на кожному етапі розвитку надзвичайної ситуації, від об'єктового рівня до загальнодержавного.

УДК: 621.372

Химич Г., ст. викладач; Березовський В.; Шастків М.; Дунець В., канд.техн.н., доц.; Пітус Д.; Дуда С., асистент

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВИХ ВІД ЕЛЕКТРОМАГНІТНОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ РАДІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ

Анотація. Воєнні конфлікти, війни – це завжди, біль, смуток, розруха, які включають в себе психологічну, інфраструктурну, екологічні та техногенні катастрофи. Але напередодні та під час кожної воєн відбувається створення нового ефективного озброєння та систем захисту, особливо в теперішніх умовах - на електромагнітній основі. Ще в 1972 році адмірал Т. Морер, экс-голова об'єднаного комітету начальників штабів США сказав: «Якщо почнеться третя світова або друга війна, то переможцем буде та сторона, яка зможе краще діяти та користуватись електромагнітним спектром». І ми це зараз бачимо, будучи в одному з епіцентрів військових дій.[1] З однієї сторони – це нове озброєння на основі сучасних технологій, а з другої сторони – це вплив на людську психічну, біологічну складові. У даній статті описано основні фактори електромагнітних полів, які впливають на людину і як від них захиститись.

Ключові слова: електромагнітний спектр, діаграма випромінювання антени, потужність випромінювання електромагнітного спектру.

Khymych H., Senior lecturer; **Berezovsky V.; Shastkiv M.; Dunets V.,** PhD (Tech.), Assoc. Prof.; **Pitus D.;** Duda S., Assistant Lecturer
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PROTECTION OF MILITARY PERSONNEL FROM ELECTROMAGNETIC RADIATION FROM RADIO SYSTEMS

Abstract. Military conflicts, wars are always pain, sadness, devastation, which includes psychological, infrastructural, ecological and man-made disasters. But on the eve and during each war, new effective weapons and defense systems are being created, especially now - on an electromagnetic basis. Back in 1972, Admiral T. Maurer, former chairman of the US Joint Chiefs of Staff, said: "If the third or second world war begins, the winner will be the side that can better act and use the electromagnetic spectrum." And we see this now, being in one of the epicenters of military operations. [1] On the one hand, this is new weapons based on modern technologies, and on the other hand, this is the impact on the human mental, biological components. This article describes the main factors of electromagnetic fields that affect humans and how to protect themselves from them.

Keywords: electromagnetic spectrum, antenna radiation pattern, electromagnetic spectrum radiation power.

Аналіз кожної війни, конфлікту показує розвиток сучасних ефективних видів озброєння як наступального так і оборонного. Особливо на початку ХХІ ст. – це роботизовані системи, безпілотні літаючі апарати, нові системи зв'язку, передачі даних, електромагнітного моніторингу (пасивного і активного), електромагнітної зброї та системи радіоелектронної боротьби (подавлення, зашумлення, спуфінг (*spoofing*, *підміна*), купольне загородження, тощо), кібертехнології, ракетні технології.

Враховуючи те, що значна частина військових дій з застосуванням воєнної техніки, озброєння та людського потенціалу припадає на використання безпілотних систем (наземних,

літаючих, плаваючих, підводних), які в основному використовують широкий електромагнітний спектр, то одним із нагальних першочергових завдань постає захист від потужного електромагнітного випромінювання.

Електромагнітне випромінювання у широкому спектрі в сучасних війнах займає основне, пріоритетне значення. На їхній основі будуються системи керування, передачі даних, системи наведення, збору інформації на основі дистанційного зондування земної поверхні безпілотних апаратів, особливо літаючих (БПЛА). На театрі бойових дій сьогодні вони займають орієнтовно (30 – 65)%, коли відбувається ураження техніки, воєнних та мирного населення, інфраструктури як на лініях розмежування так і на великих відстанях в глибині країни.

Захист від такого озброєння в основному відбувається на основі попереднього виявлення таких БПЛА, захист від них і їхнє знешкодження (фізично так з допомогою електромагнітних систем радіоелектронної боротьби РЕБ).

Електромагнітні системи захисту та боротьби проти БПЛА, систем зв'язку ґрунтуються на випромінюванні потужних сигналів (Вт, кВт, МВт) у широкому електромагнітному спектрі як неперервному так і в релятивістському, імпульсному режимах.

Частотний спектр, який використовуються в даних системах РЕБ, знаходиться в частотному діапазоні від 300-400 до 6100 МГц.

Ці випромінювання шкідливо впливають на організм військових, які безпосередньо використовують дані системи РЕБ і можуть визивати головну біль, погане загальне самопочуття, підвищений тиск, погіршення зору, порушення координації вестибулярного апарату, відсутність апетиту, тошнота, тощо. Таких симптом може бути значно більше. У багатьох наукових публікаціях описується та аналізується вплив на людський організм електромагнітного потужного випромінювання широкого спектру.

У даній публікації сконцентруємось на тих методах попереднього захисту від такого потужного електромагнітного випромінювання на людський організм, з яким військові працюють практично цілодобово, враховуючи велику інтенсивність бойових дій, яка не зменшується. Потрібно постійно займатись моніторингом динамічної обстановки навколишнього середовища, проводити власне як секторне так і купольне загородження на основі електромагнітного подавлення літаючих, мобільних систем противника. Крім цього потрібно супроводжувати власні бойові засоби на основі БПЛА у сторону і за лінію розмежування.

Потужності електромагнітного неперервного та імпульсного випромінювання мобільних та носимих систем знаходяться в діапазоні від 10 до 200 Вт на один канал. У сучасних купольних системах РЕБ як носимого (купольні РЕБ рюкзаки) та і мобільного варіантів можуть включати (2 – 7) частотних широкосмугових каналів з шириною смуги до 100 МГц. Такі системи РЕБ закривають купольно військових, техніку, споруди на відстані радіусом від 100м до 500м. Стаціонарні системи використовуються для загородження військових підрозділів з інфраструктурою на відстані до (5 – 90) км. Потужність таких систем – одиниці і сотні кВт.

Купольні системи РЕБ показані на рис. 1,2. Потужність кожного частотного каналу – 50 Вт. Використовуються колінеарні, квадрофілярні, вібраторні (півхвильовий диполь) антени.

Рисунок 1. Купольний мобільний РЕБ Рюкзак "Backpack FPV 100W": а) 2 діап. (700-860/860-1020МГц), б) 3 діап. (700-860/860-1020/2400 МГц), в) 3 діап. (290-390; 613-717; 2397-2537 МГц), г, д) 5-діап. 250 МГц - 5.8 ГГц РЕБ-рюкзак WARMAX [2, 3].

Такі РЕБ-рюкзакі - це мобільні носимі пристрої для створення радіоелектронних завад, де система РЕБ вбудована у форм-фактор зручного рюкзака. Він дозволяє нейтралізувати роботу ворожих дронів, блокуючи їх канали управління, передачу даних та навігації.

Рисунок 2. РЕБ-рюкзакі багатоканальні, широкодіапазонні: а) "Сагайдак PRO" (350, 400, 500, 600, 700, 800, 900, 1050, 1200, 1500, 2400, 5800) МГц; б) глушилка дронів, TX-BF08 Map pack FPV (5-8) діап. 433, 700, 850, 900, 940, 1000, 1080, 2400-2500), (5725-5850) МГц; військовий з носимою системою РЕБ.

Мобільні системи РЕБ показані на рис.3. Орієнтовна потужність випромінювання – (50-500) Вт на кожний канал. Дальність ураження (загородження) – (50 – 70) км.

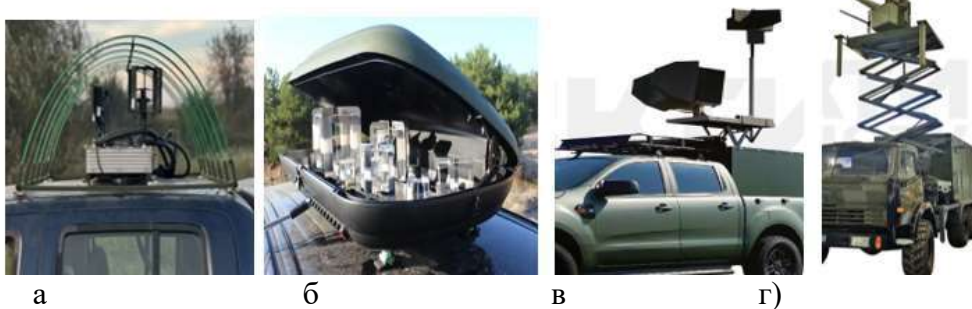

Рисунок 3. Мобільні РЕБ: а) 3 діап. (393-720) МГц; б) система КАСПЕР С2, 5 діап. (300-5800) МГц, в) Буковель -AD; г) Прометей МФ-5.

На рис 1, 2, 3 показані типові системи РЕБ, які використовуються у сучасній війні. Їхнє використання, обслуговування потребує відповідного вміння особового складу військових і особливо з точки зору захисту від потужного електромагнітного випромінювання.

При аналізі та розрахунку впливу електромагнітного випромінювання на людину (військового) необхідно враховувати структуру діаграми випромінювання антен, які використовуються для створення електромагнітного випромінювання та векторні потенціали поля, які створюються розподілом збуджуючих струмів електричних та магнітних полів у довільній точці спостереження та градацію областей електромагнітних полів (зон) випромінюючих структур (ближня зона, зона Френеля – проміжна, зона Фраунгофера – дальня).

У ближній зоні електромагнітне поле має складний характер, де присутні всі компоненти. Залежність поля від відстані носить нерегулярний характер, вектор Пойнтінга стає комплексним і по напрямку розповсюдження може не співпадати з радіус вектором.

У проміжній зоні

$$R \leq 2D^2/\lambda$$

електромагнітна хвиля ще не має вираженого характеру сферичної хвилі і на монотонно спадаюче поле згідно закону $1/R$ накладається осцилююче затухання електромагнітних коливань. Кутовий розподіл складових векторів поля залежить від відстані R і діаграма випромінювання антени в проміжній зоні спотворюється сильніше з зменшенням відстані R .

У дальній зоні (зоні Фраунгофера) електромагнітне поле є нормованим і відповідно діаграма випромінювання по потужності є теж нормованою, що дозволяє точно визначати вектори полів в будь-якій точці простору.

Орієнтовні діаграми випромінювання антен, які використовуються в системах РЕБ (мобільні, носимі) мають наступний вигляд, рис.4.

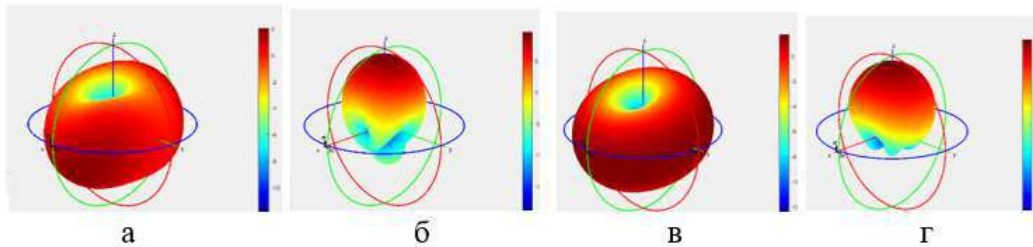

Рисунок 4. Типові діаграми випромінювання антен, які використовують в системах РЕБ:
а) антена «конюшина»; б) патч-антена; в) циклоїдний диполь; г) меандровий диполь.

Отже, аналізуючи діаграми випромінювання антен, які використовують у системах РЕБ, зони впливу на людину потужностей випромінювання та враховуючи санітарні міжнародні норми із захисту від потужних електромагнітних полів, які регламентують потужності випромінювання електромагнітних полів на людину, час знаходження у зоні враження, необхідно дотримуватись відповідних рекомендацій з точки зору поводження з електромагнітними спектрами, а також використовувати захисні засоби (спеціалізовані металізовані костюми, окуляри, «шапки-кольчуги», захисні споруди на основі кліток Фарадея та ін.) для мінімізування впливу електромагнітного випромінювання на організм людини.

Джерела та література

1. Химич Г.П., Дунець В.Л., Блавіцький М.Я, «Мобільні малі антидронові системи. Технології проектування». Збірник тез IV Міжнародна наукова конференція «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», ТНТУ ім. Івана Пулюя, Україна, 2024р.
2. URL: <https://bezpeka-veritas.com.ua/kupolnyi-reb-riukzak-shchyt-na-3-diapazonny-700-860-860-1020-2400-mhths/>
3. URL: https://marketsmart.com.ua/ua/p2503037908-diapazonnij-reb-ryukzak.html?source=merchant_center&utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Tovarka-Military&gad_source

Секція 6. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПОТРЕБ ВІЙСЬК (СИЛ) В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

УДК: 336.143:351.72(477):355.45

Остапчук Т., ст.н.с.

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. Розглянуто питання фінансового планування в контексті забезпечення національної безпеки України через ефективне функціонування бюджетного процесу.

Проаналізовано джерела фінансування сектору безпеки й оборони, зокрема кошти держбюджету та надходження від ПДФО. Акцент зроблено на нових законодавчих змінах, які дозволяють спрямовувати частину податку на матеріально-технічне забезпечення ЗСУ та розвиток оборонно-промислового комплексу.

Ключові слова: фінансове планування, ПДФО, національна безпека.

Ostapchuk T., Senior Researcher

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

FINANCIAL PLANNING OF SECURITY AND DEFENSE SECTOR NEEDS THROUGH THE PRISM OF BUDGET PROCESS EFFICIENCY

Abstract. The issue of financial planning in the context of ensuring national security of Ukraine through the effective functioning of the budget process has been considered. The sources of financing of the security and defense sector have been analyzed, in particular, state budget funds and personal income tax. The emphasis has been made on new legislative changes that allow directing part of the tax to the material and technical support of the Armed Forces of Ukraine and developing the defense-industrial complex.

Keywords: financial planning, personal income tax, national security.

Фінансування сектору безпеки й оборони України є одним із ключових напрямів державної політики, оскільки від нього залежить обороноздатність країни, ефективне функціонування Збройних Сил України (ЗСУ) та реалізація стратегічних завдань у сфері національної безпеки. В умовах сучасних бойових дій військові частини ЗСУ стикаються з низкою стратегічних і тактичних викликів, що потребують ефективного та обґрунтованого розподілу ресурсів.

Основними джерелами фінансового забезпечення є кошти Державного бюджету України, які виділяються Міністерству оборони України (МОУ), а також інші джерела, передбачені законодавством. Фінансове забезпечення здійснюється відповідно до затверджених у встановленому порядку кошторисів. Усі кошти поділяються на загальний, спрямовується лише за призначенням відповідно до кодів економічної і програмної класифікації, та спеціальний фонд – формується з власних надходжень військових частин та інших джерел, передбачених законодавством [1].

У 2023 році з метою вирішення питань матеріально-технічного забезпечення військових частин ЗСУ було ухвалено Закон України № 3428-IX від 08 листопада 2023 року «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України», яким внесено зміни до розділу VI Бюджетного кодексу України, відповідно до яких із доходів місцевих бюджетів вилучено на користь державного бюджету частину податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу для підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України [2].

Відповідно до статті 43 Закону України № 3460-IX від 09 листопада 2023 року «Про Державний бюджет України на 2024 рік», видано Постанову Кабінету Міністрів України № 69 від 23 січня 2024 року «Деякі питання фінансування матеріально-технічного забезпечення військових частин Збройних Сил, інших військових формувань», якою затверджено Порядок спрямування коштів спеціального фонду державного бюджету, джерелом яких є 10% частини ПДФО від оподаткування доходів, на матеріально-технічне забезпечення військових частин ЗСУ та інших військових формувань.

Водночас, відповідно до статей 20, 26 Бюджетного кодексу України та з метою підвищення відповідальності посадових осіб за цільове та ефективне використання бюджетних

коштів, здійснення контролю за фінансовою діяльністю в МОУ і ЗСУ, наказом Міністерства оборони України № 71 від 01 лютого 2024 року «Про затвердження Змін до Переліку відповідальних за формування і виконання бюджетних програм (підпрограм) Міністерства оборони України», були внесені зміни до Переліку відповідальних за формування і виконання бюджетних програм (підпрограм) МОУ та визначено Командування видів (окремих родів) військ (сил) відповідальним за формування та виконання бюджетних підпрограм 2101020/35 «Матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України за рахунок благодійної допомоги, коштів, отриманих від спрямування 10% частини податку з доходів фізичних осіб та коштів, отриманих у якості субвенції» та 2101150/12 «Закупівля озброєння, військової (спеціальної) техніки, боєприпасів, засобів та обладнання за рахунок за рахунок благодійної допомоги, коштів, отриманих від спрямування 10% частини податку з доходів фізичних осіб та коштів, отриманих у якості субвенції». Порядком визначено напрями, за якими командири, як державні замовники, спрямовують державні кошти в межах кошторисних призначень бюджетних підпрограм 2101020/35/ та 2101150/12/, при цьому такі напрями охоплюють майже всі номенклатури військового майна.

Державна податкова служба України на виконання пункту 7 Порядку спрямування коштів спеціального фонду державного бюджету, джерелом яких є частина ПДФО, а саме щомісяця до 10 числа місяця, що настає за звітним періодом, надає інформацію щодо коефіцієнтів пропорційності для спрямування коштів у розрізі військових частин, підпорядкованих МОУ. Коефіцієнти пропорційності визначено з урахуванням обсягів ПДФО із грошового забезпечення, грошових виплат та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами, фактично сплачених до держбюджету військовими частинами МОУ.

Казначейство щомісяця не пізніше другого робочого дня місяця, що настає за звітним періодом, подає головним розпорядникам та Мінфіну інформацію про фактичні надходження у розмірі 10/18% частини податку на доходи військовослужбовців за звітний місяць, який підлягає розподілу між військовими частинами військових формувань. Головний розпорядник та відповідні виконавці бюджетних програм, на основі даних ДПС і Казначейства, розраховують обсяги коштів, які спрямовуються у звітному місяці до військових частин, щомісяця інформують розпорядників нижчого рівня про розподіл коштів між військовими частинами [3].

Таким чином, ефективне планування та використання коштів від ПДФО у військовій сфері потребує чітких алгоритмів розподілу ресурсів, впровадження антикорупційних заходів та адаптацію фінансових планів до економічних реалій. Лише за таких умов можна забезпечити належне фінансове забезпечення військових сил України.

Джерела та література

1. Про внесення змін до НМОУ № 280 : наказ Міністерства оборони України від 22.04.2021 р. № 104. 2021. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/mou_104.pdf (дата звернення: 26.03.2025)
2. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України : Закон України від 08.11.2023 р. № 3428-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3428-20> (дата звернення: 26.03.2025)
3. Деякі питання фінансування матеріально-технічного забезпечення військових частин Збройних Сил, інших військових формувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2024 р. № 69. Офіційний портал Верховної Ради України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/69-2024-%D0%BF> (дата звернення: 26.03.2025)

УДК: 336.22:336.143:351.72(477)

Панухник О., д. екон. н., проф.

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Анотація. У дослідженні розглянуто трансформацію податкової політики України в умовах воєнного стану, спричинену повномасштабним вторгненням російської федерації на територію держави. Акцент зроблено на ключових законодавчих ініціативах, що запроваджували податкові послаблення для фізичних осіб, підприємців та бізнесу, а також заходи з підтримки оборонного сектору. Проаналізовано фінансові виклики, зокрема збільшення дефіциту бюджету, регіональні дисбаланси та навантаження на бізнес. У дослідженні обґрунтовано необхідність стратегічного переосмислення наявної податкової системи та формування новітньої моделі фінансової стійкості в умовах гібридних загроз.

Ключові слова: податкове законодавство, фінансова система, військовий збір.

Panukhnyk O., Dr. Sc. (Econ.), Prof.

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

STRATEGIC RETHINKING OF THE PRINCIPLES OF FISCAL POLICY OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF A FULL-SCALE WAR

Abstract. The study considers the transformation of Ukraine's tax policy under martial law, caused by Russian Federation's full-scale invasion of the country. The emphasis has been made on key legislative initiatives that introduced tax breaks for individuals, entrepreneurs, and businesses, as well as measures to support the defense sector. Fiscal challenges have been analyzed, including the increase in the budget deficit, regional imbalances, and business burdens. The thesis substantiates the need for a strategic rethinking of the existing tax system and the formation of a new model of fiscal sustainability in the face of hybrid threats.

Keywords: tax legislation, fiscal system, military levy.

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації у 2022 році на територію України спричинило не лише безпрецедентні виклики для національної безпеки та її суверенітету, а й стало фактором кардинальних трансформацій економічної політики держави, зокрема, у сфері оподаткування. Уряд оперативно запровадив низку податкових послаблень, покликаних одночасно зменшити фінансове навантаження на бізнес і громадян та забезпечити стабільні надходження до держбюджету. Водночас, державні органи адаптували податкову політику до нових реалій через перерозподіл податкових надходжень, підвищення окремих ставок і запровадження додаткових зборів. У фокусі перемін було вирішення двох ключових задач – це підтримка економіки та мобілізація коштів для оборонного сектору.

Ключовими законами, які визначили особливості податкової політики в період військового стану стали (Таблиця 1):

Закон України № 2120-IX від 15 березня 2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [1].

Закон України № 2142-IX від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення додаткових надходжень до державного бюджету в умовах воєнного стану» [2].

Закон України № 3050-IX від 01 серпня 2023 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо відновлення оподаткування в умовах воєнного стану» [3].

Закон України № 4015-IX від 10 жовтня 2024 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підвищення ставок військового збору» [4].

Таблиця 1
Основні податкові послаблення під час дії воєнного стану в Україні

Категорія платників	Податкове послаблення	Джерело законодавчого регулювання
Фізичні особи (громадяни)	Зниження військового збору до 1,5% для зарплатних виплат; звільнення від ПДФО для бойових виплат і компенсацій	ЗУ № 2142-IX
Фізичні особи-підприємці (ФОП)	Відстрочка сплати ЄСВ; звільнення від сплати єдиного податку для ФОП 1-2 групи	ЗУ № 2120-IX
Бізнес у тилі	Запровадження спрощеної системи оподаткування (2% з обороту); відновлення податкових зобов'язань з 2024 року	ЗУ № 3050-IX
Оборонний сектор	Відшкодування ПДВ для критичних закупівель; зниження податкового навантаження на виробників військової техніки	ЗУ № 2260-IX

Примітка: Джерела [1-4]

Попри позитивний ефект, спрямований на стимулювання економічної активності та підтримку обороноздатності країни, зазначені заходи призвели до збільшення дефіциту держбюджету. У відповідь на це Уряд України у 2023-2024 роках змушений був переглянути систему пільг, частково їх скасувавши та підвищив військовий збір як компенсаторний механізм. Водночас, виникли структурні виклики, а саме: дисбаланс у податковому навантаженні між тилі та воєнними регіонами, які у 2024 році повернулися до стандартного оподаткування, та зонами активних бойових дій, де діяли пільги; тиск на бізнес через необхідність сплати відстрочених податкових зобов'язань; нерівномірне наповнення місцевих бюджетів.

Зважаючи на виклики, які залишаються досі актуальними, податкова система України трансформувалася у кризовий інструмент фіскального реагування, адаптуючись до динаміки бойових дій, економічної ситуації та потреб оборонного сектору. У цьому контексті перспективи подальших реформ мають орієнтуватися на баланс між стимулюванням бізнесу та забезпеченням фіскальної стабільності; перехід від фрагментарних до системних рішень із врахуванням регіональної специфіки та економічної стійкості громад; інституціоналізацію нових фіскальних механізмів, зокрема військового збору, а також на цифровізацію податкового адміністрування.

Таким чином, податкова система України у воєнний період стала не лише вимушеним адаптаційним процесом, а й платформою для стратегічного переосмислення принципів фіскальної політики. Досвід, накопичений у 2022-2024 роках, має лягти в основу новітньої моделі фіскальної стійкості, здатної функціонувати в умовах гібридних конфліктів та довготривалого воєнного навантаження.

Джерела та література

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-І. Офіційний портал Верховної Ради України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-IX> (дата звернення: 25.03.2025)

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення додаткових надходжень до державного бюджету в умовах

воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. Голос України. 2022. URL: <https://golos.com.ua> (дата звернення: 26.03.2025)

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо відновлення оподаткування в умовах воєнного стану : Закон України від 01.08.2023 р. № 3050-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-IX> (дата звернення: 27.03.2025)

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підвищення ставок військового збору : Закон України від 10.10.2024 р. № 4015-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX> (дата звернення: 28.03.2025)

УДК: 336.22:336.143

Сизов А., канд. екон. наук, доц., ст. н. с.; Дяченко С., ст. н. с.

Науково-дослідний центр Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

ІНСТИТУЦІЙНІ НОВОВВЕДЕННЯ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Анотація. У тезах обґрунтовано, що запровадження механізму повернення частини ПДФО, сплаченого військовослужбовцями, на потреби військових частин стало інституційною інновацією у сфері безпеки та оборони України. Показано, що механізм забезпечує децентралізоване планування бюджетних витрат «знизу – догори» та оперативне фінансування критичних потреб військових підрозділів. Його функціонування базується на прозорій пропорційній формулі розподілу коштів відповідно до сум сплаченого ПДФО.

Ключові слова: ПДФО, бюджетний процес, оборонні видатки.

Syzov A., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Senior Researcher; Dyachenko S., Senior Researcher
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONAL INNOVATIONS IN THE FIELD OF FINANCIAL SUPPORT OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE

Abstract. The thesis substantiates that the introduction of a mechanism for the return of part of the personal income tax paid by military personnel for the needs of military units has become an institutional innovation in the security and defense sector of Ukraine. It shows that the mechanism ensures decentralized planning of budget expenditures “from the bottom up” and operational financing of critical needs of military units. Its functioning is based on a transparent proportional formula for the distribution of funds in accordance with the amounts of personal income tax paid.

Keywords: personal income tax, budget process, defense spending.

Запровадження в Україні у 2024 році механізму повернення частини податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), сплаченого військовослужбовцями на потреби військових частин, стало суттєвим інституційним нововведенням у системі планування видатків у секторі безпеки та оборони країни. Це значно змінило усталену парадигму бюджетного процесу – з централізованої моделі розподілу ресурсів до децентралізованого підходу, що враховує реальні запити бойових підрозділів.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 69 від 23 січня 2024 року, визначено чіткий алгоритм спрямування 10% (а з жовтня 2024 року – 18%) «військового» ПДФО, сплаченого військовослужбовцями на матеріально-технічне забезпечення військових частин. Головні розпорядники бюджетних коштів (Міноборони, МВС та інші відомства сектору безпеки) отримують відповідні призначення зі спеціального фонду та далі перераховують їх підпорядкованим військовим частинам на потреби [1]. Кошти спеціально зарезервовано під

критичні потреби війська – забезпечення озброєнням, військовою технікою, боєприпасами, засобами захисту.

Ключовою особливістю механізму є принцип «знизу – догори»: кожна військова частина формує розрахунки за бюджетними програмами, де обґрунтовує перелік і пріоритетність своїх матеріально-технічних потреб, які не покриті кошторисом загального фонду бюджету. Ці розрахунки узгоджуються на рівні вищих командувань і профільних управлінь, після чого консоліднуються головним розпорядником. Такий підхід дозволяє бригадам оперативно закуповувати все необхідне, включно із ремонтом техніки, засобів захисту, закупівлею озброєння, тощо.

Фактично щомісяця цикл виглядає наступним чином: після завершення місяця Державна податкова служба (ДПС) визначає частки кожної частини, казначейство повідомляє про доступний обсяг коштів, Міноборони та розпорядники коштів другого рівня готують пропозиції до розпису бюджету, і кошти доводяться до частин через казначейські рахунки [2]. Така координація Міноборони та Мінфіном забезпечує внесення потреб військових частин у держбюджет і дотримання фінансової дисципліни використання коштів.

Для справедливого розподілу коштів між підрозділами застосовується пропорційний принцип: хто більше перерахував податку, той більший ресурс отримає. Відповідно до підп. 1 п. 7 урядового Порядку, ДПС до 10 числа місяця, що настає за звітним періодом, визначає коефіцієнт пропорційності для спрямування до і-тої військової частини коштів за такою формулою:

$$K_{\pi i} = P_{\phi i} / P_{\phi} \quad (1)$$

де $P_{\phi i}$ – обсяг податку на доходи військовослужбовців, фактично сплачений за звітний місяць до держбюджету і-тою військовою частиною військового формування;

P_{ϕ} – загальний обсяг податку на доходи військовослужбовців, фактично сплачений за звітний місяць до держбюджету військовими частинами військових формувань.

Сума значень усіх коефіцієнтів пропорційності $K_{\pi i}$ за звітний місяць повинна дорівнювати одиниці. У разі, коли сума значень *більша за одиницю*, тоді у бік зменшення коригується найбільший за значенням $K_{\pi i}$, якщо *менша за одиницю* – у бік збільшення коригується найменший за значенням $K_{\pi i}$. Ці коефіцієнти відображають частку кожної частини в загальному «військовому» ПДФО та в сумі дорівнюють одиниці [2].

Далі обсяг коштів, що скеровується конкретній частині, визначається за формулою:

$$P_i = P * K_{\pi i} \quad (2)$$

де P – загальна сума надходжень, доступна для розподілу (тобто 10% від сукупного військового ПДФО за місяць, а з жовтня 2024 року – 18% згідно з оновленою Постановою) [2].

Таким чином, якщо, наприклад, частка $K_{\pi i}$ певної бригади становить 5% від усіх сплачених податків військових, то вона отримує 5% від загального місячного обсягу фонду цих 10/18% ПДФО. Цей алгоритм закріплено нормативно, що забезпечує автоматичний розподіл коштів пропорційно кількості особового складу та розмірам грошового забезпечення у військових частинах [2]. Згідно з п. 168.5.1 ПКУ, суми ПДФО, утримувані із грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат військовослужбовців, спрямовуються виключно на виплату рівноцінної та повної компенсації втрат їх доходів [3]. Тобто, держава фактично компенсує військовим сплачений податок, а відтак отримані до бюджету кошти можуть бути переадресовані на потреби ЗСУ.

Запровадження вищезазначеного механізму стало прикладом зміни акцентів у бюджетному процесі: від стратегічного централізованого планування – до тактичної мобільності ресурсів, з пріоритетом на бойову ефективність. У контексті воєнного конфлікту це також відображає гнучкий інструмент адаптації державного управління до умов тривалої війни, що створює нові орієнтири у фіскальній політиці й зміцнює спроможність армії.

Джерела та література

1. Водяний А. Військові частини отримують 9,6 млрд грн від «військового» ПДФО : Кабмін затвердив порядок. LIGA.net : веб-сайт. 2024. URL: <https://finance.liga.net> (дата звернення: 15.03.2025)
2. Деякі питання фінансування матеріально-технічного забезпечення військових частин Збройних Сил, інших військових формувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2024 р. №69. Офіційний портал Верховної Ради України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/69-2024-%D0%BF> (дата звернення: 26.03.2025)
3. Галицький А. Виплати військовослужбовцям : чи вирахують із зарплат податок на доходи фізичних осіб. Фокус : веб-сайт. 2023. URL: <https://focus.ua> (дата звернення: 20.03.2025)

УДК: 336.22:351.72(477)

Цюкало Л., доктор філософії у галузі фінансів

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

МЕХАНІЗМ ПОВЕРНЕННЯ ПДФО ВІЙСЬКОВИМ ЧАСТИНАМ: МІЖ РЕФОРМОЮ ТА РЕАЛЬНІСТІЮ

Анотація. У тезі обґрунтовано актуальність механізму повернення ПДФО військовим частинам як інструменту підтримки Збройних сил України в умовах повномасштабної війни. Показано, що запроваджена модель перерозподілу частини «військового» ПДФО до спеціального фонду державного бюджету стала важливим кроком до зміцнення фінансової автономії підрозділів. Водночас, проаналізовано основні проблеми реалізації механізму: затримки з початком фінансування, бюрократичні труднощі, обмежена гнучкість у використанні коштів, а також ризики їх нецільового або неповного розподілу.

Ключові слова: ПДФО, бюджет, воєнний стан.

Tsiukalo L., Dr. PhD (Finance)

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

MECHANISM OF PERSONAL INCOME TAX RETURN TO MILITARY UNITS: BETWEEN REFORM AND REALITY

Abstract. The thesis substantiates the relevance of the mechanism for returning personal income tax to military units as a tool for supporting the Armed Forces of Ukraine in the conditions of a full-scale war. It is shown that the introduced model of redistribution of part of the “military” personal income tax to a special fund of the state budget has become an important step towards strengthening the financial autonomy of units. At the same time, the main problems of implementing the mechanism are analyzed: delays in the start of financing, bureaucratic difficulties, limited flexibility in the use of funds, as well as the risks of their non-targeted or incomplete distribution.

Keywords: personal income tax, budget, martial law.

У відповідь на повномасштабну війну в Україні держава запровадила новий механізм підтримки військових частин – повернення частини податку з доходів фізичних осіб (ПДФО) безпосередньо до підрозділів. Ініціатива полягала у перерозподілі частки (спочатку 10%, згодом – 18%) із загального обсягу «військового» ПДФО до спеціального фонду державного бюджету на матеріально-технічні потреби військових частин. Цей підхід став кроком до зміцнення фінансової автономії Збройних сил України (ЗСУ), однак на практиці його реалізація виявила низку системних проблем:

– **затримки в старті фінансування.** Порядок розподілу коштів був затверджений лише наприкінці січня 2024 року, тобто вже після початку бюджетного року, через що військові частини не отримали фінансування у перші тижні року. Нагальні потреби за січень уряд

профінансував тимчасово з резервного фонду, але далі реальне наповнення спецфонду розпочалося лише з лютого 2024 року [1];

– **бюрократична складність розподілу.** Формально алгоритм передбачає щомісячне автоматичне розподілення коштів, проте будь-який збій у графіку безпосередньо призводить до неможливості оперативного укладення договорів і використання фінансових ресурсів;

– **обмежена гнучкість використання коштів.** Централізація «військового» ПДФО унеможливила оперативну підтримку (прямо чи опосередковано) військових частин з боку територіальних громад. Тепер же, усі кошти акумулюються на центральному рівні, і хоча їх цільове призначення – оборона, процедури витрачання зараз значно суворіші. Військові частини не можуть самостійно вирішити витратити «повернуті» гроші інакше, ніж передбачено порядком, та мають дотримуватися державних правил закупівель. Відтак, швидкість реагування на нагальні потреби фронту здебільшого знижується: навіть маючи кошти на папері, частина повинна пройти тендерні або спрощені процедури, звітувати за витрати, що не завжди є доцільним в умовах динаміки фронту;

– **ризики неповного використання або нецільового розподілу коштів.** Станом на кінець 2024 року з'ясувалося, що частина виділених сум лишилася невикористаною до завершення року через відсутність чіткої процедури переносу залишків. Лише наприкінці року уряд змушений був внести зміни (постанова КМУ № 1231 від 29 жовтня 2024 року), якими дозволив спрямувати нерозподілені («заморожені») залишки спецфонду на матеріально-технічне забезпечення військових частин у січні 2025 року [2].

У 4 кварталі 2024 року Уряд підвищив частку ПДФО, що спрямовується частинам, до 18%, що дозволило підрозділам отримати додаткове фінансування [3]. Це рішення було ухвалене з огляду на продовження воєнного стану і необхідність підвищити спроможність частин, отож додаткові кошти (~8% понад початкові 10%) мали надійти до кінця 2024 року. Загалом, у 2024 році сумарно близько 86-87 млрд грн було спрямовано на закупівлю дронів і розвиток оборонно-промислового комплексу, а понад 7,7 млрд грн – безпосередньо до військових частин, що було інвестовано у зміцнення оборонних спроможностей на місцях (закупівля спорядження, техніки, ремонтозброєння, тощо) [4].

Таким чином, механізм повернення ПДФО військовим частинам став важливим нововведенням бюджетного забезпечення оборонної сфери, закріпленим у нормативно-правових актах. Він визначає чіткий процес планування: від визначення та подання потреби в фінансових ресурсах підрозділами – до їх узгодження з Міністерством оборони України та Міністерством фінансів України, і зрештою автоматичного розподілу за формульним принципом пропорційності. Механізм фінансування вже зараз є інструментом стратегічного значення для посилення спроможностей ЗСУ, проте ефективність його дії на пряму залежить від оперативності управлінських рішень та гнучкості бюджетних процедур у воєнний час.

Джерела та література

1. Водяний А. Військові частини отримують 9,6 млрд грн від «військового» ПДФО : Кабмін затвердив порядок. LIGA.net : веб-сайт. 2024. URL: <https://finance.liga.net> (дата звернення: 17.03.2025)
2. Деякі питання фінансування матеріально-технічного забезпечення військових частин Збройних Сил, інших військових формувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2024 р. № 69. *Офіційний портал Верховної Ради України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/69-2024-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2025)
3. Кабмін спрямовує 18% «військового» ПДФО на матеріально-технічне забезпечення ЗСУ. Інсайдер : веб-сайт. 2024. URL: <https://insider.dp.ua> (дата звернення: 23.03.2025)
4. Бойко Ю., Шуляк О. : 10% з військового ПДФО піде на військові частини. РБК – Україна : веб-сайт. 2023. URL: <https://www.rbc.ua> (дата звернення: 25.03.2025)

Секція 7. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

UDC: 37.018.43:355.02

Horishna O., PhD (Ped.); Radyk D., PhD (Tech.), Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

BASIC GENERAL MILITARY TRAINING IN UNIVERSITIES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

Abstract. The publication examines the importance of training students at Ukrainian universities and its role in strengthening national security, the country's defence capability and the education of a conscious youth. Attention is paid to the experience of foreign countries, such as the United States, Israel, South Korea, Switzerland and Finland, which have different models of military training for young people. The advantages and dangers of basic military training are highlighted, in particular its impact on the formation of patriotism, the development of leadership skills and readiness for possible mobilisation activities. The possibility of adapting the experience of other countries to Ukrainian conditions, taking into account the current situation in the country, will be assessed. The thesis aims to highlight the importance of this aspect for the improvement of Ukraine's defence capability.

Keywords: basic general military training, national security, patriotism, leadership, international experience.

Горішна О., доктор філософії; Радик Д., к. техн. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя, Україна

БАЗОВА ЗАГАЛЬНА ВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА В УНІВЕРСИТЕТАХ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У публікації розглянуто важливість підготовки студентів в університетах України та її роль у зміцненні національної безпеки, оборонної здатності країни та виховання свідомої молоді. Зосереджується увага на досвіді зарубіжних країн, таких як США, Ізраїль, Південна Корея, Швейцарія та Фінляндія, які мають різні моделі військової підготовки для молоді. Виокремлено переваги та загрози базової військової підготовки, зокрема її впливу на формування патріотизму, розвиток лідерських якостей та готовності до можливих мобілізаційних заходів. Оцінюється можливість адаптації досвіду інших країн до українських умов з урахуванням поточної ситуації в країні. Тези мають на меті підкреслити важливість цього аспекту для підвищення обороноздатності України.

Ключові слова: базова загальновійськова підготовка, національна безпека, патріотизм, лідерство, досвід зарубіжних країн.

The importance of general military training in Ukrainian universities is one of the key aspects of national security and the development of patriotism among young people, which will have a significant impact not only on students, but also on society as a whole, as it develops important skills necessary for successful service in military and civilian life. Military training provides students with the basic knowledge and skills to fulfil their civic duty in the event of military action.

The basic military training will help to foster a sense of pride in conscious young people and foster patriotic feelings, which will make it easier to adapt to military service in the future. In addition to practical skills in weapon handling and first aid, the programme will provide students with experience in dealing with stress and critical situations, which will develop their psychological resilience and ability to make quick and informed decisions in extreme circumstances. By gaining pre-military experience, students will be able to develop their leadership skills, critical and strategic thinking, and build a sense of responsibility, empathy, and confidence based on emotional intelligence.

It is worth pointing out this programme will facilitate the development of close contacts between the country's educational institutions and military structures. This will allow further development of the human resource potential for the future work of young people in the Ukrainian Security Forces.

For the effective introduction of basic military training in Ukrainian universities, a number of challenges that may arise during the implementation of this programme need to be addressed. These include securing adequate funding, training qualified instructors, developing an algorithm for integrating military training into the educational process, overcoming social and cultural barriers, and improving the legal framework in this area.

Ensuring adequate funding is essential to ensure that universities have the resources to develop and maintain training infrastructure, including equipment and facilities. Qualified instructors with military experience and pedagogical skills are needed to provide high quality training and guidance to students. An effective plan for integrating military training into the educational process needs to be developed to combine military training with the academic curriculum while maintaining high quality education.

Social and cultural barriers, such as stereotypes about military service or resistance to compulsory military training, can be overcome through information campaigns and educational initiatives. In addition, the legal framework governing military training at universities needs to be improved to provide clear guidelines and ensure the smooth implementation of the programme. Only a comprehensive approach to these issues will allow to realise the potential of military training to strengthen Ukraine's defence capability and national security.

The experience of many countries that provide military training in universities can be an example to follow.

In the United States, there is an ROTC (Reserve Officers' Training Corps) programme in educational institutions. Students receive not only an academic education, but also military training that allows them to become officers in the US Army, Navy or Air Force after graduation. The programme helps integrate military service into civilian life by allowing students to combine their studies and training for a military career, and provides funding for education in exchange for a commitment to serve in the military after graduation [5].

Israel has a system of compulsory military training for all citizens. Young people receive military training after graduation. Many universities allow students to combine their studies with military service, or offer various forms of support after service. Compulsory service is a key element of Israeli national security [2].

South Korea has a similar system of service for all men, which lasts from 18 to 24 months depending on the type of military. Some universities provide flexible conditions for students returning to study after service. Given the ongoing threat from North Korea, compulsory military training is an important element of national security and social integration [3].

In Switzerland, there is a system of compulsory military training for all men, after which they become part of the reserve and continue to undergo regular training. Students can combine their studies with military service by training during holidays or after graduation [4].

In Finland, universities actively cooperate with military organisations to provide students with the opportunity to combine their studies with military training through the reserve system. Compulsory military training in Finland is important for maintaining national security, as the country shares a border with Russia [1].

Integration of foreign experience of primary military training in Ukrainian universities can be an important step towards improving the country's defence capability. It is important to note that programmes such as the US ROTC not only provide students with military training, but also provide an opportunity to develop leadership, organisational skills and teamwork, which is extremely important not only for a military career, but also for successful work in civilian life.

In addition, adapting the experience of compulsory military service, as implemented in Finland or South Korea, will not only effectively prepare students for military service, but will also create a system in which young people can combine their studies with military experience. This will make it

possible to prepare well-educated and disciplined military personnel who can quickly adapt to the conditions of service.

Models of mobile training reserves, such as in Switzerland, are extremely relevant for Ukraine, as they allow for the rapid deployment of well-trained people to defend the country in the event of an emergency. Given the military and social challenges, it is important to create a flexible system that allows students to combine their studies and military training without disrupting their academic process. Such an approach will allow Ukraine to create responsible, trained and patriotic young people who are ready to act in the event of a threat, which will ensure the country's long-term security.

References

1. Finnish Defence Forces. (2021). Conscription. URL:<https://puolustusvoimat.fi/en/conscription>
2. Israel Defense Forces. (2021). Mandatory Service. URL:<https://www.idf.il/en/service-in-the-idf/>
3. Republic of Korea Armed Forces. (n.d.). Military Service. URL:<http://www.mma.go.kr/eng/index.do>
4. Swiss Armed Forces. (n.d.). Military Service. URL:<https://www.vtg.admin.ch/en/organisation.html>
5. United States Army. (n.d.). Reserve Officers' Training Corps (ROTC). URL:<https://www.goarmy.com/rotc.html>

UDC: 2.323.2

Symysenko I., PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

ENHANCING POLITICAL PARTICIPATION AS A FACTOR IN MITIGATING THE SOCIAL CONSEQUENCES OF ARMED CONFLICTS

Abstract. Active political participation lessens the social fallout of armed conflicts by mobilising resources, coordinating aid and giving voice to vulnerable groups. When citizens influence decisions through advisory councils, e-petitions and participatory budgets, assistance grows relevant, inequality narrows and radicalisation recedes. Political efficacy, social capital and digital platforms convert spontaneous solidarity into lasting civic institutions, while media-literacy safeguards cohesion. Engagement must rely on transparent, accountable and truly influential channels; otherwise unmet expectations fuel unrest. International evidence shows that post-war reconstruction steered by citizen input lowers the risk of renewed violence. Thus, enhancing participation is a core condition for social resilience and durable peace.

Keywords: political participation, social capital, political efficacy, e-democracy

Political participation plays a pivotal role in alleviating the social shocks generated by armed conflicts. In countries where citizens are actively involved in decision-making, a society's capacity to pool resources, coordinate actions, and craft inclusive crisis-mitigation strategies increases markedly. Classic research underscores that participation supplies citizens with a "voice," compelling elites to respond to the needs of diverse groups (Verba, Scholzman & Brady, 1995,

p. 32). In wartime, this process helps to identify humanitarian challenges in a timely manner, adapt social policy, and forestall destructive radicalization.

The social consequences of armed conflicts—mass displacement, loss of livelihoods, and psychological trauma—are exacerbated where mechanisms for collective influence on government are lacking. Comparative studies of political behaviour demonstrate that uneven participation generates "political traps," leaving vulnerable groups invisible to state institutions (Lijphart, 1997, pp. 3–4). War only deepens this inequality: internally displaced persons, veterans, and bereaved families often encounter bureaucratic hurdles and insufficient representation. Enhancing the participation of these

groups through advisory councils, e-petitions, or public hearings not only legitimises assistance policies but also renders them responsive to actual needs.

An essential indicator of effective participation is the level of political efficacy—the conviction among citizens that their actions can influence decision-making processes. Empirical findings (Rosenstone & Hansen, 1993, pp. 57–58) show that even under crisis conditions, a sense of efficacy boosts willingness to engage in volunteering, local initiatives, and electoral processes. In wartime, this translates into more organised volunteer networks, rapid responses to humanitarian needs, and tighter oversight of international aid distribution. When citizens feel capable, they more readily contribute to designing programmes for veterans’ reintegration, psychological support, and infrastructure reconstruction.

Social capital, according to Robert Putnam (Putnam, 2000, p. 44), serves as a resource for coordinating action and fostering trust—attributes that are especially vital amid wartime instability. Conflicts can destroy local ties yet also stimulate new forms of solidarity. Heightened participation facilitates the conversion of spontaneous mutual aid into durable civic institutions. For instance, fundraising initiatives for the wounded or displaced, once integrated into formal local-government procedures, become part of long-term social policy. This reduces pressure on the state budget and enhances transparency, since citizens possess oversight tools for resource utilisation.

Information technologies broaden the repertoire of participation by offering citizens rapid channels for mobilisation and monitoring. Empirical evidence confirms that targeted social-media messages can increase both electoral and extra-electoral engagement (Jost et al., 2018, p. 88). Under wartime conditions, digital platforms help to identify evacuation needs, coordinate humanitarian logistics, and expose disinformation. Yet without adequate media literacy, online participation may intensify polarisation, complicating post-conflict reconciliation. Hence, the state and civil society must invest in media-literacy and fact-checking programmes to transform digital mobilisation into a driver of social cohesion.

Political participation also shapes the psychosocial dimensions of post-conflict recovery. Hirschman’s “voice and loyalty” theory (Hirschman, 1970) posits that in situations of collective trauma, individuals choose between “exit” (emigration, abstention) and “voice” (active engagement). Expanding opportunities for “voice” through consultative platforms, participatory budgets, or local initiatives lowers the risk of mass “exit,” preserving the human capital essential for reconstruction. Experience from post-conflict societies shows that involvement in decision-making mitigates feelings of powerlessness and aids psychological rehabilitation, as people observe concrete outcomes of their actions.

Participation is not, however, a panacea; its effect depends on institutional design. If engagement channels remain merely formal and fail to influence actual policy, an “expectations trap” emerges, provoking additional frustration and potential radicalisation of protests (Tarrow, 1998, p. 87). Consequently, increased participation must be accompanied by institutional guarantees: open access to information, budgetary accountability, and independent mechanisms for contesting decisions. Studies on anti-war demonstrations indicate that combining street mobilisation with expert consultations heightens the likelihood that movement demands will be incorporated into state policy.

The representation of particularly vulnerable groups warrants special attention. Armed conflicts disproportionately affect women, children, the elderly, and persons with disabilities. Research (Strolovitch & Townsend Bell, 2013, p. 370) reveals that without deliberate inclusive mechanisms these groups remain under-represented even within civic coalitions. In Ukraine, participatory-budget practices that reserve funds for projects initiated by internally displaced persons or veterans’ families illustrate the potential to reduce inequality. Institutionalising such approaches eases social tensions because affected communities gain direct influence over resource allocation.

International organisations recognise that political participation fosters sustainable peace. A United Nations Development Programme report stresses that countries engaging citizens in recovery planning exhibit lower rates of renewed violence. This finding aligns with conclusions by Leighley and Oser (2018, pp. 343–344), who demonstrated that high levels of engagement diminish political

inequality and bolster institutional trust. For Ukraine, this implies that integrating displaced persons into local communities, involving veterans in advisory bodies, and maintaining open dialogue with civil society must become the core of post-war reconstruction strategy.

In sum, enhancing political participation is a necessary condition for minimising the social consequences of armed conflicts. It enables efficient resource distribution, strengthens social capital, and reduces psychological trauma by cultivating a sense of control and belonging. To achieve these effects, the state must guarantee genuine—not merely symbolic—mechanisms for citizen influence, support digital tools for engagement, promote media literacy, and establish inclusive forms of representation. Only through the synergy of these factors can political participation evolve from a formal right into an effective instrument of societal resilience, capable of mitigating the most acute social challenges wrought by war.

References

- Hirschman A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. London : Harvard University Press.
- Jost J. T. et al. (2018). How Social Media Facilitates Political Protest: Information, Motivation, and Social Networks. *Political Psychology*. Vol. 39 (S1). Pp. 85–118.
- Leighley J. E., Oser J. (2018). Representation in an Era of Political and Economic Inequality: How and When Citizen Engagement Matters. *Perspectives on Politics*. Vol. 16, No. 2. Pp. 328–344.
- Lijphart A. (1997). Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma. *American Political Science Review*. Vol. 91, No. 1. Pp. 1–14.
- Putnam R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon & Schuster.
- Rosenstone S., Hansen J. M. *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. Boston : Macmillan, 1993.
- Strolovitch D., Townsend-Bell E. Sex, Gender, and Civil Society. *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. ed. G. Waylen, K. Celis, J. Kantola, S. L. Weldon. Oxford : Oxford University Press, 2013. Pp. 367–389.
- Tarrow S. *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965–1975*. Oxford : Oxford University Press, 1989.
- Verba S., Scholzman K. L., Brady H. E. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1995.

УДК: 35.077:340

**Андрушків Б., д. екон. н. проф., Президент Академії соціального управління;
Габрусєва Н., доктор філософії, доц.; Кирич Н., д. екон. н., проф.; Погайдак О., д. екон. н.,
ст. н. с.**

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Панчишин Т., канд. екон. н., доц.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ШЛЯХИ І ЗАСОБИ ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ОСВІТЯН І НАУКОВЦІВ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті розглянуто шляхи і засоби посилення захисту соціальних інтересів освітян і науковців в воєнних умовах та в час повоєнної Євроінтеграції галузі.

Визначено роль та місце не лише державних освітніх та науково-дослідних закладів, а і громадських організацій в реалізації завдань пов'язаних з цією проблематикою. Визначено управлінські колізії в організації захисту соціальних інтересів освітян і науковців у контексті повоєнного розвитку держави. Внесено пропозиції з вироблення організаційно – економічних та соціально-психологічних механізмів захисту та реалізації в українських умовах досвіду та

основних традицій і положень функціонування Європейських та ін. Міжнародних соціальних інституцій у повоєнну практику науково-освітніх закладів.

Встановлено що визначення напрямів в повоєнних умовах повинна реалізуватися відповідно до науково обґрунтованих Програм з урахуванням економічної та соціальної їх ефективності та Європейських вимог і стандартів.

Ключові слова: захист соціальних інтересів, національна безпека, війна, держава, громадські об'єднання, удосконалення управління, територіальна громада, правові колізії.

Andrushkiv B., Dr. Ec. Sc., Prof., President of the Academy of Social Management; Habrusieva N., PhD (Ped.), Assoc. Prof.; Kyrych N., Dr. Ec. Sc., Prof.; Pohaydak O., Dr. Ec. Sc., Sr. Res.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

Panchyshyn T., PhD (Econ.), Assoc. Prof.

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

WAYS AND MEANS OF STRENGTHENING THE PROTECTION OF SOCIAL INTERESTS OF EDUCATORS AND SCIENTISTS IN THE CONTEXT OF POST-WAR EUROPEAN INTEGRATION OF THE EDUCATIONAL SECTOR

Abstract. The article examines the ways and means of enhancing the protection of the social interests of educators and scientists in wartime conditions and during the post-war European integration of the educational sector.

The role and place of not only state educational and research institutions, but also public organizations in addressing issues related to this topic are defined. Management contradictions in organizing the protection of social interests of educators and scientists in the context of the state's post-war development are identified. Proposals have been made to develop organizational-economic and socio-psychological mechanisms for protecting and implementing, under Ukrainian conditions, the experience, basic traditions, and principles of operation of European and other international social institutions into the post-war practice of scientific and educational institutions.

It is established that defining directions in post-war conditions should be implemented based on scientifically grounded programs, taking into account their economic and social efficiency as well as European requirements and standards.

Keywords: protection of social interests, national security, war, state, public associations, management improvement, territorial community, legal conflicts.

Як у воєнний, так і повоєнний час проявляють себе проблеми захисту інтересів працівників освіти та науки які є багатовимірним. На нашу думку їх можна класифікувати на правові, політичні, культурні, технічні, економічні, соціальні ін. Аналіз цієї сфери суспільного життя в т.ч. і у розрізі соціальної напруженості показав що вона визначається поєднанням як галузевого, громадського та державного, ефективного управління, попередженням розмаїтих загроз та ризиків, а обумовлюється використанням оптимальних методів запобігання та мінімізації негативних наслідків ігнорування цією проблематикою. З цієї теми є чимало наукових публікацій, на місцях представниками місцевих профспілок, вироблено ряд пропозицій, які пропонують організаційні механізми вирішення цієї проблематики. Є і фундаментальні теоретичні наукові дослідження з цієї тематики.

Наприклад, О. В. Лісовець, канд. пед. наук, доц. Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, у своїй статті: «Соціально-правовий захист у практиці соціальної роботи: теоретичний аналіз» (У Віснику Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка р. Соціальна робота. 1(1)/2017 с. 17-18), уточнює визначення і поняття у цій царині серед яких і про "соціально-правовий захист", який розглядається у контексті професійної діяльності соціальних працівників визначено сутність і зміст соціально-правового захисту у практиці

соціальної роботи. Актуалізується питання соціально-правової компетентності соціальних працівників ін.

Відзначено що, наприклад, соціально-правовий захист розуміється як складова соціального захисту, яка реалізується на індивідуальному рівні правовими засобами і має конкретний адресний характер. О. Скакун розглядає цю проблему як єдність соціального і правового механізмів захисту для охорони, захисту, відновлення порушених прав, а також формування загальної та правової культури населення [5].

Багато учених розглядають цю категорію як реалізацію своїх можливостей і прав завдяки створенню належних соціально прийнятних умов для життя

В свою чергу, Енциклопедичне визначення соціально-правового захисту: каже що це: "Система соціальних, правових та економічних заходів і гарантій, які реалізуються державними й недержавними організаціями, спрямованих на виявлення, попередження та нейтралізацію впливу на життєдіяльність людини негативних чинників (соціальних ризиків) з метою дотримання прав людини, забезпечення гідних умов і рівня життя кожного члена суспільства" [Інтернет ресурс], Тим часом конкретно науково-освітня галузь не знайшла відображення в цих теоретичних дослідженнях, трактуваннях, висновках

Таким чином, у контексті організації загальної соціальної роботи доречно розглядати соціально-правовий захист працівників з урахуванням специфіки діяльності галузі (в даному випадку науково-освітньої), як комплекс заходів з боку державних, галузевих та недержавних (громадських) соціальних інститутів щодо забезпечення оптимальних умов життя, задоволення потреб, можливості реалізації своїх прав особистості, різних соціальних категорій і груп.

Так, як соціально-правовий захист включає крім правової і наукову, і освітню, і культурну та ін види діяльності інститутів соціальної сфери, у даний час доцільно передбачати розробку, наприклад, науково обґрунтованої програми соціальної адаптації, соціального захисту чи соціального обслуговування працівників галузі, діяльність із перекваліфікації та працевлаштування безробітних та спеціалістів з інвалідністю в повоєнний період тощо. Удосконалення та конкретизація форм соціально-правового захисту у діяльності державних соціальних інституцій можлива на основі аналізу Закону України "Про соціальні послуги" (2003) [4], в якому, зокрема, перераховані і такі послуги, як: надання консультацій з питань чинного законодавства; здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; сприяння застосуванню державного примусу й реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи; оформлення правових документів; адвокатська допомога; захист прав та інтересів особи тощо.

Загалом вирішення наукових і практичних завдань, пов'язаних із проблемами соціально-правового захисту науковців та освітян у практиці соціальної роботи, нині накопичено достатній потенціал. Головне, при цьому, враховувати специфіку соціальної роботи в науково-освітніх умовах, яка ускладнюється не лише воєнними діями, а і необхідністю її Євроінтеграції в повоєнний період. Адже проблемне поле соціальної роботи, у зв'язку з воєнними діями, на сьогодні надзвичайно широке і включає все різноманіття життєвих ситуацій і колізій людей різних професій, різного віку, соціального положення ін. Уразливість, означеного контингенту працівників, незахищеність значної частини науково-освітньої галузі, у свою чергу, обумовлює той факт, що діяльність фахівця набуває все більшої соціально-правової спрямованості. Соціальний працівник у науковій чи освітній галузі крім функціональних обов'язків передбачених положеннями, має реалізовувати комплекс заходів із соціально-правової підтримки і захисту особистості, здійснювати просвітницько-профілактичну, консультаційну діяльність, налагоджувати взаємодію між соціальними та правоохоронними, галузевими та профспілковими громадськими організаціями та ін. інститутами тощо.

Отже, наприклад, за досвідом діяльності громадських академічних формувань України доцільно рекомендувати:

1. Цілеспрямовано здійснювати просвітницько-профілактичну, консультаційну діяльність, у сфері захисту інтересів освітньо-наукових працівників.

2. Систематично налагоджувати взаємодію між профспілковими, правовими, соціальними та іншими міжгалузевими освітньо-науковими інституціями тощо

3. Сприяти створенню і забезпеченню таких умов, при яких науковець чи освітній працівник мав змогу реалізовувати в повній мірі свій освітньо-науковий потенціал.

4. Рекомендувати громадським об'єднанням у сфері науки та освіти на місцях сформувати комплекс заходів із системної соціально-правової підтримки і захисту особистості, за участі профспілок та інших зацікавлених громадських формувань.

5. Окреслити перелік функцій соціально-правового захисту, який повинен включати не лише правову, а і освітню, наукову та культурну діяльність освітньо-наукових інститутів в екстремальних умовах.

6. Пропонувати науково обґрунтовані Програми соціальної адаптації, соціального захисту чи соціального обслуговування освітніх працівників, діяльність із їх перекваліфікації та працевлаштування у повоєнний період та у контексті Євроінтеграційних процесів.

7. Сприяти працевлаштуванню освітніх та наукових працівників з інвалідністю та демобілізованих, в повоєнний час.

Усі ці та інші питання становлять зміст соціально-правового захисту працівників освітньо-наукової галузі у практиці соціальної роботи, який є важливою складовою системи соціально-правових відносин в чому повинні брати участь не лише відомчі профспілки, а і саме відомство, держава, а також громадські академічні формування, ін.

Джерела та література

1. Андрушків Б.М. Регіональні профспілки - рецидив тоталітарного минулого чи дієвий інструмент соціально-економічного захисту працюючих незалежної держави ? –Тернопіль: Лібра-Терра, 2005, 420 с.

2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотіна. – К.: Знання, 2005. – 381 с.

3. Державний стандарт соціальної послуги консультування. Наказ Міністерства соціальної політики України 02.07.2015 № 678.

4. Закон України «Про соціальні послуги». (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73)

5. О. В. Лісовець., «Соціально-правовий захист у практиці соціальної роботи: теоретичний аналіз» (Вісник Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка р. Соціальна робота. 1(1)/2017 с. 17-18)

6. Михайловська І. М. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення / І. М. Михайловська, О. В. Неліпович // Вісн. Хмельницький. національного ун-ту. – 2011. – № 6. – Т. 4. – С. 255–260.

7. «На варті закону, Конституції прав...» //Б.М.Андрушків ін//. –Тернопіль: Підручники і посібники. 2001 – 352 с.

8. Павлюков Р. О. Соціально-правовий захист інвалідів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Павлюков Роман Олександрович; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.

УДК: 355.74: 623.67

Будз В., канд. філос. н., доц.; Костира С., канд. техн. н.; Светлічний І., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Центр досліджень Державної спеціальної служби транспорту, Україна

РОЗМІНУВАННЯ ЯК ОСНОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У дослідженні акцентовано увагу на необхідності проведення заходів гуманітарного розмінування території, на яких відбувались військові дії як основи повоєнної

стратегії відновлення України. Показано, що створення безпечних умов життєдіяльності українських громадян та відновлення виробничого потенціалу України можливе на основі якісного гуманітарного розмінування. Встановлено, що гуманітарне розмінування – це перший стратегічний крок, який необхідно виконати після завершення військових дій з метою створення передумов економічного, технологічного та демографічного розвитку України.

Ключові слова: стратегія відновлення України, гуманітарне розмінування, психологічний вимір відновлення України, демографічний вимір відновлення України, технологічний рівень відновлення України.

Budz V., Ph.D. (Philosophy), Assoc. Prof.; Kostyria S., Ph.D. (Technical Science); Svetlichnyi I., Postgraduate Student

Research Center of the State Special Transport Service, Ukraine

DEMINING AS THE BASIS OF UKRAINE'S POST-WAR RECONSTRUCTION

Abstract. The study focuses on the need to conduct humanitarian demining of territories where military operations took place as the basis of Ukraine's post-war reconstruction strategy. Creating safe living conditions for Ukrainian citizens and restoring Ukraine's production potential is possible on the basis of high-quality humanitarian demining. Humanitarian demining is the first strategic step that must be taken after the end of military operations in order to create the prerequisites for the economic, technological and demographic development of Ukraine.

Keywords: Ukraine's reconstruction strategy, humanitarian demining, psychological dimension of Ukraine's reconstruction, demographic dimension of Ukraine's reconstruction, technological level of Ukraine's reconstruction.

Воєнні конфлікти у своїх довготривалих наслідках негативно впливають на життєдіяльність держави, навіть після підписання оптимального мирного договору. Вони у поствоєнний час мають, наприклад, свій *психологічний, демографічний та технологічний* «слід», який безпосередньо закладає основи подальшої безпеки життєдіяльності громадян вже у мирний час.

На державному рівні доцільно вже зараз розробляти стратегію відновлення України, яка б передбачала найоптимальніші шляхи усунення негативних наслідків повномасштабної російсько-української війни, зокрема у *психологічному, демографічному та технологічному* вимірі. На наш погляд, психологічний, демографічний та технологічний рівні відновлення України тісно пов'язані із *гуманітарним розмінуванням* українських територій. Саме гуманітарне розмінування територій, на яких відбувались військові дії має вагоме стратегічне значення для подальшого успішного економічного та демографічного функціонування України. Розмінована територія створює безпечні умови для життєдіяльності громадян та їх впевненості під час проведення виробничих процесів.

Слід звернути увагу на те, що після широкомасштабного російського вторгнення в Україну в 2022 році наша країна стала однією із найбільш замінованих на планеті. Відповідно до даних «Національної платформи протимінної діяльності» під ризиком на даний час перебуває 138 503 км², а у користування вже повернуто 35 496 км² [1]. У «Проекті протимінної діяльності в Україні», який представлений «Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні» зазначається, що вибухонебезпечні предмети становлять значну загрозу для цивільного населення та суттєво обмежують економічний потенціал України [3]. В такому ракурсі також слід звернути увагу на продовольчу безпеку України [2], оскільки самоочевидно, що заміновані сільськогосподарські угіддя не можуть бути використані для вироблення сільськогосподарської продукції та створення стратегічних запасів продовольства.

Крім того, після завершення військових дій в Україні, на наш погляд, слід очікувати неконтрольоване повернення українських громадян на звільнені території, оскільки людина завжди психологічно прив'язана до території, на якій вона раніше народилась та проживала.

Однак ті українські території, на яких відбувались військові дії є небезпечними для життя громадян, оскільки вони забруднені вибухонебезпечними боєприпасами. Тому, на наш погляд, вже на даний час слід розробляти стратегію відновлення України, яка б передбачала послідовні та надійні кроки щодо якісного розмінування територій, на яких відбувались військові дії з метою їх повернення у користування громадян та для відновлення економічної діяльності. Звичайно, що деякі аспекти майбутнього розмінування України вже існують та функціонують [1], [2], [3], однак доцільно було б створити державну програму та розробити стратегію розмінування українських територій із застосуванням новітніх технологій розмінування для повоєнного відновлення України.

Щодо основних аспектів гуманітарного розмінування як основи відновлення України, на наш погляд, слід використати досвід інших країн. Зокрема доцільно було б звернути увагу на багаторічний досвід діяльності Інженерного корпусу армії США (USACE), який безпосередньо займався відновленням багатьох країн після тих чи інших локальних війн [5], [6]. Значний досвід, який напрацював Інженерний корпус армії США є особливо актуальним в умовах сучасної України, яка перебуває у стані повномасштабної війни. У цьому контексті слід зазначити, що ще в середині 1980-х років у США була створена програма FUDS (Formerly Used Defense Sites) [4], яка була спрямована на гуманітарне розмінування тих територій, які раніше використовувало Міністерство оборони США. Саме Інженерний корпус армії США забезпечує виконання цієї програми. Варто було врахувати у стратегії гуманітарного розмінування України основні акценти програми FUDS.

В майбутніх проектах гуманітарного розмінування України варто врахувати також можливість участі Державної спеціальної служби транспорту (ДССТ). ДССТ виконує більшість аналогічних функцій, які загалом подібні до функцій Інженерного корпусу США та вже у теперішніх умовах воєнного стану проводить гуманітарне розмінування звільнених територій.

Саме якісне гуманітарне розмінування території здатне забезпечити успішне поствоєнне відновлення України на психологічному, демографічному та технологічному рівні, оскільки безпека життєдіяльності громадян – це пріоритетне завдання гуманітарного розмінування.

Джерела та література

1. Національна платформа протимінної діяльності. URL: <https://demine.gov.ua/> (дата звернення: 09.04.2025).
2. Програма ФАО з розмінування охопить ще дві області України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/257022.html (дата звернення: 09.04.2025).
3. Проєкт протимінної діяльності в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/proyekt-protyminnoyi-diyalnosti-v-ukrayini> (дата звернення: 10.04.2025).
4. Formerly Used Defense Sites Program. URL: <https://usace.contentdm.oclc.org/utls/getfile/collection/p16021coll11/id/6921> (дата звернення: 08.04.2025).
5. McDonnell J. A. After Desert Storm: the U.S. Army and the reconstruction of Kuwait. Washington, D.C.: Department of the Army, 1999. 302 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA531941.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).
6. Twenty Years of Operations in Iraq. URL: <https://www.usace.army.mil/About/History/Historical-Vignettes/Military-Construction-Combat/161-Twenty-Years-in-Iraq/> (дата звернення: 07.04.2025).

***Будз Володимир Павлович – ORCID: 0000-0002-9245-7571

Костиця Сергій Володимирович – ORCID: 0000-0001-5215-080X

Светлічний Ігор Валерійович – ORCID: 0000-0001-7328-548X

УДК: 332.1:330.3:004.738.5(477)

Вороненко В., канд. екон. н., доц.; Борисенко О.

Сумський державний університет, Україна

СТАЛИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОВОЄННИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ*

Анотація. Досліджено концептуальні підходи до забезпечення сталого регіонального розвитку України в умовах повоєнної відбудови та цифрової трансформації. Визначено виклики і можливості, які виникають на перетині просторового планування, державної політики та новітніх цифрових інструментів. Акцент зроблено на необхідності використання цифрових платформ, геоінформаційних систем і штучного інтелекту для прийняття рішень на регіональному рівні. Підкреслено важливість адаптивних стратегій, здатних враховувати просторову нерівномірність відновлення та забезпечувати соціальну згуртованість.

Ключові слова: регіональний розвиток, повоєнна відбудова, цифрова трансформація, сталий розвиток, Україна.

Voronenko V., Ph.D., Assoc. Prof.; Borysenko O.

Sumy State University, Ukraine

REGIONAL POST-WAR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION*

Abstract. Conceptual approaches to ensuring Ukraine's sustainable regional development in post-war reconstruction and digital transformation are investigated. Challenges and opportunities at the intersection of spatial planning, state policy and the latest digital tools are identified. The emphasis is placed on the need to use digital platforms, geographic information systems and artificial intelligence for decision-making at the regional level. The importance of adaptive strategies that can consider the spatial unevenness of recovery and ensure social cohesion is emphasized.

Keywords: regional development, post-war reconstruction, digital transformation, sustainable development, Ukraine.

Сталий та інклюзивний розвиток регіонів відіграє ключову роль у процесі відбудови країни після руйнівних наслідків війни. Відновлення має ґрунтуватися на поєднанні економічного зростання, соціальної справедливості та екологічної відповідальності. Але в умовах цифрової трансформації відкриваються нові можливості для розвитку регіонів та підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Основою сталого розвитку є економічні та екологічні інтереси суспільства. Порушення рівноваги між ними впливає на погіршення якості життя [1]. Економічне зростання має ґрунтуватися на підтримці малого та середнього бізнесу, залученні інвестицій, створенні нових робочих місць та розвитку інноваційних галузей. Важливим аспектом є впровадження «зелених» технологій та підвищення енергоефективності у всіх сферах економіки. Відбудова має відбуватися з урахуванням екологічних стандартів: використання відновлюваних джерел енергії, мінімізація відходів, збереження природних ресурсів. Це сприятиме не лише економічному зростанню, а й покращенню якості життя населення.

Соціальний вимір сталого розвитку полягає у забезпеченні доступу до освіти, медицини та соціальних послуг для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання. Водночас інклюзивність означає, що кожен член суспільства має отримати можливість брати участь у відбудові та користуватися її результатами. Залучення місцевих громад до ухвалення рішень, підтримка малих підприємств, створення робочих місць для вразливих груп населення – ці кроки забезпечують соціальну згуртованість і мінімізують ризики нерівності. Інклюзивний підхід дозволяє не просто будувати нові будівлі, а відроджувати довіру та зміцнювати соціальні зв'язки.

Цифрова трансформація стає рушієм цих процесів. Сучасні технології дозволяють ефективніше управляти ресурсами, автоматизувати адміністративні процеси, забезпечувати прозорість у сфері фінансування та управління. Ефективне управління, об'єднання зусиль багатьох стейкхолдерів, прозорість та підзвітність перед громадськістю та донорами — забезпечити все це можливо лише завдяки максимальній цифровізації відбудови України [2]. Використання великих даних, штучного інтелекту та блокчейну може допомогти регіонам швидше адаптуватися до нових умов, зменшити корупційні ризики та сприяти більшій відкритості влади.

Щоб використовувати ресурси відбудови максимально ефективно, необхідно визначити об'єктивні принципи оцінки пріоритетності проєкту і черговості його фінансування (рис. 1) [3].

Фінансування відбудови України розподіляється відповідно до стратегічних пріоритетів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку. Основна частина коштів (40%) спрямована на інфраструктурні проєкти, що є ключовими для нормального функціонування економіки та суспільства. Важливе значення надається також соціальним програмам (25%), які сприяють покращенню добробуту громадян і соціальній стабільності. Помітну увагу приділено цифровим технологіям (20%), оскільки їх використання може суттєво підвищити ефективність управлінських процесів і сприяти модернізації державних послуг. Водночас екологічні ініціативи (15%) забезпечують інтеграцію екологічної складової у процес відновлення, що є важливим для довготривалого розвитку країни. Такий підхід дозволяє не лише оперативно реагувати на нагальні виклики, а й формувати міцну основу для подальшого економічного зростання та стійкості.

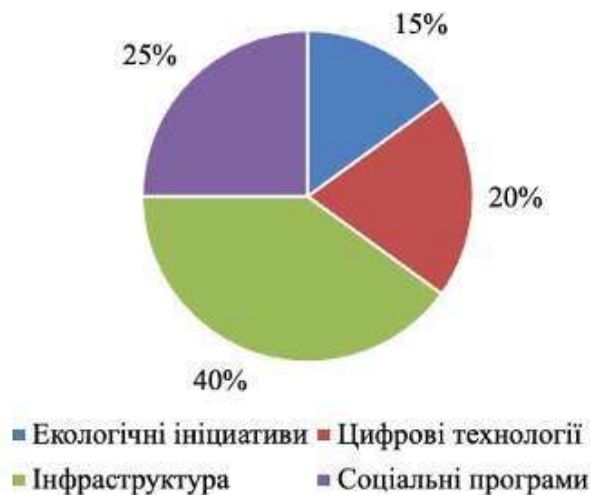

Рис. 1. Розподіл ресурсів на відбудову (складено авторами на основі [3])

У контексті регіонального розвитку важливо враховувати просторову нерівномірність наслідків війни, а також різну спроможність регіонів до відновлення. Це вимагає застосування адаптивних стратегій цифрової трансформації, зокрема впровадження регіональних цифрових платформ для збору даних, прозорості розподілу ресурсів та участі громадян у плануванні відновлення. Використання геоінформаційних систем (ГІС) та штучного інтелекту дозволить локальним органам влади швидко реагувати на зміни, прогнозувати ризики та координувати зусилля між громадами, державою й міжнародними донорами. Такий підхід посилює регіональну спроможність до сталого розвитку й забезпечує адресність відбудови.

Отже, повоєнне відновлення регіонів має базуватися на принципах сталого та інклюзивного розвитку, використовуючи переваги цифрової трансформації. Комплексний підхід, що включає економічне зростання, соціальну рівність та екологічну відповідальність, дозволить не лише відновити зруйновані території, а й створити міцний фундамент для довготривалого розвитку країни. Важливим є залучення місцевих громад, міжнародних партнерів та всіх зацікавлених сторін до цього процесу. Лише спільними зусиллями можна забезпечити успішне майбутнє для України.

Джерела та література

1. Сталій розвиток. Центр екологічної сертифікації та маркування. Режим доступу : <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok>
2. Шуляк О. Цифровізація відбудови: як зробити процес максимально прозорим. ThePage. 2023. Режим доступу : <https://thepage.ua/ua/experts/yak-zrobiti-proces-vidbudovi-ukrayini-maksimalno-prozorim>
3. Даценко В. Пріоритезація проєктів відбудови: чому важливо правильно розподіляти ресурси на відновлення. Трансперенсі Інтернешнл Україна. 2023. Режим доступу : <https://ti-ukraine.org/blogs/prioritytezatsiya-proyektiv-vidbudovy-chomu-vazhlyvo-pravylyno-rozpodilyaty-resursy-na-vidnovlennya/>

**Публікація містить результати дослідження "Фундаментальні засади сталого та інклюзивного розвитку регіонального простору для повоєнного відновлення в умовах цифрової трансформації" (№ д.р. 0125U001620), що фінансується за рахунок державного бюджету України.*

УДК: 32

Лубкович Н., канд.істор.н., Лубкович А.

Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

РОЛЬ ІТ-СЕКТОРУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджується роль ІТ-сектору України в забезпеченні обороноздатності країни в умовах російської агресії. Аналізуються ключові напрямки внеску ІТ-галузі, включаючи розробку військових технологій, кібербезпеку, волонтерську діяльність та економічну підтримку. Розглядаються перспективи розвитку військових технологій в Україні.

Ключові слова: ІТ-галузь, ІТ-сектор, обороноздатність, російська агресія, військові технології, кібербезпека, волонтерство.

Lubkovych N., PhD (History), Lubkovych A.

Vyacheslav Chornovil Halytskyi College, Ukraine

THE ROLE OF THE IT-SECTOR IN ENSURING UKRAINE'S DEFENSE CAPABILITY

Abstract. The article explores the role of Ukraine's IT sector in ensuring the country's defense capabilities under conditions of Russian aggression. It analyzes key areas of the IT industry's contribution, including military technology development, cybersecurity, volunteer activities, and economic support. The prospects for the development of military technologies in Ukraine are examined.

Keywords: IT industry, IT sector, defense capability, Russian aggression, military technologies, cybersecurity, volunteering.

Понад десять років триває військовий конфлікт, спровокований агресією російської федерації проти України. Цей конфлікт набув характеру екзистенційного виклику для української держави та став лакмусовим папірцем, що виявив ступінь прихильності держав світового співтовариства до демократичних цінностей.

Аналіз ситуації свідчить, що російсько-українська війна не обмежилася рамками двостороннього протистояння, вона актуалізувала питання збереження європейської та глобальної системи безпеки, що базується на принципах пріоритету демократії та міжнародного права.

Повномасштабна війна проти до зубів озброєного, технічно спорядженого, ідеологічно отруєного, антигуманно налаштованого російського ворога формує жорсткі вимоги до якості використання Силами оборони України технічних і технологічних досягнень [1, с.4]

В умовах війни ключову роль відіграє ІТ-сектор України. Він активно залучений до розробки військових технологій. Українські ІТ-фахівці створюють програмне забезпечення для систем зв'язку, розвідки та управління військами. Розробляють дрони, роботизовані системи та інші технологічні рішення для використання у військових операціях. Щонайменше 10 тисяч ІТ-фахівців вступили до лав ЗСУ, а понад 400 тисяч активістів, більшість з яких – айтивці, приєдналися до кіберспротиву [2].

Кібербезпека є критично важливим аспектом національної безпеки, особливо в умовах війни. ІТ-фахівці України відіграють ключову роль у захисті критичної інфраструктури від кібератак. Вони розробляють та впроваджують системи захисту інформаційних систем ЗСУ від кіберзагроз. Понад 400 тисяч фахівців долучилися до кіберспротиву, а 70% великих ІТ-компаній мають співробітників, що «вступили» до кібервійська (CERT-UA та IT ARMY – важливі складові кіберспорту українців).

ІТ-фахівці України також активно долучаються до волонтерської діяльності з підтримки конкретних підрозділів ЗСУ, Нацгвардії, Сил територіальної оборони та добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ), ГУР МО та СБУ. ІТ-індустрія за останні два роки спрямувала 8,8 мільярда гривень на потреби конкретних підрозділів та військових. Якщо на початку повномасштабного вторгнення ця допомога нагадувала оперативне «гасіння пожежі», то з часом вона стала чітко структурованою та фаховою. Співробітники ІТ-компаній швидко занурилися в нюанси закупівель і технічні характеристики необхідного захисникам озброєння. Окрім прямої грошової допомоги, ІТ-компанії купують техніку та обладнання для бойових підрозділів, виплачують зарплату своїм мобілізованим співробітникам, волонтерять тощо.

Крім того, згідно дослідження, 75% опитаних ІТ-компаній співпрацюють із різноманітними благодійними фондами, такими як UNITED24, «Повернись Живим», «Діти Героїв», KOLO та іншими. Варто зазначити, що половина великих ІТ-компаній мають власні благодійні фонди [3].

Також, ІТ-галузь сприяє економічній стабільності України під час війни. Суспільство має бачити повний спектр цього внеску – від донатів, проєктів, соціальних ініціатив чи технологічних розробок до створених робочих місць.

Окремий напрямок діяльності ІТ-індустрії є – соціальні проєкти. Як мінімум 2,43 млрд грн за період повномасштабного вторгнення спрямувала ІТ індустрія на вирішення різноманітних гострих соціальних проблем: закупівля медикаментів, медичної техніки та обладнання, гуманітарна допомога та допомога ДСНС, відновлення постраждалих від війни територій, донатія крові, допомога дітям, молоді, особам похилого віку, внутрішньо переміщеним особам та тваринам, евакуація, соціальна підтримка та освітні проєкти, проєкти у сфері розвитку громад, культурні проєкти і колаборації [4].

Російська агресія стимулює розвиток військових технологій в Україні. У майбутньому планується активне використання штучного інтелекту, машинного навчання та інших перспективних технологій у військових цілях.

Отже, в умовах повномасштабного вторгнення українська технологічна індустрія стала потужною силою загальноукраїнського спротиву російській агресії. Компанії та фахівці не тільки інвестують значні кошти та реалізують соціальні проєкти, але й застосовують свої знання та досвід для підтримки Сил оборони, мобілізованих працівників і ветеранів. Продовжуючи інвестувати у перемогу України, ІТ-галузь демонструє стійкість та готовність до змін, рухаючись до перемоги разом з усією країною.

Джерела та література

1. Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності: Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 28-29 листопада 2024р.). – Львів: НАСВ, 2024. – 380 с. URL: <chromeextension://efaidnbmnnnnbpccajpcgclcfndmkaj/https://asv.mil.gov.ua/sites/default/files/2025-03/1-zbirnyk-tez>

2. IT-індустрія на захисті України: донати, інновації та підтримка армії

URL: <https://fact-news.com.ua/it-industriya-na-zahisti-ukraini-donati-innovatsii-ta-pidtrimka-armii>

3. UkrSibbank підтримав дослідження «Де IT на війні», яке представила Асоціація IT Ukraine та Mind URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/09/26/136391488/>

4. Де IT на війні: Асоціація IT Ukraine та Mind представили унікальне дослідження про внесок IT-індустрії у боротьбу проти російської агресії URL: <https://itukraine.org.ua/de-it-na-vijni-asotsiatsiya-it-ukraine-ta-mind-predstavili-unikalne-doslidzhennya-pro-vnesok-it-industriyi-u-borotbu-proti-rosijskoyi-agresiyi/>

УДК: 004.8:355.4:623.618

Станько А., доктор філософії; Дідич І., доктор філософії; Микитишин А.; Зозуляк Б.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ АНАЛІЗУ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ДАНИХ, РОЗПІЗНАВАННЯ ЦІЛЕЙ І ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ КОНФЛІКТІВ

Анотація. У тезі розглянуто застосування технологій штучного інтелекту для аналізу розвідувальних даних, автоматизованого розпізнавання цілей і прогнозування сценаріїв розвитку військових конфліктів. Окреслено основні напрями використання ШІ: обробка зображень, аналіз текстової інформації, ф'южн-аналіз та побудова прогностичних моделей. Проаналізовано переваги, виклики та ризики впровадження таких рішень у військовій сфері, зокрема в контексті сучасних гібридних загроз. Наведено перспективи розвитку ШІ в оборонному секторі України.

Ключові слова: штучний інтелект, розвідувальні дані, розпізнавання цілей, прогнозування конфліктів, військова аналітика.

Stanko A., PhD; Didych I., PhD; Mykytyshyn A., Zozuliak B.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO ANALYSE INTELLIGENCE DATA, RECOGNISE TARGETS AND PREDICT THE DEVELOPMENT OF CONFLICTS

Abstract. The paper discusses the use of artificial intelligence technologies for intelligence analysis, automated target recognition, and forecasting scenarios of military conflicts. The main areas of AI use are outlined: image processing, textual information analysis, fusion analysis, and building predictive models. The advantages, challenges and risks of implementing such solutions in the military sphere, in particular in the context of modern hybrid threats, are analyzed. Prospects for the development of AI in the defense sector of Ukraine are presented.

Keywords: artificial intelligence, intelligence data, target recognition, conflict forecasting, military analytics.

Сучасні воєнні конфлікти характеризуються високою динамікою, гібридними загрозами та великим обсягом даних, які потребують швидкої та точної обробки. Традиційні методи аналізу розвідувальної інформації (data intelligence) часто є недостатньо ефективними через людський фактор, обмеженість ресурсів і часового фактору [1]. Впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) у сферу військової аналітики дозволяє автоматизувати обробку великих масивів даних (Big Data), підвищити точність розпізнавання об'єктів, виявляти приховані закономірності та формувати прогностичні моделі розвитку конфліктів [2].

Технології ШІ інтегруються у процеси збору та обробки інформації з різних джерел: супутникових знімків, безпілотних літальних апаратів (БПЛА), радіоперехоплень, відкритих джерел (OSINT), сенсорних систем та кіберпростору [3].

Основні напрямки застосування включають:

– Обробку зображень і відео: системи комп'ютерного зору (Computer Vision) здатні розпізнавати військову техніку, об'єкти інфраструктури, пересування військ у реальному часі [4].

– Натурально-мовний аналіз (NLP): аналіз текстових повідомлень, соцмереж, перехоплень для виявлення загроз, координації дій противника або інформаційних операцій [5].

– Ф'южн-аналіз: об'єднання різнотипних даних для створення цілісної картини оперативної обстановки [6].

– Застосування ШІ дозволяє автоматизувати процес ідентифікації стратегічно важливих цілей. Алгоритми машинного навчання (ML) навчаються на великих наборах даних, щоб з високою точністю:

– Визначати типи об'єктів (наприклад, розрізнення військової техніки від цивільних об'єктів) [4].

– Виявляти аномалії, які можуть свідчити про підготовку до наступальних дій.

– Оцінювати ймовірність розвитку певних сценаріїв на основі історичних даних і поточної ситуації [7].

Такі системи стають основою для систем підтримки прийняття рішень (DSS), що дозволяє військовому командуванню оперативно реагувати на зміни в зоні конфлікту.

Інструменти ШІ здатні моделювати сценарії розвитку подій з урахуванням багатьох змінних: політичних рішень, логістики, економічних факторів, настроїв населення та військових дій [8]. Використання нейромережевих моделей та агентного моделювання (agent-based modeling) дозволяє: Оцінювати ризики ескалації конфлікту; Передбачати можливі маршрути наступу або відступу військ; Визначати найбільш вразливі точки у власній обороні чи в системі супротивника [9].

Прогностичні системи також враховують інформаційно-психологічні операції (ІПСО), що суттєво впливають на хід сучасних гібридних конфліктів.

Попри значні переваги, використання ШІ у військовій сфері супроводжується низкою викликів: якість даних: для ефективного навчання алгоритмів необхідні великі обсяги достовірної та репрезентативної інформації [3]; Кібербезпека: системи ШІ стають потенційною ціллю для кібератак і маніпуляцій (атаки на навчальні дані, підміна об'єктів) [10]; Етичні аспекти: автономні системи розпізнавання цілей можуть викликати дискусії щодо відповідальності за прийняті рішення, особливо в контексті летальних автономних систем (LAWS) [11]; Ймовірність хибних позитивних або негативних результатів, що в умовах війни може призвести до критичних помилок.

В умовах збройної агресії проти України активне використання ШІ у сфері оборони є важливим інструментом для посилення розвідувальних можливостей. Українські ІТ-фахівці вже залучають ШІ для аналізу супутникових знімків, автоматизації обробки даних БПЛА та моніторингу кіберзагроз [7]. Подальший розвиток таких систем потребує інвестицій у наукові дослідження, створення захищених дата-центрів, а також співпраці з міжнародними партнерами у сфері оборонних технологій.

Штучний інтелект відкриває нові горизонти у військовій аналітиці: від швидкої обробки розвідувальних даних до прогнозування розвитку конфліктів. Його застосування підвищує ефективність прийняття рішень, знижує навантаження на аналітичні служби та забезпечує проактивний підхід до управління військовими операціями. Водночас необхідно враховувати ризики, пов'язані з кіберзагрозами, якістю даних і етичними аспектами застосування автономних систем.

Джерела та література

1. Коваль В.О. Інформаційно-аналітичні системи у військовій справі // *Оборонні технології*. – 2021. – №3. – С. 15–22.

2. Smith J. Artificial Intelligence in Military Decision-Making // *Journal of Defense Studies*. – 2020. – Vol. 12(4). – P. 101–115.
3. Петренко І.М. Big Data у військовій розвідці // *Системи управління та навігації*. – 2022. – №2. – С. 45–50.
4. Lee K., Park S. Computer Vision for Target Recognition // *IEEE Access*. – 2019. – Vol. 7. – P. 150123–150135.
5. Johnson A. NLP Applications in Intelligence Analysis // *AI & Security Review*. – 2021. – Vol. 9(1). – P. 33–47.
6. Brown M. Data Fusion Techniques in Military Intelligence // *Defense Technology*. – 2020. – Vol. 16(2). – P. 200–210.
7. Сидоренко Р.П. Використання ШІ для аналізу даних БПЛА в Україні // *Збірник наукових праць НАОУ*. – 2023. – №1. – С. 60–66.
8. Chen Y. Conflict Prediction Models Using AI // *International Journal of Conflict Studies*. – 2021. – Vol. 5(3). – P. 78–92.
9. Miller D. Agent-Based Modeling in Warfare Scenarios // *Computational Military Science*. – 2022. – Vol. 8(2). – P. 120–135.
10. Гуменюк Л.В. Кіберзагрози для систем ШІ у військовій сфері // *Інформаційна безпека України*. – 2022. – №4. – С. 25–31.
11. Anderson K. Ethics of Autonomous Weapons // *Journal of Military Ethics*. – 2020. – Vol. 19(1). – P. 1–17.

УДК: 621.311.2:004.91

Станько А., доктор філософії; Микитишин А., канд. техн. наук, доц.; Блавіцький А.
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

СМАРТ-МЕРЕЖІ ТА БЛОКЧЕЙН-РІШЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОГО ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Анотація. У роботі проаналізовано впровадження смарт-мереж (smart grid) та блокчейн-рішень для стабільного енергопостачання в умовах надзвичайних ситуацій. Особливу увагу приділено воєнним конфліктам та техногенним катастрофам, коли централізовані системи енергозабезпечення виявляються вразливими. Смарт-мережі дають змогу оперативно балансувати споживання та генерацію, а блокчейн-технології забезпечують прозорий та децентралізований облік енергії і фінансових транзакцій. Розглянуто приклади використання мікромереж, технології Peer-to-Peer для купівлі-продажу електроенергії, а також вплив законодавчих, економічних та кібербезпекових чинників на запровадження цих рішень в Україні. Зроблено висновок про доцільність комплексної стратегії розвитку децентралізованої енергетики для підвищення надійності та безпеки енергетичної інфраструктури.

Ключові слова: смарт-мережі, блокчейн, енергопостачання, надзвичайні ситуації, енергетична безпека.

Stanko A., PhD; Mykytyshyn A., PhD (Tech.), Assoc. Prof.; Blavitskyi A.
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

SMART GRIDS AND BLOCKCHAIN SOLUTIONS TO ENSURE STABLE ENERGY SUPPLY IN EMERGENCY SITUATIONS

Abstract. The paper analyzes the implementation of smart grids and blockchain solutions for stable energy supply in emergency situations. Particular attention is paid to military conflicts and man-made disasters, when centralized energy supply systems are vulnerable. Smart grids allow for a quick balance of consumption and generation, and blockchain technologies provide transparent and decentralized accounting of energy and financial transactions. Examples of the use of microgrids, Peer-to-Peer technology for the purchase and sale of electricity, as well as the impact of legislative,

economic and cybersecurity factors on the implementation of these solutions in Ukraine are considered. The author concludes that a comprehensive strategy for the development of decentralized energy is expedient to improve the reliability and security of energy infrastructure.

Keywords: smart grids, blockchain, energy supply, emergencies, energy security.

Сучасні воєнні конфлікти та техногенні катастрофи становлять значну загрозу для стабільного функціонування енергетичних систем [1]. В умовах надзвичайних ситуацій (бойові дії, природні лиха, техногенні аварії) може відбуватися порушення цілісності ліній електропередачі, пошкодження генерувальних потужностей та споживчих об'єктів [2]. Традиційні централізовані системи енергопостачання виявляються вразливими, оскільки вихід з ладу одного з ключових вузлів здатен спричинити лавиноподібні відключення на великих територіях. Тому впровадження децентралізованих і гнучких енергетичних рішень стає пріоритетним завданням задля підтримання належного рівня енергетичної безпеки [3].

Одним зі шляхів підвищення надійності енергетичної інфраструктури є перехід до смарт-мереж (smart grid) та використання блокчейн-технологій. Смарт-мережі дають змогу забезпечити розумне керування розподіленими ресурсами, підвищуючи стійкість системи, а блокчейн-технології — прозорість та надійність обліку енергоспоживання і взаєморозрахунків [4].

«Smart grid» поєднують фізичну інфраструктуру з ІКТ для автоматичного балансування генерації й споживання, інтеграції ВДЕ та мінімізації перевантажень [2; 5]. У кризових умовах мікромережі можуть ізолюватися («острівний» режим) і жити критичні об'єкти завдяки локальним джерелам та накопичувачам енергії.

Блокчейн забезпечує децентралізований реєстр транзакцій, смарт-контракти для P2P-торгівлі енергією та незмінний аудит даних [3; 4]. У разі збоїв центральних систем обліку він гарантує збереження критично важливої інформації та автоматичне виконання операцій між учасниками мікромереж.

Пілотні мікромережі у США та ЄС демонструють здатність автономно жити лікарні й центри управління під час стихійних лих [1]. Проєкти в Німеччині та Австралії підтверджують ефективність P2P-моделей розрахунків за енергію на основі блокчейну, що особливо корисно, коли централізований постачальник недоступний [3; 4].

Аналітика великих даних у смарт-мережах може прогнозувати аварії та оптимізувати маршрути передачі, підвищуючи стійкість системи [1].

Також можемо виділити такі виклики впровадження: Нормативна база – необхідна стандартизація блокчейн-операцій та кіберзахисту [2; 4]. Кадрові й фінансові ресурси – проєкти вимагають інвестицій і підготовки фахівців [1]. Кіберзагрози – цифровізація підсилює ризики атак, тож потрібні комплексні системи захисту [5].

Побудова стійкої енергетичної інфраструктури є одним із ключових факторів національної безпеки в умовах воєнних конфліктів та техногенних катастроф [2; 4]. Смарт-мережі (smart grid) завдяки децентралізації, гнучкості та автоматизованому моніторингу дозволяють суттєво підвищити надійність постачання електроенергії. Використання блокчейн-технологій водночас забезпечує захищений та прозорий облік енергії, а також сприяє впровадженню інноваційних механізмів взаєморозрахунків та управління розподіленими ресурсами (мікромережами, накопичувачами) [4].

Для України, яка перебуває у стані тривалої військової загрози та ризику техногенних катастроф, перехід на смарт-мережі й упровадження блокчейн-рішень може стати вагомим внеском у підвищення обороноздатності та забезпечення стабільного енергопостачання в кризових ситуаціях [5]. Разом із тим, існують складнощі, пов'язані з великими інвестиціями, відсутністю якісної нормативної бази та необхідністю посилення кіберзахисту. Подолання цих перешкод можливе шляхом розробки комплексної державної стратегії, що передбачатиме законодавче врегулювання, розвиток інфраструктури та підтримку науково-дослідних проєктів у сфері децентралізованої енергетики й цифрових технологій.

Таким чином, поєднання можливостей смарт-мереж і блокчейн-рішень відкриває нові горизонти для стійкого функціонування енергетики під час надзвичайних ситуацій. У перспективі це дозволить мінімізувати людські втрати, забезпечити належний рівень постачання електроенергії основним споживачам та сприяти швидкому відновленню зруйнованої інфраструктури, що є вкрай важливим як для військових потреб, так і для цивільного населення у кризових умовах.

Джерела та література

1. Успенський В. І., Сидоренко М. П. Смарт-мережі в енергетиці: можливості та перспективи // *Технічні науки: вчора, сьогодні, завтра: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 14–16 трав. 2020 р. – Київ : Технопрес, 2020. – С. 34–37.
2. Ковальчук О. О. Техногенні загрози та їх вплив на енергетичну інфраструктуру України // *Безпека та ризики*. – 2021. – № 5. – С. 18–23.
3. Peterson J., Brown R. Blockchain-Based Energy Trading Models in Microgrids // *IEEE Transactions on Smart Grid*. – 2020. – Vol. 11, No. 2. – P. 1342–1351.
4. Zheng Z., Xie S., Dai H. та ін. An Overview of Blockchain Technology: Architecture, Consensus, and Future Trends // *Proceedings of the IEEE*. – 2018. – Vol. 108, No. 4. – P. 667–681.
5. Сергієнко М. В. Сучасні методи кіберзахисту енергосистем: виклики військових дій // *Інформаційна безпека та оборона*. – 2022. – № 2. – С. 42–47.

Секція 8. МИРОТВОРЧА РОЛЬ НАТО ТА ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЛІКВІДАЦІЇ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

УДК: 528.946

Литовченко А.

Інститут наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України, Україна

ПОШУКОВО-РЯТУВАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ БЕЗПІЛОТНИКІВ

Анотація. Досліджено питання актуальності та доцільності застосування безпілотних літальних апаратів в пошуково-рятувальних операціях під час надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, безпілотний літальний апарат, пошуково-рятувальна операція, зовнішній пілот, тепловізор.

Lytovchenko A.

Institute of Research in Civil Protection of National University of Civil Protection of Ukraine, Ukraine

SEARCH AND RESCUE OPERATIONS USING DRONES

Abstract. The issue of relevance and feasibility of using unmanned aerial vehicles in search and rescue operations during emergencies is investigated.

Key words: emergency, unmanned aerial vehicle, search and rescue operation, external pilot, thermal imager.

Багато з інцидентів, що виникають у результаті різноманітних надзвичайних ситуацій (НС) демонструють, як безпілотники можуть знаходити безвісти зниклих швидше, ніж традиційний наземний пошук, що дозволяє швидше та простіше доставити постраждалих у безпечне місце і з меншим ризиком для їхніх рятувальників.

Ідея застосування БПЛА щодо виявлення та ліквідації НС переживає справжній бум. Переваги безпілотної авіації над пілотованою в умовах оперативного проведення пошуково-рятувальних робіт з обмеженим часом на реакцію досить явні. Так, з використанням спеціальної апаратури повітряної розвідки (моніторингу, спостереження) БПЛА може в масштабі реального

часу надати видову (прим. з формуванням зображення) інформацію без необхідності витратити ресурси на вартісні пілотовані повітряні польоти. Тепловізор забезпечує виявлення теплових сигнатур, щоб допомогти пошуково-рятувальним командам швидко ідентифікувати постраждалих (потерпілих), а також картирувати та контролювати райони, що вимагають оперативного реагування та проведення пошуково-рятувальних робіт. Така камера, як інструмент нічного бачення, дозволяє отримувати оперативну інформацію в сутінках і вночі.

БпЛА не тільки надають інформацію, що може покращити діяльність пошуково-рятувальних команд і підвищити їх особисту безпеку в умовах НС, але й є набагато більш економічним засобом проведення пошуків у порівнянні з традиційними методами, такими як пілотовані польоти або піша розвідка.

Так, швейцарська служба повітряного порятунку Rega отримала новий інструмент для пошуку загублених людей – БпЛА, здатний в автономному режимі сканувати великі площі та визначати потенційні об'єкти. Безпілотник обладнаний RGB-камерою і тепловізором, а також апаратурою відстеження стільникових сигналів, що здатна виявити сигнал мобільного телефону (і, відповідно, його власника) у незаселеній місцевості з відстані в сотні метрів.

Японська дослідницька група розробила перший у світі комплекс, здатний виявляти акустичні сигнали, такі, як голоси від жертв, які потребують порятунку, навіть якщо їх складно знайти або вони знаходяться в місцях, де не можна використати видову апаратуру. Цей комплекс був розроблений з використанням трьох технологічних елементів: технології масиву мікрофонів для «вух робота», інтерфейсу для візуалізації невидимих звуків і масиву мікрофонів, який легко підключається до безпілотника навіть у дощову погоду.

Безпілотники, як свідчить світовий досвід, можуть виконувати загальні пошуково-рятувальні роботи на значних ділянках місцевості за десятки хвилин, на відміну від пошуків пішки, на виконання яких може бути затрачено години. У зв'язку з тим, що здатність літати на низьких висотах гелікоптером зазвичай обмежується, БпЛА може забезпечити в режимі реального часу трансляцію відео високої чіткості, яке можна також прослухати, щоб збільшити шанси знайти жертву чи постраждалу людину. БпЛА можуть навіть використовуватися для того, щоб доставляти медикаменти, продукти харчування і воду для підтримування постраждалих у найкращому стані, перш ніж рятувальні команди зможуть їх врятувати. Також розробляються нові технології, що дозволять БпЛА оцінювати траєкторію втрачених у пустелі жертв, краще виявляти та розпізнавати обличчя та запам'ятати сліди.

Під час стихійних лих мультикоптерні БпЛА можна використовувати не тільки для оцінювання структурних пошкоджень будівель, аналізу шкоди навколишньому середовищу, створення 3D-моделей, а також для виявлення жертв (постраждалих), які потенційно все ще залишаються в пастці після стихійних лих.

Безпілотники вважаються цінним інструментом, що допомагає пошуково-рятувальним командам приймати більш обґрунтовані рішення про те, як реагувати на НС.

Згідно поглядів іноземних фахівців пошуково-рятувальний БпЛА має являти собою спеціалізований безпілотник, що використовується аварійно-рятувальними службами або добровільними рятувальними командами та ідеально підходить для проведення пошуково-рятувальних операцій з метою пошуку зниклих безвісти (постраждалих) на великих територіях і в будь-яких умовах року та доби.

Успішне використання БпЛА в якості інструменту пошуково-рятувальних операцій, за дослідженнями іноземних фахівців, більше залежить від навчання і процедур, ніж від будь-якого конкретного типу БпЛА або його корисного навантаження. Успішний пошуково-рятувальний політ починається з отримання необхідної інформації про зниклу (зниклих) людину (людей), включаючи його (їхнє) останнє відоме місцезнаходження та особисті звички. Він залежить від рівня навченості пошуково-рятувальної команди; рівня та досвіду керівництва; а також оптимальності ландшафту, стану навколишнього середовища, погодних умов тощо. Наприклад, тепловізор у жаркий день часто не підходить для польоту на пошук зниклої (зниклих) людини (людей), що обумовлено необхідністю фіксації різниці температур «об'єкт-

фон», яка може бути мінімальною та недоступною для виявлення теплового контрасту тепловізором.

Разом з тим, економія часу, яку дає мультикоптерний БпЛА при пошуково-рятувальних роботах, може бути більш значною в складних географічних умовах. Однак існують обмеження: у густо засаджений деревами місцевості безпілотнику буде складно або неможливо знайти зниклу безвісти людину за допомогою RGB-камери чи тепловізійної камери. Щільно розташовані дерева або рослинний полог створюють завади і роблять практично неможливим огляд місця пошуку за допомогою видової апаратури, що встановлюється на стандартний квадрокоптер, наприклад, із серії DJI.

За висновками іноземних дослідників просте підняття БпЛА в повітря не може призвести до швидкого і позитивного результату, як це вважається деякими фахівцями. Неважливо, яка марка та модель безпілотника використовується у ході пошуково-рятувальної операції, сам по собі безпілотник не є провісником успіху. Справжні ключі до успішного польоту в ході пошуку і рятування за допомогою БпЛА – це спеціалізована підготовка зовнішніх пілотів і вибір найкращого поєднання БпЛА, корисного навантаження, технологій і способів застосування. Як приклад. Зовнішні пілоти, які використовують безпілотники з тепловізором в аварійно-рятувальних службах, повинні враховувати своє розуміння термографії і складних польотів, а також здатність використовувати програмне забезпечення для планування місій і картографії, щоб значно поліпшити застосування БпЛА і отримати в результаті польоту потрібні дані.

Важливою перевагою БпЛА в пошуково-рятувальних операціях, як зазначають іноземні фахівці, є можливість пожертвувати безпілотником, на відміну від пілотованого повітряного судна, без ризику для життя зовнішнього пілота в інтересах отримання інформації, що може бути набагато цінніша за вартість самого безпілотника.

УДК: 327.7

Мелешенко Р., д.техн.н., проф.; Черниш Р., канд.техн.н., доц.
Національний університет цивільного захисту України, Україна

МИРОТВОРЧА РОЛЬ НАТО ТА ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЛІКВІДАЦІЇ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

Анотація. У статті досліджується роль НАТО та ЄС у врегулюванні збройних конфліктів і ліквідації техногенних катастроф. Проаналізовано історичні приклади, сучасні виклики та механізми реагування. Акцент зроблено на взаємодії військових і цивільних інструментів безпеки, гуманітарному реагуванні та важливості міжнародної координації.

Ключові слова: НАТО, ЄС, миротворчість, збройні конфлікти, техногенні катастрофи.

Meleshchenko R., D.Sc. (Tech.), Prof.; Chernysh R., PhD (Tech.), Assoc. Prof.
National University of Civil Protection of Ukraine, Ukraine

THE PEACEKEEPING ROLE OF NATO AND THE EU IN THE RESOLUTION OF ARMED CONFLICTS AND THE ELIMINATION OF MAN-MADE DISASTERS

Abstract. The article explores the role of NATO and the EU in resolving armed conflicts and mitigating technological disasters. It analyzes historical examples, contemporary challenges, and response mechanisms. Emphasis is placed on the interaction between military and civilian security instruments, humanitarian response, and the importance of international coordination.

Keywords: NATO, EU, peacekeeping, armed conflicts, technological disasters.

Історія людства тісно пов'язана з конфліктами та катастрофами, які формували політичну карту світу, змінювали соціальні структури та завдавали значної шкоди довкіллю. Війни і техногенні катастрофи стали постійними супутниками цивілізаційного розвитку, водночас слугуючи джерелом технологічного прогресу та інституційного вдосконалення у сфері безпеки.

У цій доповіді розглядаються найважливіші події, що мали великий вплив на хід історії – як збройні конфлікти, так і катастрофи, спричинені людською діяльністю.

Перші задокументовані війни, такі як війни шумерських міст-держав у Месопотамії (бл. 2500 р. до н.е.), показали, що суперечки за ресурси, землю та владу були частиною людської історії з найдавніших часів. У середньовіччі великого масштабу набули: Хрестові походи (1096–1291) – релігійні війни між християнами і мусульманами, що змінили структуру Близького Сходу і Столітня війна (1337–1453) між Англією і Францією – серія конфліктів, які визначили майбутнє європейських монархій. Французький імператор Наполеон Бонапарт вів численні війни по всій Європі, намагаючись створити гегемонію Франції. Загальна кількість жертв – понад 3 млн. осіб. Конфлікти привели до переформатування європейських кордонів і посилення націоналізму.

Перша світова війна (1914–1918) – конфлікт між двома військовими блоками (Антанта та Центральні держави), що призвів до понад 17 млн. загиблих. Застосовувалися нові види зброї: кулемети, хімічна зброя, танки. **Друга світова війна (1939–1945)** – найкривавіший конфлікт в історії людства, з жертвами понад 60 млн. осіб. Була використана атомна зброя (бомбардування Хіросіми і Нагасакі, 1945), що змінило хід воєнної історії назавжди. Останні роки показали нову форму техногенних ризиків – спровокованих війною. Наприклад: ризик вибуху на Запорізькій АЕС (Україна) та підлив дамби Каховської ГЕС (2023) – масштабна екологічна катастрофа. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи – це не лише сторінки в підручниках історії, а й актуальні виклики сучасності. Вони спричиняють мільйони смертей, руйнують інфраструктуру, екосистеми та змінюють хід розвитку цілих регіонів.

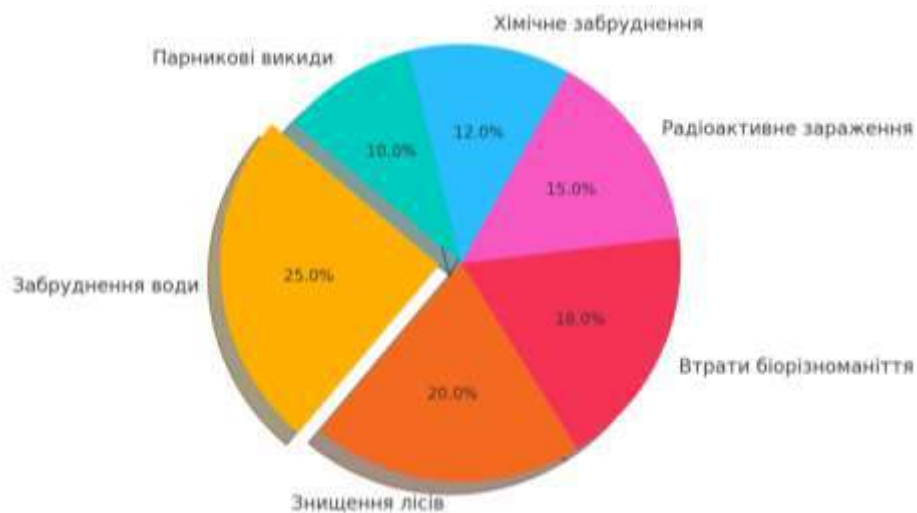

Рис. 1. Інтенсивність впливу воєнних конфліктів і техногенних катастроф на ключові компоненти екосистеми

Історичний аналіз таких подій необхідний для: формування систем прогнозування і попередження; розробки міжнародних стандартів безпеки; зміцнення гуманітарного та екологічного права. Лише врахування минулих помилок і комплексне бачення історичних загроз дозволить будувати більш безпечне і стійке майбутнє для людства.

НАТО, як військово-політичний альянс, відіграє ключову роль у стримуванні загроз, захисті союзників та проведенні стабілізаційних операцій. Водночас НАТО має інструмент для гуманітарного реагування – Центр EADRCC, який координує допомогу у випадку надзвичайних ситуацій.

Європейський Союз натомість діє здебільшого в межах цивільної стабілізації: проводить місії верховенства права, моніторингові операції, підтримує реформування безпекових інституцій. Серед прикладів – EULEX у Косово, EUMM у Грузії, EUFOR Althea в Боснії. Особливе значення має Механізм цивільного захисту ЄС (UCPM), який дозволяє швидко

мобілізувати рятувальні служби, пожежну авіацію, медичні засоби для допомоги країнам-членам і партнерам.

Обидві організації мають різні інструменти, але часто доповнюють одна одну. Наприклад, під час війни в Україні ЄС забезпечує цивільну та гуманітарну допомогу, а НАТО – військове навчання, логістичну підтримку та стратегічне консультування.

На завершення – ефективна миротворчість у 21 столітті можлива лише за умови скоординованих дій. НАТО та ЄС, діючи разом, створюють унікальний механізм реагування на кризи – як збройні, так і техногенні.

УДК: 327.73 + 327.7(4) : 327.58 + 364.05

Козир А., канд. техн. н.

Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки з сертифікації, Україна

Хиль А.

Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

МИРОТВОРЧА РОЛЬ НАТО ТА ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЛІКВІДАЦІЇ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

Анотація. Проаналізовано роль міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу та НАТО, у врегулюванні воєнних конфліктів і ліквідації наслідків техногенних катастроф. Розглянуто історичні аспекти розвитку співпраці між ЄС та НАТО, ключові стратегічні домовленості (зокрема, «Берлін плюс»), а також сучасні напрями взаємодії, включаючи військову мобільність, кібербезпеку та реагування на гібридні загрози. Особлива увага приділена механізмам координації дій при ліквідації техногенних катастроф. Стаття підкреслює важливість комплексного підходу до безпеки, який поєднує військові, дипломатичні та гуманітарні інструменти.

Ключові слова: Європейський Союз, НАТО, техногенні катастрофи, воєнні конфлікти, безпека, військова мобільність, міжнародна співпраця.

Kozyr A., PhD (Tech.)

State Research Institute for Testing and Certification of Armaments and Military Equipment, Ukraine

Khyl A.

Ternopil National University named after Ivan Puluy, Ukraine

THE PEACEKEEPING ROLE OF NATO AND THE EU IN RESOLVING MILITARY CONFLICTS AND MAN-MADE DISASTERS

Abstract. The article analyzes the role of international organizations, particularly the European Union and NATO, in conflict resolution and the mitigation of the consequences of man-made disasters. It explores the historical development of EU-NATO cooperation, key strategic agreements (including "Berlin Plus"), and current areas of collaboration such as military mobility, cybersecurity, and response to hybrid threats. Special attention is given to coordination mechanisms in disaster relief. The article emphasizes the importance of a comprehensive security approach that integrates military, diplomatic, and humanitarian tools.

Keywords: European Union, NATO, man-made disasters, military conflicts, security, military mobility, international cooperation.

У сучасному світі, позначеному зростанням геополітичної нестабільності та поширенням збройних конфліктів, роль міжнародних організацій у забезпеченні миру та безпеки набуває особливого значення. НАТО та Європейський Союз, як ключові актори міжнародних відносин, відіграють важливу роль у врегулюванні воєнних конфліктів та ліквідації їхніх наслідків, включаючи техногенні катастрофи. Їхні унікальні можливості, що поєднують військові та

цивільні ресурси, дозволяють їм ефективно реагувати на кризи та надавати допомогу постраждалим.

Європейський Союз і НАТО разом пройшли через найгостріші стратегічні виклики євроатлантичного простору. Історія їхньої взаємодії є довготривалою та характеризується чергуванням успішних і менш успішних періодів. Вже в 1949 році два захисники в Західній Європі, НАТО і Західний Союз (пізніше Західноєвропейський Союз (ЗЕС), почали взаємодіяти.

У 1990-х роках, коли відбувся перехід від ядерного стримування до врегулювання криз, ЄС і НАТО почали співпрацювати в операціях, зокрема на Балканах. На початку 2000-х років обидва зміцнили стратегічне партнерство, засноване на взаємопідсилювальному співробітництві, в основі якого лежить врегулювання криз. Одним із конкретних прикладів є операція ЄС «Алтея», яка триває й сьогодні, яку взяв ЄС від НАТО у 2004 році та проводився з використанням ресурсів НАТО.

Динаміка співпраці посилилася перед лицем нових загроз, починаючи від тероризму і закінчуючи зміною клімату до гібридної війни. Кожен із цих викликів має одну рису: вони спільні як для ЄС, так і для НАТО. Це усвідомлення дало політичний поштовх для формалізації поточного рівня співпраці шляхом спільної декларації та конкретних подальших дій. На практиці це означає спільні тренування та навчання з різних питань, від кіберзахисту до гібридної війни. Також існує тісна координація з питань зовнішньої політики, зокрема щодо 5G та співпраці з Китаєм, з метою вироблення міцного спільного підходу.

Перед розпуском ЗЕС дві ключові події проклали шлях до стратегічного партнерства між ЄС і НАТО: спільна декларація 2002 року та домовленості «Берлін плюс» 2003 року.

Хоча раніше були в стосунках «структурованого розділення та складного співіснування», у 2002 році ЄС і НАТО оголосили про встановлення стратегічного партнерства, яке базується на взаємодоповнювальній співпраці з антикризовим управлінням у своїй основі. Менш ніж через рік, у березні 2003 року, вони уклали угоди «Берлін плюс», сприяння підтримці НАТО операцій ЄС із врегулювання кризових ситуацій шляхом спільного використання засобів, оперативного планування та командування. Основу для цього вже було закладено в офіційному документі Вашингтонського саміту 1999 року який доручив міністрам НАТО:

- надання ЄС доступу до можливостей НАТО щодо планування операцій під проводом ЄС;
- надання ЄС доступу до попередньо визначених сил і засобів НАТО для операцій під проводом ЄС;
- розвиток ролі заступника Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі і діапазону можливостей європейського командування для операцій під проводом ЄС;
- адаптація процесу оборонного планування НАТО з метою включення наявних сил для операцій під проводом ЄС.

Домовленості також включали Угоду про безпеку інформації 2003 р., що дозволяє обмінюватися секретною інформацією – необхідною для оперативної співпраці в урегулюванні кризових ситуацій. Таким чином, домовленості створюють практичні основи для співпраці, зокрема для того, щоб НАТО підтримувала операції ЄС без безпосередньої участі в них.

Вже на початку 1990-х років НАТО і ЗЕС почали координувати свої операції. Наприклад, операція ЗЕС "Гостра пильність" і операція НАТО "Морський монітор" були розпочаті в 1992 році з метою посилення ембарго ООН проти Союзнаї Республіки Югославії. Вони координували дії з патрулювання Адріатики за допомогою військово-морських і військово-повітряних підрозділів. Роком пізніше, в 1993 році, була розпочата спільна ЗЕС-НАТО операція під назвою "Шарп гард", спрямована на більш ефективне застосування економічних санкцій і ембарго на постачання зброї під єдиним командуванням.

Перша велика операція НАТО з реагування на кризу була проведена в 1995 році в Боснії і Герцеговині. Імплементативні сили на чолі з НАТО були покликані виконувати «військові аспекти Дейтонської мирної угоди», а згодом їх замінили Сили стабілізації (SFOR). ЄС мав дві

місії в Боснії і Герцеговині - поліцейську і військову. Остання, операція Алтея, прийшла на зміну Силам стабілізації НАТО і була розпочата в 2004 році. Місія все ще триває і є гарним прикладом для розуміння принципу «єдиного набору сил»: місія в Боснії і Герцеговині була започаткована в 1992 році ООН, потім перейшла до НАТО і, нарешті, до ЄС. Це відображало мінливі політичні і військові обставини на театрі військових дій і відповідність різних міжнародних гравців і «прапорів», під якими можна було діяти. Проте більшість розгорнутого персоналу залишалась незмінною під час кожної з цих змін.

Також, військова мобільність стала головною сферою співпраці між ЄС і НАТО. Після незаконної анексії Криму в 2014 році стало очевидно, що НАТО не має необхідних інструментів для покращення спроможності швидко перевозити війська та обладнання територією Європи, тобто військової мобільності. Проте складний інструментарій ЄС є незамінним для покращення військової мобільності.

Конкретні приклади співпраці ЄС і НАТО щодо військової мобільності включають угоду щодо «військових вимог» та узгодження «Форми 302» між ЄС та НАТО для полегшення митних дозволів. Регулярні взаємні брифінги, обміни та діалоги відбувалися після того, як 10 листопада 2017 року Європейська Комісія та Високий представник/Віце-президент Комісії запустили спільне повідомлення про покращення військової мобільності. Зокрема, у 2018 році між ЄС та НАТО було започатковано «структурований діалог щодо військової мобільності», який кілька разів на рік збирає ключових осіб, які приймають рішення, з обох організацій.

Діалог спрямований на «забезпечення узгодженості та взаємного посилення зусиль», а також на уникнення дублювання.

Тому враховується військова мобільність один із найуспішніших прикладів обміну інформацією між ЄС і НАТО. Враховуючи існуючі правові обмеження щодо обміну секретною інформацією, надання НАТО вимог до військової інфраструктури може створити важливий прецедент довіри та співпраці. Інші механізми координації включають неформальний обмін думками на рівні персоналу, важливість якого для розробки політики не слід недооцінювати.

Окрім цього, ЄС та НАТО приймають активну участь у ліквідації техногенних катастроф. Для прикладу, ЄС створив механізм цивільного захисту, де працівники координують та реагують на техногенні катастрофи та природні лиха. Механізм дозволяє швидко зреагувати та забезпечити необхідну допомогу постраждалим країнам. Також ЄС має ряд спеціальних програм, які допомагають боротись з техногенними катастрофами, зокрема: хімічними, біологічними та ядерними загрозами.

Незважаючи на те, що НАТО зосереджує свою увагу на військовій підготовці також бере активну участь у боротьбі з різними катастрофами, зокрема, техногенними.

Північноатлантичний альянс приділяє значну увагу тим, країнами, які стикнулись із конфліктом або ж перебувають під загрозою катастроф.

НАТО та ЄС є допоміжними компонентами у миротворчих процесах.

Північноатлантичний альянс регулює та підтримує мир завдяки військовій підготовці та допомозі, в той час як, ЄС за допомогою дипломатичних та економічних компонентів, допомагає підтримувати стабільність та демократичні процеси.

Джерела та література

1. *European Parliament.* URL:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/659269/EPRS_BRI\(2020\)659269_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/659269/EPRS_BRI(2020)659269_EN.pdf)
2. Fifth progress report on the implementation of the common set of proposals endorsed by EU and NATO Councils on 6 December 2016 and 5 December 2017. URL:
<https://www.consilium.europa.eu/media/44451/200616-progress-report-nr5-eu-nato-eng.pdf>.

ЗБІРНИК ТЕЗ

**V Міжнародної наукової
конференції**

**«ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА
ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ:
історичні та
психологічні наслідки»**

**Book of Abstracts of
the V International Scientific
Conference "MILITARY
CONFLICTS AND
TECHNOGENIC DISASTERS:
Historical and Psychological
Consequences"**

15-16 квітня 2025 р.

ISBN 978-617-7875-94-8

*Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна військова
адміністрація*

Західний науковий центр НАН України

*Тернопільський національний
технічний університет імені
Івана Пулюя*

*Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка*

*Національний університет оборони
України*

*Державний архів Тернопільської
області*

*Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича*

*Львівський державний університет
внутрішніх справ МВС України*

*Військово-технічна академія
імені Ярослава Домбровського
(Польща)*

Задарський університет (Хорватія)

*Університет «Шибеницька
політехніка» (Хорватія)*

*Університет технологій та економіки
імені Хелени Ходковської (Польща)*

*Державний професійно-технічний
університет імені Едварда Щепаніка
(Польща)*

Університет Оборони (Чехія)

*Міжнародна академія прикладних
наук в Ломжі (Польща)*

Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез V Міжнародної наукової конференції, 15-16 квітня 2025 р. / упоряд. А.А. Криськов, М.Я. Блавіцький, Н.В. Габрусєва – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2025. – 169 с.